

BENKE LÁSZLÓ

ELŐTTEM
KITERÍTVE

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

GONDOLAT

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BENKE LÁSZLÓ

Előttém kiterítve

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BENKE LÁSZLÓ

Elöttem kiterítve

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

GONDOLAT • BUDAPEST, 1991

HB 130.033

1991

Országos Széchényi Könyvtár

963 282 506 3

ISBN 963 282 432 6

Jóhíve

(c) Benke László, 1991

Tartalom

ELSŐ RÉSZ / 5

EMBEREK KÖZÖTT / 11

Felszólalás / 11

Megállóban / 15

Marika / 16

Kazi / 20

OLVASÓK ÉS ÍRÓK / 31

A nemzet becsülete / 31

A mérő és a mérce / 40

Barátság / 50

Őszi rekviem / 59

A temethetetlen igazság / 64

NYÍLT LEVÉL / 67

Összefüggések / 67

Irodalmi napok / 73

Felszólalás Debrecenben / 75

A kör bezárul / 81

Útlevél a szekrényben / 83

Az egysoros magról / 88

A KIBORULT LEVES / 91

Horgászbottal a parton / 91

Leves és korlát / 96

Pityu / 106

MÁSODIK RÉSZ

EGY LEVÉL REGÉNYE / 115

Találkozás egy szörnyeteggel / 115

A szörnyeteg másik levele / 126

Erőgyűjtés / 129

Tisztességben megöszült Uram! / 131

A fogoly / 133

Hamis játék / 139

Felnőttek játéka / 140

Utóirat / 146

ÚTKERESÉS / 148

Kételkedő reménység / 148

Horgász a pártközpontban / 155

Kivonulás / 161

Ígéreték földjén / 162

Telefon és telepátia / 170

Joszip szállásán / 172

Kerek az ég / 177

Előadás / 181

AZ OLVASÓKÖRÖK FELKELESE / 187

Kriptafényben / 187

Lomtalanítás / 193

A GONDOLAT labirintusában / 199

Meg kell szakadni, Zoltán! / 201

Molnár Zoltán:

Feljegyzés előkészítő beszélgetéseinkről / 204

Dupla tükör / 214

A házaló / 219

Tökéletlen kapcsolat / 224

A fércmű / 226

Könyvpremier / 231

A tüzesember / 244

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Első rész

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Emberek között

Felszólalás

1982 márciusában, életemben először, felszólaltam az Írószövetség Költői Szakosztályának gyűlésén. El kellett mondanom, mi történt velem a kiadóban, mit csináltak a könyvemmel.

1978 őszén fogadták el *Változás* című könyvemet, benne azokat a verseket, amelyek miatt a kiadó főszerkesztője legújabbban mégis így tette föl a kérdést: Vagy kihagyom a kihagyásra ítélteteket, s akkor lesz második könyvem, vagy nem hagyom ki, de akkor nem lesz. S hozzátette: meg pénz se lesz.

A *Változás* megjelentetését a kiadói terv először 1980-ra ígérte. Majd átcúsztatták 1981-re. A legújabb kiadási dátum 1982 márciusa. A pillanatnyi helyzet szerint nem lesz semmi a márciusi megjelenésből sem.

Az első levonatot 1982 decemberében adtam vissza a kiadónak. A javításokra, köztük a kényesebbekre is, s a két-három verscserére külön felhívtam a főszerkesztő figyelmét, aki akkor minden további nélkül valamennyit továbbengedte. Azután elkészült az imprimatúra, és vártam könyvem megjelenését.

1982. február 1-jén azonban levelet kaptam a kiadótól. A levélben az állt, hogy keressem fel a főszerkesztőt.

– Ez a kötet, így, ahogy van, politikai okok miatt nem jelenhet meg – mondta a főszerkesztő, mihelyt a szobájába léptem. Hiába mondtam: de hiszen imprimalta a verseket! – elem tárt a kihagyásra ítélt versek listáját, azután perzekutor-eszté-

tikai módszerrel elemezgette őket. Szakaszokon, jelzőkön, sorokon akadt fenn, megváltoztatásra vagy kihagyásra ítélt ilyen és ehhez hasonló sorokat: „Poznan, Budapest, Prága, Gdansk”, „a lövetőnek is megbocsájtó” (ebből maradhatott a „megbocsájtó”), vagy például: „a szabadság elnyomása az elnyomás szabadsága”, vagy a: „végképp beolvasztanak”.

Az eredeti fülszöveget, melyben félreérthetetlené tettem kötetem alapgondolatát, Adyval szólva azt ugyanis, hogy „zsandár miniszterek, grófi senkik, tavalyi cselédek nem jöhetnek velem” – Z. Szalai Sándor nem fogadta el. Ellenben azt mondta, hogy ha meg akarom jelentetni a *Változást*, írjak egy homályos, szürrealista szöveget a fültre. Dühömben erre a verseimből, verseim szavaiból összeollóztam egy valóban szürrealista szöveget.

A példák közül még egyet említenék: a „*valóban mi lesz velünk*” sort. – Minek kell ilyen drámai kérdéseket föltenni? – mutatott rá a főszerkesztő, mire azt feleltem, ez Tolnai Ottó sora, egyik kötetének címe, azért kurziváltam. – Erről szó sem lehet! A kurziválással még nagyobb hangsúlyt kapna a vers – mondta, s megtoldotta: – Tolnai Ottót egyébként sem szeretjük.

Miközben tovább elemezgette egyenként és hangosan a verseket, fölmerült bennem: vajon ért a költészethez ez a főszerk?

Hosszan sorolhatnám az előbbiekhöz hasonló kifogásokat. Említhetem például, hogy egyik kihagyott versemet, *Röptetés* a címe, így kommentálta: – A szabadsággal nem szabad hülyéskedni! – Ehelyett azonban megemlíttem inkább a legfőbb érvet, s ez így szólt: – Maga ugyan nem tehet róla, hogy a lengyel események közbejöttek, beleszólnak a dolgokba, de hát jó néhány vers fölerősödött, másképp cseng a jelenlegi helyzetben. Ki kell hagyni őket.

Próbáltam érvelni, hogy ezt meg ezt 1967-ben, illetve 1970-ben írtam; a könyv sorsa forgott kockán. Kénytelen voltam belemenni az alkuba. Egy könyv után nem vagyok abban a helyzetben, hogy túl sokat makacskodjak.

A főszerkesztő ijesztgetési manőverei közül érdemes még

megemlíteni, hogy a *Rabdallal* kapcsolatban (*Éjjélkor* címmel maradhatott a kötetben) azt kérdezte: – Maga ugye nem ült?

Az alkudozás után elhatároztam, hogy meghallgatást kérek a kiadó igazgatójától, hozzá fordulok a rajtam esett méltánytalanság orvoslásáért. Az igazgató azonban nem fogadott. Azt üzenté a titkárnőjével, megvizsgálja az ügyet, s majd értesítenek. Alighogy kiléptem az előszobából, a főszerkesztővel találkoztam. Az igazgató hívatta. Hogy mi történt a vizsgálaton, nem tudom, viszont amikor ismét hívtak a kiadóba, a főszerkesztő kijelentette:

– Nagyon rosszul tette, hogy az igazgatóhoz folyamodott!

Én ezt nem gondolom.

Aznap, amikor a kiadóba mentem, úgy gondoltam, ha nem tudunk megegyezni, az érdekvédelmi bizottsághoz fordulok jogaim védelméért. És most azt kérem az Írószövetség vezetőitől, vonják le esetemből a tanulságot, és találják meg a cselekvésnek azt a megfelelő módját, amellyel elősegíthetik az értékek védelmét és teremtését, a valóban tiszta irodalmi élet kialakítását.

Ezért mondtam el esetemet a kiadóval, meg azért, mert ami tegnap megtörtént mással, az ma velem történt meg. Ami ma velem történt, az holnap mással is megtörténhet, ha nem tud odahatni az Írószövetség, hogy ilyen és ehhez hasonló esetek ne fordulhassanak elő.

Felszólalásom közben valaki megjegyezte mögöttem:

– Ez hülye! Tudja ez, mit csinál?

Négyszemközt kaptam ennél finomabb, barátságosabban féltő szavakat is. Ezek szerint mások kiadóval kialakult jó kapcsolatát is elrontatom. Én azonban nem gondolom, hogy minden tehetséges költőnek stabil és zavartalan volna a helyzete, inkább azt tapasztalom, hogy azok érvényesülnek könnyebben a pályán, akik a rázósabb kérdéseket megkerülik. De hát az mégiscsak tűrhetetlen, hogy önmagában a hosszú kiadói átfutási idővel is igen hatékonyan folyik a tehetséggyilkolás, a jobbra érdemes energiák kifulladásza.

Felszólalásomat követően vita kerekedett. Úgy éreztem, néhányan mellém állnak, erkölcsileg megtámogatnak. Akadtak, akik példátlan eseteket soroltak. Volt köztük az enyémnél rosszabb is. Magam is tudok olyan költőkről, akiknek első és második kötete négy, hat, nyolc év után jelent meg.

Hogy van ez? Ha valakinek levágják a kezét, lábát vagy a fülét, a tettest a törvény szigorúan megbünteti. De aki a szellemet csonkítja meg, zavartalanul garázdálkodhat?

Mindez nem ilyen egyszerű? Tudom, a kollektív felelőtlenség birodalmában valódi felelőssé tenni például egy hivatalnokot csak a hivatal pozíciójából lehet, de nem lehet az ügyfél érdekeinek szempontjából. Az udvari cselszövőt is megvetjük, erkölcsi ítéletünk azonban az udvar lényegén nem változtat.

A felszólalók publikációs gondokat elősoroló véleményét lényegében így summázhatom: Nem csodálkozhatunk rajta, hogy akadnak írók, akik más publikációs lehetőség után néznek, s szamizdatban vagy Nyugaton jelentetik meg írásaikat. A sorrend nagyon fontos! Bennem is megfordult a gondolat, mi lesz, ha nem adják ki a könyvemet? Hagyom magam átlökni a másik táborba? Egyáltalán mihez képest másik az a másik tábor? S ki hiszi el, hogy aki nem abban a táborban van, az föltétlen ehhez a táborhoz tartozik? Miért és ki akarja velem elhitetni, hogy a közmegegyezés a köz megegyezése? Nem folytatom. Ebbe a játékba én nem megyek bele, ez az ország van annyira az enyém, mint bárki másé, itthon írok, itt akarom szóban és írásban elmondani mindazt, ami eszembe jut. Ehhez jogom van. Aki nem ért egyet velem, az is elmondhatja vagy megírhatja saját véleményét; legyen joga azt mondani, amit akar. Jelenjen meg a könyv, azután lehet róla vitatkozni.

Miután elmondtam esetemet a kiadóval, ki kellett mennem a terem-ből. Fuldokoltam az izgalomtól. Azelőtt nem beszéltem ilyen nyilvánosság előtt. De kinn, a klub előterében is egyre csak az pörgött bennem: hülye, ez hülye, ez hülye...

Elszomorodtam, és minden túl közelinek tűnt. A marhákra gondol-

tam, Hímesre meg Zsömlére, kiket a zaboskerti réten őriztem, s magamat is ott láttam a fűben heverészve, előttem nyitott könyvvel, Arany *Toldijával*. A felszólalásokra nemigen tudtam figyelni; Arany János fenséges szavai forogtak eszemben, Toldi Miklós képe lobogott fel nékem, mégis csak magamat láttam, klottgatyásan, sértetten.

– *Hé, paraszt! Melyik út megyen itt Budára?* – hallottam Laczfi Endre sértő szavait.

Úgy látszik, nem ez . . . Hanem annak az útja, „*ki Lajos királynál fenn a tányért váltja*” . . . Így vagyunk, tisztelt íróbátyáim, költőtestvéreim! Pedig ott a réten én azt hittem, hogy az élet is meg az irodalom is komoly dolog, most viszont megállíthatatlanul pörög bennem: ez hülye, ez hülye, ez hülye . . .

Hülye?

De hát akkor mit keresek én itt, ennyi okos ember között, Magyarország fővárosában, a Magyar Írók Szövetségének székházában? Mit akarok én itt?

Valóban, mit akarok?

Bár a *Változás* című kötetem még abban az évben megjelent, ezen kicsit érdemes lesz elgondolkodni.

Országos Széchényi Könyvtár

Megállóban

Sötét volt még kívül s belül ezerkilencszázötvenkilencnek azon a hideg hajnalán, amikor elhagytam szülőfalumat, Újvárfalvát. Új életért jöttem Budapestre.

Ma is ott állunk a buszmegállóban. Állunk, várunk és hallgatunk. Anyám, apám meg én. Nem látom arcukat, ők se látják az én arcomat. Már nem mondanak semmit, minden fontosat elmondtak. Szeretnek. Azt se vetik szememre, hogy mégiscsak megszegtem adott szavam, nem lesz belőlem „dógzós” ember.

Útra való csomagom nehéz, mintha az egész földet kellene fölemelnem, amikor dideregve beberreg a busz. Megcsókoljuk egymás arcát. Anyám a fülembe súgja:

– Fiam, jó légy!

Apám átfogja a vállamat. – Emlékszel még, mit mondott a cigány, amikor gyereke született? Fölemelte meztelen seggű gyerekét, s ahogy emelte, azt mondogatta: Úr legyen belüled, pap legyen belüled, ember legyen belüled! . . . Hogy a szar təkeredjen ki belüled! Mert, ahogy a feje fölé emelte, a gyerek leszarta az apját. Az meg erre odavágta a sarokba . . . – Na, fiam, Isten veled!

Fölszállok a homályos, tojássárga fénybe.

Marika

Egyel több, mint húsz év után látom-e még, s milyennek látom Marikát, lánykori nevén Strbik (csorba) Máriát? Az ő sorsa, mint a legtöbb munkásé, valóban csorba, elcsorbult, csorba lett. Ha Marikára gondolok, egy tiszta virágos pohár jut eszembe. Egy elcsorbult pohár! Nem volt még harmincéves, mikor megismerkedtem vele, de ma is úgy él képzeletem műhelyében, ahogy először megláttam. Búzavirágkék munkaruhában áll a köszörű mellett, ruhája fehér gallérjára dúsan omlik le szőkésbarna haja. Mindig tisztán öltözködött, még a munkában is. Talán saját lakását sem csinosította gondosabban, mint a munkahelyét. Szekrényén virágok pompáztak, pirosan nyíló muskátlik szereznykedtek, mint anyám ablakában, s kúszónövények csüngtek alá fényesen zöld leveleikkel. A munkaasztalon tökéletes rendbe igazított munkadarabok sorakoztak egymás mellett, fehér fénnel csillogtak-villogtak, dicsérték mesterük kezét. Ahol ő állt, a levegő is fényesebb volt, a műhelynek azon a pontján világosabb volt, mint máshol.

De az a tiszta fény megtört, elhomályosult. Marikát a halál torkából hozták vissza az orvosok. Idegei felmondták a szolgálatot, bőre a csontjára tapadt, arcát és karját rózsapiros foltok öntötték el, csak a szeme égett változatlan fekete fényében.

S ez a változás alig több mint tíz év alatt következett be. Közben elhagyta a férje, és elhagyta két szép lánya is. S mindebben az a legszörnyűbb, hogy szinte semmi ok nem volt ekkora változásra. A külső szemlélő legalábbis nem fedezhette föl a kézzelfogható okot.

Marikának tíz éven keresztül váltótársa voltam, ugyanazon a gépen

dolgoztam, ugyanazt a levegőt szívtam, ugyanaz a művezető volt a fellettesem, ugyanazokat a hétköznapiakat éltem át, amelyeknek ő áldozata lett.

A munkások közt igaz becsülete csak annak az embernek van, aki jól dolgozik, s Marika jóval az átlag fölé magasodott szaktudásával és megbízható, pontos munkájával. Azok a munkadarabok, amelyek az ő keze alól kerültek ki, nemcsak pontosak voltak, szépségük is vitán kívül állt. Marika tudatában volt saját értékének, kellő önbizalommal dolgozott, és elvárta, hogy a munkáját ugyanúgy megfizessék, ahogy a nála szakmailag semmivel sem felkészültebb férfiakat megfizették. Őt mégsem fizették meg ugyanúgy. Sőt, hiába volt valódi szaktekintélye a férfiak előtt, a vezetők, különösen a művezető, lenézte őt; bármit tett, mégis csak nő maradt, egy a sok közül, s végeredményben hiába ismerték el szaktudását a csoport férfi tagjai, az igazi egyenrangúsításért semmit se tettek, mindegyik férfi elsősorban bika maradt, s az ösztöneinek engedelmeskedve azon törte a fejét, hogyan lehetne ágyba vinni a nőt. (Kinek sikerült elérni ezt, kinek nem – nem tartozik ide.) A műhely dolgozói nagy előszeretettel csorgatták a nyálukat, csámcsogtak, adták a jól értesültet, s ezek a pletykák eleinte talán még legyezgettek is Marika természetes női hiúságát, később azonban egyre megalázóbban hatottak rá, idegeit nemcsak az egyre többet követelő munka tette próbára, nemcsak a handabandázó, igazságtalan művezető rontotta a légkört, hanem a sok-sok irigység is mérget lehelt. Ebben a jellemet pusztító világban a művezető, ha nem is volt korlátlan úr, igyekezett annak látszani. Mi pedig kénytelenek voltunk fenntartani a látszatot, hiszen mindannyian tudtuk, pénzünk elsősorban tőle függ, rajta múlik, hogy ki mekkora erőfeszítéssel keresheti meg a bérét. Lelkünk legmélyén azonban kutyába se vettük főnökünket; részben azért nem, mert szakmailag a jobbak nem tekintették partnerüknek, de nem tudott segíteni a rosszbaknak sem, rajtuk is az ügyesebb, tapasztaltabb szakemberek segítettek. Ráadásul a művezető nagydumás funkció volt. Jól tudta, hogy gazdasági pozícióját funkcionáriusi pozíciójának erősítésével tarthatja fenn, hiszen a helyzete legkevésbé tőlünk, beosztottjaitól függött. Furcsa és zavaros viszonyok alakultak ki a vezetőknek ebből a meggyőződés nélküli helyzetéből. Mi abból a szempontból

könnyebb helyzetben voltunk, hogy erkölcsileg, egymást közt, nyíltan ítélezhettünk felettük, ítéleteinket mégis amolyan vigasznak, sovány vigasznak tekintettük; ítéletünk ugyanis mit se változtatott vezetőink helyzetén és erkölcsiségén. Képmutatás rothasztotta az emberi kapcsolatokat, lábunk alól kibillant a talaj, hiszen a művezető, a pártszervezet második embere, a bizalom látszatának fenntartása érdekében négy szemközt sajnálatra méltó embernek mutatkozott, csaknem gyökeres ellentétként annak, akinek funkciójában, a párttaggyűlésen mutatta magát. Mi ebből rendszerint kettős következtetésre jutottunk. Elítéltük a képmutatót, ugyanakkor megértettük is; ugyanúgy az erők játékszerének tekintettük, ahogy mi is az ő játékszere voltunk. Ez a merev, közvetlen függőségi rendszer nemhogy feloldotta volna, inkább növelte a feszültségeket, de úgy, hogy szüntelenül az eszméletlenség állapotában tartott bennünket, kik legalul voltunk, s hiába voltunk ugyanabban a helyzetben, életképes közösséget mégsem alkothattunk, mert a függőségi lánc külön-külön csavarodott a derekunkra, s tett bennünket egyenként magányossá és harcképtelenné, meghunyászkodóvá és szeretetre vágyóvá, önutálatban fetrengővé és gyűlölködővé, végeredményben szolgává, méltóságát veszített emberré, sohasem győzővé, mindig csak vesztesé, tehetetlen prédává.

Körülményeink és állandósult kedvezethezességünk dacára dolgozni kellett. Egyre többet és egyre jobban. Valahogy mégse lett igazi látzata a munkánknak. Keresetünk az elvégzett munka arányában nem nőtt, életünk minősége inkább romlott. Időnk legnagyobb részét a munka tette ki, s mert láttuk a cinikus valóságot, hogy a munka nem boldogít, hiába kívántuk, mert végeredményben azt kívántuk, a munka örömét, nem a munkát önmagáért, hanem az emberi viszonyok jobbra fordulását, amelyek azonban nem javultak, nem tisztultak, csak egyre zűrzavarosabbá váltak, így aztán kedvünk végképp elveszett, az örömhíányt gyógyíthatatlannak tekintettük, magunkat pedig boncolásra is érdemtelennek.

Annál rosszabb volt ránk nézve, ha mindezt szavakba, gondolatokba nem tudtuk önteni; nem tudtunk formát adni érzéseinknek, csak éreztünk, mindent pontosan éreztünk, a titkos féreg lassan, de biztosan pusztított bennünket. S nem volt a kezünkben, birtokunkban semmi

eszköz sorsunk jobbra fordítására; magunkat hajunknál fogva kellett volna fölemelnünk, ugyanakkor szüntelenül azt rágták a fülünkbe, hogy minden a miénk, miénk a párt, miénk a szakszervezet, miénk az ország, mi meg népiesen azt mondtuk rá, csak semmihez sincs közünk.

És mégis mindennap muszáj volt bemennünk a gyárba. Marika mégis képes volt gyönyörű rendbe rakni munkaasztalán a fényesre 'köszörült' tengelyeket, enyhén olajos ronggyal szépen áttörölgette őket, hogy védve legyenek a rozsdától, és mégis képes volt gyönyörködni bennük; valamihez ragaszkodni kell, valamiből muszáj erőt meríteni a továbbiakhoz.

De ahogy a pohár eltörik, a szépség is elfogy. Ahogy az idő is eljár, semmibe tűnik, az erő is szétfoszlik egyszer.

Tizennyolc éves voltam, mikor Marikát megismertem, ő meg harmincéves. Tíz évig dolgoztunk ugyanazon a gépen, váltóműszakban. Én iskolába jártam, ő meg állandó éjszakás műszakba járt, részben azért, hogy tanulhassak, részben azért, mert éjszaka többet kereshetett, nyugodtabban dolgozhatott. Hihetetlen mennyiségű munkát tudott éjszaka megcsinálni, s reggelente, amikor átvettem tőle a gépet, nemegyszer fogott el az irigységgel vegyes tisztelet a meónak gyönyörűen előkészített munkadarabok láttán.

Azt a reggelt, amikor először döbbsentem meg Marika lázrózsái látán, nem tudom elfelejteni. A művezető sosem mondta, hogy elégedett a munkával, inkább mindig a kifogásokat kereste, talán azt képzelte, mi más dolga is lehet egy főnöknek! Pontosan nem emlékszem, mi volt a veszekedés oka, de talán ez mellékes is. Váltótársam fáradt volt. Csak az tudhatja, hogy milyen erőfeszítést kíván az éjszakai műszak, aki huzamosabb ideig maga is éjszakázott. Az éjszakázás különösen annak idegromboló, aki nappal nem tud rendesen aludni, nem képes kipiheni magát. S ha még a munka olyan összpontosított figyelmet követel, amilyet a köszörülés, ahol ezred milliméterekre kell vigyázni! Ráadásul ebben a fázisban készül el teljesen a munkadarab, amely sok esetben százazreket érő alkatrésze valamilyen sokmillió értékű gépnek, amit mindig sürgősen kell összeszerelni, mert szorít a határidő, elűszik a főnökök prémiumja, hajszol a terv, hajszol a norma és így tovább.

Marika arcán, nyakán és karján egyre sűrűbben ütköztek ki azok a

lilába hajló vörös foltok, az idegfeszültség lázrózsái, egyre többször ismétlődtek azok a fogcsikorgató sírások és ordítózások. Váltótársam végül kórházba került, családi élete felbomlott, csontsovány lett, negyvenéves korában már csak hálni járt belé a lélek. Az orvosok hozták vissza a halál torkából.

Évekig tartó betegeskedés, táppénzes állomány, nélkülözések, szanatóriumi kezelés után ismét munkába állhatott. Könnyebb munkát kapott. Fizetése kétezer forinttal csökkent. A pénz kevés volt és egyre kevesebb lett a megélhetéshez, s mihelyst úgy-ahogy összeszedte életerejét, visszament köszörülni a gyárba.

Azt hallottam róla, egyedül él Csepelen, másfél szobás lakásban, s hogy újra szép és kíváncsi. Azt gondoltam, hogy amit egykor elmulasztottam, most bepótolom. Amikor rányitottam az ajtót, szerettem volna elfutni. Egy sovány, megöregedett asszony ült az ágy szélén, s a viziontlátás harmincéves öröme furcsán, szégyenkezve próbált mosolyogni.

Kazi

Adósa vagyok Marikának, Ladányi Ferencnek, Schuch Jánosnak – s még mennyi gépgyári munkásnak! –, és adósa vagyok Sári Kázmérnak is, az erzsébeti temetőbe költözött, immár örökké hallgatag szerszámkészítőnek.

Nem emlékszem, hogyan bukkant elő a csepeli gyár embererdejéből, mikor ült először az Olvasó Munkás Klub asztalához. Úgy jött be, mintha mindig köztünk lett volna, de mint aki mégis örök idegenként érkezik. Nem szélesre tárt ajtón, taszító büszkeséggel előretolva mellkasát, nem a vegyetek észre, mert most én jöttem közetek ellenszenves, magamutogató gesztusával, hanem csendesen, szinte lopakodva jött, résnyire nyitotta maga előtt az ajtót, s nesztelenül lépett be fekete mamuszában, és úgy ült le, mintha ott se lenne. Ha már kevés hely volt az asztal körül, mögénk telepedett valamelyik pótszékre. Egész megjelenésével azt sugallta, velem ne törődjete, én csak megmutatom, mennyire magányosak vagytok ti mindannyian, s aztán úgys jönnek ide fontos emberek, maradjon meg nekik a hely. Ölébe vette köny-

vekkal megtömött táskáját, lehajtotta szürkésfehér fejét, felénk csak gondosan fésült szőghaját mutatta. Mindig ugyanabban a – Rodin Gondolkodójára emlékeztető – testtartásban ült; a század elejéről érkezett munkásember tapasztalatával hallgatta a múltó időt, hallgatta a vitakozókat, s töprengett. Ritkán emelte föl ráncokkal finoman beszótt, mindennap frissen borotvált arcát, melyre a megfegyelmezett sors és lélek mintha minden titkát kirajzolta volna, s ezért ezt az arcot rejtetni kell, nehogy elárulja: szegyenkezni kell a sok butaság, igazságtalanság és embertelenség miatt, szégyellni kell az egész életet – helyettetek is.

Sári Kázmér szerszámkészítő a pontos munkát végző munkások pedantériájával öltözködött. De nem a polgárrá vedlett munkásokéval. Barna kordbársony nadrágjában, drapp zakójában s egy kicsit felpendörödött nyakú ingében munka után is megmaradt jellegzetesen munkáskülsejűnek. Pedig mennyire gyűlölte ezt a kifejezést! Munkáskülsejével mintha patríciusi vonásait akarta volna ellensúlyozni.

– Jól gondolom, hogy maguk nem szerették egymást? – kérdeztem Schuch Jánost, a másik köztisztelőben álló öreget, az ugyancsak kiváló szerszámkészítőt, aki a nyilvános vitákban épp ellentéte volt Sári Kázmérnak. S ez a csodálatosan aktív és eredeti ember így válaszolt:

– Szerettük-e egymást? Ez föl sem merült. . . Tiszteltem. Tiszteltem hallgatagságát is. Nagyon fegyelmezett ember volt, s ezt a katonaságtól örökölte. Örmester volt Horthy hadseregében, de amikor látta, mivé lesz a hadsereg, még a háború kitörése előtt leszerelt, otthagyta a katonaságot. Biztos vagyok benne, hogy örmesterként is igazságos ember volt az öreg.

– Ne vedd zokon, hogy én nem szólok hozzá – mondta egy alkalmas pillanatban Sári Kázmér Tamási Lajosnak, mikor csak hárman voltunk a szobában. – Én aprómunkát végzek.

Mi volt ez az aprómunka?

Keppel Gyula így emlékszik rá:

– Kedd esténként sokszor sétáltam vele hazafelé a klubból. Úgy elmerültünk a beszélgetésben, hogy nem is vettük észre: nem hazafelé megyünk, hanem csak bolyongunk, kellemesen és céltalanul a csepeli utcákon. Ezekben a beszélgetésekben közel kerültünk egymáshoz. Csak

jóval később vettem észre, mekkora hatással van rám Kazi bácsi; szívet-lelket melengető jó érzést ültetett el bennem. Ezeken a sétákon rendszerint még megbeszéltük a klubban elhangzottakat, hogy kinek volt igaza, és kinek nem volt. Sohasem mondtam, hogy nekem nem volt igazam, sőt, eleinte mintha hízelgett volna.

– Így előbb-utóbb akasztófán végzi – mondta az öreg. – Félttem magát.

Ezekon a vitákon húszéves indulatommal majdnem mindenkinek nekiugrottam, aki nem az én eszem szerint beszélt, különösen némelyik klubtag dogmatikus korlátoltsága bősztette. Ennek a bölcs embernek az igaza akkor vált előttem teljesen világossá, mikor Sipos Gyula egyik verséből megértettem: *fogaink engedélyezett húsokba marnak...*

Esti sétáink legfőbb értelme a személyes kapcsolat, egymás megismerése és megértése volt. Kazi nem a fiatal munkás szenvedélyét akarta eloltani bennem, csak arra intett, hogy a módszeremen változtassak. Beszélgetés közben egy-egy témába vágó könyvre terelődött a szó, s a következő kedden igen tapintatosan csúsztatva elem magatartásom formálóit, például Swift, Jack London, vagy Gorkij könyvét. S a rá következő kedden este már ezek voltak beszélgetésünk fő témái. Kazi őszinte érdeklődéssel hallgatott, vagy beszélt róluk, de sohasem volt leckeizük ezeknek a beszélgetéseknek. Végeredményben nem is a könyvek számítottak, ezek csak eszközök voltak az élethez.

Keppel Gyulából, a fiatal autószerelőből, tanár lett.

– Egyszer beállított hozzánk Kazi bácsi egy jókora csomaggal – folytatja Gyula. – S mintha a csomag egészen mellékes dolog volna, letette a fal mellé, s rögtön visszerez lába miatt panaszkodott. Nekem már nem sok időm van, mondta, de a lábamra vigyáznom kell, hogy fel tudjak menni a kohó állványára.

Keppel Gyula szavai bennem is felidéztek Sári Kázmért, a halálra nyafogás nélkül készülődő szerszámkészítőt.

– Mindenemet a gyárnak adtam. A jól végzett munkán kívül nem sok örömet kaptam az élettől, de nem panaszkodom. Szeretném gyorsan befejezni... A kurva anyjukat ezeknek! Még a holttestemet se!

Megdöbbenve nézhettem Kazira, mert kicsit megenyhülve folytatta.

– Nem gondolok az öngyilkosságra, nem öngyilkosság lesz az, ha-

nem bosszú, érti? Az lesz az én bosszúm, mikor beleugrom a fortyogó vasba. Csak a lábam bírjon el. Meg kell tudnom, melyik lesz az utolsó előtti órám, mikor a szívem és eszem parancsára még fel bír vinni a lábam az állványra, az izzó vas fölé. Kire bízhatnám magamat? Kinek van kedve egy öreg hullával vacakolni? A vas majd elintézi a temetésemet is.

Kazi önsajnálata nélkül, szinte szenvtelenül beszélt a halálról.

– Nekem ennyit nem mondott el – mondja Gyula. – Pontosabban, nem is ezt mondta. Utált a kohóra is, de inkább azt latolgatta, ki kelene menni az erdőbe, ahol nem talál rá senki, még a vadak se. Foglalkoztatta a halál, de nem is a halál, hanem az eltűnés. Észrevétlenül akart eltűnni az életből. Nem volt senkije. De amikor észrevett rajtam egy kis sajnálatot, elharapta a szót, aztán a könyvlistáról érdeklődött. Évekkel azelőtt összeállított nekem egy könyvlistát, s úgy láttam, örült neki, hogy mind elolvastam az ajánlott könyveket. – Akkor ez a csomag a magáé – mondta, és hirtelen kilépett az ajtón. – Szólni se tudtam, úgy otthagytott bennünket. A csomagban könyvek voltak, például Spinoza levelei, meg egy különlegesség: Rousseau és a Kommunista kiáltvány egybekötve.

Keppel Gyulának ez volt az utolsó találkozása Sári Kázmérral.

De nemcsak ő, mások is kaptak tőle egy-egy könyvet a halála előtt. Szerszámaikat Tamási Lajosra hagyta.

– Őrzöm őket. Mindegyikbe bele van vésve a monogramja. S. K. – Én is adósa vagyok Kázmérnak, s a hozzá hasonló munkásoknak.

Lajos kicsit eltűnődik, s így folytatja:

– Kinn a kertben fúrtam-faragtam, festettem a piros-kék padokat, mikor a fűben elém toppant Kázmér. Csak köszönt, letett egy gondosan átkötözött kis csomagot, és már ment volna, ha nem karolok bele. – Nézzük meg már, mi van ebben a csomagban.

– Ne kérdezz semmit – szabadkozott Kázmér. – A tiéd. Hasznodra válik. – Kibontottuk a csomagot, s valóban nem szoltam. Szólni se tudtam. Őrzöm őket. Őrizzük meg legalább néhányan Sári Kázmér emlékét.

Berzsenyi születésének kétszázadik évfordulóján még szűkebb körben voltunk együtt az Olvasó Munkás Klubban, mikor Sári odafordult

az est meghívott előadójához, Képes Gézához, és arra kérte, értelmezze majd a klub nyilvánossága előtt *A magyarországi mezői szorgalom némely akadályairól* című írásnak ezt és ezt a passzusát, különös tekintettel a szorgalom, a jólét, az erkölcs és a műveletlenség összefüggéseire. De ha ez túl sok, mondta, ő a néptelenségre vonatkozó passzus értelmezésével is beéri.

A tudós költőt váratlanul érthette a kérés, kicsit hosszasan kutatott emlékezetében, s nem is titkolta, hogy mennyire meglepte ennek az idős munkásnak a műveltsége.

– Ja, kérem – mondta Kazi az ő jól ismert flegmaságával, önironikusán –, én készültem! – S hogy a pillanatnyi zavart eloszlassa, felütötte Berzsényi összes műveit, és felolvasta azt a passzust, amelyik arról szól, hogy némely politikusok úgy képzelik, ha van elegendő élelme a népnek, akkor a nép magától szaporodik. Berzsényi azonban arra int, hogy ez önmagában nem elegendő, mert a nép szaporodásának a tiszta erkölcs is múlthatlan feltétele. Csak a jólét és a tiszta erkölcs hozhatja meg a népszaporulat kívánatos növekedését.

Ezután átmentünk a nagyterembe, s a kitűnő vita elindítója szokásához híven lehajtotta fejét, és hallgatott.

Figyelt. Ha valaki nem jót mondott, Kazi azzal négy szemközt, megfelelő alkalommal elbeszélgetett.

Legutolsó éveiben ez a szerszámkészítő 1700 forint nyugdíjból élt. Panasz soha nem hagyta el a száját. Az anyagiakkal nem sokat törődött. Igen szerényen élt.

Saját lakása soha nem volt. Haláláig albérletben lakott. Egyedül.

Miért?

– Erre a nyomorult világra én nem hagyok magam után senkit! – rázta öklét Kazi az esti lakótelep kivilágított, családi melegséget árasztó ablakaira, mikor hazafelé sétáltunk a klubból. – Megérti ezt? – nézett rám a sötétben.

Megértettem? Nem tudom. Rábólintottam. És eszembe jutottak a gyerekeim, de eszembe jutott Kazi magányos odúja is, a kis szoba a jókora satupaddal, barna ruhásszekrénnel, katonai vasággal és a meleg vasutasbundával, az öregember takarójával. Felvillant emlékezetemben a szűk kis konyha: sparhelttel, asztallal és a könyvesszekrény-

nek használt konyhakredencsel. S néztem a fölemelt öklöt, néztem Kázmér keserűségben fürdő arcát, s szinte megdermedtem magányossága láttán. S most eszembe jut az öreg túlzó szerénysége, amint belép hozzánk, gyerekzsivajtól komfortos lakásunkba. Marika asztalra teszi a vacsorát, kedvesen invitálja vendégünket is: üljön asztalhoz velünk. Kázmér arcát előnti a pirosság, de azért enged a szíves kínálásnak. Kicsit csipeget a lecsóból és a kenyérből, s azután odasúgja nekem, kísérem ki, neki már mennie kell. S ahogy kilépünk a kapun, iszonyatos dühvel támad rám, hogy én megaláztam őt, s vegyem tudomásul, többet nem jön el hozzánk.

Állta a szavát.

És ott, a csepeli lakótelep fénylő ablakaira emelt ököl árnyékában eszembe jutott Kazinak egy másik, félmondatokból eldadogott története az édesanyjáról, akitől nem tud szabadulni, s akitől megértőbb, jobb lélek nem született erre a világra.

– Talán miatta nem tudtam megszeretni a nőket igazán. Anyám sokat szenvedett apám miatt, szeretetével engem rendkívül érzékennyé tett. Később bármilyen nő akadt utamba, mindig őrá gondoltam. Sokat szenvedtem magamtól is, de hiába – a képzeletem megelőzött. Nekem senki sem volt igazán jó, pedig volt részem a nőkben elégszer. Némelyik még a téglakerítésen is átmászott hozzám, és könyörgött, hadd maradhasson velem. De már késő volt. Fiatal koromban a nők csak arra voltak jók, hogy kielégítsenek, pedig mennyire szerettem volna szeretni, simogatni őket, s hogy ők is szeressenek! De már ezen a nyűgön is túl vagyok. Maga pedig még sokáig nem fogja tudni, mikor van a mennyországban és mikor a pokolban.

– Kicsit haragszom magára – mondtam Kázmérnak, de nem folytattam. Nem akartam megbántani; féltettem barátságunkat.

– Aztán miért haragszik? – fordult szembe velem, mikor a Gubacsi hídra léptünk.

Féligazsággal ütöttem el a dolgot.

– Amikor nálam volt Jutkával, maga letakarta a térdét.

– Hja, akkor még én is férfi voltam!

S ahogy Jutka képe fölmerült bennem, már nem tudtam figyelni Kazira. Pedig szerettem volna elmondani neki, mennyire szerettem

Juditot, hogy én őbenne életem értelmét véltem megtalálni. Szerettem volna tisztázni valami fontosat, ami nem hagy nyugodni azóta sem, talán magát a tisztázhatatlant, összegubancolódott életemet. Csakhogy ez lehetetlen. Önmagam megértéséhez nem elég felidézni azokat az éveket, az életet pedig újraélni lehetetlen. Szüntelen az emlékek és szavak csapdájába esem, akár gyerekkoromat, akár ifjúságomat akarom végiggondolni. És mégis, döntő fordulatnak azt a napot tartom az életemben, amikor Jutka eljött hozzám.

Lehetetlen szavakba foglalni, mekkora gyönyörűséget éreztem azon az esős, tavaszi napon, mikor a villamosmegállóban vártam rá. Mint egy múlt századbeli romantikus, olyan boldog voltam, ahogy Jutka le szállt a villamosról, kinyitotta ernyőjét, és megindultunk a Városház utca virágoktól duzzadó gesztenyefái alatt, a lakásom felé. Nem emlékszem, miről beszélgettünk. Fuldokoltam az izgalomtól, s valószínűleg nem tudtam kinyögni két értelmes szót az oldalán. Folyton az járt eszemben, bárcsak ne jönne el Kazi! Úgy éreztem, Judit is erre gondol, hiszen egyetlen szóval sem kérdezte az öreget, jöllehet néhány nappal azelőtt abban állapodtunk meg, eljönnek mind a ketten.

Kázmér már ott állt lakásom ajtajában.

Hármasban töltöttük az egész estét. Ültünk és beszélgettünk, s én pokolba kívántam Kazit a lemezeivel együtt, amiket magával hozott a hóna alatt. Vérig voltam sértve, de jó képet igyekeztem vágni a dologhoz. Fogalmam sincs, miről beszélgettünk. Szeretném kitörölni emlékezetemből a képet, ahogy Judit ott ül velem szemben, térdén kendővel, amit az öreg bika dobott rá egy hanyag mozdulattal.

Mikor Jutkát megismertem, kigyógyulófélben voltam életem első nagy kudarcából. Kicsit sokáig tartott – tizenhat éves koromtól huszonhat éves koromig – az első szerelem. Életem javát elvette egy rossz házasság, s úgy éreztem, múltóban az ifjúság. Feleségemben nemcsak mint nőben, mint emberben is csalódtam, és ezt a csalódást átvittem a többi emberre. Megrendült bennem a bizalom mindenben és minden iránt, ugyanakkor tudtam, saját szerencsétlenségemet nem vihetem át a világra. Ráadásul nemcsak a házasságom bomlott fel, akkoriban kellett leszámolnom illúzióimmal is, az érzéseimet és tetteimet vezérlő naiv szocializmusommal, nem utolsósorban éppen Jutka és társai ha-

tására. Akkoriban zártak ki a pártból, s jelentett föl a feleségem a rendőrségen elveim miatt, de nem elvből, hanem azért, hogy a bíróság neki ítélje a lakást. Mindezzel – gondolkodásom alakulásával – egybeesett a csehszlovákiai eseményekben játszott csúfos szerepünk, ami nagymértékben meggyorsította kiábrándulásomat. De gyúlt egy kis remény is. Miközben minden kicsúszni látszott a kezeim közül, a párizsi diáklázadások reménnyel töltöttek el, s ezt a reményt nem is kismértékben tette átélhetővé, közvetlenné számomra Jutka megjelenése Csepelen, s azoké a fiatal értelmiségieké, akiket kirúgtak az egyetemről.

Huszonhat éves voltam. Jutkát nem volt nehéz meglátni és megszeretni. Nemcsak én láttam gyönyörűnek az Olvasó Munkás Klubban, és nemcsak én láttam őt okosnak. – Micsoda esze van ennek a lánynak! – gondoltam. – Hiszen ő pontosan azokat az érzéseket fogalmazza meg, amelyekkel én itt hosszú évek óta bajlódom! A szabadság és szépség angyalát láttam megtestesülni magam előtt. S nekem ő a szerelem angyala is lett, de inkább csak titkos angyala, hiszen soha nem tudtam igazán a tudomására hozni érzéseimet.

S ha jól sejtettem, neki a szerelemről is elvei voltak.

Én úgy gondoltam, a világot csak a nagy tettek változtathatják meg, s ehhez nekem akkor jön el az időm, ha erőt meríthetek valakiből. Ügyetlenkedő munkásgyerekként úgy éreztem, az a képzelt valaki éppen ő. Világmegváltó terveket szövögettem a boldogságról és szabadságról, de még homályos terveket; vártam a forradalmat, be akartam verni a fényes Váci utcai kirakatokat, de csak a tétovaságig jutottam. Ügyetlenkedve jártam Jutka nyomában, titkokat szaglásztam körülötte, de az állandó, üdvözült mosoly sohasem hervadt le az arcomról. Mikor megpróbáltam valamennyit tudtára adni érzéseimből, kinevetett. Nem is kis megvetéssel mondta, úgy viselkedem, mint egy értelmiségi. Mire én csak gondoltam, de mondani nem mertem neki: nem kell annyira proletárkodni. Az ő megjegyzése engem mélységes önvizsgálatra késztetett, kerestem, mi lehet bennem az a megvetésre méltó értelmiségi. De újra meg újra arra jutottam, hogy minket egy egész világ választ el egymástól. Ő, a bölcsészskarról eltávolított egyetemista idejött Csepelre munkásnak, de én tudtam, hogy csak átmenetileg, én pedig, a botladozó munkásgyerek, mint egy rossz versláb, itt fogok maradni

félresikerült tudatommal, amit nem kis mértékben formált az osztályharcos marxizmus, pedig egyetemre szerettem volna járni. Szerettem volna tanulni, elsősorban azért, mert úgy véltem, a tudás felszabadít. Ha sokat tudnék, gondoltam, ugyanolyan szabadon nyilvánulhatnék meg, mint Jutka. Bizonyos vagyok benne ma is, hogy ha úgy adódik, követtem volna a barikádra is, ahogy azt a francia forradalom egyik híres festményén látni.

Csakhogy a szabadság hősnője, a szerelem anyala inkább a kommunát választotta, nem engem.

És a munkásoknak se volt eszük ágában sem a világ felforgatása. Később Jutkák is belátták: Budapest igen messze van Párizshoz, Csepel pedig kicsit még messzebb van hozzá.

Sári Kázmérral keddenként sokszor megemlegettük a szabadság angyalát, klubbeli szereplését, hazafelé az esti utcán.

Tamási a Csepel újság irodalmi mellékletében egyszer Ady *Álom egy méhesről* című versét közölte. Akkoriban volt ez, mikor Párizs diákjai elfoglalták az egyetemet. A klubfoglalkozáson, ahol rendszeresen megvitattuk a lapot, Judit hevesen nekitámadt Tamásinak.

– Ezzel a verssel el akarja altatni a munkások forradalmi érzéseit! – vágta Lajos fejéhez.

– Az altatásra igazán nem volt szükség – vetette oda néhány év távlatából Kazi. Lajos meg csak mosolygott az őt ért támadáson. Azt mondta, miért volna baj, ha egy harcokban megfáradt ember, méhesről, hársakról és hahotázó gyerekekről álmodik.

– Meg okuláréről és karosszékről – dörzsölte össze tenyerét Kazi, s érezhető kárörömmel gondolt a rossz házasságokra, melyekről úgy vélte, mind az ő agglegénységét igazolják. – De nem vette észre még az éles eszű Malgot se – folytatta Kázmér –, hogy a versben gúny bújkál, Magyarország kurtácska, falusi álmait gúnyolta ki a költő. Viszont ezek a mi forrófejű, proletárkodó ifjaink akkoriban túlságosan is elmélyedtek Mao piros könyvecskéjében, s mindennek forradalom- vagy ellenforradalom-szagot tulajdonítottak. De azért a távlatnélküliségben igazuk volt. És ez ma igazabb, mint akkor volt. A munkásokat is kizárólag a haszonelv irányítja, és el is altatja őket. Erről jut eszembe: magának is jó lesz sietni, várja a felesége és a méhese.

Ki így, ki úgy, végül mindannyian magunkra maradunk? – néztem Kazi után a döcögő buszról. De arra van-e megfelelő magyarázat, hogy miért maradt magára ez az ember? Kázmérban én mindig a munkásokat láttam, a magukra maradt munkásokat, s valamivel többet is. Talán a közösségben is kellenek olyanok, akik egyedüllétükkel az ember kozmikus magányát fejezik ki? Vagy egyszerűen csak: Kazi váltalta sorsát, mert mást nem tehetett? De hát ez a kitűnő szerszámkészítő egész életében dolgozott! Dolgozott, olvasott és gondolkodott. Ugyanolyan otthonosan mozgott az antik kultúra világában, mint a műhelyben, de még mi is, akik szerettük őt, az iránta érzett tiszteletünk mélyén hordoztunk valami gyanakvást. Ő ezt is pontosan tudta, ezért háritotta el magától a részvétet, ezért nem szeretett még kezet fogni sem.

Furcsaságainak tárházából is kiemelkedik, hogy amikor hangversenyre ment, kesztyűt húzott, annyira utált tapsolni.

Sosem kérdeztük tőle, miért él így, és úgy él-e, ahogy akar.

Nem kérdezték tőle a pártban sem: Sári elvtárs, maga hogyan él?

Óvakodunk tapintatlan kérdéseket feltenni. Most már azt sem kérdezhetjük tőle, miért volt utolsó percéig párttag. Igaz, ez a szerszámkészítő erről nem is szeretett beszélni.

Az elhatározásra, hogy egyedül fogja leélni az életét, régen juthatott. Lehet, hogy röviddel a felszabadulás után, amikor máról holnapra kineveztek egy angyalföldi gyár munkás igazgatójának.

Vajon mire gondolhatott azon a reménykeltő reggelen? Nem tudhatjuk. Csak annyit tudunk, hogy bement a gyárba, elfoglalta munkásigazgatói székét, és gondolkodott. Azon gondolkodott, mi vár rá, mit kell tennie igazgatóként. Három vagy négy napig gondolkodott, s azután a maga csöndes módján odaállt a felettese elé, megköszönte a bizalmat, és azt mondta: kérem, én ehhez nem értek.

S visszament Csepelre szerszámkészítőnek.

Ezután nemigen szólt hozzá senki. Békén hagyták egész életében.

– A munkámat mindennap elvégeztem, de ezután azt se mondták: Sári, Sári, nagy hülye vagy te! Rád bízunk a hatalmat, de te nem éltél vele.

– Nem így volt?

– Nem egészen. Az alatt a három nap alatt, ott az igazgatói székben, azon gondolkodtam; mit tehetek én itt? Rendet majd csak tartok valahogy, hiszen voltam én őrmester is, még hozzá jutasi őrmester, s magamat is tudom fegyelmezni. De igazságot tehetek-e? Később az élet abban erősített meg, hogy a hatalom és az erkölcs nem férhet össze egymással.

– De hát magára gondoltak! S nyilván azért szemelték ki, mert becsületes ember volt. Igaz?

– Maga mondja.

– Ami azt is jelenti, hogy a politika és az erkölcs igenis összeférhet egymással. Ha ebből elvileg is engedünk, végünk van.

– Bizonyos pillanatokban, talán . . . Talán összeférhet. De később megették volna a disznók. És most én is rőföghetnék. Egyébként – végünk van.

– És most magának, mint szerszámkészítőnek, mindegy, hogy milyen ember foglalta el a helyét?

– Nem mindegy. De én nem parancsolgatásra születtem. Ez nem az én formám. Sosem szerettem táncolni, de aki bálba megy, annak táncolnia kell. Lehet, hogy szerszámkészítőként nem használtam eleget az embereknek, de nem is ártottam nekik túl sokat. És ez nekem elég.

Sári Kázmér nem tudott felmenni a folyékony vas fölé. Nem úgy halt meg, ahogy elképzelte. De útnak indult. Házigazdájának azt mondta, bemegy a gyárba, utoljára még meg akarja nézni egykori munkahelyét. Kicsit csodálkoztak is rajta, miért veszi föl legszebb ruháját? Öltözködés közben elszorult a szíve.

Kórházban halt meg.

Sári Kázmér sírját az erzsébeti temetőben az olvasó munkások állták körül.

Olvasók és írók

A nemzet becsülete

A hatvanas évek elején véletlenül fedeztem föl egyszerre a *Csepel* újságot és az Olvasó Munkás Klubot. A *Csepel* leköszölte első versemet, a klubban pedig megismerkedtem azokkal a munkásokkal, akik hozzám hasonlóan éreztek és gondolkodtak. Egyszerre vonzódtak saját fajtájukhoz, és menekültek előlük. Itt találkoztam először eleven költővel, Tamási Lajossal. Furcsának tartottam, hogy szemre alig különbözik a többiektől.

Legtöbben nem voltunk még olvasók sem, a könyvek iránt igazán akkor kezdett ébredezni bennünk a szeretet, amikor a könyv írója személyesen jött el hozzánk. Valahogy így kezdtük becsülni magunkat és egymást a közösségben, ugyanakkor titokban magunk is költővé, íróvá akartunk válni. Tamási biztatott bennünket írásra, s nem könnyen értettük meg, miért is óvja igen határozott tapintattal lelkünket a sérüléstől.

A klubtagok azóta is megjelentetik írásaikat, mióta Tamási visszavonult Csepelről. Nemcsak a könyvekért, magáért az életben maradásért harcoltunk válságos éveinkben, csakhogy a kiadáshoz nem kaptunk elegendő pénzt. Nyomot akartunk hagyni a múltó életen, s minden pénzbe kerül. Még a halál is. Ez arra szorított bennünket, hogy a korábbiaknál szigorúbban válogassunk. Azt mondtuk, azé az elsőbbség, akinek az írásai jobban megérdemlik a nyomdafestéket; a minőségé. A tagság többsége megöregedett. Megrázó erővel nekem ez akkor tűnt fel igazán, amikor a Bethlen-alapítvány támogatására egy címlistát írtam alá. Legtöbb aláíró „foglalkozása” rovatába „nyugdíjas”

bejegyzés került. Kifakadtam, és zavarba estem. Méltatlankodtam, hogy ezt azért nem is kellene aláírni, mert mit mondanak mások, ha ezt meglátják. Szánalom, harag és tehetetlenség hullámozott bennem; haragudtam az egész életre. Megöregedett a munkásosztály, gondoltam keserűen, s azon füstölögtem, hogy ezeknek a szelíd öregeknek a kortársai, az ország vezetői mennyivel szánalmasabbak a mieinknél.

Hogyan is írta valamikor a hatvanas években Kassák Lajos a klubnak? *„Nagyon fontosnak tartom, hogy az ipari munkásság a kultúra területén is jelentős tevékenységet fejtsen ki. Tudom, hogy a múltban milyen szép eredményeket értek el. Modern művészetünk éppen az ipari munkásságban fogott először gyökeret. Ezt a hajtást ápolják tovább az ország népének szellemi gazdagodásáért.”*

A múltban – igen; még háború előtt. De már nem ezt a hajtást ápolja tovább az ipari munkásság. Fiatalok itt nincsenek, őket nem érdekli az öregek megcsontosodott állhatatossága. A mozgalom egyik ágon hatalmi apparátussá, erőszakos párt- és államgépezetté vált, a másik ágon elsorvadt; elsorvasztották.

– Árvák lettünk nélküled – mondta egyszer Szentpéteri Zsigmond Tamási szemébe, mi pedig összerezzentünk e mondat hallatán. Szinte egykorúak.

Tamási visszavonulása után klubvezetőnknek Szentpéteri Zsigmondot tekintettük, a földjéről elűzött konok kúnt, az iparban gyökeret vert öntőt, ki magában hordja az olvasó munkás lényegét. Mivé nőhetne volna ki magát, ha korábban talál magának közösséget, ha korábban találkozik Tamásival! Ifjúkorában, az ötvenes évek elején, kaszáat s kapát odavágott a földjére merészkedő rendőr lába elé, mondván: ha nem tetszik, csinálja keed! És eljött a városba. A sors kihívására tollal próbált válaszolni, pedig tulajdonképpen kaszával, kapával, öntőformával felelt volna. De mindez kevésnek bizonyult. A lélek többet akart. A nehéz munkától meggyötört, meggömbült ujjak ceruzát fogtak, munka mellett leérettségizett, tanult, olvasott, írt. Belekapaszkodott a munkába, a könyvekbe és a költészetbe. A földjéről elűzött ember, a megsértett „kulák” tíz körömmel kapaszkodott a csepeli talajba, saját becsületébe, tisztaságába. Elmúlt hatvanéves. Lassan elkopik, de a tisztesség nem kophat el soha; a görcsök is azt védik. A homlok

összerándulása a lélek összerándulása az ismeretlen előtt. A gyanakvás is örökölt és szaporított jussa a szegénynek, még a jóakarat előtt is – formálisan nem vállalta a klub vezetését. Nem csoda, hiszen Szentpéteri szívét a kunsági föld húzta vissza, tartja örökös fogságban.

Szentpéteri Zsigmond 30 évig érlelt *Kunkötés* címmel összegyűjtött verseit lapozgatom. Ez a 100–120 vers tulajdonképpen életmű. Tisztsága előtt szégyenkezve sütöm le a szememet. Fülembe csengenek Tamási szavai: „*Nagyon szép kiállítású könyvet csináltatok Zsigának!*” Boldog vagyok, hogy én lehetek a szerkesztője, ugyanakkor keserű is. Miért nem tudnak róla a magyar irodalomban? Melyik versét emeljem ki? Szép könyve lett a *Kunkötés* költőjének; Tamási Lajos kézírásos levele külön öröm a hátsó borítón. Ide két Szentpéteri-verset választok.

Visszanyelt emlék

Tombol künn a nyár; a szoba hűvösében
félíg ébren, félíg alva pillegek.
Lehunyt szemhéjam mögött eleven képek:
mezítláb szalad a tarlón egy gyerek.

Egy apró kölyök szalad képzeletemben,
orcája úgy ragyog, mint a göncölszekér,
jövőről semmit nem sejt, de várja már
a Hadak Útja és a tengernyi vér.

Egészen árva kis parasztcsillag ő,
könnye nincs még, csak öröm és játék
– tors vagy tövis sebezte a lábát?
s az árvaság; élete alig fáj még.

Szaladgál, cikázik mint a lepke,
tehenek, szomjas lovak várják a gyepen.
– váryúra lündér, Mirza, Csillag, Deres! –
Pereg a régi film, egyre csak pereg.

Mint óceán, délibábként gőzölög a távol
s a múlt mintha megindulna felém.
Emlék-villanások szaggatják az időt
és ömlik, csurog, zuhog a fény.

Vonul előttem a kunsági, kérszigeti nyár,
lónyertéssel telik meg a szobám;
itatás van – kevély úr most a nap
a kékes horizont izzadó homlokán.

Most éppen nagyapám ballag át a tarlón,
lila már az este s kezén az erezet.
Szaladnék elébe, de nem találom már,
csak madárlátta emlékeimet.

Az őszi kertben

– Tamási Lajosnak –

Ülünk az őszi kertben.
Köröttünk a béke csendje.
Mégis, a természetben
mintha új háború lenne.

Hullnak, halnak a falevelek,
vérüktől sárga a határ.
Bennünk ez a kopott óra
immár csak pislákolva jár.

Mindegy már, hogy a hatalom
kifosztott vagy becsapott minket,
mégis szabadabbnak szeretnénk látni
emberré serdült gyermekeinket.

Ülünk az őszi kertben.
Ráül a városra köd és pára,
gyöngyszínű fagyok ereszkednek
szívünknek minden sóhajára.

Ha egyszer majd, túl a folyón
találkozunk egy fényes kertben,
bizonyosan kezet fogunk
minden kedden, minden kedden.

Író természetesen csak olvasóból válhat. Aki nem tud olvasni, nem tudhat írni sem. Szintén természetes dolog, hogy nem minden olvasni tudóból válik írástudó, noha jó volna, ha minden ember tudna írni, olvasni. A nemzet boldogabb jövője valóban a kiművelt emberek sokaságán múlik.

„Buta” nép kevéssel is beéri. Kevés jóval, kis szabadsággal. Nem okoz neki fájdalmat a sok rossz, a nagy szolgaság? De, bizonyára fájdalmat okoz neki. Csakhogy az emberi méltóság hiánya nem sarkallhatja többre és jobbra azt, akit állati sorshoz szoktat élete. Micsoda utat kellett és kell még bejárnia millióknak és millióknak az anyagi, erkölcsi, szellemi lét gazdagsága iránti fogékonyságig, az egyedül korszerű és mérhető szabadságig, hogy ezt a szabadságot ne csak akarja, hanem alkotórészeinek egyensúlyában akarja egyén és közösség.

Utópia?

Lehetséges. De másképp nem érdemes. Mert az egyensúly végzetes megbomlása-felborulása mindenkor további bomláshoz, pusztuláshoz, gyűlölködéshez, háborúhoz vezetett.

Ezért kell segíteni a segítségre legjobban rászorultakon. A „butákon” és szegényeken, a csak dologra jó embereken. Hogy az Isten is megsegítse őket, hogy képesek legyenek segíteni magukon, hogy felelősen gyakorolhassák saját sorsukért való felelősségüket.

Tamási Lajos 25 évig – 60 éves koráig volt az Olvasó Munkás Klub vezetője. Olvasókat nevelt munkásokból, írásra, önkifejezésre buzdította azokat, akiket senki más. Alig akad érdemes író Magyarországon, aki nem jött el egyszer vagy többször a klubba.

Lehet legyinteni, hogy ez semmi. A többi millióval nem törődött senki? Ez csak kuriózum? Mit számít az a 20–25 ember? S közülük is vajon hányan tudjuk, milyen hallgatag mélyből jöttünk, meddig jutotunk és mennyit kellett küszködni magunkért.

Nem könnyen és nem gyorsan, valahányan mégiscsak megsejtettük, hogy az irodalom a nemzet becsülete, s hogy a mi művelődő közösségünk is része az egésznek. A magyar munkás nem hiányozhat az irodalomból, ahogy nem hiányozhat Európából Magyarország, a világ-irodalomból – az emberiség becsületéből – a magyar irodalom. A nemzetet, s benne magunkat – írókat és olvasó munkásokat –, az irodalmat kívántuk megbecsülni, amikor Tamási Lajos hatvanadik születésnapjára könyvet szerkesztettünk neki, saját verseiből, barátai, pályatársai és tanítványai írásaiból, 1983-ban.

A vas gyötreleme 1968-ban jelent meg, 15 évvel azelőtt.

Emberi értékeivel talán valamennyien tisztában voltunk. Minden kedden érzékelhettük, tapasztalhattuk velünk való törődését. Hetenként vitte haza és hozta vissza spárgával összekötözött kéziratkötegeinket. Figyelmesen elolvasta még a kézzel írt sorokat is, kis cédulákra emlékeztető megjegyzéseket írt, majd a következő kedden külön elbeszélgetett „páciensével”. Különös érzéssel mérte a dicséreteket és mutatott rá hibáinkra. Nem egyszer keltem fel úgy a székből, mint fogfájós beteg, akinek zúg a feje a sok gyógyszertől, és pirul az arca. Hogyha tudtam volna eleinte, hogy micsoda kínkeserves út vezet az „üdvösséghez”, el se kezdem a tollforgatást. Tamási emberi értékeivel tehát tisztában voltunk, vagy inkább ámulatba ejtett bennünket a tisztasága; úgy véltük, természetes, hogy folyton velünk törődik, de szokatlanak is tartottuk segítőkészségét. Hanem azt nemigen értette mindegyikünk, eltérő volt a megértés mélysége, hogy miért csak elvétve jelenik meg verse a lapokban, miért nincs válogatott kötete, amikor annyian „válogathatnak”, amikor Németh Lászlótól Déry Tiborig és Szabó Pálig csaknem mindenki beállt az aczéli irodalompolitika elrendezte-kuszálta sorokba. Tamási viszont őrzi a titkot, nem beszél. Költsői értéke, nem utolsósorban a személyes közelség meg lustaságunk folytán, rejtve maradt előttünk, a magyar irodalom szélesebb olvasó-

táboráról nem is beszélve. Ki is gondolhatta volna, hogy aki itt jár közöttünk, nagy költő lehet.

Például Csőregh Éva gondolta. Gyönyörű „bujdosót” írt az elbujdosott Tamásinak – honnan is? – Csepelről? – Trójából?

Törökországi levelem Tamási Lajosnak

Trója, 6. júni 1982.

Kedves bátyám, tovább nem halaszthatom levelem, mert bánám, ha mástól tudná meg ked, hogy ideérkeztem, ahonnan datálom kicsiny híradásom. Bizony megmásztam a faló létráját, beléje bújtam, hol is úgy éreztem, én már csak Homéroszt kívánom olvasni egész életemben.

Micsoda szép állapot volt ez: ebédet Európában ettem, vacsorát pedig Ázsiában.

Vagyis megint csak felkerekedtem, hadd ismerhetném meg a világnak ezt a sarkát is.

Lám, édes bátyám, sajnálom, hogy ezen utazási buzgóságomat kis élcelődéssel fogadod mindétig, s nem tudlak rábeszélteni, próbáld meg magad is; mily sokat tanul ezáltal az ember, és mennyi, de mennyi szépet, érdekességet gyűjthet össze ama sok országokban, ahol körülnéz.

Gondolkodván rajta, nekem úgy tetszik, hogy míg közönséges embernek fáradságosan be kell járnia mindazon földeket és népeket, akikről tudomást szerezni, elméjében és érzéseiben megtöltekezni akar, vagynak más kiváltságú emberek, kik erre rá nem szorulnak. Azt is megmondom, miért illik kedre ez a gondolatom. Mert a költőt bizony nem a MALÉV, hanem képzeletje repíti a legmesszebbre is.

Csak aztot nehéz megértenem, hogy csinálja ked; megül ott a hegyen, aztán a szelíd rigók surrannának-é fülbe mondani a távoli világokról tudni valókat, vagy más praktikája vagyon nagy titokban. De hát csak tréfálok. Sejttem én, hogy nem kevés árat számított fel a történelem kednek ama egyenes belső

tartásnak, mindennemű emberek s dolgok megérteni tudásának birtokáért cserébe. Csak az akarat, fényes tehetség nélkül erre elég nem lett volna. És viszont éppúgy. Hisz láttunk már nem egy képeséges embert elgyöngülve pocsolyába esni, el nem bírván viselni a tisztesség nehéz vas-öltözetét, különösen megszigorodott vagy megtévelyodott időkben.

Való, hogy a ked szava állandó, való, hogy nincsen szebb dolog az állhatatosságnál.

Nem kell fennszóval bizonygatni, tudjuk, ha bármi viharba kerülénk, édes bátyám keziből a jelzőlámpa ki nem esnék, hogy eligazítsa a hozzá fordulókat. Mindannyi földindulások között kitetszik, hogy legnagyobb becsületje a szilárd talajnak van.

Ez nem dicséret, hanem igaz mondás.

Megbátorítod azokat, akik maguktól szégyenlenék világosságra hozni gondolatjokat, noha jobban gondolkodnak sokszor, mint azok, akik nagy bátran kiköpi alacsony gondolatjokat is. A félénkeket megsegélyezni, szavukat törődéssel jó formába igazítani, hatalmas érzés lehet – márpedig nem egyet, kettőt, de sokat megindítottál azon úton –, az poltúrával meg nem fizethetőn felékesíteni a velük fáradozót.

Vagyis kedet, édes bátyám.

Mi szép dolog, mikor az emberek gazdagsága a másokért végzett munkából gyűlik össze.

Megszoktuk ez világban, hogy feketeszalmával elegyesen sült kenyeret eszünk. Ha mármost tiszta búzából kelesztett jobb ízek kerülnek asztalunkra, elsőbbit nem azt nézzük, ki tette élénk, hanem hogy minél degeszebbre tömve jóltartsuk magunkat. Micsodás világ! Valahogy tehetnénk szerit, hogy ne csak elfogadjuk üres erszénnyel mindama tőled kapott jókat, hanem szóval, cselekedettel viszonyozhatnánk is csekélységünkben.

De egy kis pironogatás sem árt némelykor. Mert ugyan mért fosztasz meg attól a gyönyörűségtől, hogy lássuk pennád újabb vonásait? Jól tudja ked, hogy bőjtölve a szükség szaporodik.

Elvégzém levelem, nem akarok tovább alkalmatlankodni.

Meg aztán indulunk is tovább nemsokára. Hajón, földön, ájeren nagy utakat teszünk még meg, ahonnan majd másszor írok. Most ez elég. Addig is maradok kedves bátyámnak

Csőregh Éva

Huszonheten írtunk Tamásiról hatvanadik születésnapjára. Írók és olvasók. Alföldy Jenő, Bárány Tamás, Erdei Sándor, Fekete Gyula, Fodor András, Gyárfás Miklós, Képes Géza, Kolozsvári Grandpierre Emil, Major Ottó, Mezey Katalin, Molnár Zoltán, Palotai Boris, Palotai Erzsi, Sipos Gyula, Vészi Endre, Oláh János, Kovalcsik József, Schuch János, Keppel Gyula, Csillag Tibor, Hernádi Miklós, Csőregh Éva, Lendvai Sándor, Meiszner Tamásné, Szentpéteri Zsigmond, Szemes Zsuzsa meg én.

Egy írás jelent meg közülük hivatalos lapban. De ez nem baj. A pályatársi, tanítványi, olvasói barátság személyes megnyilvánulásait ugyancsak felemelő érzés volt tapasztalni, amikor az 1923. január 1-jén született költőnek átadtuk a szeretettel készült ajándékot az Olvasó Munkás Klubban, majd az Operaház klubjában rendezett költői ünnepen. Lassan adtunk, hát kétszer adtunk. Adtunk? Önmagunkat, olvasókat ajándékoztuk meg a *Születésnapomra* c. kötettel.

„Az üldözők kifulladásnak” – mondta Gyárfás Miklós.

Reménykedjünk.

„Öcsém lehetne, de még mindig bátyámnak érzem. Abban az időben fogant ez az érzés, amikor Attila-korú 32 évével, Krisztus-korú 33 évével...” – írta Fekete Gyula.

Tamási Lajos 1956-ban 33 éves volt. „Munkások – ifjak vére folyt” akkor a pesti utcán.

Egy hamis barátja most, 1983-ban, cikket írt róla a Népszavában, *Könyörtelen közöny* címmel. Azt akarta elhitetni velünk, olvasókkal, hogy Tamásit azóta könyörtelen közöny veszi körül, az írók könyörtelen közönye szorította és szorítja magányosságba, ítéli némaságra.

Nem igaz. Nekem erről ellenkező tapasztalataim vannak. De az igaz, hogy a hatalom még mindig könyörtelen Tamásihoz. Erről hallgat a hamis barát.

Az igaz barát – Molnár Zoltán – viszont így írt róla a kötetben:

„A büség és a becsület is konfliktusokba kerülhet egymással a történelem különös szituációiban. Néha csak látszatra, de néha valóságosan is. Hanem a történelem ellentmondásainak vesztese, megszenvedője mindig az ember. Különösen, ha úgy találkoznak benne az erények, mint Tamási Lajosban. Az ő tisztasága és esendősége, vagy inkább törékenysége, sebezhetősége azonos töből fakadnak.

De nemcsak törékeny és sebezhető. Szívós is, amilyen egyedül csak a tudatos ember lehet. Milyen különös és sorsszerű az ő csepei küldetése. Törvény és szerencse is van benne. Mindenesetre a történelem nem tudta úgy földhöz csapni, hogy ne ő maradjon az, aki ad. [...]

Kevés olyan embert ismerek, akit mindenki szeret; hiszen a legtöbb szeretetre méltó embernek azért akadnak gyűlölői is. De olyat senkit nem ismerek, aki őt ne szeretné; vagy pláne: gyűlölné.

Lám, igen, szeretjük. Még talán kicsit irigyeljük is.”

Feltehetjük magunknak a kérdést: igazán szeretjük? Hiszen küldetésünk ebben látom mélyebb értelmét. Abban, hogy megtanultunk-e tőle igazán szeretni.

És a hatalom emberei? Például Kádár. Aki, miután elmondta beszédét 1956. november 1-jén, odafordult Tamásihoz, a Magyar Rádió kormánybiztos-helyetteséhez, s azt kérdezte tőle: Így jó lesz? – Ezt tudjuk vállalni – hangzott a válasz; majd Kádár eltűnt.

Tudjuk, hogyan került elő.

Ők vajon hogyan éreznek Tamási iránt, most, 1983-ban? Köszönetet mondtak-e neki és a többi magyar írónak, akik csitítani próbálták a felkelt népet? Vagy mit is tettek a szuronyok és tankok védelmében a győztesek?

S én, az olvasója, tudtam-e időben és úgy szeretni a költőt, ahogyan kellett volna? Mi gátolt az emberszeretetben? Hatalom? Félelem? Tudatlanság?

A mérő és a mérce

Átadom magamat a verseknek, magamhoz engedem őket – éljék ki rajtam eredendő hivatásukat. Hassanak rám. Kiteszem támadásuknak

idegrendszeremet, befogadom zenéjüket, illatukat, örömeiket és bánatukat. Jót tesznek velem. Javítanak rajtam.

Mindennapi életem ünnepélyes pillanatai azok a pillanatok, amikor a költők fogságba ejtenek, katartikus erejükkel leterítene. Olvassam akár Vörösmarty, akár Berzsenyi vagy Kassák Lajos verseit, újra és újra ugyanezt érzem. Elnehezül a lélegzetem, hevesebben dobog a szívem, gyorsabban lüktetnek ereim. S látom, hogyan fordul el a világ saját tengelyén. Bár lehet, hogy csak bennem változott valami, a külvilág érintetlen maradt, mégis csoda történt. Másképp nézek füre és virágra, emberre és állatra, égre és földre, s minden másképp néz vissza rám.

Nemcsak Berzsenyi, Kassák, vagy Vörösmarty – Tamási Lajos is felkavar, megrendít, elvarázsol a verseivel. Őket különösen szeretem, hiszen költőjüket két évtizede személyesen ismerem. S ha elmondhatom magamról, hogy értékesebb ember lettem, akkor ezt elsősorban Tamásinak köszönhetem. Boldog vagyok, hogy akár minden kedden közelében lehetek az Olvasó Munkás Klubban, hogy meglátogathatom a lakását, s tanítványának tarthatom magamat.

Nem tudnám megmondani, hogy melyik hatott rám jobban, melyik alakította döntőbben magatartásomat és gondolkodásomat. Ő maga vagy a költészete?

Mindkettő – mondhatnám pontatlanul. Mert ő embernek és költőnek egy és ugyanaz. Emberi és költői magatartásáért – micsoda világ! – vért és velőt fizetett, és fizet, változatlanul. Ki tudná megmondani, hány könyvet vettek le polcáról, hány könyve maradt megíratlan! S letünk így mindannyian megrövidítve. Tamási önmagáért fizet. Azért, ami lett: mérő és mérce. Nem térhetett ki a hatalmas sors elől, nem hátrált, mert nem hátrálhatott. Nem engedte meg neki önmagához való hűsége, na és istenadta tehetsége. Ki mondhatná neki, a szigorú önfegyelemben élő embernek: ne légy olyan, amilyen vagy, mi megbocsátunk neked, csak hajtsd le kicsit a fejedet . . .

E költőinek talán mégsem nevezhető kérdésre érvényes választ költő kínál; József Attila:

kuporogva csak várom a csodát,
hogy jöjjön el már az, ki megbocsát
és meg is mondja szépen, micsodát
bocsát meg nekem e farkasveremben!

Fütyül rám az utókor. De én is fütyülök az utókorra – jut eszembe
Tamási egyik kedvenc mondása, amelybe természetesen a jelenkor is
beleértendő.

Hogyan is lehetne lekötelezett az, akinek régóta következnek sza-
vaiból tettei, tetteiből szavai. Életéből költészete, költészetéből élete.

Mindezt azért is mondom, nehogy bárki azt higgye, hogy a „napszá-
mos fia” nem tudja, „honnan indult és hová ért”.

– Harcolt – mondják – a hazáért.
– Bánatáért
futott fegyverek között . . .

Jobban tette volna, ha nem harcol – hallom az üres lelkű cinizmust.
Mondjam magam is, hogy ha nem harcolt volna, talán nem lenne olyan
fonnyadt, „éhes színű”, amilyennek Julius Caesar nevezi Cassiust?
Hogy is vannak azok a híres shakespeare-i sorok?

Tedd, hogy kövér nép foglaljon körül,
És síkfejű s kik éjjel alszanak.
E Cassius ott sovány, éhes színű;
Sokat tündöklik s ily ember veszélyes.

Bárhogy van is, muszáj volt gondolkodni, cselekedni és gyönyörű
verseket állítani az embertelenséggel szembe; csak így maradhatott hű
emberi álmaihoz, s csak így lehetett képes a megújulásra, vállalt esz-
ményeiért – a demokráciáért és szabadságért való kiállásra.

Haragos-jóságos istenek trónjai zuhannak-leomlanak,
másra, mint szemedre-szívedre szegény nép, ne bízd magad.
Meleg kell, egyszerű szavakból öntött beszéd,

keresd az igazság cicoma nélküli bűvöletét.
S vihart is fejemre, inkább, mint óvjalak vak nyugalom,
fölveted márványszín homlokod megsértett forradalom.
Mese-fa ágaid, papiros-rózsáid megtéped, elhajítod,
fiaid, lányaid merészen, szabadon dalolni megtanítod.
(Rapszódia a józanságért)

Jó, jó – mondhatja bárki: hol vannak már a papirosrózsák! Meglehet. De hol vannak az emberi álmok? Pedig reményre, embermértékű álmokra soha nem volt nagyobb szükségünk, mint éppen most, a XX. század utolsó harmadában, amikor világszerte képmutatás, erőszak, terrorizmus – helyenként állami rangra emelt terrorizmus – tombol, s maga az élet került végveszélybe.

De térjünk vissza Tamási Lajos magatartásához. Hányszor eszembe jut – s különböző helyzetekben – a *Keserves fáklya*, s mennyire az aktualitás erejével hat ma is:

Vezérei ostobaságát
jószívvel meg is magyarázta,
csak a gyanakvás fájt szívének
s rászokott a szomorúságra.

Felcsattanhat a taps, madarászhat egészen fönn a kupolában, hullhat akár virágeseő, mégis ez illik a népre. S ez is:

A nagy szavakra szelíden
és röstelkedve lemosolygott,
hallgatta, hogy jól megy a sorsa,
szorongva hallotta, hogy boldog.

Magyarázat nélkül is kiviláglik, hova helyezi a nagy szavakra lemosolygó népet Tamási Lajos. S amikor a hatalmukhoz foggal-körömmel ragaszkodók magát a népet vágóhídra üznék, a költő egyetlen és megigathatatlan hite a minden értéket felszabadító, megújulásra képes

szocializmusban nemhogy erejét veszti, inkább felerősödik. S azért erősödhet fel, mert saját keserves tapasztalataiból is tudja, hogy a kiszolgáltatott és megalázott ember, aki egyszer már – 1945-ben – fölemelte fejét, nem taposható ismét szolgaságba, fejét újra fölemeli. S íme a nép, a nemzet, mikor az ő versében a természet elszabadult erejével hallatta figyelmeztető hangját:

Villámok cikáznak, ragyognak földtől a fellegekig,
nagy tűzük megéget, szívem is, lelkem is sebesedik.
Zúgással, zengéssel tele az ég-levegő,
úgy állok benne, mint szikrázó, lobogó áramszedő.
Löknek és vonzanak, robbannak törvény szerint,
csillagok kapuján jajognak emberi reményeink.
(*Nyárvégi viharok*)

De hallgassunk bele egy kicsit ismét a *Nyárvégi viharok* testvér versébe, a *Rapszódia a józanságért* című költeménybe:

Megakadt varázsló, ne ráncold pergament-homlokodat,
szórhatod síron nőtt, átkozott, fonnyadó virágodat:
béka ül, vízipók habzsolva siklik a tündér tavon,
halottak nem szólnak, feküsznek makacsul, hallgatagon.

Mit is mondhatnának?

S mit mondhatna most az a költő, ki több mint negyedszázados versében, a *Keserves fáklya* Epilógusában így írt:

ajtóm becsapták, boromat mind megitták,
s röhögve, úgymond: magamba nehogy fázzak,
fölgyújtották fejem fölött a házat.

Van, akinek a hallgatása is tett.

S ha éppen szól, a *Piros a vér a pesti utcán* költője mondhatja: én láttam, ki volt a gyűjtogató. S mert költő csak igazat mondhat, 25 év múltával így ír:

S hiába is hisszük, hogy megvéd
Mulele, a varázsszó minket,
mindig akad hóhér, aki
földarabolja a szívünket.

Azt eszik mindig, azt zabálják
falják föl legelőbb,
aztán meglékelt koponyánkból
kikanalazzák a velőt,

s mint tökhéjat, sarokba vágják,
– erre valók vagyunk mi mind,
szelíd hívők, jót akarók, oly
szépen zörögnek csontjaink.

(Pierre Mulele balálára)

S milyennek látja önmagát a költő most? Kíméletlenül és pontosan
olyannak, amilyenné „a magyar tengeren . . . a szél s a zajló vizek közt
lenni” tudott, lennie kellett.

Vígságnak szomorú vagy,
békének háború vagy,
a tisztas nyugalomnak
gyanús vagy, de gyanús vagy.

Barátaidnak szétszórt
csapatja csupa vérfolt,
de megriadnak látva
rajtad a szelíd tébolyt.

(Mert az úton a lomb közt)

Hányszor hallottam tőle ezt az útjelző mondatot: A költő önmagát
fejezi ki a versében, de önmagán keresztül valami mást is!

Tamási Lajos már az 1953-as kormányprogramot követő verseiben
úgy tudta kifejezni önmagát, s azt a valami mást is, hogy a költészeté-

vel megteremtett magatartás hitele – gyökerekig hatoló igaza tudatában – csak nőtt az időben.

Mindennapi kollektív élményünk a halál. Bokázva és szalutálva álunk előtte, teljesítve az élni kell legfőbb parancsát. Mindennapi kollektív élményünk lett a jóság és tisztaság, a szépség és szabadság, a hűség és szeretet – az alapvető emberi értékek összezavarása, elvesztése, illetve elvesztésének lehetősége fölött érzett fájdalom. Az igazaknak kimondhatatlanul fáj, hogy félniük kell; attól, hogy már ők sem bírják sokáig, beleőrülhetnek helyzetükbe, s a „nyűtt vonóból bot” lesz, amivel már csak ütni lehet. De ugye micsoda végtelenen kiszolgáltatott, abszurd, örült és nevetséges állapota a költőnek: egy száz bottal tanítani móresre az emberiséget, amikor „fegyveres éj hull álmainkra”.

Tudom, hogy gyönyörűszép
hegedű hal meg bennem –

sikolt fel a szépségre és jóságra szomjazó lélek *Dobszó* című versében, *A vas gyötrelme* kötetnek mindjárt az első soraiban, s nem enyhül a jajszó, ott bujkál még a szerelmes versekben is, mindvégig. S talán azért, mert hátha így, hátha léleknek ettől az emberséggel, szépséggel és tisztasággal fölfegyverkezett kétségbeesésétől megrendül maga a halál is.

A jajszó igazi oka persze magában a gyötrelemben van, a gyötrelmek okában. Abban, hogy küzdeni kell; dobolni; „rohamra, visszavonulásra”. De hogy bírja ki ép ésszel az életet a dobos, amikor előtte és mellette sorra zuhannak el a társai, s neki mégis, még a „holtakon is át kell lépni”, mert:

akármi fáj is, mindig
dobolni kell a seregnek.

Ha mást nem, csak a hajszolt
reménynek válaszolni,
és szívünkől a jajszót
a jajszót kidobolni.

Muszáj (volt) verni azt a dobot? Igen, muszáj (volt). Bár –

Jól tudtam én, hogy meg kell halnom,
pontos a kín homlokomon,
– Ne menj el – szoltak –, mert megölnek,
verjék csak egymást agyon.
– Akkor is – mondtam – tenni kell még
valamit, úgy gondolom.

S fönről, mikor láttam az első
lövést a napfény sugarán,
hogy a hazáért lőtt az árkok
népe dühöt remegve rám,
zuhantam s már nem tudtam, hol van,
hol van az én hazám?

Mikor egymást halomra ölték
s utoló vérük is kifolyt:
– Fiaim! Győztünk! – szolt a Császár,
de már senki sem válaszolt.
Csak egy dobos, ki félelmében
megőrült, az dobolt.

(Jacques halála)

Hát érdemes volt? Harcolni azért, ami értünk nem harcol? Mert mégsem a konkrét ember számít? Csak az elvont rendszer, vagy a nagyon is konkrét, mindent maga alá gyűrő hatalom? Vagy ez sem ilyen egyszerű? Hiszen

már nem tudom, hogy ki parancsol,
ki itt a szolga, ki az úr.

(Északi föld)

Ezért verte azt a dobot? Ezért a szélárnyékosnak nevezett, öldöklő csendért, „ahol annyi szavam sincs, mint a fűnek”?

Most, hogy elült a harci dobszó
s csak altató muzsika szól,
törvényeinkben még a jó is
ellenünk fordul s megtipor.

(Pierre Mulele balálára)

Micsoda mérhetetlen igazságtalansága az életnek, hogy ha igazi költő vagy, saját fájdalmadként kell átélned mások fájdalmát is, hogy azután mi, „hálás” olvasóid azt mondhassuk: fölkavart bennünket... Ideje megnyugodnunk; úgysem lesz többet ünnep a világon.

Miért? Mi hát az ünnep?

Az igaz ember, ki megteremtette önmagát, s költészetében felmutatta a nemzet becsületét.

Az emberiséget könnyű szeretni! – ötlík eszembe Tamásinak egy, a nagy szavakkal dobálózókra visszahulló mondata. – A konkrét embert kell szeretni. De azt egy kicsit nehezebb.

A konkrét ember bizony fájdalmat is okozott neki.

Mint annyi fiatal, huszonéves koromban forradalmár akartam lenni. S maga a tény, hogy munkásként különösen sok igazságtalanságot éltem át, úgy éreztem, minden további nélkül igazolja szándékomat. Valahogy mégis rosszul éreztem magamat választott szerepemben. A sok-sok megemésztetlen konfliktus egyre jobban összezavart, s helyenként túl hevesen és elég sokat kanyarogva kerestem magamat. Némelykor igen magabiztos lehettem; nem tudtam még, hogy határozottsággal éppenséggel a bizonytalanságaimat takargatom.

Egyszer a klubban a szokásosnál is hevesebb vitába keveredtem Tamásival. Nekem van igazam, kiabáltam, s a bennem élő kép szerint nyomatékosan rángattam kabátom gallérját az orra előtt, de inkább alatta, a többiek gyűrűjében. Úgy emlékszem, Tamási előlem sem bújt az asztal alá, s ez valószínűleg még jobban felbőszített. Hogy képzeli, gondolhattam ingerülten, hogy velem, a fiatallal szemben, mindig csak neki lehet igaza?! Magamban nemcsak öregnek, vén konzervatívnak is elneveztem, s aztán ahogy hazafelé dühöngtem, megfogadtam, hogy a Munkásotthonnak és Tamásinak ezentúl még a tájékát is elkerülöm.

Hónapok múlva döbbsentem rá, hogy mi minden temetődött el bennem, s miért ugrottam neki oly hevesen. Azért, mert annyira a hatása alá kerültem, hogy már azt se tudtam, fiú vagyok-e vagy lány.

Előbb a szegyen fogott el, majd a lelkifurdalás, s bár többet gondoltam rá, mint azelőtt, közel egy évig tartottam magamat fogadalmamhoz. Még csak nem is telefonáltam neki. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy összekülönbözésünknek már a második-harmadik hetében képtelen voltam visszaemlékezni rá, miről is vitatkoztunk. Az pedig csak később vált világossá bennem, hogy maga az igazság is mennyire közömbös dolog, ha az étellel méretik össze.

Sokat gyöttrődtem az eset miatt, főként azután, hogy meghallottam, súlyos beteg. Nem akarom eltúlozni jelentőségemet, mégis úgy éreztem, én is bűnös vagyok. Vádoltam magamat, hogy miért kellett nekem is – éppen vele szemben! – ezt az ordító hibát elkövetnem.

Egyszer aztán arra ébredtem, hogy álmomban is vele küszködöm. Fenn jártam nála a hegyen, az Alkony utcai házban. Bűnös-ként lopakodtam a ház felé vezető gyalogúton, s láttam a falnak támasztott, repedezett pingpongasztalt, annyi csatánk most magányos színterét, egybemosódva Tamási alakjával, meztelen mellkasának kiálló bordáival, s olyan különös volt, hogy nem vér, hanem fény az ott a repedésekben. Igen hosszúnak tűnt az út az udvarvégi házhoz, melynek ablakát függöny takarta. A függönyön át borostás arccal nézett rám Lajos, odahajolt hozzá felesége, Magdus, és ott derengett a homályos táblaképen Anna és Juliska szép kis gyerekarca. Idegennek éreztem magamat, s mégis bemerészkedtem a házba, be a szobába, ahol sokan ültek szanaszét, s mind borostásan, lengő cigarettafüstben. Ahogy közéjük ültem, az idegenek megitták a bort, valamelyikük kezembe nyomta a poharát, s szedelőzködni kezdtek. Én meg szétroppantottam markomban a poharat. S valami olyasmit mondtam, vagy csak akartam mondani, hogy nem jártam iskolába, nem tudok színészkedni, a barátság poharából mások után inni. Meg azt is, hogy ha Te nem tudod elvégezni a végeznivalót, majd elvégzem én, s megindultam visszafelé a hosszú udvaron, a roncstelepen, vitt a fájdalom, Te pedig abban a kopott, vörös, cigarettaparázstól lyukacsos melegítődben s csikos fürdőköpenydedben elkísértél egészen a kapuig, de én a Dunáig mentem.

Embertelennek éreztem magamat, hajladoztam, mint a nádszál, s nem értettem, mi értelme az életnek.

Ébredés után megírtam az *Egy álom tisztázása* című versemet, s bevitttem az *Élet és Irodalom* szerkesztőségébe. Megkértem Hernádi Miklóst, hívjon föl telefonon, mert én szégyellem magam. Hernádi nyomban telefonált, majd átadta a kagylót, de csak annyit tudtam ki-nyögni: szeretnék felmenni hozzád. Gyere csak, mondtad, mintha tegnap találkoztunk volna utoljára.

S azóta, ahogy azelőtt is, ha valami bajom van magammal, az élettel vagy a világgal – márpedig sokszor van! – valami furcsa dologtól félve föltárcsázom Tamási Lajost, s megkérem, engedje meg, hogy föl-mehessek hozzá a hegyre. Maradt ugyanis a világban még egy kis el-igazítani való zűrzavar.

Barátság

A barátság újabb kariát-ágát hajlította felém a sors, hogy segítsen „fényre derülni”, oszlatni a bennem levő zűrzavart, amit ez a hazug kor oltott belém s megannyi nemzedéktársamba.

Erdei Sándort többször emlegette előttem Tamási, mint egyik leg-jobb barátját, az Írószövetség volt főtítkárát, aki a legnehezebb idők-ben, 1956-ban, emberként is hitelesen állta helyét felelős posztján. Ter-mészetes volt, hogy Erdi nem maradhat ki a könyvből, amivel Tamá-sit az Olvasó Munkás Klub meg akarta lepni 60. születésnapján.

Erdei látni akart, s az is igaz, hogy nehéz volt Tamási elől tökélete-sen eltitkolni, mire is készülődünk. Ilyen előzmények után 1982 őszén Molnár Zoltán és Tamási társaságában voltam Erdeiék-nél.

Az első találkozás különösen szíven ütött. Amint megláttam az „ágy-hoz kötözött” embert, fájdalmak kövületét, nyomban érteni véltem, ed-dig miért is nem mutatott be barátom a barátjának. Szemben, ott a csaknem tökéletesen béna ember ágya mellett *megállt az eszem*. Ámul-tam, hogy a béna esze ép. Felfoghatatlannak tűnt, hogyan lehet tiszta elmével ezt az állapotot elviselni.

Az első beszélgetésből nem emlékszem semmire. Azt se könnyen ér-

tettem meg, hogyan tudta megírni Tamásiról az *Évfordulóra* című írását. Magnóra mondta, azután kijavíttatta valahogy a felesége, Ginda segítségével?

A pályatársak legtöbbje postán küldte el kéziratát. Amikor minden együtt volt, a csepeli Munkásotthon igazgatója, a könyv kiadója, elküldte a cenzornak. Hogy név szerint ki volt a cenzor, nem sikerült megtudnom. A csepeli pártbizottságról a Pártközpontba került a kézirat, és ott a legfontosabb mondatokat kihúzták.

A megalázó huzavona miatt nem köszönthettük 1983. január 1-jén, születésnapján Tamásit, hanem csak áprilisban, négy hónapos késéssel.

Szorongva mentem vissza Erdei Sándorhoz a kéziratával, melyhez írásos megjegyzéseket mellékel az arctalan cenzor. A javaslat úgy szólt, hogy ha sikerül elfogadtatni ezeket a szerzővel, akkor Erdei írása is benne maradhat a kötetben.

„Erdei politikai megállapításai elfogadhatatlanok – írták. – Korrigálni kell, hogy ne legyen direkt ellentmondásban az ellenforradalomra és a konszolidációra vonatkozó elveinkkel.”

Így szólt a kihúzandó részlethez mellékelte instrukció, s még egy „is” szócskát is be kellett szúrni Erdeinek egy másik mondatába, hogy megjelenhessen a kötet.

Többször is elolvastam a kéziratot, a kihúzandó részt, mely így hangzott: *„Nem jó a másik tanács sem, amely szerint az ellenforradalom árkába kellene söpörni az 1953-tól 56-ig terjedő évek olyan szellemi értékeit . . . (tehát ez után az „értékeit” után kell a cenzor szerint beszúrni az is-t; majd így szól tovább a mondat) . . . mint a nép sérelmeinek és jogos követeléseinek pontos megfogalmazására vállalkozó felelősségtudatot, vagy a demokratizmus kiterjesztéséért a csupán hatalmukat védőkkel nyíltan szembeforduló erkölcsi bátorságot”.*

Alapos munkát végeztek, figyelmesen olvastak! Ők azt mondják: ellenforradalom; hazugságra kényszerítenének hatalmukkal?

Erdeiékhez menve úgy elméláztam a villamoson, úgy eltöprengtem a láthatatlan dög instrukcióján, meg a gyönyörű versen – aznap, 1982. november 26-án jelent meg az Élet és Irodalomban –, hogy tévedésből a 2-es buszra szálltam, pedig a 8-assal kellett volna mennem. A 2-es Tamásihoz szokott vinni, a 8-as Erdeiékhez. Az Eötvös tér közelében

leugrottam, s az ötlött eszembe, nem lehet véletlen, hogy épp ide vetődtem a verssel, melynek írása közben Lajos ide képzelte magát.

Tehát valahol itt, a szobrok közelében, a reformerek terén rontott szívének a „sárga dög”. Itt akarta kitölteni rajta a bosszúját. Vajon ő honnan nézett farkasszemet a fenevadakkal?

Leültem szemben a kőoroszlánnal, és újra elgyönyörködtem a barátom barátjának írt vers felett. *Levél Erdei Sándorhoz*. Gyönyörű! S néztem a Lánchíd vadállatait, magát a hidat, a reformkor nagy alkotását, Széchenyi művét.

Haynau avatta fel. A bresciai hiéna. A kiegyezés hőse! A szabadságharc hóhéra.

Kerülővel, késve érkeztem Erdei Sándorhoz. Mit mondhattam volna neki? Hogy hoztam egy jó hírt meg egy rosszat? Arra kértem, majd akkor olvassa el legkedvesebb barátja szívszorítóan szép üzenetét, ha elmegyek. Úgy gondoltam, két ember barátságának vannak olyan pillanatai, amelyek nem tűrhetik el harmadik ember jelenlétét. Sőt, az igazi barátság különösen tiszta pillanatában a másik is csak szellemében lehet jelen. Lajos ezért nem adhatta át a verset személyesen Sándornak.

Letettem az újságot az ágyhoz kapcsolt iszonyú asztalra, melynek segítségével képes volt 1–2 órát üldögelni, s eldadogtam a rossz hírt. Hogy a kéziratból ezt meg ezt a részt, a cenzori javaslat értelmében, meg egy „is” szócskát is, hogy megjelenhessen a könyv . . .

Nézegette, merev kézzel lapozgatta az oldalakat.

– Ez az „is” döntően megváltoztatja a mondat értelmét – dühnyögte maga elé Sándor. – Mit tegyünk? – Az elgyötört arcból szinte olvasni lehetett: barátomért hazudni is képes vagyok. – Akkor ki kell húzni az egész bekezdést, ne maradjon csonka a gondolat. Kérlek – mondta rám pillantva –, fogj egy ceruzát, és húzd ki. Egészen addig, hogy: „és akkor bekövetkeztek 1956 őszének véres eseményei”.

A véres események . . . Azért következtek be, mert nem volt szabad a magyar. Szinte véreztem, amikor meghúztam Erdei Sándor kéziratát. Parancsra tettem? Így lett belőlem cenzor a barátaimért.

1984. május 18-án a szabadság-hegyi Jókai Klubban Tamási végül a *Levél Erdei Sándornak* című versét is elmondta. A közönséghez for-

dulva előbb hozzáfűzte: – Nem véletlenül ezt választottam. Tisztelegni akarok vele egy nagyon kedves barátom előtt. Ha tudna, itt lenne.

S kérte Pacseknét, aki magnóra vette az elhangzottakat, vigye el a hangszalagot Erdei Sándornak.

A vershez fűzött szavak nyilvánosság elé idézték az ágyhoz kötözöttet, s ahogy szárnyalt, könyörgött a költemény, „*bogy ne fáj, bogy kelj fel és járj*”, emelkedett tisztaság töltötte be a fényes pódiumot, ahonnan lámpáknál jobban világított a fehér hajú költő; tisztaság áradt szét a homályos teremben s lelkünk minden szegletében.

Erdei Sándor látta, olvashatta s meg is hallhatta a verset. Megélte. Hányszor hallgathatta meg? S mit érzett? S Ginda? Ez a csodálatos, törekeny és emberfeletti szenvedésekre erős asszony (meg a másik Magda, a költő egyedül igaz támasza), ki panaszszó nélkül törődik férjével, miből merít erőt, ha nem a tisztaságból. Hallgatták-e együtt a szelíd sírásokat? Külön-külön? Ginda bevitte férje magányos szobájába a magnót, és bekapcsolta neki? Hogyan volt könnyebb elviselni *a tisztesség nehez vas-öltözetét?*

Sándor már soha többet nem tudott járni, felkelni. 1984. június 9-én elhagyta kalodáját.

Országos Széchényi Könyvtár

Voltak a magyar irodalomban nagy és lélekemelő barátságok. Ilyen volt Petőfi Sándor és Arany János barátsága. Ilyen Erdei Sándor és Tamási Lajos barátsága.

Milyen eltéphetetlen szálakból szövődött ez a barátság? Hiszen ez szegény, erzsébeti napszámos fia, az meg gazdag makói hagymás családból származik. A háború utáni években valóban a nép szolgálatába álltak, s nem kényszerből, cselből vagy számításból hittek. Egyikük azt tudta, hogy csak a munka, a másikuk meg azt, hogy csak a tudás emelheti fel a népet, s hogy e kettőnek egyesülni kell a hatalomban is. Azt hitték, a hatalom is a népet szolgálja, csak hogy hamarosan bizonyosodott: Rákosi és Révai hatalma erkölcstelen és hazug hatalom. Erdei Sándor akkor még miniszterhelyettesként próbált erkölcsösnek maradni, Tamási pedig az Írószövetség párttitkáraként. S hogy megőrizhessék jellemzilárdságukat, szembe kellett fordulniuk a hatalom-

mal. A szembefordulás bázisát Nagy Imre 1953. júniusi kormányprogramja teremtette meg.

Személyesen 1954-ben találkoztak, ismerkedtek össze, akkoriban kezdett formálódni barátságuk. „Politikai bűnök és hazugságok lepleződtek le, s az általános megrendülést az írók java része saját élményként, egyben sorsforduló gyanánt élte át. Nagy erővel lobbant fel a hit a forradalmi átalakulás folytathatóságában, abban, hogy a bűnöktől megszabadulva, a hibákat kijavítva újabb forrásokat lehet nyitni a társadalmi haladás táplálására – írta Erdei Sándor *Évfordulóra* című írásában 1983-ban, majd így folytatja az emlékezést az Írószövetség volt főtítkára:

Tamási Lajost olyan embernek ismertem meg, aki nem játszik a szavaival. Erre a csontos, szigorúra, de korántsem durvára metszett arcú, szőke fiatal férfira figyelni kellett; megfontoltan beszélt, gyakran kereste a szavakat, míg az éppen odaillőt meg nem találta. Szavai nem ritkán kemények voltak. A felsőbb pártszervek funkcionáriusaival folytatott különféle vitákban mindig kiállt az új törekvések mellett. Érvéleseit emberi tartás, erkölcsi szigorúság is bítelesítette. Altalam addig ismert verseiből bennem leginkább a forradalmi hit és a világnak-történelemnek valamiféle népmesei vagy balladai léptékű fölfogására való hajlam hagyott nyomot.” Szászagos Széchényi Könyvtár

Erdei Sándor és Tamási Lajos közös reménység talaján fogant barátsága a forradalom győzelme, majd veresége időszakában megerősödött, és a csaknem tökéletesen kilátástalan és reménytelen évtizedekben elmélyült.

„Te nem vagy rest barát – írja Tamásinak Erdei Sándor 1982-ben, *Évfordulóra* című köszöntőjében –, amikor kell, egy kis pezsdítő eszmecserére mindig eljössz hozzám, aki évek óta nemhogy a szobámat, de az ágyamat se bírom elhagyni a magam erejéből. A baráti társalgás feledteti a nyomorúságot, s nagy barangolásokra, olykor-olykor még szárnyalásra is készíti a gondolatokat. Pedig ugye nem szoktuk kerülni a nehezebb gondokat, se a maiakat, se a múltbelieket.”

Azok az elgondolkodtató beszélgetések, melyeken Erdei Sándor életének utolsó egy-két évében én is részt vehettem, különösen nekem, a fiatalabbnak voltak fontosak. „Mert ép történelmi tudat nélkül a jelen

dolgaiban sem lehet megbízhatóan tájékozódni, s nem lehet a jövő eseményeit reálisan mérlegelni.” (Erdei Sándor)

Szép, napfényes időben, rendszerint tulipánnyiláskor, ki-kivitték Sándort házuk kertjébe, ritkán látott virágaihoz. S a mozdulni is alig tudó férfi nézte az ég villogó madarait, elnézegette a kelyhüket bontogató tulipánokat, s talán Makóra gondolt. Képzelete elkószált a hagymaföldön, mustrálgatta a termést, melyért annyit hajladozott valaha, szüleivel és testvérével. Vagy talán a történelem egymásba rohanó, kit főlemelő, kit gyilkosan lesújtó dátumaira gondolt? Egyszer nekem is megemlegette, hogy életében hányszor fogta el az a görcsös fulladás. Először 1944-ben, Szálasi hatalomra kerülésekor. A parasztpárt harcosaként is micsoda tébolyító világot kellett túlélnie, akkor is novemberben. Szálasi november 4-én tette le a nemzetvezetői esküt. Ez juthatott eszébe tulipánjai felett? Vagy az a másik november? Vagy az, hogy volt ő munkanélküli is 1956 után? Két hétig? És most hány éve nem tud felkelni, járkálni se! Akkor hiába házalt, senki nem merte befogadni. A munkát keresőt, az Írószövetség főtítkáráat egy budai tsz-elnök fogadta be, s a „bűnös” rendes tsz-tagként kapálhatott. Két évig.

Láttam róla ebből az időből egy meghökkentő fényképet. Csontkemény, meggyötört parasztarc nézett rám a fényképről, micisapka alól, nyugodt tekintettel, tisztán, szelíden. Haragnak nyoma sincs az arcon.

Nagy Imrét és mártírtársait akkoriban végezték ki a gyilkosok.

Erdei Sándor 1959-ben vagy 1960-ban a Szövetkezet című lap szerkesztője lett. Mire gondolhatott a májusi napfény sugaraiban, keréken gurítható székében az író? Arra, hogy nem lehetett belőle szobrász sem? Pedig ott vannak asztalfiókjában a szerszámjai, miket barátai alakítottak megbénult kezéhez. Vagy arra gondolt az Írószövetség volt főtítkára, hogy a gyilkosok uralma alatt a szövetségnek nem lehetett egyszerű tagja sem?

Már egészen kinyíltak a tulipánok, amikor utoljára láttam.

Június 10-én megcsörrent a telefonom.

– A férjem – mondta Ginda –, meghalt. Tegnap este.

Nem tudtam vigasztalót mondani.

- A fogoly elhagyta kalodáját.

S aki valahányszor felkavart, hol pusztá látványával, hol kristálytiszta jellemével és gondolataival, amiket nem tudott leírni, átadni, most a felesége által döbbsentett meg:

- Szeretném – mondta Ginda –, ha Lajos verse elhangozna a temetésén. S ha maga mondaná el. Nem kell rögtön válaszolnia – tette hozzá, hiszen megérezhette benuítségomat. Átsuhant rajtam, hogy Lajos nem tudta átadni legkedvesebb barátjának személyesen a verset, hangját is úgy küldte el neki. De hát én...? Hogyan...? És Lajos hogyan? Nem állhat oda a sírhoz vagy a ravatalhoz. Bármilyen erős, azt nem bírná ki. S ha Ginda méltónak tart rá...?

- Rögtön telefonálok Lajosnak – mondtam Gindának. – Visszahívom.

Furcsa érzés vett erőt rajtam. Örültem. Igen, örültem. De mit szol Lajos? Ez nem szerep... És mégis, méltó vagyok-e ilyen különleges barátságra?

Telefonáltam Tamásinak, elmondtam neki, hogy mire kér Ginda.

- Én nem tudnám elmondani, ezt nektek kell eldönteni. De jónak tartom a gondolatot – mondta röviden.

Országos Széchényi Könyvtár

Izgatottan készülődtem a temetésre. Tanulgattam a verset, megpróbáltam utánózni az utánozhatatlant. S képzelődtem, hogy mennyien leszünk a temetőben, hogy eljönnek az írók, leróják kegyeletüket az előtt, aki a nemzet sorsfordító napjaiban legjobb meggyőződése szerint tiszta emberként töltötte be választott tisztségét az Írószövetség élén. Talán azok is megengednek maguknak egy emberi főhajást, akik... Pedig köszönettel tartoznak Erdei Sándornak és a hozzá foghatóknak. Komoíyan csak így, a sírtól elindulva beszélhetünk közmegegyezésről.

Kevesen voltunk. Két kezemen meg tudtam volna számolni az írókat. Lajos ott állt mögöttem, ott volt Lezsák Sándor, Csóori Sándor, Fekete Gyula, Molnár Zoltán, Varga Domokos. Csaknem valameníyien befértünk a ravatalozóba.

Fiatalokból álló kórus énekelte az Uram, a könyörűletes kezdetű

gregoriánt, azután meg én álltam oda a koporsóban fekvő lábához,
hogymondjam: barátságunkat nem döntheti romba a halál sem.

Tamási Lajos
Levél Erdei Sándornak

Már mi is az időjárással
kezdjük a szót, hogy nekiront
szívünknek a hideg, a hőség,
hogy front van, megint itt van a front.
S hogy nemrég is, az Eötvös téren
megforgat könnyű szédülésben,
leülök s a káprázó fényben
a nagy bronz-szellem közelében
eszembe jut
ahogy Széchenyi illeti:
„Tegnap itt járt Eötvös Pepi.”
Jó lenne elderengeni
ezen,
de tigris acsarog most
bal mellemen és szívemen
s egyszer még jóllakik velem
e sárga dög, mert ez a terve.
Rágyújtok, várok, figyelem.
Farkasszemmet nézünk és lassan
pislogni kezd a fenevad
s elsajog bordáim alatt.
Jöhet a 2-es villamos.

Bizony, Sándor, asszonyainknak
nem ezt ígértük, nem ilyen
ropogását sok buta kinnak,
meg gyöngeségünk oly esendő
ravasz kis cselvetéseit.

Szép arcukon átsüt a bánat
s látjuk az ismerős mosoly
mögött a visszanyelt sikolyt,
s halljuk is, hogy kiáltának
hogymeg
ne fájj,
s érted, az ágyhoz-kötözöttnek,
szelíd sírások könnyörögnek
hogymeg
ne fájj,
hogymeg kelj föl és járj,
s kiket isten jókedve röptet
neked villognak-tündökölnek
a madarak
ha süt a nap,
hogymeg
ne fájj,
hogymeg kelj fel és járj,
tartsd magad, Sándor,
tartsd magad.

Országos Széchényi Könyvtár

S hogy együtt is voltunk az álmok
katonái, boldog seregben
sovány, gyalogos-kapitányok?
Rohamozók is, meg a jajt
tűrők
fölrobbant fegyelemben
és vérző komisszárok?
Kezed-ujjad bűvöltében
nem zúg már a citera mélyen,
s nem látjuk egymást soha többé
Boldog Apol kökény-szemében?
Befelé nézünk: mi maradt,
s szívünk megőrzött paraszából
hogyan csíholunk még nyarat

ha majd november is leszáll?
Csak
ne fájj,
de kelj föl és járj.
Arcod kivésett Magyarország-
térkép
e néma s irgalom
nélküli csöndben, egy belülről
visszhangzó Sirató-falon,
hol értünk is sírnak egy könnyet
Jeruzsálem leányai.

Őszi rekviem

Minden új verskötet új, de nem minden verskötet újítja meg a költészetet. Csodák ritkán történnek.

A *Zugligeti ősz* maholnap harminc éve érlelődött az időben. Szinte észrevétlen. És most itt van, hogy átrendezze érzéseinket, megváltoztassa gondolkodásunkat, helyretolja a kizökkent időt. Szeretném magamat elkiáltani örömben: csoda történt. Régóta vártuk a magyar politikai költészet megújítását. Iránta való szükségünket elsősorban a társadalom jelezte, éppen a hiánnyal – az olvasók valóban nem olvasnak. Jelezte a politikai is, s nem jelezte a költészet. Az meglett volna nélküle?

Új Petőfi született? Nem. Tamási Lajos született. Ki tudja, hányadszor. „*Én csöndben dolgozom, mint a gályarab*” – írta könyve egyik mottójának ezt a Kassák-sort Tamási. 1956 után évekig csöndben, rákényszerített és önként vállalt csöndben. Megmérte gondjait „*a bánat kömérlegén*” e szigorú lélek, s „*... szívemet fegyelemmel megaláztam, kenyéren-vízen éltem, a sugárnak súlyát is alig tudtam hordani*”. Meggyúrta őt az idő, és ő az időt, hogy beleöszült. Tisztaságból, keménységből, haragból és szelidségből, szomorúságból és lelkesedésből, humorból, gyilkos gúnyból és etikus magatartásból gyúrta Tamási a *Zugligeti ősz*t. Milyen csoda, ami természetes! Emberből van ez a költé-

szet. Ahogy az ősz az élet minden fényéből és árnyából. Vértől is. Sorsunkból.

Ez a költészet segíti fölemelni fejünket, s megtelünk reménységgel. Még győzni is lehet!

Köszöntsük ezért az 1923. január elsején született Tamási Lajost saját soraival: „*ki sóvárgok egy tiszta rendre, / könyörgök, / dobj belé szívembe / egyetlen rendhagyó ígét. / Egyetlen rendhagyó szavadra / ledobja láncát az idő, / föltámad a reménység napja / s a holnap fényben tör elő, / mert kik remegni-várni mertünk / minden jóslást megérdemeltünk.*” (Csak egy hangsúly)

Ősöket, vezérlő csillagokat keres minden új költőnemzedék, hogy eligazodjék a világban, s rátaláljon saját útjára. Nem a semmiből, de rendszerint sötétből és hittel jövünk. Tájékozódni akarunk. A tájékozódáshoz legalább két pont szükséges. Egyik az égen, másik a földön. Térben és időben. Ahol a valóság és képzelet metszi egymást. Ha valamelyik tájékozódási pont hiányzik, vagy elfedi valami, a kereső csak tévelyeg.

Kinek múltja nincs, jövője sincs.

Az új költőnemzedék mintha tudná, legalábbis érzi, hogy nekünk, magyaroknak, nemzeti létünk térképén hol van az a legközelebbi, közvetve vagy közvetlenül átélt, még látható-érzékkelhető és vállalható tájékozódási pont, melyen sorsunk fordult vagy inkább fordulhatott volna jobbra, ugyanakkor hol van az irodalomban az a másik pont, melynek terében az idő emberére akadt, s kettejük küzdelméből nagy költészet virágozhat, virágzik.

Számomra ez a tájékozódási pont és annak fényudvara 1956, s ennek a metszéspontjában felragyogó költészet Tamási Lajos költészete. Az égen természetesen több csillag ragyog. *Nekem Tamási Lajos költészete a legragyogóbb.*

Ebben az állig fölfegyverkezett világban, kezünkben ha csak szál virággal is, szemben puskacsővel, gumibottal, ünnepi beszéddel, ki emlékeztessen önmagunkra, a legfőbb etikai parancsra: vállald önmagad!, ha nem a költészet. Hiába menekülnénk, „*nincs mentség e törvény alól!*”; éljünk a világon bárhol, a legmélyebb kérdés ugyanaz és változatlan. „*Fekete vagy? – kérdezik. – Mondd, hogy: én vagyok a leg-*

*feketébbl! / – Szomorú vagy? – faggatnak s látod, / aláaknázva minden
út, / rongy semmi vagy, ha nem kiáltod: / – Én vagyok a legszomo-
rúbb! / – Én vagyok a legszelídebb és / rajtam sűt mindenféle jel. /
Szívem nehez, fekete gránát, / S én magam vagyok Izrael!” (Szégyen)*

Normális körülmények között a költők hatvanon túl őszi-kéket írnak. Szép, fájdalmas dalokat. Habár a körülmények rendszerint nem normálisak. Miként ugyancsak nem normális dolog Magyarországot kukoricához hasonlítani. Az talán normális, hogy egy költő, legyen huszonhat vagy hatvanéves, véres csatában essen el? Vagy azt tekintsük normálisnak, hogy a hatvanéves „*már elérte a kukoricást; s csak nem szűnnek a dobajok mögötte?*”

Bizakodjunk Gyárfás Miklós tömör szavaival? Az üldözők kifulladásnak.

Hová futhatnánk – hová futhatna itt a költő? Hiszen „*eljajdul már egy este*”, hiszen félhet, „*hogy idegen lesz, ki az ajtót nyitja, s elárulom magam, ha neved kérdezem...*” De azért reménykedjünk: az fog ajtót nyitni, aki szeret, akit szeretünk, s az fogja bezárni jól „*mögöttem, tudván, hogy léptemen / az üldözők csapatja már itt lehet nyomomban / s el kell még igazodnod szaggatott beszédemen, / addig, míg meg nem balljuk kívülről a parancsszót / amikor reccsenéssel ránk törik majd az ajtót.*” (Valahol nem tudom hol)

Valahol a hegyoldalon áll még a költő háza, omladozik az alkonyatban, de nem úgy a verse, amely bizony kiállta a horatiusi kilenc év próbáját: harminc éve íródott.

Elégé kitűnhetett már, hogy a *Zugligeti ősz* nem őszi-kék gyűjteménye. Itt „*csurog az őszi vér*”; itt „*füdetlen idegek remegnek / s a csontok rosszul forrnak össze*”; itt versről versre születik, elhal és feltámad, szívből szívbe markol, pacsirtaszóra vágyik, majd alábukva mélységes öröm és fájdalom hangján zeng és zúg az őszi rekviem.

Zengi, hogy kibírtuk. Túléltek!

Költő legyen a talpán, ki annyi idő és oly sok viszály után, „*e csel-szövényes viszonyok között*” a „*reménység napját*” is feltámasztaná. Reménytelennek látszó küzdelem költeményekkel vállalkozni ilyesmire. De Cassius nem adhatja fel; nem adja fel a „*boltan is gyanús*” sovány forradalmár, mert tudja: szellemét nem lehet megölni, ott áll az ünne-

pélyesen temetkezők gyülekezetében, s látja, hogy a győztes Caesar fél, „hiába sorakoznak mögötte látható és láthatatlan légiók és hóhérlegények, akiken kidagad a hús”. (Kassák temetése)

Nem kell félni. Szélárnyékban csak semmi pánik.

Már dehogy vér – nyál csurog az őszi kertre, s testvéreink, „az egek, földek s a fák / az ember kényszerzubbonyát” hordják; persze, mert szélcsend van, szélárnyék! „Holt-ág csendje . . . s a bánat is csak békabánat.” (A kis Dunán) Itt „védett s földicsért / vénecskék ejtőznek a bölcs belátás asztalánál . . . / S ha csak egy szellő rezdül, már dühödten / döfnek az ostobákra, kik e csöndet / és a nyugodt emésztést megzavarnák.” (A megkoszorúzott)

Mintha valóban reggeledne; ilyenkor nem elég éber még az angina pectoris sem. Mindjárt a kötet első versében „. . . kívül-belül dül a sugárzás. / Fogódzkodom e fénybe s egy nyalábot / kötözök szívem köré / az elég lesz / estig / míg meghalok.” (Reggel)

Reménykedjünk: messze még az este. A költő addig is úgy él, annak szellemében, ahogy Aragon megfogalmazta. Reggel belép a pártba, este pedig kilép. Azt persze nem tudom, papucsá van-e; e felfordult világban azt sem könnyű eldönteni, mikor van este, és mikor reggel, s hogy fején vagy talpán áll-e a világ. De a remény sokszor hálójába keríti Tamásit: jönnek még új versek és új könyvek, akad még tennivaló nekünk is. Ha írni nem tudunk, olvashatunk; megnézhetjük a tévét, legalább a Közvetítésbe hallgassunk bele: „. . . reméljük Önöknél is / éles és tiszta a kép . . . Ezek a cölöpök már. Amint látják, / rákötik őket szorosan, mert / amilyen hitvány népség, mozgolódva / zavarják a célzásban fiainkat . . .” Ha szűk is a hely, illesszük még ide a Milyen idő van? utolsó sorait, hogy: „Ne sírjatok, ti lobogó fák, / akkor sem ha fázik a nap, / s lefokozott kedvünk alatt / se mozgás nincs, sem állandóság, / s kocsonyás, langyos zavarokra / nyugszunk-kelünk. De mint a csóvát / kigondolunk egy vörös rózsát.”

Akiben „a fegyvergyári próbálövések jóslásainak ütemére” elkészült a magyar vers, mit várhat még e „mondhatatlan gyászban”? Hiszen „a csillag elforrt, mit vársz a hamu mellett?” Mit vár „megreccsent gerincek földjén” a „gyalogos-kapitány”? Hiszen elfogyunk a temetőben, „e néma és irgalom nélküli csöndben”; legjobbainkat szépen,

egymás után eltemetjük. „Befelé nézünk: mi maradt, / s szívünk meg-
őrzött paraszából / hogyan csibolunk még nyarat / ha majd november
is leszáll?” (Levél Erdei Sándornak)

November is leszállt.

„Allok a dombon bekerítve / a nyári lobogó alatt; / oly védtelen
vagyok, hogy szinte / szabadnak érzem magamat.” (Zugligeti ősz)

Allunk a dombon – vagy a völgyben –, s csak dadogni tudunk. Nem
akarunk meghalni, szabadságnak ez mégis igen kevés: „Nem akarok
meghalni mégsem / dadogja –, tegnap Ciprusért, holnap meg Nyugat-
Berlinért / ordító diktátorokért...” A költővel együtt Pacsirtaszóra
vagyunk. „Mert nincs több csupán egy életem / egy régen kezdett éne-
kem / elhamvadt már a félelem / az én piros beszédemen / s kivirágzik
tíz ujjamon / a hüség...”

Emberi és nemzeti létünk a kor egyszerre rejtett és egyszerre nyil-
vánvaló igénye szerint újra meg újra kiválasztja költőjét azok közül,
akik a megélt egyéni és társadalmi élet sugarainak különös metszés-
pontján állnak, gondolkodnak és cselekszenek, s akikben van elég erő,
tisztesség és tehetség a legfontosabb sorskérdéseinkre adandó feleletre.
Ez a nagy költővé érett kiválasztott: Tamási Lajos. *A nemzetén a sor,
hogy amit megérlelt és létrehozott költőjében és költője által, hozzá-
lásson annak befogadásához és megérleléséhez.*

Erdi Sándort, néhány nappal a halála után, pár soros nekrológgal
próbálta elparentálni a Népszabadság.

Azt írták róla – névtelenül, tehát hivatalos álláspontként –, hogy
„főtitkárként súlyos hibákat követett el”. A győztes szerint. Állhatato-
san ragaszkodnak „igazukhoz” csaknem három évtizede. „Így őrzí meg
az emlékezet.”

Tudjuk, nem így őrzí meg az emlékezet.

S őrzí egyetlen könyve is, a *Gondolkodni jó*. Tudtommal nem írtak
róla sehol. S én hova írhattam róla? A Villamosgép üzemi lapból ide-
iktatom azt, amit a szerkesztői kegy írásomból meghagyott.

A temethetetlen igazság

(Erdei Sándor: *Gondolkodni jó* című könyvéről)

Miért nőhetett jelképpé Erdei Sándor tisztasága és megrendítő sorsa a magyarság történelmében, különösen történelmünk sorsfordulóin? Mert igazat mondani nehéz, ám elkerülhetetlen. Akkor is, ha meg kell bémulni az igazmondástól? Az igaz szellem akkor sem hazudhat, akkor sem hazudott, amikor a test már mozdulni sem tudott.

Ki volt Erdei Sándor? És mit üzen a túlvilágról?

Nem lehet véletlen, hogy az Írószövetség főttkári posztjára 1956-ban éppen őt állítják demokratikus választással az írók. Állta helyét becsülettel Veres Péter oldalán, többért is, mint az írói szabadságért, a nemzet fölemelkedéséért. Micsoda jel az is, hogy éppen most, amikor annyira szomjazunk a tiszta gondolatokra, jelenik meg első és posztumusz könyve annak, aki 1956 után nem lehetett még csak egyszerű tagja sem az írók szövetségének. Erre is sorsában és a magyarság történelmében a felelet, miként arra is, hogy ez a különös feltámadás az MTA–Soros Alapítvány támogatásával történt meg. Így és most hallgattattak meg a „szelíd sirások, visszanyelt sikolyok”, szemérmes, baráti könyörgések, hogy „*kelj fel és járj*” (Tamási Lajos: *Levél Erdei Sándornak*). Közel három évvel halála után, barátai – Fekete Gyula, Molnár Zoltán és Tamási Lajos –, mindenekelőtt pedig felesége, Erdei Sándorné segítségével, válogatásában és szerkesztésében, Erdei Sándor szelleme felkelt, és jár.

Odaátról az életért üzen. Azt üzeni: Gondolkodni jó.

Erről a könyvről kellene írnom, szabályosan, de csak őt látom, eleven valóságában. A meggyötört embert. Ott ülök betegágyánál, s nézem és hallgatom. Látom a megbénult, évek óta ágyhoz kötözött embert, a napfényt ki tudja, mióta nem látott arcot és kezét. Szeretném férfiasan megszorítani a kezét, de csak óvatosan érintem, az egészséges ember bocsánatkérő zavarával. Vajon mire gondolhat itt Arany János társaságában? Arany képről néz le a betegséggel leláncoltra, a kaloda foglyára. Szabadság kalodája! Olvasni rajta, kicsit rátámaszkodni, még enni is lehet, de lapozni, könyvet vagy kéziratot, megdermedt ujjak-

kal, csaknem lehetetlen. Mozdulatok töredeznek szét a levegőben, a lapok felett.

Ha el-elmentünk hozzá, akkor is így ült: ágy szélén, kalodában. Megfontoltan és határozottan beszélt, gondolkodott; tűz duruzsolt szavaiban. Szelíd tűz. Lényének sugara és udvara van. Egy-két óránál tovább maradni nemcsak illetlenség, fárasztó is neki. Feküdni, csak feküdni – éveken át! S gondolkodni! Ki hallja vagy látja meg a gondolatot, ha nem lehet leírni?

A fogoly három éve hagyta el kalodáját.

Es most feltámad, és jár. Gondolkodni halálon túl is elkerülhetetlen. Segít gondolkodni.

Hányszor gyötörték torokszorító fulladások, míg megfulladt végül. Engem pedig most szorongat valami, amikor a Makói Múzeum kiadásában megjelent könyvet olvasom. Erdei Sándor kristálytisztán gondolkodik.

Így gondolkodott a nemzet legkritikusabb korszakaiban, sorsfordulóin, 1944-ben is, amikor a magyar írók hallgattak. *„Annál mélyebben és jelentősebben, minél hangosabb volt a nyilas bitorlók magyar nyelvünket és országunkat gyalázatba tipró ordítása.”* A német megszállókat kiszolgáló Petőfi Rádió hangjára felel ilyen tisztán. *„Vajon tudja-e a budapesti rádió, hol van Illyés Gyula, Tamási Áron, Veres Péter, Darvas József? Nem tudja, mert hazugságra, egy esztelen háborúba való uszításra egyikük sem adta oda egyetlen szavát, egyetlen betűjét sem. Mi azonban tudjuk, hol vannak; néma és szoros örbelyükön a magyar nyelv és a magyar szabadság mellett.”*

Torokszorítóan tiszta volt Erdei Sándor kiállása 1953 nyarán is azok mellett, akik a szocialista fejlődés szempontjából létkérdésnek tekintették a megújulást. Nem az erőviszonyokat mérlegelte, amikor a dogmatizmus ellen, Rákosi és Révai politikája, irodalompolitikája ellen küzdött, a nagyobb közösségi, egyéni és írói szabadságért, a nemzet sorskérdéseire adandó mélyebb válaszokért állt ki, tudván helyünket a világban, hogy *„mi Magyarországon építjük fel a szocializmust – vagy sehol”*. Nemcsak az íróknak mondta és mondja most is a könyvében: *„A lelkiismeret ítélőszéke előtt nem számíthat enybitő körülménynek, hogy jó szándékkal hittünk hazugságokban... Kinek-kinek*

a maga legbelső ítélőszéke elé kell állnia, s ott vallani a saját régebbi hazugságairól, és vállalni a küzdelmet minden hazugság ellen a teljes igazságért. Soha többé hazugságot, mindig mindenben az igazat.”

Az ember meghalhat, de az igazságot nem lehet eltemetni. Akkor támad föl, amikor csillapíthatatlan a mi szomjúságunk.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Nyílt levél

Összefüggések

T. Költői Szakosztály!

Félelmetes, hogy nem tudok magamról függetlenül és teljesen szabadon gondolkodni. Félelmetes, hogy csak úgy tudok magamról gondolkodni, hogy az egészről gondolkodom. Képzeletemet a valóság hosszabbítja meg, nincs menekülés a realitások csapdáiból, félelmetes, hogy képzeletem valósággal meghosszabbodó útján magamat gyilkosnak kell látnom, akár előre, akár hátra tekintek, körülöttem romhalmaz, nincs eleje, se vége, gúzsba köt, megbénít a gyilkos látomás. Maga a gyilkos int: légy erkölcsös, ne ölj! S nem ölök, vesztég maradok, hiszen nem kívánom a helyét, nem akarok ő lenni; akkor ugyanolyan lennék, amilyen ő: gyilkos. Maradok hát mozdulatlan, élettelen és gondolattalan, akaró akaratlan, élőnek látszó élettelen, valakinek látszó senki, maga a meghasadt föld, a hasadás árnyéka.

A dolgok mélyén a kérdések végeredményben mégis egyszerűek, kedves Fodor András és kedves Kalász Márton, csak (de ez a *csak* a legtöbb, amit elképzelni muszáj és megfejtetni kötelesség) a hozzá vezető út bonyolult; csak a bonyolult út végén vagy mélyén az élet vagy halál lakik, csak ő vár ott minket, téged is meg engem is, a maga visszavonhatatlan egyértelműségével és egyszerűségével.

Költőként végeredményben *csak* ez érdekel engem. Ez az egyszerű dolog, amely csak tisztán fejezhető ki, csak tisztán kifejezhető.

Még egy kört muszáj tennem ebben a csak-monológban, a világos beszéd kedvéért.

A történelem mindenkor igent bólintott a forradalomra, ha már a

nép nem bírta tovább az elnyomást. A történelem 1956-ban is igent bólintott a forradalomra, annak a magyar népnek a forradalmára, melyet az elnyomás sosem tapasztalt méretű és mértékű egységbe forrasztott az elnyomóval szemben, ezért lett olyan elementáris erejű a robbanás, meg azért is, mert mindenki, minden vezető erő elkésett. Képtelenek voltak irányítani, mederbe terelni az elemi erejű robbanást.

A történelem keserű tapasztalatok árán tanította és taníttatja a népet arra, hogy nem lehet örökké barikádon állni, és azt is most tanuljuk, hogy a képmutatás ellen nem lehet harcolni. A nép élni és dolgozni akar, kénytelen volt meghódolni az erőszak előtt, de ha fel is lázadt, a nép nem lehet bűnös, őt nem lehet leváltani, azt azonban tudja, legalábbis érzi, hogy elpusztítani, azt lehet, arra példák sokaságát kínálja a világtörténelem.

S pusztulni sokféleképpen lehet. Kádár János még azt is megmutatta, hogy a népet is le lehet váltani.

De a nép nem halt meg, csak aluszik. Kábán, bénultan, öntudatlanságba lökött lelke mélyén szinte őrjöngve aluszik.

Félelmetes, hogy nem tud magáról függetlenül és szabadon gondolkodni? Félelmetes, hogy a nép csak úgy tud magáról gondolkodni, hogy az egésztől gondoskodva gondolkodik? Félelmetes, hogy képzeletét meghosszabbító valóság útján gyilkosnak látja önmagát, mert elhitették vele, hogy gyilkos? A nép nem gyilkos, nem ellenforradalmár, ha valaki, hát nem ő az, akkor sem ő az, ha visszatekint, bár nem tekinthet vissza, mert azt sugdossák a fülébe, sóbálvánnyá változol, mint a bibliai Lót felesége! Nem, a nép azért dermedt sóbálvánnyá, mert nem tekinthet vissza. S előre vajon tekinthet-e? Előre sem tekinthet, ha vissza nem tekinthet. De ha előre tekinthetne, ha mégis előre tekintene! Ha ezt a dermedtséget feloldhatná, ha rombolva oldaná fel! Én akkor se tekinteném gyilkosnak, akkor se tekinteném ellenforradalmárnak.

De nem kell félni!

Igen erős altatót kapott. Igen mélyen aluszik a társadalom kihalt játszóterén.

Kapott előbb hatalmas ütéseket a fejére, hatalmas altató ütéseket, azután mézet is kapott a szájába.

Hadd fuldokoljon!

Kapott azután, mikor úgy-ahogy magához tért, egy kézzelfoghatóbb jobb létet. De semmivel se szabadabbat, semmivel se boldogabbat, mint azelőtt. Jó altató lett a tele has is, mikor másra nem telik, és most már nyíltan a szemébe lehet vágni, szemébe is vágják: egyen kevesebbet! Egyen kevesebbet, hogy ne legyenek rosszak az álmai, de nem akar kevesebbet enni; évszázados éhségét a szabadságra jóllakással, konkrét évessel próbálja pótolni-csillapítani. Nem akar kevesebbet enni, pedig tudja, hogy a tele has is altató, csak az álmok szörnyűek tőle, csak az ébredés keserűbb, mint tegnap, csak a másnaposság kábítóbb, csak a céltalanság céltalanabb, csak a munka örömtelenebb, csak a széthullás porlékonyabb, csak az erkölcs erkölcstelenebb, csak a képmutatás képmutatóbb, csak a cselszövők cselszövőbbek, csak a zűrzavar zűrzavarosabb, csak az elnyomás rafináltabb, csak az otthontalanság otthontalanabb, csak a dermedtség dermedztőbb, csak az élet értelmetlenebb.

És ez is eredmény.

Bízom benne, hogy javítható eredmény.

De hol van a szabad értelem és erő, mely kivívhatná a javulást? Hol van a szabadság, a szabad ember, ki nem ütközik rögtön a nagybetűs törvénybe, mielőtt cselekedni akar? Hol van, legeslegelőször, a szabadon cselekvő gondolat, mely megszabadíthatná tudatunkat – a nemzet tudatát – a rá vert sártól, a büntudattól, s hol van az, ki a nemzet elé állna, és azt mondaná neki: emeld föl arcodat, a bűnös nem te, hanem én vagyok.

Cselekedj igaz ítéleted szerint!

Amíg nem tudjuk felszabadítani, megtisztítani a tudatunkat, addig egy tapodtat se mehetünk előre.

Ez a mi első, legfontosabb szükségünk.

Az ötvenes években a nép épített. Nem kevés eredménnyel.

Ötvenhatban nem azt rombolta le, amit épített, nem a szocializmust akarta lerombolni, hanem azt, amit akarata ellenére fölibe építettek. A zsarnoki hatalmat.

De nem egészen pontos, hogy lerombolta. Inkább kivonta magát alóla, a zsarnoki hatalom alól, s az pillanatok alatt összeomlott, mert

nem a népre épült. Ha rá épült volna, talán a világ végére is elvitte volna a vállán!

Ami azután épült, vajon a népre épült-e?

Nehogy megkérdezzük tőle!

Ezt sem lehet népszavazással eldönteni, erre is a történelem fog igaz választ adni.

De régi módon már nem lehet válaszra vární, nem lehet rábízni a vak történelemre az ítéletet. Én nem akarom, hogy a történelem újra meg újra régi módon tegye föl a kérdéseit. Ha pedig valaki erre azt mondaná, hogy csalog, annak azt felelhetem: nem törekednék a világos beszédre, hanem akkor inkább . . . De én nem akarok lenni se gyilkos, sem öngyilkos. Egészségem és erőm teljes birtokában vagyok.

De akik felelősségük teljes tudatában beszélnek vagy tesznek valamit ebben az országban, például azok, akiktől ezeknek a mondatoknak a nyilvánosság elé bocsátása függ, vajon azok is ezt akarják?

Ugye, ilyen messzire nem is kell elmenni, kedves Fodor András és Kalász Márton, vagy ha így jobban tetszik: tisztelt Írószövetség vezetőisége!

Ti vajon mit akartok?

Gondolom, legjobb tudásotok és szándékotok szerint akarjátok szolgálni a magyar irodalom ügyét. Nincs bennem kétség eziránt. Az Írószövetség legutóbbi közgyűlésén mi megválasztottunk titeket, rátok bíztuk ügyünket, ahogy én is rátok bíztam magamat és esetleg adódó ügyeimet. Nemcsak úgy általában, az elvek szintjén, hanem konkrétan is; arra számítottam, hogy képviselitek az érdekeimet, azért szavaztam rátok, mégpedig annak tudatában, hogy ti sem vagytok megváltók.

Kevesebbel is beértem volna.

Most azonban, amikor adódott egy jelentéktelen ügyem, gondolom, ti annak tartjátok, én azonban igen jelentékeny ügynek tartom, hiszen szellemi és anyagi szabadságomról van szó, akkor a kevesnél is kevesebbel kell beérnem, magyarán szólva: a nagy semmivel. Nagy semmit kaptam tőletek, nem segítséget.

Miért beszélek így? Ilyen közvetlenül?

1983. december 16-án, mikor elváltunk egymástól az Írószövetség székházában, úgy gondoltam, majd írok nektek egy levelet, ugyanis ott

és akkor nem jutott eszembe egyetlen igazán épkezláb gondolat sem, nyilván azért, mert lassú az észjárásom, a cselszövők útvesztőiben én mindig eltévedek, azt gondoltam tehát, hogy ilyen közvetlen módon magamat is pontosabban végiggondolhatom, így alaposan megvizsgálhatom, mi is történt velem, mi történt a könyvemmel, miért került vissza ide a fiókomba *A kihalt játszótér* kiadatlanul.

Mielőtt rátérnék a részletekre, emlékeztetni szeretnék benneteket a bevezetőre, amit azért írtam, és azért kerítettem meg olyan körülményes gonddal, hogy visszaulthassak a nagyobb összefüggésekre, ha lehet úgy mondani: kiadatlan maradt verseim tartalmára és lényegi szemléletére.

És most ebbe a nyílt levélbe azt a korábbi levelet kell csomagolnom, amit az Írószövetségnek címeztem 1983. augusztus 30-án.

Kedves Fodor András!

Segítségért fordulok hozzád és a Költői Szakosztály vezetőségéhez, harmadik kötetem ügyében. Kéziratomat a kiadó főszerkesztője 1983. augusztus 26-án visszaadta.

Mielőtt megpróbálnám röviden előadni harmadik kötetem, *A kihalt játszótér* történetét, hadd hivatkozzam az írószövetségi tájékoztatóra, melyből arról értesültem, hogy az Írószövetség a publikációs panaszokat megvizsgálja, és amennyiben indokoltnak látja, segíti orvosolni a méltánytalanságokat.

Rajtam éppen most esett újabb méltánytalanság, ezért fordulok hozzátok.

Tavaly, 1982 novemberében adtam le *A kihalt játszótér* című verskötetem kéziratát a kiadónak. Idén tavasszal a főszerkesztő közölte velem, hogy „ez a kötet, így ahogy van, politikai okok miatt nem jelenhet meg”.

S 16 vers kihagyását javasolta.

Természetesen mindegyiket nem hagyhattam ki, hiszen ez a kötet egyharmadát jelentette volna, beláttam azonban, hogy néhány verset kénytelen vagyok kihagyni. A főszerkesztő a 16 kihagyandó vers közé sorolta azokat is, amelyekből több vagy kevesebb sort ki kellett volna húzni, és akkor a húzás után azok

talán maradhattak volna a kötetben. Némelyik versből húztam is egynehány sort.

A kötet alakíthatása közben elkészültem *Vallomások* című írásommal, a kötet elejére tettem, majd a végérvényes kéziratot visszavitettem a kiadóba. Augusztus végén levelet kaptam a főszerkesztőtől, hogy keressem fel kéziratom ügyében.

A főszerkesztő „egy tekintélyes külső lektor” jelentésére hivatkozva közölte velem: „politikai okok miatt a kiadó még mindig nem vállalhatja könyvem kiadását.” – Ki az a külső lektor? – kérdeztem tőle. – Azt nem mondhatom meg – így a főszerkesztő, s hozzátette, hogy a *Vallomások* című prózát különösen nem vállalhatja a kiadó, mert húzni nem lehet belőle, pedig kellene, de hát az egészet nem húzhatjuk ki, pedig az egészet ki kell húzni . . .

Ezután – kérésemre – Z. Szalai Sándor felsorolta azokat a verseket, amelyek – a külső lektor véleménye szerint – végképp kiadhatatlanok. De az igazi és döntő meglepetés csak ezután ért. A főszerkesztő ugyanis azt közölte, hogy akkor sem kaphatok szerződést, ha az inkriminált verseket kihagyom, mégpedig azért nem, mert a kötet még így is nagyon egy dologra koncentrált, magyarul szólva társadalmi kérdésekkel foglalkozik. – Fel kellene oldani ezt – mondta, ami körülbelül annyit jelentett, hogy írjak a felhőkről . . .

Megemlítettem neki, hogy mostanában rákaptam a horgászatra.

– Na látja, írjon arról – kapott az alkalmon a főszerkesztő, mellesleg pedig a gazdasági bajokkal együtt járó politikai szigorodást emlegette.

– Ha horgászatról írnék – mondtam –, akkor is ugyanoda jutnék el.

Ímígyen eldiskurálgattunk, s harag nélkül visszahoztam kéziratomat.

És most azzal a kéréssel fordulok hozzád és a Költői Szakosztály vezetőségéhez, vizsgáljátok felül ügyemet a kiadónál. (*A kibalt játszótér* kéziratát mellékelem.)

Novemberben meghívtak a debreceni irodalmi napokra. Gondoltam, elmegyek, hiszen úgylis ritkán mozdulok ki, jó lesz ismerősökkel találkozni, meg a tanácskozás témája is vonzott. „Mai költészetünk fogadtatása”? De hiszen éppen ez kell nekem! Megírtam felszólásomat, azal a szándékkal, hogy elmondom, ha majd a tanácskozás légkörében úgy látom.

November 16-án reggel a Keletiben Alföldy Jenővel, Iszlai Zoltánnal és Veress Miklóssal futottam össze a pénztár előtt. Örültem nekik. Veress Miklós nyomban szóba hozta ügyemet:

– Nagy fejtörést okoztál nekünk a kötetteddel – mondta, mire én csak hümmögni tudtam. – Most nem mondhatok semmit – folytatta Miklós –, de azért remélem, nem fogsz megharagudni . . .

A vonaton Iszlai Zoltán Alföldy korreferátumát olvasgatta, s megkérdeztek, hogy hozzászólók-e. – Igen, ha majd úgy adódik. Én is előre leírtam a magamét.

Iszlai elkérte tőlem a felszólalásomat, és Alföldyvel együtt hümmögve olvasták. Tettek apróbb megjegyzéseket, közülük néhányat figyelemre méltónak tartottam, és itt-ott igazítottam a mondandómon.

Debrecenben annak rendje és módja szerint szabályosan kezdődött a tanácskozás. Alföldy igen művelten és hosszan ecsetelte a líra és a regény helyzetét, azt firtatta, melyik műfajé az elsőbbség napjainkban. A líráé vagy a regényé? Azt hiszem, az sült ki belőle, hogy a líráé, de engem ez nem különösebben érdekelt, nem ezt tartom problémának, az azonban figyelemre méltó volt, hogy Alföldy – Béládi váratlan halála után és helyette – igen elegánsan tölti be szerepét. Tornai József nagyszerű hozzászólását követően – részben Iszlai biztatására – benyújtottam felszólalási jegyemet, mire az elnök kihirdette, hogy a soros felszólalásokra és az előrehaladt időre való tekintettel a tanácskozás első napján már csak ezek és ezek kerülhetnek sorra, holnap reggel azonban, a tanácskozás másnapján, elsőként Veress Miklós, azután pedig én következem.

Veress hozzászólása elkedvetlenített és felháborított. A kiadók, mondta, igen helytelenül járnak el akkor, amikor politikai okokra hi-

vatkozva adnak vissza kéziratokat, ugyanis akkor járnak el helyesen, ha esztétikai okokra hivatkozva adják vissza a kéziratokat. Veress nyilván mondott még egyebeket is, bennem azonban csak ez maradt meg, hiszen közvetlenül ez érintett engem – ez a finom kis csapda –, mely még akkor is csapda, ha Veress mondandóját elvileg lehetetlen cáfolni.

Izgatottan vártam a soromra.

Legnagyobb meglepetésemre azonban Koczás Sándor nem engem szólított mikrofonhoz, hanem talán Kiss Ferencet, azután Somlyó Györgyöt, és egymás után többeket is. Eleinte azt gondoltam, nyilván a tekintélyek miatt maradtam későbbre, csakhogy később már nem olyan tekintélyes írók is felszóltak. Ezek után felemeltem a kezemet, s megkérdeztem az elnököt, miért nem kaptam szót? Hiszen még tegnap este azt mondták, hogy Veress Miklós után én következem!

Koczás Sándor elnézést kért, valahova elkeverték felszólalási jegyemet, a szünet és Petrőczy Éva hozzászólása után azonban enyém a mikrofon.

Szünet után, meglepetésemre, Petrőczy Éva, aki a vonaton belenézett – de csak belenézett! – előre megírt felszólalásomba, kedveskedve lihegte a fülembe: engedjem meg neki, hogy rám hivatkozzon, arra, amit majd mondani fogok, én meg hirtelen azt se tudtam, mit akar ez itt, kicsit vonakodtam, de azért rábólintottam, mondd csak, ha jó ez neked . . .

Nem tetszett a fogadatlan prókátorság, ahogy az se tetszett, amit Éva elhadart, nemigen tudtam megállapítani: jó ez nekem, vagy nem jó?

Még valami eszembe jut.

A tanácskozás első estéjén, iszogatás és eszegetés közben, megemlítettem Fodor Andrásnak, hogy nem kerülhetem el a költészet ügyében véleményem nyílt megfogalmazását.

– Ne add ki magad! – mondta Fodor. – Inkább csak általánosságokban beszélj! – S mint aki nem szereti a társaságot, feltűnő sietőséggel hagyott faképnél. Elnéztem a távozó hátát, s eszembe jutott, hogy még a tanácskozás megkezdése előtt azt mondta:

– Nem válaszoltam a leveledre . . . úgyis találkozunk itt, gondoltam.

– Nem lényeges – válaszoltam neki, mégis arra gondoltam, hogy augusztus, levelem megírásának dátuma, elég messze van novembertől.

– December 16-án gyere be az Írószövetségbe kötetted ügyében – tette hozzá az előzőkhöz Fodor.

Ez a kurta-furcsa közlés, na és Veress hozzászólása majdnem teljesen világossá tette előttem, hogy ők már döntöttek, mindent tudnak, az Írószövetség támogatására nem számíthatok.

Ilyen előzmények után mondtam el alábbi felszólalásomat.

Felszólalás Debrecenben

Magyarországon igen hatékonyan folyik a tehetséggyilkolás.

A gyilkolás, ha nem is szó szerint, sokféleképpen, de főként kifinomultan történik. A sok rossz folyamat összejátszásának eredményeként végrehajtott öngyilkosságokban, a hirtelen megállt szívverésekben nemcsak az egyén végzetes sorsa hallgat, benne hallgat társadalmunk céltalansága is, benne hallgatnak összezavarodott viszonyaink, romlott közérzetünk, mindennapi megfeszülésünk és szellemi kiszolgáltatottságunk, benne hallgat ezekben a megállt szívverésekben nemcsak a tűrhetetlen világrend, hanem Magyarország szorult helyzete is, azé a hamis színpadé, melynek szereplői hamisan élnek, mert élni mégiscsak kell, de így élni nagyon nehéz. Egyiknek nehezebb, mint a másiknak. Hiszen teherbírásunk is különböző.

A magát végzetes tette elszánt ember úgy érezte, nem maradt más választási lehetősége, itt kell hagyni a világot, melyben nem sikerült az élet, nem sikerült a művészet sem, hiszen a sok kényszerhelyzet, a kompromisszumkötések sorozata megromlalta szellemi egészségét, túlságosan megalázta magát az embert. Kilátástalan küzdés, szabadság- és demokráciahiány mérgezi a lelket, s a mérgezett lélek szembefordul önmagával. De valószínűleg az öngyilkosjelölt fejében is jó néhányszor megfordult a gondolat, hogy magában az életben kellene feloldást

találni a gondokra, gondolatait azonban hiába követte tett, mert a tetteket újra és újra kudarc kísérte.

Valamikor, gyermekkorában, az öngyilkosjelölt azt hitte, szeretni, megérteni és változtatni született erre a világra, felnövekedve azonban rájött: ebben az életben szeretni nem, inkább csak gyűlölni lehet, de nem lehet azt sem, legalábbis egészségesen nem lehet, hiszen a gyűlölet sem az ő, hanem a felette álló erők privilégiuma, ahogy a képmutató szeretet is az övék. A gyöngét pedig fölfalja a belészorult gyűlölet, elpusztítja tehetségét, de csak őt pusztítja, az öntudatban pöffeszkedő hatalmasokat soha.

Ők csak helyet cserélnek.

Meg kell tehát válni ettől az élettől, mely csak a csalfa reményt tartogatta, soha a boldog beteljesülést.

Vajon miért látták íróink közül annyian úgy az életet, hogy ebben az életben nemcsak írni nem érdemes, de élni sem lehet.

Én azonban itt nem elsősorban az ilyen vagy olyan nevet magának kivívott írókra gondolok, hanem azokra, akik alig nevezhetők írónak vagy költőnek, hiszen alighogy elindultak, vagy még el se indultak pályájukon, máris felírták nevüket az öngyilkosok listájára.

Ki ismerte közülünk például Radó Évát?

Kevesen ismertük, és neveztük őt nagyon tehetséges költőnek. Húszéves korában öngyilkos lett. Mikor a csepeli Olvasó Munkás Klub összeállított egy antológiát, amelyben Radó Éva versei is szerepeltek volna, a szakszervezeti bizottság titkára megtiltotta Radó Éva verseinek közlését. Kijelentette, ne állítsuk őt választás elé, mert ha nagyon ragaszkodunk ennek az öngyilkos lánynak a dolgaihoz, akkor ő az egész antológia kiadását megakadályozza.

És az szb-titkár a pártra hivatkozott.

De nemcsak szó szerint lehet öngyilkosnak lenni. Lehet a tehetségnek elsorvadni, elszürkülni, kiszikkadni, elsivatagosodni, és ez is öngyilkosság, a tehetség gyilkolása, sőt ez a jellemzőbb forma.

Az ismeretlenség és a félig-ismertség homályában annál is el-
képesztőbb dolgok történhetnek, mint amilyenek megtörténnek
az ország nyilvánossága előtt. Ki törődik igazán avval, hogy mi
fortyog a társadalom mélyén, mi pusztul ott anélkül, hogy egy
csöpp éltető levegőhöz jutna?

Vagyunk néhányan a magyar irodalomban, kik saját bőrün-
kön tapasztaltuk azt a mérhetetlen ellenállást, amivel íróvá-
költővé alakulásunk közben találtuk szemben magunkat. A küz-
delemnek mindig több fokozata van. Meg kellett küzdenünk
szűkebb környezetünk gyanújával, például az üzemben, ahol a
hozzánk hasonló munkások gyanakvó szemmel nézték törekvé-
sünket. Nekem a nyitabbak egyenesen a szemembe mondták: te
is csak tintanyaló akarsz lenni, a dolog könnyebbik végét ke-
resed! Ráadásul úgy vélték, ma is úgy vélik, hogy az író ma
az új uralkodó osztály tagja, új elnyomó, új kizsákmányoló, a
hatalom kiszolgálója, tulajdonképpen here, aki csak kárt tesz,
semmi hasznosat nem művel, könyvei épp ezért arra se méltat-
hatók, hogy a rendes polgár kézbe vegye őket.

Vajon van-e valóságtalaja ennek a szemléletnek? S miből
táplálkoznak a torzulások?

Az ismeretlenség vagy félig-ismertség homályában leledző
írónak, ha rendes, kenyérkereső foglalkozása is van, meg kell
küzdenie felettesei gyanakvásával is. Jaj neki, ha kiderül, hogy
ír is, és nemcsak írni, hanem tanulni is akar, mert tanulni –
olvasni! – a mai Magyarországon igen nehéz. Különösen an-
nak nehéz, aki kerülő úton juthat az irodalomba, ahogy én ju-
tottam, miként ezt rólam egy kritikus írta.

Mi az a kerülő út?

Körülbelül azt jelenti, hogy nem az egyetemről, nem diplo-
mával érkezett a Parnasszusnak nevezett szerkesztőségi szo-
bákba, ahonnan az ilyen szerencsétlent könnyű kinézni, hanem
például gyárból, vagy valamely isten háta mögötti tanyáról.
Má' ugyanis az járja, hogy ha van diplomád, légy akármilyen
buta, akkor is tiéd az elsőbbség, de csak akkor, ha valóban
okos vagy, szófogadó, ha nem okozol gondot azoknak, akik a

csend és nyugalom országát boldogítják, mert tudnod kell, hogy egyébként a diplomád se ér semmit, még annyit se ér, mint annak az értelmiségtől elzárt esztergályosnak vagy vasúti krampácsolónak a csizmája szára! De ha az esztergályos, vagy a vasúti krampácsoló semmivel se kisebb tehetség másnál, csak éppen mást és másképpen tud, mint pályatársa, erre a más-ságra azonban az irodalmilag dübörgő traktorok, a politika és az irodalom korábbi bűnei és e rosszul leplezett bűnök ellense-matizmusaként kialakult mai divat szerint nincs szükség! Ak-kor a munkás, ki néma volt az irodalomban, most már marad-jon örökre néma!

Tudjuk, hogy az első kötet megjelenéséhez évek kellene-k. A tehetség kifárasztása (megszelídítése?) sokáig eltart. Sokáig eltart a második kötet megjelenése is. A kivételek csak a sza-bályt erősítik, nem mindenki tartozik a brancsba; az irodalom igazi érdekei szerint a brancsszellem is az öngyilkosság egyik formája. Pedig épp ezekben az években kellene a tehetség hóna alá nyúlni, a legnehezebb időkben kellene igazi próba elé állí-tani, hogy idejében eldőljön: tehetséges-e a pályakezdő, vagy nem az. Ezzel a torzulásoknak is elejét lehetne venni. A tehet-ség támogatása és próbája helyett azonban igazi elkeserítése fo-lyik. Mintha az élet nem volna épp elég elkeserítő! Hosszú huzavona folyik a lapoknál és a kiadók-nál, nem csoda, hogy nemcsak a nyál, a vér is megkeseredik. És egyáltalán nem csoda, hogy eluralkodik költészetünkben a tagadás szelleme, ezért is meg azért is, és nem csoda, hogy talán sosem volt ennyi visszautasított vers a szerkesztőségekben. Ahelyett, hogy a fennálló világrend a költő megnyerésére törekedne, ellöki magától, szembefordítja magával; ez is a sztálini osztályharc-kon koncepció sajátos továbbélését mutatja, sajátos kutylék meg-nyilvánulásaként persze. Nem csoda, hogy az ötvenes évek traktordübörgésű sematizmusával szemben, vagy inkább he-lyette, megszületett az ellensematizmus: akkor jó a vers, ha nem szól semmiről, akkor közölhető, akkor nincs vele semmi baj.

Éljen tehát a mesterségesen kitenyészített középszer! Így legalább lehet élni, méghozzá milyen boldogan! „A gép forog” . . . az alkotó pedig számlálgathatja a macskaszőrt például.

Semmi akadály! Hadd számlálgassa. De másnak is jusson levegő.

Ma már csak találgathatom, milyen ember, milyen költő lett volna belőlem, ha a könyvem akkor jelenhetett volna meg, amikor kész volt. Mert ami 1978-ban jelent meg, az lényegében 1970–72-ben kész volt. Második könyvemre már csak négy évet kellett várnom, noha az is kész volt 1978-ban, és 82-ben megjelent. De hogyan! Elmondtam ezt 82 márciusában az Írószövetség Költői Szakosztályának gyűlésén, legalább erkölcsi támogatásra számítva, most csak utalok rá: a kiadóban megtépték könyvemnek nemcsak a fülét, farkát és gerincét is. A harmadikat pedig, politikai okokra hivatkozva, visszakaptam.

Mit tehettem volna ezek után? Az Írószövetséghez fordultam a rajtam esett méltánytalanság orvoslása végett.

Bízom az Írószövetségben.

De nem bízom abban, noha szeretnék bízni benne, amit a Népszabadságban olvastam a műhelymunkáról. Azt olvastam, hogy a műhelymunkát javítani kellene. Ez lehetetlen. Nem lehet javítani azon, ami nincs.

Nem értem, hogyan fordulhat elő az a képtelenség, hogy az író nem vállalhat felelősséget azért, amit ír vagy mond? Ha az író nem vállalhat felelősséget, akkor ki vállalhat?

Ez itt a felelőtlenek országa, ahol még egy kis felelős cenzor sincs? Eörsi István ezt elég meglepően, de igaz módon gondolta végig az Írószövetség legutóbbi közgyűlésén.

József Attila megírta és 1930-ban kiadhatta a *Döntsé a tőkéért* című kötetét. Pedig micsoda kihívás maga a cím is! Mégis megjelenhetett.

A mai Magyarországon pedig igen hatékonyan folyik a tehetséggyilkolás, a tehetség kifárasztása, elszürkítése.

De vannak írók, akik bölcsebbek az öngyilkosoknál. Élnek,

de nem írnak. Vagy írnak, de sokáig nem írtak. Nem író íróból időnként elég sok van Magyarországon.

Az elhallgatásnak is oka van. Nemcsak egyéni oka; történelmi és kultúrpolitikai oka is. Tudok olyan költőről, akinek a versét egy főszerkesztő azért nem közölte, mert ennek a költőnek a neve, idézem, nem jó név. A lap rovatvezetője szerint viszont jó név. A rovatvezető – Alföldy Jenő – elment az irodalompolitikusok fejéhez, és panaszt tett.

– Hogyhogy nem közlik ezt a verset? – álmélkodott az irodalompolitikus.

Alföldy erre azt kérte tőle, szóljon a vers közléséért a főszerkesztőnek. Az irodalompolitikus – természetesen Aczél György – azonban elhárította az ajánlatot, mondván, nem szólhat bele a lapok belső ügyeibe.

Ennyit, csak jelzésül, az író elhallgatásáról, vagy elhallgatatásáról, na és a hamis színpadról.

Természetesen többen vannak író írók, mint nem író írók. És természetesen nem mindegyik költőnek jelenik meg a verse, verskötetete ugyanolyan könnyedén és gyorsan.

Hibáztassam a szerkesztőket? Nem hibáztatom. Talán én se lennék külön az ő helyzetükben, bár nem vágyom ilyen babérokra, valószínűleg én is ugyanolyan megértője lennék az irodalompolitikának, mint azok, akik kénytelenek elfogadni a központi irányítást. Odáig megyek, hogy a jelenlegi struktúrában valószínűleg ugyanúgy táncolnék, miként az táncol, aki bálba megy. Saját érdekeimtől vezérelve táncolnék úgy, sőt, nem győzném hangoztatni: a helyzet bonyolult, az összefüggések nemzetköziek, arról nem is szólva, hogy eszmei alapokról tiltakoznék a vád ellen, mely szerint a központi irányítás elszürkíti az életet és az irodalmat, s kinyilatkoztatnám, megint csak eszmei alapon, hogy az élet meglevő sokszínűségét jobban kellene tükröznünk az irodalmi lapoknak. Azt se felejténém el hangsúlyozni, hogy egyedül a marxizmus-leninizmus, a mi eszmerendszerünk, képes minden érték kibontakoztatására. S ha valamely író, legyen az például Csoóri Sándor, a nép érdekében

kétségbe vonná az egy pártrendszert, eltíltanám a publikálástól, sőt, ráúszítanám a kutyámat, de azért pórázon tartva az ebet.

– Szóval te ráúszítanád Csoóri Sándorra a kutyádat? – fordult hozzám az állásfoglalásra emelkedett elnök, Koczás Sándor.

– Én? – szólaltam meg csöndesen, már a helyemen.

Erre felcsattant a röhej, nekem pedig lángra lobbant az arcom.

– Jól van, jól... – kegyeskedett Koczás. – Tudom, hogy idézőjelben mondtad... Megértjük sérelmeidet.

Elöntött a mérég.

– Ne vidd félre a dolgot! – kiabáltam. – Nemcsak az én egyéni sérelmeimről beszéltem. Tudod, mennyi sértett ember van ebben az országban?!

A kör bezárul

Sárga íze van a szocializmus szónak, ötlött eszembe 1983. december 16-án, minden átmenet nélkül, ahogy körülnéztem, inkább csak gondolatban, az Írószövetségnek abban a kicsit unalmas Munkácsy-képre emlékeztető szobájában, melyben Fodor András és Kalász Márton társaságában telepedtem le a kerek kis asztalt körülölelő kényelmes fotelok egyikébe, az ajtótól balra, éppen a sarokban. Az állólámpa otthonmeleg fényében ugyan felöltött bennem Tomoriék istállójának hangulata, ezt azonban kizárólag asszociációs tudatom számlájára kell írnom, hiszen ebben a kultúrléggörben nem piros a lámpa, hanem inkább sárga, a lovak homályos tompora pedig olyan messze esik innen, mint az Írószövetségtől a függetlenség. Zavartalan hangulatban nézhettünk bele Kalász Mártonnal egymás szemébe; Fodor ugyanis jó pszichológiai érzékkel készítette elő a beszélgetést. Magánéletünk kis és nagyobb dolgainak felemlgetése után illedelmesen csepülték Tandori Dezsőt, nekem azonban ehhez most nemigen fűlt a fogam, sokkal jobban foglalkoztatott Kalász igazán rokonszenves arca, szemének nyíltsága, és az, hogy ha megy a munka, akkor ő az asztal sarkán is tud írni... Fodorra ritkábban pillanthattam, mivel ő kissé tőlem jobbra foglalta el a helyét. A bevezető hangulat megteremtése után Fodor

nyilván megállapíthatta magában, hogy most már megóvtuk ezt a tökéletes lelket, minden zökkenő nélkül rátérhetünk beszélgetésünk tárgyára.

– Veress Miklóst ágyhoz köti a betegsége, azért nem tud itt lenni, Kiss Dénes is elfoglalt, ő azonban elküldte könyvedről a véleményét, írásba adta – fordult hozzám az alelnök, és átadta Kiss Dénes írását, a szót pedig Kalásznak, aki elfogulatlanságát alátámasztandó, megemlítette, hogy mi ismerjük egymást legkevésbé, tehát... – én meg minderre igyekeztem finoman bólogatni, és simán lenyelni a keserűt.

– Ha én lennék a rendszer – vágott a közepébe Kalász Márton –, én se adnám ki a verseidet, de ha te lennél a rendszer, te se adnád ki... Állampénzen lehetetlen ilyen kötetet kiadni, akkor ugyanis a rendszer fizetett ellenségének neveznének. Nem én, hanem...

Meghökkenve csodálkoztam, s valami édes-keserű zavar is vegyült csodálkozásomba. – Kié a rendszer? Kié az ország, ha nem az enyém? – fordult meg a fejemben, de csak hallgattam Kalászt, aki többször is megismételte: nem én mondanám, hanem... – és intett a kezével, a bizonytalanságba, én legalább úgy éreztem, hogy oda intett. Kalász a továbbiakban igen körültekintően igyekezett fogalmazni, mégis nagyon határozottan kijelentette: nem tetszenek neki a verseim, különösen azok nem jók, szólamszerűek, amelyek... és itt példákat hozott elő véleménye alátámasztására.

Megpróbáltam védeni magamat, de hát ez nehezen ment, mindig nehezen tudom védeni magamat, talán csak annyit jegyeztem meg, hogy ezeknél a dísztelen verseknél egyáltalán nem kívántam költői pózba vágni magamat, kizárólag arra vigyáztam, hogy tisztán fogalmazzak.

– Nem hajazza a költészetet... – sietett „segítségemre” Fodor.

Elkedvetlenedtem, s méltatlannak éreztem a védekezést, meg aztán azt gondoltam, hogy itt nekem úgyis az a dolgom, hogy hallgassak, ha egyszer az Írószövetséghez fordultam.

Jelenjen meg a kötet, azután lehetne róla vitatkozni, gondoltam, de nem mondtam, hanem az forgott a fejemben, csak legyen már vége, nincs nekem itt semmi keresnivalóm. Ez a helyzet nemcsak nekem

megalázó, Kalásznak és Fodornak is az, s szinte haragudtam magamra: minek kellett ezt a ballépést elkövetnem!

– Nem tudom, neked mi a véleményed...? – fordult csaknem mellékesen Fodor Kalászhoz. – Mit lehetne tenni? Beszéljünk majd erről is.

Fodor Petri György esetét hozta fel, és óvott, nehogy átmenjek a másik oldalra, mire én valószínűleg nem elég tisztán, némi kuszáló műfelháborodással hadartam valamit arról, hogy miért, melyik oldal ez, ahol most állok, és az melyik oldal. Kié a rendszer, és ki itt az igazi ellenzék, a törpe kisebbség, például az irodalom vagy a nép szempontjából?

Az Írószövetség alelnöke végül azt ajánlotta, vigyem el kéziratomat másik kiadóhoz.

Van másik? Nincs, folytattam gondolatban, már kinn az utcán, a havas, licspocsos járdán. Ugyanabban a kalapban próbálunk csónakázni mindannyian, jól ki van ez találva, kedves Fodor András és Kalász Márton, ti is pontosan tudjátok, de azt azért mégse tudom lenyelni, hogy nem jó a könyvem... Bár elismerem, lehetne jobb is, részletkérdésekben bizonyára van igaza Kalásznak, ahogy Kiss Dénesnek is, csakhogy ez mégis a felelősség áthárítását jelenti; kibúvót. Esztétikáról vitatkozni egy állólámpa fénykörében kellemes lehet, ha nem az én bőrömrre megy a játék. De még nektek se volt kellemes! Ráadásul fájlalnom kell, hogy én hoztalak benneteket ebbe a helyzetbe, noha ti vagytok az Írószövetség vezetői, de ti se tudtok tenni semmit se, a magatok módján ugyanolyan foglyok vagytok, mint én, ti azonban azon a poszton mégiscsak örök vagytok.

De kit őriztek?

Nincs ebből kiút?

Útlevél a szekrényben

Ott, az írószövetségi állólámpa fénykörében – kedves Fodor András és Kalász Márton, mikor veletek voltam, Kormos István szavaival élve: nem voltam veletek... néha-néha. De nemcsak Kormos jutott

eszembe, hanem Kassák és Ady is; József Attila nevét pedig ki is ejtettük a szánkon. Főlöszleges volt figyelmeztetni engem, kedves Kalász, bár igen tapintatosan figyelmeztettél, hogy „egyikünk sem József Attila...” Kassák Lajos után pofátlanság lett volna tőlem azt válaszolni, hogy én Benke László vagyok.

Valóban nem vagyunk József Attilák és Kassák Lajosok, nekem ezekről a költőkről mégis Párizs jutott eszembe.

Párizs! Ahol sosem jártam, pedig, mióta eszemet tudom, szeretnék eljutni Párizsba. Nekem az is örömömre szolgált, hogy eljuthattam Strugába, Jugoszláviába; nem tudom, kinek a jóvoltából vehettem részt Csuka Zoltánnal együtt a nemzetközi költőfesztiválon, mindenesetre köszönöm neki.

Miközben hallgattalak benneteket, nemcsak a költők jutottak eszembe rólatok, hanem a rendőrök is. És nemcsak abban az értelemben, ahogy a szerkesztők vigyáznak a rendre, hanem egész konkrétan. És a konkrét rendőrök is a költészettel kapcsolatban jutottak eszembe, ott az állólámpa fénykörében, és ugyancsak Párizssal összefüggésben. Higgyétek el, nem a képzelet játszik velem, és nem az játszott velem ott sem, abban a komoly függönnyel elszeparált írószövetségi szobában, melybe mikor beléptünk, kedves Fodor, gondosan megigazítottad a függönyt, én meg azt képzeltem, talán macska, vagy talán egér... valami ugyanis megmozdult a szomszédban... Mindenesetre a valóság játszott velem, a nagyon is tapintatlan valóság.

Költők? Párizs? Rendőrség? Könyvügy? Fodor, Kalász meg én?

Hogyan jut mindez együtt az eszembe?

S miért jutott eszembe még a feleségem is, miközben néhány versemet azért igen szépen megdicsértétek? Azért jutott eszembe a feleségem, mert örökké szemrehányást tesz nekem, amiért a buszon átadják neki a helyet, pedig nem is terhes. Igaz, hogy már kilenc éve kismamátélikabátban jár, s az emberek udvariasak... S nem azért jutott eszembe, hogy sajnáltassam magunkat, hanem – ez is Párizs miatt; meg azért, kedveskéim, mert miután kimondtátok, hogy ti, mármint az Írószövetség, nem tudtok segíteni könyvem kiadatásában, még azt is kérdeztétek tőlem: – Van elég pénz?

– A feleségem többet akar – mondtam. Ugye, emlékszel, kedves Kalász, s talán elhiszitek, hogy én is udvarias vagyok.

Ne tartsátok tehát különösnek, hogy nekem a kérdésről is a rendőrség jutott eszembe. Mikor az útlevélosztályról kijöttem, a zsaruk is azt mondták: – Kívánjuk, legyen elég pénze Párizsra!

Ők is komolyan mondták, de én azt is gúnynak vettem.

Gúnyolódik velünk az élet, igaz? Ez a gúnyolódás viszont kiadatlan könyvemmel, és így a pénztelenséggel is összefügg.

Hogyan kerültem a rendőrségre?

Azért is el kell mondanom, mert azt mondtátok, hogy valakik, persze nem ti, a rendszer fizetett ellenségének tartanának, ha kiadnák a könyvemet.

1982. március 25-én délután kettő és fél négy között történt. Kettőre idéztek be a főkapitányság útlevélosztályára, a Népköztársaság útja 93. számú házba.

Szép, díszes épület, mondtam magamban a lépcsőn fölfelé menet. Kerestem a 201-es szobát. Bekopogtam a nagy fehér ajtón, s az idézést egy nő vette át tőlem. Értetlenül nézett rám, nem tudta, mit keresek ott. Mondtam neki, én sem tudom... Átvezetett egy másik szobába, jóval távolabbiba, ott meg két-három férfi nézett rám értetlenül; erre a nő visszavezetett, és a 201-es szoba előtt leültetett a folyosón. Mondta, várjak, és én vártam. Néhány perc múlva egy újabb nő került elő, kérdezte a nevemet, mondtam, igen, és az a nő, abban a kastélyban, egy hosszú folyosón vezetett végig. Be akartam lépni a nő után a szobába, mikor a folyosó végén álldogáló férfi kezét nyújtott, s azt mondta, ne arra tessék, hanem erre, és a folyosóvégi falban kinyitott egy rácsos ajtót, amit én addig nem is vettem észre; mögötte meredek lépcső emelkedett. A lépcső deszkából készült, s ha jól emlékszem, a deszka gumírozva volt. A férfi elindult előttem fölfelé, mondta, menjek utána, s én bizony alaposan féltem. A lépcső meredek és keskeny volt, két ember nem fért el rajta egymás mellett.

Felértünk a benyílóba, s pillanatok alatt mértem föl a helyzetemet. Kicsit tévováztam, nem tudtam, hogy most hova szaladjak?... Szemközt fal, balról is fal, mögöttem meredek lépcső... Jobb oldalt ajtó, s benn a szobában két férfi áll felém fordulva. Egyikük azt mondja,

tessék belépni, ez itt a vallatószoba. Még jobban megrémültem, a hang azonban kedélyes volt, de nem tudom, hogy *azonban-e* . . . Nem kell félni! – mondta valamelyikük, s beléptem. Fentebb elég kicsi, fehér ablakok . . . amolyan toronyszoba lehetett valamikor, talán légyottok színhelye, de én ott nem szerettem lenni . . . Középen T alakú asztal állt. Mondták, tegyem oda a végébe a széket, üljek le, kipakolták öngyújtójukat, cigarettával kínáltak. Mint a moziban! Igen udvarias hangnemben mondták, hogy némely fiatal értelmiségiket, mielőtt megadnák nekik az útlevelet, be szoktak hívni egy kis elbeszélgetésre, ezért hívtak engem is, s hogy ellássanak néhány jó tanácssal az útra. Tudják, hogy én vagyok az ismert költő és újságíró . . . Na fene, mondtam magamban, s egy mozdulatot tettem, mire ők: jól van, csak ne mondjak semmit, mert így van. És felsorolták, hogy mire kell vigyáznom, mit nem szabad magammal vinnem, s azt kérdezték, van-e rokonom vagy ismerősöm Nyugaton. Mondtam, igen, van, valahol Amerikában, 1956-ban ment el, de sajnos nem tartjuk egymással a kapcsolatot. Mindent ők csak azért kérdezik, mert, ugye, megkörményezhetik . . . nem kell rögtön a CIA-ra gondolni, de mégis . . . Mondom, köszönöm a tanácsokat, sajnos nem élhetek velük, mert nem mehetek Párizsba, nincs rá pénzem. Ha ezt akarták mondani, bátorodtam fel, akkor én megyek . . . Ne siessen, mondták, nem lesz semmi baj, ha már itt vagyunk, kicsit elbeszélgethetünk, s finoman a családi helyzetem iránt érdeklődtek, mutatták, hogy jól tájékozottak, mire megmondtam, azért nincs pénzem, mert nem adták ki a könyvemet, s én arra számítottam, hogy annak a honoráriumából utazom Párizsba, csakhogy az utazási költségek megfizethetetlenek számomra, a honor meg alacsony, az előleg elfogyott, így hát köszönöm a tanácsokat, megyek . . . Versei a szerkesztők dolga, mi arra nem vagyunk kíváncsiak, abba nem szólunk bele, mondták, az Írószövetségben is mondhatok, amit akarok . . . Ezen meghökkentem, ugyanis emlékeznetek kell rá, hogy 1982. március 14-én, tehát néhány nappal korábban mondtam el esetemet a kiadónak az Írószövetség Költői Szakosztályának gyűlésén, ugyanis bajok lettek a *Változással*, s majd csak júniusban jelent meg, alaposan megtépvé. Na, gondoltam, szépen vagyunk! Zsaruk ezek, nem az útlevél érdekli őket, hanem meg akarnak nézni közelebbről is. S hol erre, hol

arra a témára ugrándozva kérdezgettek, hogy miért mentem el a *Fonómunkástól*. Azért, mert kirúgtak, mondtam, összerúgtam a port a szak-szervezeti titkárral és a párttitkárral egy cikk miatt, a párttitkár pedig kirúgatott, nagyobb baj nem lett, csak áthelyeztek a *Taurus Hírlaphoz*. Majd arról érdeklődtek, mi van az Olvasó Munkás Klubban. Mondtam, a klub szocialista szellemű, bármikor bárkit szívesen látunk, nem árt, ha verset is olvasnak... az emberek, a klub senkinek sem tiltott hely, és újra menni akartam, mondom, sietek a gyerekekért az óvodába, oda fog érní, mondták, csak még azt mondjam meg, olvastam-e *Az értelmiség útja az osztálybatalomhoz* c. könyvet. Olvastam, gondolom, ez nem tilos, én csak írni meg olvasni akarok. És megmutatni a feleségének, amit írt... – engedte el magát kicsit az idősebbik, s nyomban hozzátette, hogy az ő főnökeik nem szeretik, amit ők itt csinálnak... Na, mondom magamban, ne nézzetek ennyire hülyének, s az öregebb azt kérdezte, mit szólok Aczél tegnapi beszédéhez. Érdekes, mondom, tegnap véletlenül meghallgattam, nem nagyon figyeltem oda, de ha jól emlékszem, azt mondta, hogy az a helyes, ha a „mi” nevünkben beszélünk, mert ő nem szereti az egyes szám első személyt, és azt sem szereti, ha valakik „ők”-et emlegetnek. Mondom, én meg a királyi többszt nem szeretem, versben az ember, ugye, én, egyes számban beszélek. Ismét az Olvasó Munkás Klubra terelték a szót, mire megismételtem, eljöhet oda bárki, ott a közművelődés szocialista szellemben folyik, a művelt munkásért, s kiszaladt a számon, hogy munkás voltam. Én is munkás voltam, mondta a fiatal, fekete hajú zsaru, a másik pedig rálegyintett, hogy: á, te csak műmunkás voltál, s hozzátette, hogy ő is munkás volt, de aztán egyikük útja erre, másikuké meg arra. Ezután valahogy ismét visszatertek a szót Konrád könyvére, kérdezték, mi a véleményem róla. Mondom, a nyelvezete nem nagyon tetszik, szívesen vitatkoznék róla akármelyik folyóiratban, de, ugye, azt nem lehet, mert nem itthon adták ki, pedig ez igen helytelen, Konrád szerintem nem azért ment vele Nyugatra, mert úgy tartotta a kedve, hanem azért ment vele oda, mert itthon nem adták ki, de nemcsak vele vitatkoznék szívesen, tüzesedtem bele, lehet, hogy helytelenül, hanem a rendőrségi módszerekkel is szívesen vitatkoznék, nyilvánosan. Ezután a zsaruk megnyugtattak, meg fogom kapni az út-

levelet, mehetek Párizsba, tanácsaik öt évre érvényesek, és akkor a fiatalabb zsaru igen udvariasan és homályosan azt kérdezte tőlem, megengedném-e nekik, hogy egy jobb helyen is találkozzanak velem. Nem fogtam fel rögtön, hogy mit akar ezzel mondani, talán ezért feleltem: nem ismerem az... – Nagy elvtárs... – mondta az öregeb-bik. Na, mondott egy nevet, mire én megismételtem, szívesen vitatkoznék a rendőrségi módszerekkel is, nemcsak Konráddal. „Nagy elvtárs” erre ismét föltette a kérdést, találkoznék-e velük egy jobb helyen. Talán a börtönben? – villant át rajtam, ugyanakkor kicsit el-szégyelltem magam, hogy miért éppen én jutottam eszükbe, és azt mondtam, nem engedném meg, de ha hivatnak, kénytelen vagyok be-jönni. Na, elmehet, mondták, és azt kívánták, legyen elég pénzem Pá-rizsra.

Mindehhez csak annyit tennék hozzá, kedves Fodor és Kalász, hogy ezek a dolgok fordultak meg a fejemben, mikor veletek beszélgettem ott az állólámpa fénykörében, s hogy az útlevelet a rendőrségre tör-tént beidézésem után hamarosan megkaptam, postán küldték el, itt van a szekrényemben, pénz azonban nincs, de azért télikabátja már van a feleségemnek. Olykor mégis azt mondja rólam: hülye vagyok. Lehetséges.

Könyvem kiadatásába vetett reményem, úgy látszik, végleg dugába dőlt, ezért most már csak azt kérem tőletek, sürgessétek a kormányt, légiesítse a határokat, ahogy Károlyi Mihály Petru Grozával együtt el-képzelte. Ne csak az államfők, a pártvezérek, a rendőrök és más efféle nemzetközi ügynökök törjék magukat a világbéke megteremtése érde-kében – hadd röpködjenek a szegény madarak is, akiknek nem telik repülőre, szabadon, a világ mind a négy égtája felé. Mély tisztelet-tel...

Az egysoros magról

Muszáj verset írni?

Mire kell nekem a vers? Csak magamat kínozzom érte, s mi hasznom származik belőle? Sorba állni néhány száz forintos hírnévért? Pfüj! Segített, legalább rajtam, valamit a vers? Nehéz megítélni. De az meg-

lehet, hogy nem tekinteném magamat örök elégedetlennek, ha nem fogtam volna véletlenül versírásba. Hagyjam abba? Illyés szerint az igazmondást hagynám abba . . . Van benne valami, de azért nem ilyen egyszerű ez.

Radó Éva abbahagyta.

Abbahagyta az életét is.

Azt mondják a barátai, végül már csak írásjeleket kopogott az üres papírra. Az írásjelek ritmusából vélte kihallani a költészetet?

Vagy a halállal játszott? Gyerekfejjel? És a halál elszaladt vele?

S hogy jön az ide, hogy én, akkor, amikor ő meghalt, s végeredményben azóta is, egyetlen sorral játszom?

A magban másik oldalára fordul a féreg.

Ez a Változás.

Kicsit eljátszogatok ezzel az egysoros maggal, csak a magam kedvére; az értelmezés talán még prózában is adhat hozzá valamit.

A hangsúly a magon van, melyből az élet – ez az élet, amit én is élek – származik. Ez a mag eleve férges, hiszen a féreg már benne volt a magban, benne van tehát mindenben, az egész életben benne van.

A mag – úgy látom – gömbölyű. Ahogy a féreg is gömbölyű. Hogyan fordulhatna hát másik oldalára, ami gömbölyű? Nincs is neki másik oldala. És mégis másik oldalára fordul, ha mondom. Melyikre, ez itt a kérdés. Jobb oldalára? Bal oldalára? Mindegy. Ennyi volna a változás? Ennyi. S ez a változás mégis világrengető változás a történelemben, akkor is, ha a régihez képest nem történt semmi különös. A magban ugyanúgy alszik az élet, mint azelőtt, amikor még nem fordult másik oldalára a féreg. Talán álmában fordult? Mikor is fordulna a féreg, ha nem éppen álmában!

Nekem az a képzetem támadt erről a magban álmában forduló féregről, hogy a bal oldaláról a jobb oldalára fordult. De, mondom, lehet, hogy a jobbról a balra. Csakhogy ez nem érdekes, hiszen gömbölyű. És most így alszik tovább, különös éberségében, hiszen az élet élni szeretne, ennélfogva a legéberebben alszik, noha férges, vagy éppen azért. Ez az élet nem hagyja magát elpusztítani, azért forog; ezért

forog egyik oldaláról a másikra, ezért éber még álmában is, s ezért kell róla így beszélni, ilyen egyvonalú verset írni: szűkszavú verset, nehogy felébrezzem.

Mit is mondhatnék neki teljes ébrenléti állapotában? Megfogalmazhatnám-e akkor a változást az eddigieknél is világosabban?

Szeretném ugyanis, ha valóban változna. Óhajom éppen a tagadásból, a féregnek illetén történt változásából olvasható ki. A kívánt változáshoz azonban Istenné kéne lennem, de hát ez nem megy. Ráadásul én is benne vagyok a magban, noha el is különülök tőle, de így, féreg-ember mivoltomban hogyan is énekelhetnék gyönyörűen, hogyan szerezhethetnék örömet, pedig ez volna a költészet dolga! Ez már azonban kívül esik a Változáson, hiányként jelentkezik.

Mit mondhatnék tehát neki, róla magáról? Vegyem kicsit még közelebből szemügyre?

Maga a mag: a társadalom. És benne a féreg? Nevezzük döntő tényezőnek. E döntő tényezőnek a története lényegében magának a társadalomnak a története, így a fordulatok is vele azonosak. Mikor fordult ez a döntő tényező az egyik oldaláról a másikra? Sohasem? Mert gömbölyű? De hát ha gömbölyű, akkor is a másik oldalára fordult! Ehhez nem férhet kétség. A bal oldaláról a jobb oldalára fordult, minden valószínűség szerint. Kössem dátumhoz a döntő tényező fordulását? Jobb, ha nem kötöm, hiszen szinte észrevétlen fordult, s bár többször is fordult, ugyanazon az oldalán alszik a magban. Éberén alszik. Mint azelőtt. Látható ez különösen akkor, ha kívülről nézem a magot, hiszen sem törzse, sem lombja, sem gyökere. Csak ő maga, a puszta mag, szemünk is beleütközik. Nem élet ez, lököm meg, ahogy a fordulat se fordulat, ha pusztán annyi, hogy balról jobbra vagy jobbról balra fordult, különösen azért nem az, mert gömbölyű, szinte megfoghatatlan; nincs is bal és jobb oldala, nincs is változás. Pedig van, ha mondom; szeretném, ha lenne; ezért írtam ezt a verset.

A kiborult leves

Horgászbottal a parton

Magához vonz a természet, s én nem tudok ellenállni a hívásának. Hónom alá kapom a biciklit, lecipelem a negyedikről, felpattanok rá, s megyek horgászni a Dunára.

Útközben, ahogy simán suhanok a föld felett, mondatok peregnek agyamban, felötlik bennem egy-egy verssor, de a párját nem vagyok hajlandó előkeresni a semmiből. Elhessegetem magamtól a rendbe kívánczó ritmusokat, hagyom a színeket is, hadd mosódjanak egybe, mint a szélfúttá öntudatlanság. Menekülök? Nem gondolom. Felszabadult vagyok. Mögöttem hagytam a fehér papírlapokat, írja tele őket más, én egyre jobban iszonyodom tőlük. Elfogyott belőlem a költészet? Lehet. Ha elfogyott, akkor a világból is elfogyott, nem érdemes róla verset írni, semmi értelme, meg kell próbálni nélküle élni, talán lehet, hiszen a költészet nem tett boldogabbá, sőt, ha nem tévedek, boldogtalanabbá tett. Túl sok gond nyomasztja az embereket, s én azt hittem, nekem vállalnom kell ezeket a gondokat; csak hogy nem tudom feloldani őket ebben az örült világban, melyben magam is legkönnyebben örültté válhatok, nem tudom elővarázsolni a szépséget. – Tehát menekülsz, mégiscsak menekülsz, elítéled magad... Ma is naphosszat ülsz a folyóparton, nézed, de már nem is látod, ahogy elfolyik a folyó, elfolyik az élet, beleömlik a végtelen körforgásba, ahonnan egyetlen molekulának sincs kiútja.

Nem érdekel a kiút, találja meg más, ha tudja. Ennél sokkal fontosabb dolgokkal vagyok elfoglalva. Élek, mert jó idő van, élek, mert tudom, hogy nem sokáig élek. Taposom a pedált, bólogat a biciklire

kötözött horgászbót elvékonyodó hegye, s az enyhén emelkedő úton autók robognak el mellettem. Lassan mögöttem hagyom a várost, jobbról és balról is tikkadt kukoricás zörög a szeptemberi forróságban.

A maga szótlanásával is sokat mondó táj gyermekkorom vidékére emlékeztet. Az út szélén karóhoz kötözött tehenek legelésznek. Nyelvükkel, ahogy szájukba kanyarítják a zöldet, fejük ritmikusan himbálódzik, mintha egyszerre mondanának igent és nemet, de inkább mintha igent bólogatnának, bizonyára az életre, a legelészésre, melyben nem gátolja őket a kötél sem. A jól tartott marhák igen hálásak tudnak lenni, s ezzel kivívják maguknak gazdájuk szeretetét. Dús tögyükről ítélve jó és elegendő tejet adnak, gazdájuk piacra dobja a fölösleget, s a tejért például autót vesz; a marhák persze erről se vesznek tudomást, csak legelésznek, föl se emelik fejüket az oda-vissza rohángáló civilizáció zajára. Egy-egy autós a keskeny betonúton úgy rohan el mellettem, hogy leszorulok a göröngyös földes útra, s az elmaradók megvetésével nézek a füstfarkú vívmány után, közben tudatom mélyéről fölmerül a bolondgyerek képe, ki egy japán filmen a roncsock közt csoszogva motyogja: dodeszkaden, dodeszkaden, dodeszkaden...

Rohanjatok csak, legyintek az autókra, mindenkit megvár a meszesgödör. De már szeretnék ott állni a parton, a csend kellős közepén, horgászbótjaim társaságában, és erőteljesebben taposok a pedálra.

A gyermekem még zajra vágyik; érthető, hiszen alig kezdte el az életet. Hiába vettem neki üvegbótot, fogalma sincs róla, mi az a horgászat, mi öröm lehet abban, én meg azon vettem észre magamat, hogy nem tudok szabadulni a zsákmányszerzés szenvedélyétől. Elragadni a természettől, ami az övé, ősi tulajdonsága az embernek, persze ezen az úton ugyanoda jutok, amelyiken most járok: egyiknek minden hatalom is kevés, a másiknak pedig nem jó akármilyen horgászbót.

De félre a hülyeséggel!

Ha már felmerült bennem gyerekkorom világa, élek vele. Újra megremegtem a szénaillattól, amit először az újvárfalvai Malomárok partján szívtam magamba, ismét meghallottam a csöndben neszező élet rezzenéseit, elbódított a fény és a sejtek szerelme, felhővé, virággá

alakulásuk csodálatba ejtett, magához hajtotta fejemet a fűszál, s csak kérdezgettem: tudod te, hogy mindez mivégre történik?

A víz is csak folyik, nem gondolkodik, folydogál időtlen idők óta. Mélységes titka magához vonz, de már csak egy csúnya hullát adhat nekí. Valamikor kilökte magából az életet, s az élet nem bír magával a szárazon. A víz kilökte magából az embert, mert nem boldogult vele, gondolta, menj utadra, próbáld meg egyedül . . . ökelme pedig ott ül a parton, nézi a vizet, mintha keresne valakit, nézi hol önfledten, hol meg büntudattal, nézi a folydogáló életet, s talán nem is tudja, hogy mit akar, de mintha mégis sejtene: beláthatatlan mélységben rejtőzik a titok és a vágy, mégse érti, hogy miért jobb egyiknek itt, a másíknak ott, s hogy miért jó együtt, és miért külön-külön.

Gyerünk tehát a partra! Surrogó kerekék alatt izzik az aszfalt, az olvadó beton megkötí a gumíkat. Csak nem gondolni semmire! – ez most a legfontosabb. Pokolba az újságokkal és a könyvekkel is. Bár a lapokat ma is átlapoztam, belehallgattam a rádió híreibe is, sietve bekapkodtam néhány falatot, s legyintettem. Gyílkolnak itt is, ott is, a világon mindenütt erőszak tombol. A parasztok nem tudják megművelni földjüket, elhajtják őket a háborúba, mert a szent haza veszélyben forog, a munkások is azt védik, a szent hazát, becsületüket azonban egyre ritkábban képesek megvédeni, dolgoznak tehát, mi mást tehetnének, emésztk a golyót, a költők lázas verseket írnak, a politikusok finom vagy durva cselszövéseket eszelnek ki, a legnagyobb ellenségek barátokként mutatkoznak a tárgyalóasztalnál, s míg egymásra mosolyognak, a hülyék feldobják a talpukat. Elszúrják a világot nélkülem is, ahhoz én nem kellek, miért furdalna a lélek, hogy én itt a legnagyobb dologidőben horgászni megyek. Nem, büntudatnak szírája sincs bennem, pedig ma is órákat mulasztok el a parton.

Pedig mennyi verset megírhattam volna az elhorgászott órák alatt! Mennyi vigaszt, jó esetben örömet adhattam volna az embereknek! Hülyeség. Az emberek egyáltalán nem kíváncsiak a versekre. Miért épp az enyéimre várna ez a szerencsétlen emberiség? Köpök az egészre, ahogy az emberiség is köp az irodalomra. Egyik része azért köp, mert politizál, űzi kisebb-nagyobb hatalmi mániáit – de az én verseimmel ne politizáljanak! Utálok a cselszövíket. A másik fele azért köp, mert

másra sincs ideje. Lót-fut, s ha megpihenhet, alkohollal kezelteti agyát, vagy jó esetben, néha-néha megpróbál szeretkezni, de sietve ám, legalább az idegek lazuljanak el, aztán jól van... Ha nincs is jól. A családot is össze kellene tartani, csakhogy ahány ember, annyifelé fut. Kicsit több pénz kellene, s hogy több lehessen, még többet kell dolgozni, de ki bír még ennél is többet dolgozni! Az írók persze ráérnek, írni igazán nem fontos, az írók le vannak szarva, a költők is le vannak szarva, az írók legkevésbé egymásra kíváncsiak, én se vagyok kíváncsi rájuk. De azért egy-kettőre még itt is gondolok, itt a parton, bár a legelsőők közt az első is csak hébe-hóba jut eszembe. Aggódok érte. Nem a költőért, hiszen ő már megtette a magáét, rá is ment, hanem az emberért. Igen rossz bőrben van. Jobban tenné, ha horgászni menne.

Átcipeltem a síneken a biciklimet, még néhány erőteljes nyomás a pedálon, és már itt is van a Duna.

Bókolva köszönt a nádas. Kilihegem fáradtságomat, felsóhajtok, és beveszem magamat a sűrűbe. Négy-öt cuppanás a sáron át, s a mögöttem összecsapódó nádas elrejt az emberek szeme elől, előttem pedig feltündöklök a napsugarakkal beezüstözött folyó.

Helyén van az a jókora kő és a hat darab téglá is, miket a közeli építkezésről cipeltem ide. A kődarab a bot támasztékául szolgál, a téglarakás pedig igazán kényelmes ülőke. A nádasban magamnak kitaposott hely bár nem nevezhető túl szilárdnak, itt mégis megvethetem a lábamat.

Sietve leoldozom a biciklire kötözött horgászbotot, gyorsan összeszerelem, kukoricadarát tömök az etetőbe, kukoricaszemet és kenyeret tűzök a horogra. Majd meglátjuk, melyik ízlik jobban a halacsának. Igyekszem szakszerű lenni. Felemelkedem, félfordulattal állok a víznek, s a szakkönyvekben látott mozdulattal hajítom el készségemet, oda, ahol a potykákat sejtem, ahol már többször szerencsével megjárták horgaim a vízfenéket. Átellenben, a nádas mentén, most is igen reménykeltően bugyborog a víz.

Készégem könnyű csobbanással hullik a megcélzott helyre. Botomat a kődarabnak támasztom, megfeszítem a zsinórt, kenyérgombócot akasztok rá kapásjelzőnek, s letelepszem a téglarakásra.

Várok. Figyelem a kapásjelzőt. Ragyogóan süt a nap. Tekintetem közben el-elkalandozik a csillogó-villogó vízen, melyben kéken fürdik az ég, itt-ott fehéren lebeg egy-egy báránnyefelhő, egybeolvad mélység és magasság. Feloldódni ebben a kerek világban, elvegyülni akkor is, ha kíváltunk, csak nem hallani az emberi fecsegést, nem gondolkodni, nézni a méltóságteljesen hömpölygő folyót, gyönyörködni a nádasból elővonuló vadkacsafiókákban! Hogy eveznek egymás után a céljuk felé! De hogy mi a céljuk, talán maguk sem tudják. A mindennapi eledel megszerzése? Ennyi volna az egész? Vékony, éretlen hangon sipákolnak, a nádas szélén egy lemaradt kiskacsa kiabál a többiek után. Néha elhallgat, mintha válaszra fülelne, félrebiccenti buta kis fejecskéjét, majd ismét ijedt hápogásba kezd. Kicsit távolabb, a vízben nőtt nádas karéjában vadkacsák fürödnek, oda se hederítenek a kicsi kiáltozására. Talán azért, mert nem az ő nemzetségükből való a magányos csöppség. A vének újra meg újra vízbe merítik szárnyukat, illegetik magukat, nyakukat nyújtogatják, valamit hadarásznak közben, és saját nyakukba locsolják a hűs Duna-vízet.

Hirtelen apró rándulások jelzik a damilra akasztott kenyérgombóccon: hal ért a csalihoz. Óvatosan nyúlok a bothoz, s mikor a kapásjelző megiramodik a víz színén, erős lendülettel akasztok. Minden porcikám remeg az izgalomtól. Komoly súly feszíti kezemben a botot. Megpróbálok alkalmazkodni a halhoz, s ha jön, tekerem az orsót, ha pedig nekilódul, hogy kitörjön fogságából, kinyitom a féket. Hadd ússzon még, hadd fáradjon! Halam most gyors ugrással a partszéli hínárasba veti magát, s a botom egy erős rándítás után ismét kiegyenesedik, könnyűvé válik kezemben.

A fárasztó izgalom után csüggedés vesz erőt rajtam. Ledobom az inget, karomba törlöm gyöngyöző homlokomat. A nap már majdnem a fejem fölött jár, erősen égeti a tarkómat. Ha már hal nem akad, legalább néger legyen belőlem, gondolom. Újra bevetem a horgokat, de ahogy a nap egyre feljebb és feljebb halad az útján, úgy fogyatkozik a reményem. Ilyenkor, déltájban nem sokra megyek, mégse tudok elválni a folyótól. Majd estefelé, vigasztalom magamat, négy óra körül már várható kapás. Szédülök a hőségtől, időnként hányinger és rosszullét környékeztet, a nádas meg se rezdül. Legalább egy üveg vizet hoztam

volna magammal! Szomjazom, de azért kivárom a naplementét. Minden hiába. Hazafelé a biciklimen Kassákkal „*dicsérem a nagy folyó balait mivelhogy egy sem tévedt a borgomra*”.

Leves és korlát

– Hal van? – szaladt elé Miki, a kisebbik, ahogy az ajtónak kop-pantottam a horgászbotot.

– Hal? – néztem rá bizonytalankodva.

– Van?

– Nincs.

– Nem baj, apókám! – rikkantotta. – Akkor is te vagy a legjobb horgász. Volt tegnap, s majd lesz holnap – jelentette ki előzékenyen, és már robogott is vissza a játékaihoz. – Én meg a legjobb játészó vagyok! – kiáltotta vissza a kis szobából, megfelelő öntudattal.

Attila is odasomfordált hozzám.

– Nincs hal? Nem baj, azért ne szomorkodj – mondta, és a mellkasomhoz dörgölte bozontos fejét. Megsimogattam, kicsit magamhoz szorítottam, s ezért ő, ahogy ilyenkor szokta, kutya módra leguggolt kicsit, maga elé tartotta kezeit, ujjait lelógatta, fejét oldalra billentette, és nyüszített, mint egy kiskutya.

– Jól van, kiskutyám, nem szomorkodunk. Majd holnap hozok nektek halacskát, akad még a folyóban aranyhal is. Most menj csak játszani! Na, menj szépen.

Négykézlábra állt, és szófogadóan elkutyázott. Éreztem, ahogy kilencéves szíve megtelik örömmel. Szinte megperzselte a belőle áradó szeretet. Elszorult a torkom, s elgondoltam, mi vár erre a gyerekre az életben.

Tiszta anyja . . . – állapítottam meg magamban újra meg újra, valahányszor csordultig telt Attila szíve, de ettől el is szomorodtam. Hiszen csak huszonnégy év van köztük . . . S mi az, semmi. Marika érezhető haraggal, mégis inkább bánatosan állt a tűzhely mellett, főzte a vacsorát. Meglátszott rajta, mennyire bosszantja, hogy megint nem voltam itthon, egész nap a Duna partján üldögéltem. Igyekeztem semmit

se venni észre. Odasettenkedtem a háta mögé, s belekukkantottam a fazékba.

– Hú, az anyját! Ez igen. Savanyú krumplileves!

Marika úgy tett, mintha mindez teljesen véletlen volna, pedig nem volt véletlen. Tudta, hogy a savanyú krumplileves volt gyerekkorom legjobb eledele, azért főzte.

– Rögtön kész lesz – mondta szárazon. – Szólj a gyerekeknek, és menjetek kezét mosni.

– Mindjárt, csak kiviszem az erkélyre a biciklit.

Örültem, hogy megúsztam letolás nélkül, s ahogy ilyenkor lenni szokott, túlobogott bennem a jókedv. Helyére tettem cókókjaimat, megmostam a kezemet, aztán a gyerekeket is a fürdőszobába küldtem, én meg ismét Marika mögé lopakodtam, s hirtelen a szoknyája alá nyúl-
tam.

– Hülye vagy? – sikította nevetve, s olyan hirtelen fordult felém, hogy a könyökével meglökte a tűzhelyen gőzölgő levest. A fazék nagy csattanással zuhant a kőre, s az utolsó cseppig kiborult belőle a savanyú krumplileves.

Megdermedve álltunk a lében. Körülöttünk sok-sok krumplidarabka s néhány kolbászszelet szomorkodott, Marika pedig sívszorítóan el-
sírta magát. Lelohadt kedvvel szedegettem a kolbászszeleteket.

– Maradtál volna a rohadt Dunádon! Ezért kellett hazajönnöd? – zokogta, én meg egyik markomból a másikba dobáltam a forró kolbászt, s hirtelen az asztal sarkára tettem. Ez volt a legrosszabb, amit csak tehettem. Feleségem egyetlen csapással lesöpörte az asztalról a kolbászt, de úgy, hogy egy tányér is vele röpült, és fröccsenve tört darabokra a krumplilevesben.

– Hogyan lehet valaki ilyen tökfej, ilyen marha! Asztalra teszi a szemetet! – kiabálta, a gyerekek pedig megszeppenve nézték a cirkuszt.
– Ati! Hozd be a sóprút meg a lapátot!

Gondoltam, jobb lesz, ha sürgősen elmenekülök. Bementem a fürdőszobába, és sokáig szöszmötöltem ott, csak ne kelljen a feleségem szemé-
lé kerülni. Rágtam a szám szélét, hülyéztem magamat, minek is kellett nekem ilyen ormótlan játékot üznöm. Lenyeltem néhány fogmosó pohár vizet, már majdnem elepedtem a szomjúságtól. Nem kellett

hozzá túl sok idő, a konyhában is elcsitult a háborúság, Marika asztalhoz parancsolta a gyerekeket.

– Köszönjétek apátoknak! Esztek zsíros kenyeret! – hallatszott a konyhából, én meg csak lapítottam, nem tudtam, mit csináljak.

– Jössz már?

Ez nekem szólt.

– Nem vagyok éhes – morogtam vissza. – Büntetésben vagyok – próbáltam valahogy helyreütni a dolgot.

– Hülye vagy te! ... – hangzott ismét a konyhából, de már enyhültebben; talán mégis fogott rajta valamit a játékoságom. Mind ez ideig a gyerekek riadtan hallgattak, én meg vetkőzni kezdtem, hogy letusoljam magamat a fürdőkádban. Éppen a vízcsaphoz nyúltam, mikor a konyhában kitört a nevetés. Úgy robbant ki a gyerekekből, olyan felszabadítóan, hogy le kellett ülnöm a fürdőkád szélére, és magam is velük nevettem. Előbb csak csendesen, visszafogva magamat, de amikor Marikából is felbuggyant a kacagás, belőlem is kitört a hahota. Miki kacagva hempergett a fürdőszoba ajtaja előtt, bedugta hozzám az orrát a szellőzőnyíláson, és fuldokolva mondta:

– Képzeld ... anyu a köre tálalta a vacsorát!

Még sokáig nyerítettünk a röhögéstől. Talán nincs egészen elrontva az este, gondoltam bizakodva a frissítő zuhany alatt, és már csak arra vártam, hogy a gyerekek aludni menjenek. Kióvakodtam a konyhába, mire a fiúkból újra és újra feltört a kacaj, Marika pedig komolykodó ábrázattal, de ugyancsak a nevetéssel küszködve próbálta csitítani őket.

– Majd én elmosogatok – ajánlkoztam tőlem telhető természetességgel, igyekeztem igen szolgálatkészségnek mutatkozni. – Te pedig elvihetnéd őket aludni.

Marinak elege volt a konyhájából, örült, hogy megszabadulhat tőle, s a szobájukba terelte a srácokat. De ahogy rám nézett, éreztem, átlát rajtam. Nekiláttam a mosogatásnak, bekapkodtam a tányéron maradt kenyérdarabokat, megittam a poharakban maradt tejet is. Sikerült valamelyest elverni az éhségemet, ugyanakkor zavart büntudat ébredt bennem, nem is a megtagadott, de mégis elfogyasztott vacsora miatt, hanem azért, mert nem tudtam, mi vár rám a következő órákban. A srácok hamar elcsendesedtek a helyükön, álomba ringatta őket a fá-

radtság. Mire a konyhát kitakarítottam, Marika már zuhanyozott. Sietve és reménykedve készítettem el fekvőhelyünket a nagyobbik szobában, s várakozva dőltem hanyatt a heverőn. Magával vitte hálóingét a fürdőszobába, gondoltam, s éreztem, ez nem jelent jót.

A parton alaposan kiszívott a nap, elfáradtam. Egyre laposabbakat pislogtam, s amilyen hirtelen elnyomott az álom, olyan riadtan pillantottam föl, mikor csaknem földig érő, fehér hálóingében Marika a szobába lépett. Törölközőből csavart turbán volt a fején.

– Hajat mostál?

Nem válaszolt. Hol erre, hol meg arra röppent a tekintete, asztalhoz ült, maga elé támasztotta a tükröt, és aprólékos gonddal látott hozzá hajának becsavarásához. A szoba csendjében hangosan ketyegett a vekkerünk; az öreg jószág fél tizenegyet mutatott. Na, ebből se lesz semmi... Reggel ötkor kel, ismét van mire hivatkoznia. Ha végez, csak leteszi a fejét, aztán már alszik is. Nekem meg teljesen kiment az álom a szememből. Igyekeztem feltűnően nézegetni a feleségemet, ő viszont úgy tett, mintha semmit se venne észre, pedig tudtam, hogy megértett, volt időnk egymást kiismerni, tizenhét év alatt félreismerni is volt időnk. Hiába akartam keményen ellenállni az idegeimet fokozatosan gúzsba kötő szorongásnak, hiába igyekeztem türelmesnek mutatkozni, éreztem, egyre jobban bosszant tettetett idegensége, úgy viselkedik, mintha itt se lennék. Valamit ki kellene találni, valami újat, eddig ismeretlent, spekuláltam, de már magamra is haragudtam, sokéves együttélésünkre, mely igazán nem a fogások kelléktárát gyarapítja, hanem éppenséggel a stílust teszi unalmassá, ezerszer untiggyá, pedig milyen szép lány volt, s milyen bosszantó az is, hogy csak ilyenkor tetszik, nappal miért nem tudok ránézni ilyen mohó szemekkel, na persze, ha szebben öltözködne, ha nem az a szerencsétlen szürke szoknya lógna rajta, legalább annyira felháborít, mint ezek a sárga hajcsavarók. Aj, de utálok őket, és ő még képes bennük aludni is, na de ez rossz út, ezen ne menjünk tovább. Tudom, venni kellene neki szép ruhákat, lehet kapni, szebbnél szebbet, csak az a rohadt pénz, abból lenne több, vagy legalább ne dudorászna hajcsavarás közben, ki nem állhatom, ha este tizenegykor nekiáll dudorászni, mikor ide várom mellém, ehelyett ő az arcát paskolgatja, de hiszen szép, kipirult, isten bizony szép, olyan

kislányos, mindig kislányos marad, ugyanakkor érett, telt, asszonyos, az ilyeneket a festők szeretik, igazán gömbölyű itt is meg ott is, hiába mondom neki, ez aztán ne zavarja, de ő csak a gátlásokat gyűjti, pedig szinte reszket, annyira szeretne felszabadulni. Milyen szabad volt valamikor! Vasárnap délután csöngettek, kimentem ajtót nyitni, egy szál gatyában, forróság volt akkor is, én meg verset írtam, mi a fenét csináljon az ember, ő meg a nyakamba ugrott. Fogalmam se volt róla, ki az, aki egyszerűen csak a nyakamba ugrik, fiatal, gömbölyű lány, húszéves volt, s csak csüng a nyakamban, mögötte egy ismeretlen nő áll mosolyogva, mondta a nevét, hogy ő Marika nagynénje, én meg azt se tudtam, ki az a Marika... Csak amikor lemászott a nyakamból, akkor derült ki, lassan-lassan, hogy ő ugyanabban a faluban volt kislány, amelyikből én valamikor eljöttem. Itt járt Pesten, gondolta, meglátogatja a költőt, atyaisten, más se hiányzott, most váltam el, alig egy éve, aztán meglátogatja a falu költőjét! Tehetek én erről? Hát akkor jöjjenek csak be, de a nagynéni szabadkozik, ő hamarosan megy, dolga van, isten áldja, Marika még maradhat, örülök neki, de bocsássanak meg, föl kell vennem egy nadrágot, gatyában mégse lehetek, mivel kínálhatnám meg magukat, csakhogy nincs itthon semmi, nem baj, hoztunk mi ennivalót, finom hazai, édesanyád küldte, nagyszerű, hát akkor este megyünk táncolni, óriási, ezt azért nem mertem volna remélni, csak úgy beállítanak, épp amikor olyan magányos vagyok, hogy szinte elbőgöm magamat, s nem tudok táncolni se, nem baj, majd én megtanítalak, azóta is járom, bejött, aztán itt maradt, többet el se ment, de még előbb elvitt a Fórumba, fantasztikus éjszaka volt, boldog voltam, ezen nem lehet vitatkozni, aztán meg olyan gyönyörű gyerekeket szült nekem, hogy nincs is hozzájuk fogható, habár kétségbeesésében, igen, különösen mi, szegények, kétségbeesésünkben csináljuk s hozzuk világra még a gyerekeinket is, kétségbeesésünk gyümölcseit, majd talán nekik sikerül, de nekünk!... Az a tánc már holtomiglan tart, holtáiglan, hiába csavargatja a haját, inkább arra gondolna, milyen jó volt végigcsókolózni éjjel hazafelé az utcákat, szárnyakat kaptunk egymástól, de erről neki fogalma sincs, közel egy éve laktam egyedül a lakásban, s mi kell egy elvált embernek, fantasztikus, hajnalig babám, azt nem lehet megismételni, sem elfelejteni. Most is szép, nem mon-

dom, nem tudják a festők, mit szalasztanak el, ilyen melleket még ők se láttak, ízéről pedig sejtelmük sincs, engem nemhogy zavarna, egyenesen jólesik, hogy rendesen megnőttek, mégis olyan kedvesek, mint a homokban játszadozó meztelen gyerekek, cseppet se ártott meg nekik a kor, Istenem, az élet úgyis elmúlik, hiába magyarázom neki, hagyja a kisebbségi érzést a deszkamellűekre, azt is hiába verem a fejébe, hogy ne zavarja egy szál ruhája, dobja el a rossz emlékeket, igaz, nem nagyon segítetttem ebben, sőt, beletapostam a sárba, mikor baj volt, baj pedig van és volt mindig is, jött csőstül, mikor Atival terhes volt, téphetők a bélyegeket éjszakákon keresztül, hogy legyen valami, jusson almára is, ha megkívánta az a gyerek, de bizony még kenyérre is alig jutott akkoriban, a rohadt posta húszfilléres órabért fizetett a nagy tábla bélyegek széttépdeséséért, tasakokba csomagolásáért, tízezerrel hordtuk haza a bélyegeket, hiszen neki ezer forintja lett, mikor a gyerek megszületett, nekem meg 2600 volt a fizetésem, felrobbantunk, hiába, nem tudtam uralkodni magamon, s megaláztam, szörnyeteg voltam, menj apádhoz, kérj tőle, ordítottam rá, adja el a puskáját, amit rám fogott, akkor majd jut télikapát is, átadják neki az ülőhelyet a buszon, abban a tetves kismamakabátban jár, amit akkor vettem neki, mikor Atival terhes volt, ő meg sírva jön haza, hogy megint átadták a helyet a buszon, mondom neki, olvassa el a Hét krajcárt, azt mondja, már olvasta, inkább Keplernét idézi: János, adj pénzt, ott is én követtem el a hibát, ő megmondta, ne menjünk el az apjához, úgysem fog beleegyezni a házasságunkba, esküdjünk meg, aztán menjünk el hozzá, mennyire könyörgött, én meg felhúztam az orrom, hogyhogy, nem tesz ki neki az elvált ember, mert ő büszke, nem adja alább, mégis elmentünk, annak rendje és módja szerint, ő meg rám fogta a puskát, mindkettőnket agyonlő, ha nem takarodunk el, úgy kellett kicsavarni kezéből a fegyvert, nem tudom, mi lett volna, ha nem tudom lefogni, most meg remeg az unokáiért, ezerszer is megbánta tettét, de az mégiscsak szörnyű, hogy mindennek a mélyén az erőszak lapul, semmiben sem különbözünk az állatoktól, felfaljuk egymást, a hatalmasabb eltapossa a gyöngébbet, a hatalom boldogítani akarja a népet, s nem akarja észrevenni, hogy csak boldogtalanabbá teszi, még a szerelemben is ugrásra kész az erőszak, a nyomorult, beleeszi magát az idegeinkbe, nem

elég, ami velünk születik, beleragad a parketta repedéseibe is, néha azt képzelem, hogy ami ebben a lakásban történik, arról valahol mindent tudnak, valahol mindent hallanak, még szeretkezni se lehet nyugodtan, s ha így képzelem, így is van, bármit megtehetnek velünk, tudatunkba ültetik a rendőrt, a cenzort, vigyáz rám és retteg tőlem, talán a csókok csattanását is hangszalagra veszik, s ha Istennel társalgok, azt is csak ők akarják, s legyen szabad az ember, behozhatnak ide akár egy ágyút is, s megtalálják, ha úgy tartja kedvük, s itt vannak ezek a nyomorult, rendőröket dicsőítő krimik, csak a szemetet tudják behozni, aztán rátelepszik idegeinkre a gyanakvás, reszketünk, dérlepte fák az elhagyatottságban, didergünk a szerelemben is, elvarázsoltak bennünket, gyönyöröm, hol a méltóság mostanában, annyi vagyunk nekik, mint egy bolha, még csak nem is ugrálhatunk, nincs segítség, örök és foglyok vagyunk, talán csak az önfeledt szeretkezés, az segíthet, néhány pillanatra vigaszt nyújt, de aztán zokog a malom újra, ez is a mi nyomorúságunk, senki se menekülhet, akkor se, ha nem gondolkodik, akkor se, ha gondolkodik, tudsz te erről valamit, tudsz, hát ha tudsz, akkor mire vársz, kívánlak, hagyd a fenébe a csavaróidat, szeress, együtt mégiscsak könnyebb valamivel, rohadt világ ez, rohadt élet, szerelmem, tegyük egymásnak kicsit könnyűvé, hagyd a krumplilevest, s ne ugrálj, ha megint a szoknyád alá nyúlok, inkább borulj rám, fogd a kezem, simogatni akar, sír az élet szeretetlen, az embereket is könnyebb lesz szeretni, már amelyiket, persze, csak ha nem tétovázol, nincs kiút, drágám, mégis élni kell, itt rend van, tökéletes, s csak a szeretet, a szerelem boríthatja fel ezt a rendet, minek is vigyáznánk gyermekeink mosolyára, ha nem ezért, hiszen ha ránk mosolyognak, elszáll minden bánatunk, még arra se gondolunk, hogy az állam egy rohadék, azokra rakja a terheket, akik egyébként is húznak, van esze, hiszen kire is rakná, ha egyszer a családra épül, de hát az élet folytatódni akar, nincs kiút, te is kénytelen leszel mellém feküdni, úrnőcském, nem tehetsz mást, aranymadaram, így, csak finoman, gyöngéden átölellek, nem csűröm-csavarom a dolgot, francba a lelki nyavalyákkal, francba a szeretet korlátaival! Savanyú krumplileves után csókolózni persze nem lesz könnyű, ismerem dacos fajtádat, a csók az egészen más, abban az ember lelke lobog, ha van neki, de én beleteszem, a csókba

mindenemet beleadom, abban én ragyogni szoktam, odaadás nélkül azt nem lehet csinálni, megannyi év után sem.

– *Kezdbetünk csókolózni már?* – húzom magamra a takarót.

– Mit mondasz?

– Szavalok. Azt kérdezem: *kezdbetünk csókolózni már?* Mint tudod, ez egy híres vers, a mi helyzetünk pontos tükre.

– Akkor csókolózz a tükörrel – szúr belém sértetten. – Kapcsold le a villanyt.

Még ez is . . . Próbálom tréfára igazítani a hangsúlyt, kevés sikerrel.

– Kapcsold le te. Égek!

Szótlanul nyúl a kapcsolóhoz. Ahogy rápillantok, nem veszek rajta észre semmi biztatót. Most mi az istent csináljak, spekulálok a sötétben.

Megmozdítom a karomat, egyszerűen csak átölelem. Nincs sok időm, mindjárt elalszik, fáradt, leteszi a fejét, és már alszik. Mennyi idő is telt el? Két perc, három? Egyenletesen lélegzik, hamarosan szuszogni fog, ismerem, nincs mire várni. Átölelem. Összerándul.

– Hagyjál – húzódik el tőlem egy moccanásnyira.

– Ma is . . . holnap is . . .

– Majd holnap.

– Kattan a zár . . . *Kezdbetünk csókolózni már?*

Azért se veszem le róla a karomat, erősen magamhoz szorítom, aztán majd csak betüzesedik. De nem mozdulok. Az ébredésre gondolok, és a félelem fog el, érzem a nikotinkeserűt, szédelvek, szinte csikorog az agyam. Ezeknél a szörnyű éjszakáknál talán csak a bódult reggelek rosszabbak, meg ami közte van, a lidércnyomásos álom.

Finoman megsimogatom a combját. Isteni! Ha valamiért, ezért érdemes élni. De miért alszik, meg se moccan, miért nem lobban lángra, mire tartogatja magát? Legalább játszaná meg, hogy örülten kíván, de nem, az kevés, az is kell, hogy szeressen, muszáj érezni . . .

– Papuskám, hagyjál . . . Majd holnap, jó?

Sértetten húzom vissza a kezemet. Papuskám? Negyvenéves vagyok, ő meg azt mondja, papuskám. Komédia, az egész csak komédia, mégis lehetetlen nevetni rajta.

Harmincnyolig jutok a számolásban. Egyenletesen, mélyen lélegzik.

Elaludt. Dühroham környékez, üvölteni szeretnék, de nem tehetem nevetségessé magamat, már így is messzire mentem, többször nem válhatok nevetségessé előtte. Legalább egy balta volna! Miszlikbe aprítanám ezt a kifényesített parkettát, szétdarabolnám a bútorokat, akkor felébredne!

Reszketek. Érzem, remeg a számban a levegő, majd kiugrik szívem a helyéről. Mi vagyok én, kérdezem, mi az ember, milyen lealacsonyító, elaljasító dolgokra képes, mit művelek én itt, miért vagyok ennyire gyöngye? Pfuj, de utálok magamat, gyűlölöm, leugrom az ágyról, igen, leugrom, gyűlölöm, de nem, ez nem lehet igaz, hiszen nincs öt perce, hogy szeretni akartam, legalább magamat ne csapjam be. Csalás, önámítás, hazugság, káosz, az érzelmek káosza. Hiszen most is szeretem, de ő alszik, semmiről se tud, oda se neki, hogy én mit érzek, megaláz, ebben leli örömét, mert nő, megaláz a rohadék, erre van esze, nem hagyja magát, uralkodó típus, uralkodó! . . . csak szeretne az lenni, árja, igen, tiszta árja! Az valamennyi, rohadt kurva egytől egyig, közönyös, önző disznó, ha majd neki tetszik, akkor elővesz, leakaszt a szőgről, igába hajt, de én átlátok rajta, szomorú ember ez, szomorú, mint egy mosogatórongy.

Halkan, hogy ne csapjak zajt, lemaszok a heverőről. Muszáj rágyújtani, muszáj elszívni egy cigarettát. Kimegyek az erkélyre, nekidülök a korlátnak, felnézek az égre. Rohadt csillagok. Omlana össze az egész mennyország, az egész pokol, omlana össze, barom, mondom, barom, hagyd már abba, alszik az egész lakótelep, rá se hederítenek egymásra, oda se neki, hogy az éjszakában tankok csörömpölnek. Igen, jól hallok, tankok. A rohadékok. Mindig éjszaka bújnak elő, behernyózzák az egész világot, de csak éjszaka, mintha szégyellnék magukat. Ezek meg a szégyen! Na hiszen!

Az volt a szégyen, a sírás, az a megállíthatatlan, beletaposott a szívembe, letepert, nem tudtam neki ellenállni, brutálisan rontott rám. Hiába túrtóztettem magam, kitört belőlem, ő győzött, megállíthatatlanul csurogtak a könnyeim. Hallgattam a rádiót, a *Gloria Victis* című könyv alapján készült műsort, a forradalom huszonötödik évfordulóján. Micsoda versek voltak azok! Nem akármilyen költők, világnagyságok tettek hitet a magyarok igaza, az eltiport szabadság mellett.

Összefacsarodott bennem a lélek, belém taposott a fájdalom, s nem tudtam ellenállni a sírásnak. Akkor írtam talán a legjobb versemet; Lengyelországot újra letaposták, ezen a tájon hiába emeli föl a fejét az ember, mindig letapossák. De fölemeli, újra és újra fölemeli.

Most mit tegyek? Feküdjek oda melléje, kapjam el álmában, aztán jól van? Nem jól van, nem válhat állattá az ember, habár szeretni akar, akkor is állattá válik, mindennek a mélyén ott lapul az erőszak, ízekre szed, szétbomlaszt, ahogy a fogaid széttépik a disznóhúst. Lefoszlik ró-lunk a kultúra, mint a ruha... Hogy is van ez a vers? Nem emlékszem... *szükségét végző vadállat*...

Kel a hold. Gyönyörűen, telten, teljes arccal vigyorog rám a szem-közi ház fölül. Még csak ez kellett! Megpillantom a biciklimet, pil-lanatok alatt határozok. Kimegyek a Dunára. Igen, előbb kávéfőzők, aztán indulok.

Egymás után szívom a cigarettákat, kicsit mintha tétováznék, de már tudom, nem lehet ellenállni a megfogant gondolatnak.

Benézek a gyerekek szobájába, fölübük hajolok, kicsit hallgatózom. Csöndesen, nyugodtan alusznak. De most még a jószágoskodás is hamis, mégis betakargatom őket, arcukba nézek. Szomorúak. Milyen szomo-rúak, mikor alusznak! Miért mosolyognak álmukban olyan ritkán a gyerekek? Szomorú a játszótér is, a hinta csüggedten lóg a láncon, a mászóka is görnyedten borul a földre, hallgat a homok, hallgatnak a fák is, csöndesen világítanak a villanyok. Az emberek pedig alusznak, gyűjtik az erőt, holnap dolgozni mennek.

Kimegyek a konyhába, rongyokba csavarom a kávédarálót, ne zúg-jon annyira, nehogy fölébressze a családomat. Egy óra lesz tíz perc múlva, hamarosan virrad. Sietve felpakolom a főzöt, míg a kávé ki-csorog, felöltözöm, összepakolom a táskámat is, teszek bele kenyeret és kukoricát, előkaparok a lomok közül két gyertyát. Kényelmesen le-ülök, megiszom a kávéfőzöt, elszívok még egy cigarettát, aztán indulok. Ki kell szellőztetni magamat, meg kell szabadulni ettől az undorító önsaj-nálattól. A lehető legcsendesebben vonszolom át a szobán a biciklit, Marika mégis meghallja a zörgést.

- Mit csinálsz?
- Elmegeyek.

Riadtan ugrik ki az ágyból. Elégedetten vigyorgok a sötétben.

– Hova mész? Hova mennél? – De nyomban észreveszi, hogy tévedett.

– Reggel időben itt leszek, a srácokat bízd rám. Szevasztok.

Kulcsra zárom mögöttem az ajtót, a lépcsőházban hónom alá kapom a biciklit, könnyedén viszem le a negyedikről, és kényelmesen, megnyugodva kerekpezek ki a Dunára.

Pityu

Megszokott helyemtől kissé távolabb, a part árnyékában ütök tanyát. A halványan világító hold fényinél vízbe vetem a horgokat, előkaparom táskám mélyéről a két gyertyát, és meggyújtom őket. Letelepszem a harmatos fűbe, s nézem a feketén hömpölygő, hallgatag folyót. A nádasban egy-egy vadkacsa hápog riadtan, de a nádszálak rezzenéstelen állnak, szellő se jár, csak egy kutya vonít valahol mögöttem.

Üldögelek, hallgatok, s érzem, gyorsan múlnak a percek. Valahonnan egy verssor suhan el a homlokom mögött, de nem nyúlok utána. A kapásjelzőt figyelem. A gyertyalángok alig imbolyognak.

Felállok, elsétálok a part kiemelkedő pontjára, felemelem a karomat, megropogtatom izmaimat. Újra felemelem a karomat, és önkéntelen buggyan ki a számon: Istenem, adj halat!

Talán nem is ezt akartam mondani, mégse tudom, hogy mit. Elbeszélgettem volna vele az éjszakában, s talán bíztam is benne, hogy szóba áll velem. Több hangos szót nem szóltam, mégis éreztem, ketten vagyunk a parton.

Ahogy megindultam visszafelé, oda, ahol a horgászbótomat hagytam, megborzongtam a látványtól, s szinte földbe gyökerezett a lábam.

– Leírhatatlan – suttoztam magam elé.

Néhány lépésre előttem gyönyörű fénybarlangot pillantottam meg a sötétségbe vájva. A sötétség vastag burokként fogta körül a gyertyafényt, s a víz tükre ráduplázott a csodálatra. A meg-megrebbenő gyertyalángok sosem látott szépségét csalták elő a természetnek.

S ezt én teremtettem, senki más, én hoztam létre, s csak én láthatom! – Hogyan fogom ezt elmondani a gyerekeknek?

Borzongva ültem be a fénybarlangomba, és boldog voltam. Néztem a kapásjelzőt, pedig most az érdekelt legkevésbé, nem a hal kellett, hanem az ismeretlen érzés.

Szeretném szavakba önteni, de itt már semmit se érnek a szavak, szavakkal kifejezhetetlen világba léptem. Csak az a látvány, amit nem lát senki, mégis az övé vagyok, elfoglaltam benne a helyemet. Egyáltalán nem vagyok benne bizonyos, hogy ez másnak is szép lehetne, nekem mégis gyönyörű, mert lenyűgöz. A lélek játszik itt a maga fényességében, bár nem venni észre semmi határozott formát. Medúzaként lebegnek el a képek, foszlanak fénnyé meg sötétséggé. Homlokomban valaki beszélget, de a párbeszéd kihallhatatlan, vizek csöndes csobbanásai és hegyek finom repedései a magasságos csöndben, felhők fátylái könnyedén ráterítve a holdra. Mintha szelek járnának, minden irányból minden irányba, mégse zavarják össze egymást, szabadon énekelget a csönd is. Isten napsugara bujdosnak a földben, bujdosnak a vízben, szeretők sikítoznak, pipitérek pityegnek, bár a fényes nap beláthatatlan. Költők sétálnak rendőrökkel karonfogva, fegyvertelenül, s az arcon jele sincs zavarnak. Csend és nyugalom szférája, a kiáltozások elhamvadtak, de még a sötétség falában botorkálunk, míg felszívódnak a rendíthetetlen formák. Ha festő lennék, tiszta, világos formákkal robbantgatnám a feketeséget, a kusza összevisszaság mélyéről magát a törvényt hívnám elő, hogy mindenki meglássa a dolgok mélyén rejtő fényességeket és homályokat. S az éneket az ember dicsőségére zengéném.

De nem tudom összerakni a világot, a részleteibe holt egészet, gyöngé hozzá a szó, gyöngé a gondolat, a kérdő- és felkiáltójelek meg-inognak, a mondat megvesszőztetik, a mondat majdnem véget ér, csak a pont nem ér véget soha, csak a gondolatjel bukik alá a hullámokon, s foszlik hallgatássá. Ősz arc hajlik fölém álmaimban, s mintha érteném suttpóságait. Megterítve Isten asztala, suttogom vissza szavait, de bekopog homlokomon a piroseember, rám les talpig parázspan, tűzsze-meivel néz az ajtórésen, de ha lázam lelohad, magam vagyok megint. Röpüljenek szét érintésedtől a gyötrő látomások, járkálj csak ki és be

hitek és hitetlenségek ura, érintésedtől színekbe oldódnak a rettegések, s ragyog, fekete párnába szűrve a fénylő gondolat. Aludj, suttogom, aludj csak, én simogatlak, én csókolom hajadban a göndör illatot, fényünk kiütközik majd, felhőként ragyog, szívja csak magába a kéklő óceán. Lábam már lefelé növekszik, sípcsontomon eljátssza nótáit még a túlvilág. Ha majd aranyoszökebe megy át a vérvörösen lobogó tűz, ha mindenki nyugalomra lel. Az is, ki még örülten kiabál, és azok is, kik már évezrede ölelik magukhoz a földet.

Bocsásd meg könyörgésemet.

Hajnalodik.

Gyertyáim csonkig égtek.

Lassan, milliméterről milliméterre emelkedik föl a fátyolfehér pára a vízről, megszólalnak a madarak is, meg-megrezzen a nádas, de a nádirigó láthatatlan marad. Megszólalnak mögöttem a kakasok is, felberregnek a korán kelőket munkába szállító autóbuszok. Éledni kezd a víz is. Apró csobbanások jelzik, a némaság mélyén is élet lakik.

Hajnalban fogtam egy pontyocskát. Elnézegettem, kicsit forgattam a kezemben, beszélgettem hozzá, butának neveztem. – Minek is kellett neked éppen az én horgomra tévedni? Látod-e, ember vagyok, s hazaviszlek. Beleteszlek a hálóba, s viszlek, nincs mentség.

Biciklire kötöttem a horgászbót, s elindultam hazafelé.

Mikor a szobába léptem, mint mindig, most is így kiáltottak a gyerekeim:

– Hal van?

– Hal? Van.

– Nem baj! – rikkantotta Miki. – Akkor is te vagy a legjobb horgász!

– Te meg a legjobb játészó!

Marika hallgatag volt, de az arca kisimult; kipihente magát. Igyekeztünk úgy viselkedni, mintha mi se történt volna.

A halat beletettem a fürdőkádba, a gyerekek pedig vizet engedtek rá. Halacsánk nem sokáig tétovázott, az életösztön hamar meglibben-tette az uszonyát.

– Él, él! – ujjongtak a fiúk.

– Persze hogy él.

– Mit kezdjünk ezzel az egy hallal? – jött be a fürdőszobába Marika is.

– Hozzunk neki növényeket – mondta Attila.

– Tegyük alá sarat is – mondta Miki.

S a gyerekek már robogtak is le a lépcsőn, és az udvaron összekapartak néhány maroknyi sódert, s mikor visszajöttek a fürdőszobába, zsebükből néhány fűcsomót is előrángattak. Marika nem nézte jó szemmel a mesterkedésüket, de, talán az éjszaka történte miatt, semmit se szólt. A fiúk beleszórták a fürdőkádba a fűvet és a sódert, s közben azt mondogatták: nálunk jó helyed lesz, halacszkánk. Miki kenyérmorzsáért szaladt a konyhába, Ati pedig a táskám aljáról néhány szem kukoricát kapart elő.

– Pi, pi, pi – mondogatták a gyerekek, ahogy a hal nyakába potyogtatták az eledelt. De ökelme nem kívánt enni.

Szomorúan hajtotta le a fejét, s hallgatott. Uszonyai finoman rezegtek, bennünk pedig lassan, de egyenletesen nőtt a sajnálat.

Így éldegélt halunk családi körünkben. Így élt az első, a második és a harmadik nap. Reggelente jó reggelttel köszöntöttük, mire ő olyan ijedten ugrott neki a fürdőkád falának, hogy alaposan összeverte a fejét.

– Hogy aludtál, halacszkám? – Igyekeztem barátságos hangot megütni, de ő válaszra se méltatott. Mikor a gyerekek meghallották a hangomat, betörtettek a fürdőszobába, egymást lökdösve tolakodtak a fürdőkádhoz.

– Szia, Pityukám! – riikkantott Miki. – Hogy aludtál, kis Pityu? – Igaz is, apu! – kapott a homlokához Miklós. – Nevezzük Pityunak.

– Jaj, de jó! – helyeselt Attila. – Legyen Pityu, egyszerűen csak Benke Pityu.

– Na, Pityu, hát te mit szölsz ehhez?

Pityu csendesén úszkált a kádban, mint aki helyesli a dolgot. A zajra bejött a szobába Marika is, valamit mondott, de senki se figyelt rá. Úgy láttam, nem nagyon lelkesedik, de én ezen nem csodálkoztam. Marika ugyanis nem szerette a halat. Azt már pontosan én sem tudnám megmondani, hogy miért, valószínűleg azért nem szerette, mert az öldöklés nálunk az asszony dolga volt. Vagy azért öldökölt, mert nem

szerette a halat? Ezen a fontos kérdésen mégsem tűnődtem sokat, gondolom, majd a filozófusok megválaszolják ezt az önellentmondásnak tetsző problémát. Ennél ugyanis sokkal fontosabb, hogy Marika visszajött a konyhájából, és ő is odahajolt a fürdőkád fölé. Nem szólt ugyan semmit, de valami átsuhant rajta; mintha ekkor következett volna be a döntő fordulat.

Este, mikor fürödni ment, hangokat hallottam a fürdőszobából. Oda-intettem magamhoz a gyerekeket az ajtó elé.

– Csönd legyen – intettem a fiúkat. – Figyeljetek csak!

Behúzott nyakkal füleltünk, szinte rátapadtunk az ajtóra mind a hárman.

– Na, Pityu! Most hova tegyelek? Mit csináljak veled?

– Levágja? – suttogta riadtan Miki.

Még jobban behúztam a nyakamat.

– Gyere, drágám – hallatszott a fürdőszobából. – Zuhanyozni szeretnék. Gyere szépen, átteszlek ide a kagylóba. Ne félj na, te kis buta, nem bántalak! Hú, az anyád... ne fröcskölj már, hallod? Jól van, csak néhány perc, aztán jöhetsz vissza a helyedre.

Most apró cuppogások hallatszottak az ajtó mögül.

– Anyu puszilgatja a halat? – álmélkodott Attila.

– Pfuj – húzta el száját az öcsike.

– Figyeljetek csak!

– Te édes... na, ne reszkess már, nem akar neked rosszat a néni!

– Anya megbarátkozott a hallal – mondta Ati, mire mindhárman összenevettünk.

– Most menjünk, várjunk anyátokra, s ha kijön, majd megkérdezzük, jólesett-e neki a fürdés.

Marika hamarosan jött, és kertelés nélkül kijelentette:

– Ezt a halat én nem ölöm meg. Megértettétek? Benke Pityut nem ölöm meg.

A gyerekek odabújtak az anyjukhoz.

– Na, fiúk, ehhez mit szóltok?

– Anyunak igaza van – jelentette ki Attila.

– Pityut nem szabad megölni – kontrázott Miki.

– Mihez kezdünk vele?

– Fölneveljük – szögezte le Miki.
– Hordunk neki enni-inni – mondta Attila.
– Azt nem lehet, gyerekek – mondta az anyjuk. – Vissza kell vinni a Dunába.

- A Dunába? – csodálkoztam.
- Oda.
- Igaz is! – kaptam a fejemhez.
- Nem élhetne velünk itt a fürdőkádban? – sóhajtott Miki.
- Nem. Az ő helye a Dunában van – mondta határozottan Marika.
- Így van, fiúk. S ha majd felnőtt a mi Pityunk, elúszhat a tengerbe.
- A tengerbe?
- Még az óceánba is! A hal nem ismer országhatárokat.
- És mit fog csinálni Pityu abban a nagy-nagy óceánban?
- Élni fog.
- Mint hal a vízben – mondta ki az utolsó szót Marika.

Ezután már csak az volt a dolgom, hogy rendbe hozzam a biciklimet. Leoldoztam róla a horgászbótot, beállítottam a sarokba, Pityunak pedig vizet vettem a csapról egy nejlonzacskóba. A zacskót táskámba tettem, táskámat pedig ráakasztottam a kormányra.

Marika meg a gyerekek, szokásuktól eltérően, egészen a kapuig kísérték.

– Szervusz, Pityu! – kiabáltak és integettek utánam.

Mikor Pityut visszaengedtem a folyóba, a víz szélén kicsit elcsodálkozott. Nézegetődött, s csak álldogált egy helyben. Nagyon hozzászokhatott a fürdőkádhoz. De alighogy ezt kigondoltam, megvillant a mi halacskánk, és eltűnt a szemem elől.

Reméljük, nagy hal válik majd belőle. És többet nem fogja ki senki.

Második rész

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Egy levél regénye

Találkozás egy szörnyeteggel

Hozzávetőleg tavaly ilyenkor, 1984 márciusában fejeztem be önéletrajzi regényemet, és lám – mégsem fejeztem be. Amikor tehát befejeztem, annak rendje és módja szerint bevittem a Szépirodalmi Könyvkiadóba, és átadtam egy olyan titkárnőforma szép kislánynak, aki éppen elmélyült figyelemmel piszkálgatta a körmét. Igyekeztem szépen megkérni a hölgyet, hogy ezeket a papírokat majd adja oda annak, akinek kell, én nem tudom, kinek kell, azt magának kell tudnia, hölgyem, s kérem, ne felejtse el, hogy ez a csomag vers, rá van írva a címe: *A kibalt játszóter, emez meg próza, Előttem kiterítve.*

Valahogy így történt.

Aztán vártam türelemmel. Nyolc hónapon keresztül. Ha meggondolom a dolgot, akkor is türelmes maradtam, amikor a minap becsöngött hozzám a postás, és asztalomra tette a Szépirodalmi Könyvkiadó küldeményét. Na, mondom, jól van, megjelent a könyvem. A postás 12 forintot kért, én meg örömben húszat adtam neki.

Miután a formaságokat elintéztük, s magamra maradtam, fogtam egy konyhakést. Felbontottam vele a gondosan átkötözött csomagot. Az bört ki belőle, amit írtam. Hiánytalanul megvolt mindkét kötetem kézírata. Sőt! A kiadó igazán nem volt rest, pár oldalnyi levéllel megtöltötte írásaim terjedelmét. Még hozzá két levéllel!

Fennakadt tőlük a szemem.

Elöntött a méreg. Dühöngtem. Sajnos nem írhatom ide, hogy milyen gyönyörűket mondtam két méter hetven centis plafonom alatt.

Ezt nem hagyhatom annyiban! Hogy én a szocializmus ellensége vagyok? Az ám, a kurva anyjuk!

Papírt, ceruzát! S levelet írtam a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatójának és az irodalmi vezetőnek. Visszautasítottam a minősítést. A levelet nyomban postára adtam.

Ezután rám borult az a nagy jövőndő sötétség. Most aztán hova, merre, minck? Kihez forduljak? Tamásit most engedték ki kórházból, elgondolni is iszonyatos, hogy majdnem elvitte egy szívroham. Micsoda irgalmatlan sors! Hazaengedték, hogy ott lehessen édesöccse sírjánál. Vele valóban végzett a szívroham. Magdának igaza van: Lajosra most nagyon kell vigyázni, a legkisebb izgalom is végzetes lehet.

Mirc végképp beesteledett, hazatért a családom. Lehetett újra leveleket olvasni. Egyszer, kétszer, sokszor. Lehetett spekulálni.

Jó – a levelet elküldtem, a rágalmat visszautasítottam, de ezzel azt az utolsó hajszálat is elszakítottam, ami a kiadóhoz kötött. De akkor is, sőt! Ennyiben sem hagyhatom a dolgot. De mi az istent csináljak? – Hoppá! – ütöttem a homlokomra. – Megvan! Sokallják ezek a dokumentumokat is? Teszünk még bele egy-két dokumentumot.

És újra olvasgatni kezdtem a leveleket. Előbb csak homályosan derengett bennem valami elképzelés, majd egyre jobb kedvem kerekedett. Azután kitört belőlem a nevetés. Szegény feleségem azt hitte, megőrültem.

Föl és alá járkáltam a szobában.

– Apró darabokra vágom. Igen. Aztán izzé-porrá zúzom. Igen. Végül összegyúrom, kinyomom belőle a lelket is. Igen. Legvégül embert formálok belőle, igen.

– Igen, igen. Megőrültél?

– Igen. Bcakasztok neki, horgomra tűzöm. S ha nem üti meg a méretet, úgy vágom vissza, hogy . . .

Na lássunk hozzá! Cím: Egy levél regénye. Alcím: Találkozás egy szörnyeteggel.

Alighogy leültem asztalomhoz, hallom ám, hogy a zenebona elől sarokba húzódott gyerekeim egyike, természetesen a Miki, súgva kérdezi anyjától, hogy mi történt az apuval.

– Apátok! . . . – legyintett az asszony – megbolondult. Most kapta vissza a könyvét, és már megint ír. Megbolondult.

– Menjete a konyhába, jó? Hagyjatok békén.

– Ne félj, békén hagyunk, hogy azt megemlegeted. Ne félj!

– Mi az, te is fenyegetőzől?

– Fenyegeessen ám téged az a . . . Jobb, dolgozni mennél. Itt a tavasz, cipő kell, ruha kell mindegyiknek. De én már azt se bánnám, ha horgászni mennél, csak ne kopácsolnál itt éjjel-nappal a fülünkbe.

– Anyu, minek kell mindig veszekedni? – szólalt meg Attila is.

– Az istennek kell, annak. Az istennek.

– Meg azért, fiacskám, mert a butaság békés állapot.

– De nem lehet ezt szépen megbeszélni?

– Nekem ebből elegendem van, értitek? – ordított Mari, ahogy csak a száján kifért. – Elegendem van ebből az egész rohadt világból! Már ebből se látunk pénzt. Belegebedhetek, akkor se lesz belőlünk énekes halott se.

Most erre mit mondjon az ember? Igaza van. De csak ültem, nem szóltam, mert itt minden szó újabb vödör benzin a tűzre. Az a rohadt pénz. De most alázkodjak meg? Azt akarja? Hazudtoljam meg magam? Van visszaút? Innen már nincs, nincs visszaút. Muszáj előre-menni.

Sötéten hallgatunk, távol egymástól. Minden dugába dőlt. Igaz, Laci is most nősz. Annak is adni kellene valamit. Legalább egyszer egy nagyobb összeget. De mi a szakramentomból? Megérti, megérti. Kinn lehet már a vízből azzal a sok-sok megértéssel. Csak legalább menne már ki ez is a konyhájába, hagyna békén, hagyna gondolkodni. Most nem tud kimenni, most itt ül, és néz bele abba a nagy semmibe, más-kor bezzeg ott tölti egész estéjét. Na, talán most elindul.

– Adj valami vacsorát a fiúknak.

– Le vagy te . . .

– Jössz még, gyönyörűm, te az én utcámba!

– Jöjjön ám az a jó . . . – és ezzel kirohant. Úgy csapta be maga után a konyha ajtaját, hogy beleremegett a ház.

Hol is tartottunk? Igen, hülye dolog, de a címnél. Van ilyen. Rit-

kán, de azért van. Akkor most először is iktassuk ide a leveleket, sorrendben. Nézzük. Első *A kihalt játszótérre* jött válasz. Kelt 1985. február 15-én.

Tisztelt Benke László!

Többen, nem első ízben foglalkoztunk *A kihalt játszótér* címmel beadott, s előző tárgyalásaink után átdolgozott versösszeállításával.

Új elrendezésben – egyes művek elhagyásával, s főként átírásával – sokat javult verseinek színvonala. Szemlélete azonban alig változott. Különösen veszélyesnek tartjuk azt a visszavisszatérő sugallatát, amely lépten-nyomon kontinuitást vél az ötvenes évek megfélemlítő politikai irányvonala és a mai politika gyakorlata között.

Ahol csak egy-egy ötlet, kép erejéig érezhető ki ez, a vers talán megmenthető még kis javítással (*Madárdal, Sikoltozó, Egyedül, A nap gyermeke stb.*); de a következő nyolcat semmiképp sem fogadhatjuk el, mert oly dühödten igaztalanul általánosítható bennük a gondolat: Életrajzi jegyzet, *A költő köszöntése, Széljegyzetek B. I. könyvébe, Kötött sorok, Emlékmű, Nem, Enyhe dühroham, Undor.*

Tisztelettel: Illés, Kónya

Ezeknek a parancsra cselekvő úrhatnám szolgálknak erre a megszegyenítő szándékú levelére méltatlanság volna válaszolni. Fondorlatos nyelvük a dicséretbe is sértést csomagolt. Sokat javult verseim színvonala?! Soraikból kitűnik, hogy ezt is nekik köszönhetem! Rosszallják, hogy a szemléletem alig változott, s nem is tagadják, hogy ezért utasítják el könyvemet. Elismerésem nyíltságukért. Ennek fejében én is elismerem, hogy ezeknek az igen kritikus uraknak és hölgyeknek a politikája, cenzori szemlélete és gyakorlata lényegében ugyanolyan, amilyen az ötvenes években volt. Minthogy a kádárizmus, amit kiszolgálunk, a Rákosi-rezsimnek nem egyszerűen folytatása, hanem betetőzése. Amit az ötvenes évek diktátorai és szolgálai idejük rövidsége folytán

akkor nem tudtak elvégezni, azt a gyilkosok, a „konszolidáció” bajnokai csaknem 30 éve módszeresen írtják, hogy a kultúrának írmagja se maradjon bennünk, hogy jövőendő nemzedékeknek eszükbe se jusson, miért is születtek erre a világra: örökös szolgaságra vagy gondolkodó lényhez méltó szabadságra? Abban a rendszerben, melyben csak annyi választási lehetősége maradt az embernek, hogy „az leszel-e, aki öl, vagy az, akit ölnek”, könnyen felmenthetik magukat a szolgák. S benem is van megértés irántuk, hiszen valóban van különbség a véres kezű gyilkosok és azok közt, kik „csak” szellemet ölnek parancsra.

Milyen álszent, megbocsátó hajlam sziszeg rám levélíróim soraiból! Némely verseimről azt írják, ez meg ez „talán megmenthető még kis javítással”! A javíthatatlanokat azonban spártai bíraim könyörtelenül halálra ítélik, nemlétezőnek tekintik. Lássuk, melyek is a halára ítélt javíthatatlanok.

A költő köszöntése

Ül a költő, országol trónusán,
elébe járulnak államférfiak,
leróni költőnknek adósságaik
s köszönteni őt a születésnapon.
Hordják a dicsfényt homlokára
és hordják neki a hírt:

Hogy lenn

a völgyben téged ünnepel a nép,
láncát kezéről, íme, költők fejedelme,
elhoztuk neked, tapintsd,
és add a kezed, meg ezt is! –
S költőnket a fény egészen elborítja
s nem tud tőle látni se szólani semmit.

1981

Széljegyzetek B. I. könyvébe

I

Verd szét
elnyomód fejét
fejezd be a munkát! –
lökték apám kezébe
felszabadítói
a kölcsön-puskát,
oldalába meg
szuronyukat.
S kinek arcán a gyöngédséget
látni minden jobbágy szerette volna,
úgy omlott le élénk mint a rongy
a vértől sáros magyar porba.

2

S jött a zsarnok
felkiáltott:
éltessétek a
szabadságot!

3

Az ember életénél
többet ért
egy disznó élete.

4

Nem tehettek mást –
fel kellett szedni az utcaköveket.
Le kellett rombolni
az elnyomók világát.

5

Másodszor is
megcsörrentek a telefonok
Kétségbeesett sikolyokkal
sikoltozták:
Özönlenek!
Özönlenek!

6

Halottak fennakadt mosolya
elrettentő harmónia.

7

Magyarország
szegény Magyarország
Olvasztótégelyben
tárogató.

8

Könyörületes Isten
Gyilkolják reményem
újra meg újra
hiába mozdulok
hiába emelem
föl a fejemet
fényes napodra
ellenségeimet
nem érdekli semmi.

9

Én nem bíztam rá
te nem bíztad rá
ő nem bízta rá

Ki bízta rá?

*Erőm
megtapasztalni
magam
felszabadítani
vezetőim
megválogatni
szükség szerint
elkergetni
jogom és kötelességem.*

1979

Kötött sorok

Már bennem is a szolgát
neveli fel az ország?

Feszüljek bárminek, végül
minden haragom elévül?

Igazság? Szédítő lány! Könyvtár
Kés, ököl, jogtudomány?

Megtörik rongy derekamat
s védőműl isten se akad.

Élek? Halok? Mindegy ez itt.
Magányom rám esteledik.

1979

Emlékmű

Úgy ácsolom új hajónkat
zengetem a szavak lelkét.
Medréből a hullám fölcsap,
reccsen tenger kerítése.

Nincs az emlék széjjel löve,
nincs szétmarva.
Hajóácsok! –
habár gyásznapi, ünnepély ez.
Még a víz is látni akar!
Feláll a víz, tarajosan,
egyet mindig mért is nézne?
Északon, fönn,
messze innen,
jéggé dermedt szárnya lobban,
függőleges
fehér gyászban
nézi, mi történik ottan
hajóácsok városában.
Sortűz dörrent?
Tíz év már. Huszonöt lesz?
Huszonöt év! Huszonöt bot.
Macskakövön koponyacsont
himbálozik.
Habár gyásznapi, mégis ünnep.
Kapu előtt hajóácsok
kőre követ rakosgatnak,
úgy ácsolják új hajójuk
kövek lelkét úgy zengetik,
sortűzekre ez a visszhang.
Kábíthatták a lelkünket,
lágýíthatták agyvelőnket,
szavak lelkét úgy zengetem
új hajónkat úgy ácsolom
emlékművet emelek a
vérehulló
magyaroknak, lengyeleknek.

1981

Nem

Örölni fehérre hajam
a gond malomkövei közt?
Rágatni ronggyá
mérgek lassú cseppjeivel
agyam s hitem?
Kiért? S minek?

Hallgatni sötétséggel megvasalt
csillagos lőtornyok
hideg csikordulásait
ellenem, s csak nézni és várni
míg a gyötrődő könyvek
árnyékával rácsozott mennyezet
szét nem robban vagy rohad fejem felett?

Lemondani szótlan
a mienk rámeső részéről is,
saját hazámról is,
hogy ezer
nemtelen bitorló kedvére játszadozhasson?

S nézni üresen újra
végig a kifényesített utca
vérmosta kövein s látni
szétgurult koponyák
visszhangos termeiben
a halál mézsfehér villanásait?
1976

Enybe dübörööm

Rendüljön meg a föld
a fájdalomtól
robbantsa szét

a bennrekedt üvöltés koponyámat:
Boldogot hazudik a nép!
s elégedetten nyámmog,
fállábról fállára dökög
és gagyog
úrhatnám szolgálk előtt
s nyüszítve oldalaz óljába
levezetni megaláztatásait.
Ez vagy, szabadság: a hús
fekete virága fölött
tíz perc térdeplő remegés
s az éjre sárga
epeízű reggel,
naphosszat pedig a csörgők
boldog csörgetése.

1982

OSZK
Undor

Meghaladják képzeletemet
az ismeretlen laboratóriumok, steril központok,
ki tudja hol lapulnak a nikkelezett
kulcsok, főkapcsolók, gombok, jelzőlámpák,
jó volna beosanni s finom szakértelemmel
kiszerezni a műszerek mélyén szunnyadó vérebet,
a halált; megtoszhatnák öreganyjukat
a vezérek, jöhetnének a falakon át
minden este, csaphatnák a szelet
a félnyolcasok, én meg csak kacarásznék,
összehívnám a szomszédokat, lássák:
hogyan csorog a pojják véres nyála
végig az állukon minden hatalomért!
Semmi mással nem törődnek ők, de ha
szorul a hurok, kicsit még engednek is,

hogy aztán előkapják tankjaikat,
zsarnokok végső érveit; le kellene
köpni mindegyiket, csakhogy a feleségem
szüntelenül morog: takarítani kell
utánatok, a munkások pedig néha-
néha megvédik becsületüket, de hát
a golyó, legyen vörös vagy fehér,
schogy se emészthető.

1982

Undor tehát – tisztelettel! S köszönet is, hogy kiválogatták verseimet!

De menjünk tovább, nézzük, mit írtak 1985. február 25-én kelt levelükben.

A szörnyeteg másik levele

Tisztelt Benke László!

Önéletrajzi regényét elolvastuk, megvitattuk, eltöprengtünk fölötté. Vajon mi indíthatta Önt arra, hogy feltételezze: csupa sunyi lektor üldögél szerkesztőségünkben, akik nem merik majd politikai kifogásaikat Ön elé tární, hanem esztétikaiakkal takaróznak? Feltehetőleg volt már ilyen tapasztalata, de hogy ne gyarapítsuk ilyen irányú rossz emlékeinek számát, teljesen nyíltan és őszintén megvalljuk: valóban vannak politikai kifogásaink.

Köztudott, hogy mai rendszerünk eltűri a kritikát, bírálatot, a konstruktív javaslatot, *ha a bíráló alapállása alapvetően nem rendszerellenes*. Ezen azt értik – és értjük, hogy a szocializmust mint megvalósítandó célt vállaljuk, az eszme – hogy e tán megkoptatott, de Ön által is gyakorta használt szóval élünk – a szocialista társadalom eszméje legyen. Önnél a megvalósítandó eszme milyensége igen kétséges. Olykor úgy tűnik, mintha *balról* támadná mai rendünket: idealizálja az 1968-ban Maót olvasó egyetemistákat, rokonszenvez velük (161. o.), szintén

„balosnak” mutatkozik saját egysorosának interpretálásakor is: a magban mozduló féreg *jobbra* mozdult – mondja elítélően.

Igaz, hogy ez a „támadás balról” mennyiségében és minőségében kevesebb, mint a „támadás jobbról”. Erre szinte felsorolhatatlanul sok a példa, hiszen az *egész könyv alapmondani-
valója, hogy szigorban, elnyomásban, a szabadság megvonásá-
ban korunk és az ötvenes évek között nincs különbség: az ese-
mények kronológiájának tudatos felbontása is azt célozza, hogy
a kontinuitás még inkább kitessék*. Hazánk jelenlegi állapotát a
személyi kultusz éveihez hasonlóan ítéli meg (171–173., 234–
236.), holott – ha az ötvenes éveket cselekvőként és szenvedő-
ként átélő kortársak memoárjait olvassa – tudhatná, hogy *ak-
kor* egy rendőrségi kihallgatás eredménye börtön volt, nem pedig
útlevél Párizsba (259. o.). Az „eltiport forradalmak” fölötti ke-
sergése ilyen mondatra sarkallja: „Ezen a tájon hiába emeli föl
a fejét az ember, mindig letapossák.” Korábban kinyilatkoztatás-
szerűen bírálja Magyarország részvételét az 1968-as csehszlo-
vákiai bevonulásnál, *egy ilyen nyilatkozat az ország jelenlegi
bel- és külpolitikai érdekei ellen hat. Szépirodalmi igénnyel
megfogalmazva, egy regényhős jellemzéséhez töprengésként, ál-
lásfoglalásként hozzáadva – közölhető, szerzői – s így kiadói
– állásfoglalásként meghirdetve nem* (99. o.).

Ebből a történelmietlenül ítélő látószögből adódik 1956 szá-
munkra egyértelműen téves megítélése, csak forradalmi jellegé-
nek hangsúlyozása; az a leegyszerűsítő megállapítás, hogy az 56
utáni kor a „bosszúállók és rókák ideje”; az olyan igaztalan
kitételek, mint hogy a szocializmust, amelynek ügyét Ön fel-
vállalta, most „támadóink védik”; ebből, hogy látszólagos mun-
kaspártisága leszűkült, sőt tudatosan leszűkített munkáscent-
rikusság, amelynek, ha szubjektív oldala korrekt is, az egyéni-
től az általánosba rugaszkodva, objektívvá emelve a szocialista
politika, életformálás hazai és nemzetközi fővonalával kerül
szembe, ettől válik – saját jelenlegi hivatásának öngólt löve,
értelmiségellenessé, értelmiségellenességének pedig öngólt lö,
azt állítván, hogy az országot *pszichológusoknak kéne irányí-*

taniok (173. o.). Másutt pedig olyan nemzetvezetőt kívánna, aki a nemzet bűneit agnus deiként magára vállalja (236. o.); ezt egyszerűen gyermekesnek találjuk. Korunk azonosítását pedig a József Attilát magából kivető koréval igaztalannak, az azonosulást József Attilával helyenként még ízléstelennek is, a *Bánat* című vers interpretációját pedig szándékoltan torzított-nak.

Eszméket keresünk – mi hát az Ön eszménye?

„Csakis a tiszta eszmeiség” (144. o.); az államforma nélküli állam, ahol az ember „egyszerűen csak ember, szabad ember, végeredményben minden izmus nélkül” (57. o.). Ez – szerintünk, és a történelmi materializmus jelenlegi állása szerint – utópia. Ha úgy fogalmazunk, a szocializmus nem-vállalása: ami egyrészt ellentmond annak, hogy Ön felvállalta a szocializmus eszméjét, másrészt alaptézisünkbe ütközik, miszerint addig fogadjuk el a bírálatot, amíg a szocializmus *érdekében* szól.

Számtalan apróbb, bántó politikai jellegű megnyilatkozást említhetnénk még, köztük Aczél György szövegének *rontott* közlését (261. o.); a kommunista kádergyerekek elleni vád megítélését: *nem a kommuna szervezése* miatt indult eljárás ellenük, hanem beletartoztak abba a bizonyos, Ön által eszményített maoista csoportba, amelynek akciói között szerepelt pl. egy tüntetés az amerikai követség ellen stb. (161. o.); politikailag is helytelennek, igaztalannak tűnik az a mondat, miszerint „Magyarországon igen hatékonyan folyik a tehetséggyilkolás” (244. o.), holott az Ön eljárása nyílt levelével, vitapartnereinek néven nevezésével (Zappe László), durva oldalvágásaival (Somlyó György ellen) nemcsak a személyiség jogsértésének kritériumát meríti ki, hanem az erőszaknak azt a fajtáját testesíti meg, amelyet Ön az állam nyakába varr: Jaj annak, aki nem ért velem egyet! Pedig mind az Írószövetség tisztségviselői, mind Zappe jóhiszeműen és főként diszkréten, ill. anonim vitatkoztak, nem erőszakoskodtak. Ezen a ponton a politikai sík keveredik egy másikkal – no nem, mégsem az esztétikaival! –: a morálissal.

Vajon politikus-e, morális-e (továbbmenve: ízléses-e) egy ma-

gát közösséginek valló írótól (jelen esetben nem alanyi költőtől), hogy ennyire előtérbe helyezi nemcsak személyes sérelmeit, de személyes sikereit is? *Ellenzékiségének igazi alapja valójában nem kollektív elégedetlenség, hanem személyes sértődöttség.* Ezt igazolják a vitaközlések, nyílt levelek stb. De tán még bántóbb az az egocentrizmus, amelyet a *Dokumentum* c. rész (108–125. o.) képvisel; ez egyrészt másodközlés (Megjelent a Klubban), másrészt hivalkodó gesztus.

Esztétikai ellenvetéseink közül mindössze annyit, hogy a kötet szerkezete laza, nem kapcsolódnak egymáshoz szervesen az önéletrajzi regényrészletek és az önéletrajzi dokumentumok, jegyzőkönyvek, levelek sem, még kevésbé illeszkednek az anyagba mások portréi (az öngyilkos költőnő, a pszichológusnő stb.), a József Attila-elemzés, az Erdei-eset stb. Műfaji tisztázatlanságot tükröz a különféle elemek szervesetlen láncolata.

Ellenvetéseink értelmében ennek a kötetnek a kiadására nem vállalkozunk.

Tisztelettel:
Illés Kónya

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár
Erőgyűjtés

Tisztelt Illés Endre és Kónya Judit!

Aláírásukkal jegyzett levelüket s visszaküldött kézírataimat (*Elöttem kiterítve; A kihalt játszótér*) megkaptam.

A minősítést, mely szerint a szocializmus ellensége vagyok, visszautasítom.

Bp., 1985. márc. 13.

Tisztelettel:
Benke László

Miután elküldtem a levelet és a feleségem is magamra hagyott gondolataimmal, kifentem kardomat, hogy utamra induljak – megkeresem és megmérkőzök a szörnyeteggel.

Óvatosan körülnéztem, de egyelőre semmi és senki se moccont, csak

Behemót, a nagyszekrény meredt előre gombszemeivel. Hallgatóztam. Fejem fölött az akvárium szifói lejtették szerelmi táncukat. Behunytam a szemem, hátha így megpillanthatom azt az el sem képzelhető szörnyű arcot. És valóban; néhány másodperc múlva valahol valami megmoccan a sötétségben. Dobogó szívvel figyeltem. Megpróbáltam finoman élesebbre állítani a képet. Most kétfejűnek láttam. Erre rálegyintettem: ezt már ismerem. De azért egy kicsit félve fölnevettem, hirtelen ugyanis Ángyom is megjelent az oldalán, de ő rögtön el is tűnt. Milyen jól illik egymáshoz a fekete és fehér, gondoltam, de sokáig nem töprenghettem, mert ő már a Duna-korzón totyogott, tenyerén igazán szemrevaló szállodákat egyensúlyozott, és elnyújtott hangon gajdolta: Adakozzatok népem javára, adakozzatok népem javára! Megdermedt bal karján sarkos és fehér kockaházat egyensúlyozott, kidülledt mellkasán katonák álltak feszes vigyázzban, két oldalán virágos jókedvbe öltözött népek gyülekeztek a zászlófelvonásra, kitüntetései pedig úgy szikráztak a napsütésben, mint egy augusztusi vízi parádé. Homlokából vatta gomolygott, sípcsontján rohamsisakos rendőrök ék alakban kísérték egy fekete, lefüggönyözött autót; vörös-fekete talárban valami díszdoktor ült benne. Ő azonban nem hederített a díszdoktorra, orrát piszkálgatva, csimbókokban lógó haja alatt lödörgött át a városon, időnként ellegyintett orra elől egy-egy szuperszonikus repülőgépet, és azt motyogta: ezek a szemtelen bolhák. Mikor átlépett a Szabadság térre, óvatosan körülnézett, hogy ott áll-e helyén a sarki rendőr. S mert látta, hogy minden jól van, rákezdt kedvenc rigmusára: Jogot, jogot, jogot a népnek. Jogot, jogot, jogot a népnek! – Erre a rendőr előbújt őrbódéjából, s szokása szerint megcsiklandozta gumibotjával a Szörny bokáját, az meg kényeskedve fölnevetett. – Köcönöm, köcönöm – mondta. – Már nagyon viszketett. – S nekitámaszkodott országnyi hátsával a levegőnek, füleit hálásan megleffegette, és egy könnyű keleti szélárammal hirtelen felszívódott.

– Hülyeség! – suhintottam egyet megint a kardommal. – Nem lett volna szabad elszalasztanom.

Azután meg a szememet dörzsölve úgy morfondíroztam, hogy ez semmi, csak valami marha látomás. Szörny? Mi az, hogy Szörny? Ilyen nincs is. Pokolba az arctalan döggel! Nincs róla belső képem, tekint-

sük egyszerűen nem léteznek. Hát, hát – bizonytalankodtam. Azért, mert én még nem paroláztam vele, azért még létezhet. Talán ha Uramnak szólítanám! Igen, szólítom egyszerűen csak Uramnak, az legalább valami. Erre talán világosabban elődugja azt a láthatatlan pofáját.

Így töprengtem – és akkor harmadszor is megsuhintottam kardomat. – Ördöggel így nem lehet beszélni! – döftem a papírféhérségbe.

Az erőgyűjtés stádiumába kerültem. Ezt hívják művészi kivárásnak, legalábbis jobb helyeken. Felkapcsoltam tehát a televíziót, hogy megnézzem a híradót.

Na, erre megjelenik a képernyőn.

Tisztességben megöszült Uram!

Örülök, hogy látom. Levelét megkaptam. Kicsit meghökkentem, mert hogy Ön nem magyarul írta sorait.

De azért nagyobb nehézségek árán és a lehető legnagyobb hűséggel lefordítottam.

És akkor újra fennakadt a szemem.

Ez aztán egyenes beszéd! Itt mindenki szocialista! Vagy talán kommunista?

Még én is!

Öreganyám is az.

Sőt a levél aláírói is szocialisták. Azokról nem beszélve, akik Önnel, tisztességben megöszült Uram, meg Ángyommal is aláírást adtak a levelet. Ők az igazi szocialisták! Vagy demokraták?

Én nem. Én hazudok.

Kijelentem, hogy nem hazudok.

Természetesen te is, ő is, mi is, ti is, ők is kijelentik, hogy szocialisták. S kijelentik, hogy nem hazudnak.

Hogyan döntsük el, hogy ki hazudik?

Erővel, Hölgyem és Uram! Erővel, megöszült elvtársam!

Csak hogy nekem nincs egy fia hadseregem. Nyugodtan, üssék csak ki kezemből a tollat. Némítsanak el. Legbiztosabb érv a cenzúra, a börtön, az akasztófa.

Vagy már ezeken túl vagyunk?

Persze hogy túl. Hogyan is hasonlíthattam össze korunk cenzúráját József Attila korának cenzúrájával! Micsoda anakronizmus édes házamhoz könyörögni, hogy szóljon ügyészére, „*ki ne tépje a tollamat!*”

Már ezen is túl vagyunk.

Meg azon is, hogy például elküldjenek Párizsba. Menjek? Komo-lyan? Annyi író és annyi millió magyar után tűnjek tova én is az „*acsargó habokon*”? Hagyjam itt három gyermekemet, mint József Áron? Túl sokan elmentek, miután a legfőbb érv lett úrrá az országon. A történelem folyamán túl sokszor tombolta ki magát rajtunk a leg-
főbb érv. Kevesen maradtunk.

Nem megyek Párizsba. Nem megyek, mert bölcsöm ez, s majdan sí-rom is – hogy megint ízléstelenkedjek.

Pedig a rendőrök voltak szívesek útlevelet adni – börtön helyett. Úgy érzem, ennek Önök nem nagyon örülnek. Azt írják, hogy akkor, az ötvenes években „*egy rendőrségi kiballgatás eredménye börtön volt, nem pedig útlevél Párizsba*”. Kihallom sajnálatukat. Önök inkább le-
ültettek volna? Meglehet. De hát fejlődünk: Önök is voltak szívesek igazán kitűnő útlevelet adni. Arra gondolok, amelyben a rendszer el-
lenségének minősítenek.

Hazánk jelenlegi állapota Önöknek, kik hatalomban vannak, sokkal jobb, mint nekem. A gazdagoknak jobb, mint a szegényeknek. A cse-
lekvőknek jobban tetszik ez az állapot, mint a szenvedőknek. S tud-
ják-e a cselekvők, hogy mit cselekszenek? S a szenvedők tudják-e? Nem úgy találják, hogy a szenvedők ma is igen-igen kultiválják a cse-
lekvőket? Csakúgy, miként az ötvenes években.

Hallgassanak csak bele hazánk jelenlegi állapotának rendes és csen-
des levegőjébe. Ajánlom ezt Önöknek különösen ünnepi alkalmakra. Például április 4-ére, május 1-jére, augusztus 20-ára, november 7-ére. Micsoda ünnepek! És micsoda szerelmes zsongás! Vagy talán Önök azt tapasztalják, hogy a szenvedők utcahosszat szidják a rendszert és Kádár Jánost, szidják a pártot és a kormányt? Ugye nem ezt tapasztalják. Megmondjam, miért nem ezt tapasztalják? Mert hazánk jelen-
legi állapota paradicsomi. Nem állítom, hogy olyan paradicsomi, ami-
lyen az ötvenes években volt, hiszen a szenvedők nem hirdetik üdv-

rivalgással, hogy éljen szeretett népünk vezére, Kádár János, de azért igazán szereti őt ez a mi magyar népünk. Különösen a sokat szenvedők szeretik vezérünket, mert hiszen tőle várnak gyógyírt sebeikre. Ez már a szenvedők filozófiája. Önök szerint talán jobbra fordulna szegény Lázárok sorsa, ha csendes belenyugvás helyett öklüket ráznák a cselekvők felé, s azt üvöltöznék, le a párttal, le a kormánnyal? Üvöltözés helyett inkább szenvednek és dolgoznak. Arcuk véres verejtékével keresik a kenyerüket. Ugye, hazánk jelenlegi állapota a szenvedők cselekvése felől nézve mennyire nem hasonlít az ötvenes évekhez?

Ezeknek a szegény, beletörődő, adys hangulatban borongó Lázároknak ma már nem kell félniük a váratlan éjszakai csengetéstől, nem kell rettegniük, hogy őket is beviheti az ÁVO, mert ÁVO ugye nincsen, lágerc sincsenek, nincs Recsk, olyannyira nincs, mintha nem is lett volna. Minek is keseríteniék vele magunkat, minek olvasnánk róla! S lehajtott fejjel csúszva lefelé ezen az öröknek tetsző hazai lejtőn, minek és hogyan is emlegethetnénk büszkén nagyjaink nevét: Rákócziét, Kossuthét, Nagy Imrét. Keveset bír el a mi lelkünk, ha szólni kell, de sokat elbírunk, mert dolgozni kell. S dolgozni – és élni! – kell Recsk nélkül is, és, ugye, utazgatni széles e világon, évente négy-szer-ötször, nemde? Ahogy Hegedüs András utazgat. Nekünk nem telik rá a havi fizetésből. Dolgozzunk még többet! Ezt a jogot a munkások – legutóbb az értelmiségiek is – kivívták maguknak. Dolgozhatnak a munkások, ahogy szeretett vezérünk mondta az ország füle hallatára, legalább addig sem támasztják a kocsma pultját. Miért engedték meg nekünk, hogy végre dolgozhatunk? Talán azért, hogy minél hamarabb elérjük a fejlett Nyugatot? Vagy benne van ebben a kegyben a hatalom rettegése is? Dolgozhattok, nehogy nagyobb baj legyen. Félni azért mégsem kellene. Míg a magyarnak van mit ennie, nyugodtan alhat a király és udvara.

A fogoly

Láthatják, tisztelt Urak és Hölgyek, micsoda különbség van cselekvők és cselekvők között is. Nem emlegetném most azokat, akik másként

gondolkodnak, s ezért a rendőrség időnként összetöri a nyomdájukat, lehetetlenné tenné számukra a másként gondolkodást és gondolataik közlését, lehetetlenné tenné számukra az életet is.

Csak éppen említést tennék arról a fiatal és igen ártatlan tekintetű villanyszerelő barátomról is, aki nem volt hajlandó fegyvert fogni, mert ezt parancsolta neki a hite. Meggyőződéséért 31 hónap fogházra ítélték Baracskán, ahol 130 társával együtt csaknem teljesen ingyen dolgozhat az államnak.

Valami különös sejtelem azt súgja, hogy Attila elítélt nem véletlenül lépte át lakásom küszöbét. Mintha az ég küldte volna hozzám ezt az angyali tisztaságú, magas, vékony fiút, hogy az ő képében, legparányibb zavartól mentes tekintetében, lányosan gyöngéd hangjában, megingathatatlan lelkierőre valló szavaiban még időben meglássam azt, ami számomra elmúlt: magát az ifjúságot, az ifjúság tisztaságát. Türk Attila megtestesült lényében mintha saját húsz évvel ezelőtti ifjúságom (vágya) állt volna elém, hogy arra figyelmeztessen: bepiszkolódik a lelked, ha nem vigyázol. „Bennünket, elítélteket, a rabtartók intenek jóságra”, mondja Attila, s arról beszélt, hogyan lett belőle Jehova tanúja. Milyen gyökeresen különböző eredői lehetnek a jósnak! (De még a gyilkos is arra int: jók legyetek!) Ifjú barátom a fiammal együtt jött el hozzám, s Lacinak is elállt szeme-szája a csodálkozástól, Attilát hallgatva. Bennem is megszégyenülten dadogott a lélek, s valami belső hang azt súgta, hiába rejténéd el magad, megfertőződtél az időben, ez a húszéves ifjú sokkal különb ember tenálad. Az emberi méltóság eleven példája. Pedig fogoly. Elvették tőle szabadságát, mégis szabad ember.

Attila elmondta, hogyan telik el egy napja a fogházban. Utólag nehezen tudnám megfogalmazni, mi volt érdekesebb: az, ahogy elmondta? Vagy az, amit mondott? Talán mindkettő, együtt.

– Fél hatkor ébresztő – mondta Attila. – Ezután megmosakszunk, felöltözünk, rendbe tesszük a hálót, melyben tizenketten vagyunk, majd csoportosan, rendezett sorokban vonulunk reggelizni. Hol kakaót kapunk vajjal és kenyérrel, szalámival, máskor pedig dzsemet és tejet, feketekávét szalámival. Reggeli után munkahelyünkre vonulunk; én garázsban dolgozom, írnok vagyok. Tizenkettőkor, fél egykor ebédelni

megyünk, ebéd után pedig folytatjuk a munkát. Nyolc órát dolgozunk naponta. Délután, ha letelik a munkaidő, vacsora előtt szabadon mehetünk a fogház bármelyik épületéből bárhova; ilyenkor a folyosói rácsok nyitva vannak. Vacsora után létszámmellenőrzést tartanak a folyosón, azután ismét szabadfoglalkozás következik. Aki tévét akar nézni a kultúrteremben, nézheti, olvashat vagy beszélgethet. Legtöbbször én a Bibliát forgatom; vagy prédikálok az udvaron. Nem akarom meggyőzni társaimat, mindenkinek önmagának kell megtalálnia az igazságot, de azért bárkinek segítek ebben. El fog jönni az igazság, Isten királysága. A békét először is önmagunkban kell megteremtünk. Az államfők is ezt akarják, tárgyalnak, de ezzel nem jutnak semmire, mert nem komolyan akarják a békét. Ehhez a rendszernek kell megváltozni. De hol is tartottam? Ott, hogy létszámmellenőrzés után, kilenckor takarodó, ami azt jelenti, hogy le kell kapcsolni a villanyt, de a tévét még szabad nézni, egészen műsorzárásig. Minden hálóban van tévé.

Csakúgy, mint ebben a mi hálókban, vetettem egy pillantást szobánk képernyőjére, s eltűnődtem rajta, miben különbözik Attila sorsa és bármelyik napja a mi sorsunktól és napjainktól.

- Szombaton és vasárnap is dolgoztok?
- Nem. Szabad szombatunk és vasárnapunk is van.
- Mennyit keresel?
- Kilencszázhatvan forintot.

Többet, állapítottam meg magamban, mintha katona volna.

- Hogyhogy hazaengedtek?
- Hat nap eltávozást kaptam.
- Szabadságot?
- Úgy is lehet mondani.
- Nem értem.
- Jó magaviseletemért.
- Eddig hány hónap telt el a fogházban?
- Tíz. Még huszonegy hátravan.
- Nincs mód rá, hogy korábban szabadulj?
- Részemről nincs. Az ügyészség részéről azonban van. Időnként eljönnek hozzánk a bírók, s elbeszélgetnek velünk. Elmondják, hogy jó

magaviseletünk fejében előbb is szabadulhatunk, ha megbánjuk bűneinket.

– Csak ki kellene jelentened, hogy bánod bűneidet?

– Igen. De nem tehetem. Nem vagyok bűnös. Az a bűnös, aki arra kényszeríti az embert, hogy fegyvert fogjon. Ha megbánnám bűneimet, feloldoznám az igazi bűnösöket büntettük alól, s hiába szabadulnék ki a fogházból, mert akkor ismét behívhatnának katonának. De Jehova tanúi nem fognak fegyvert. És akkor ismét elítélnének, ismét 31 hónap fogságra ítélnének.

– Nincs szabadulás?

– De van. Meg kell ismerni az igazságot. Nemcsak kívánni, akarni is kell a békét.

– S miben áll a te békeakaratom? Mit teszel?

– Megteremttem önmagamban. Megtaláltam az igazságot. Isten királysága el fog jönni a világon.

– Egyedül? Mit tehetsz?

– Sok testvérem van.

– Mennyien vagytok Európában?

– Hárommillióan a világon.

Kevés, nagyon kevés – gondolom, és azon tűnődöm, hogy ifjú barátom képzelete milyen távol esik a realitástól. Persze, ha mindenki ilyen volna, ha valóban békét akarna, végeredményben teljesen mind-egy, hogy milyen indítékkal. Jehova tanújaként, katolikusként, zsidóként vagy mohamedánként, marxistaként vagy buddhistaként, ennek vagy annak a nagyhatalomnak képviselőjeként, ha valóban békét akarna, ha mindenki megtagadná a fegyvert!... Milyen egyszerű is volna!

– Kevesled? – néz rám tiszta tekintetével Attila.

– Igen.

És újra hosszabban eltűnődöm a számok törvényén, meg azon, hogy a világon milyen színvonalú haditechnika áll ugrásra készen, ott is meg itt is. Nem hárommillió Jehova tanúja, három-négy-ötmilliárd ember sem állhatna ellene egy-két örültnek. Kérdő tekintettel néztem Attilára, ő pedig, mintha csak kitalálta volna gondolataimat, így felelt:

– Aki fegyvert ragad, fegyver által vész el. Mindannyian Isten alá-

rendeltjei vagyunk. Isten jó, nem akarja az ember pusztulását. De az ember rossz. És el fogja pusztítani önmagát, ha fegyvert ragad. El fog jönni Isten királysága. Mindenki találkozni fog az igazsággal.

– Éljen az igazság, vesszen az ember?

– Nem. Éljen az igazság és az élet. Fegyverrel nem védhető meg az élet. És egyre kevésbé. Csak akkor, ha az ember lemond a fegyverekről. Akár így, akár úgy, Isten királysága el fog jönni.

– Jehova tanút a kultúra ellenségeinek tartja a világ.

– Igen, gúnyolódnak az emberek. De mi nem törődhetünk a gúnyolódókkal. Avval sem törődhetünk, ha leköpnék bennünket. Nem mi vagyunk a kultúra ellenségei.

– Mit fogsz csinálni, ha kiszabadulsz?

– Visszamegyek az EVIG-be villanyszerelőnek. Éppen most voltam ott.

– Várnak?

– Igen.

– Akarod, hogy megismertesselek olyan emberekkel, akik talán tudnának segíteni? Előbb kiszabadulhatnál. Ők is békét akarnak.

Attila a fejét ingatva mosolyog.

– Mi az én testvéreimmel nem szervezkedünk. Szervezkedésért börtönt adnak.

– Te nem tekinted magadat politikai elítéltnek?

– Nem. Engem katonai ügyészség ítelt el.

Laci mindedig ámulattal hallgatta kortársát.

– De attól még politikai elítelt vagy, hogy nem szervezkedsz! Sőt! Ez még rosszabb. Nekem a múltkor azt mondtad, ha kiszabadulsz, akkor is prédikálni fogsz.

– De nem szervezkedünk. És azt se akarom, hogy valaki segítsen. A bírák is segítenének, de nem vagyunk bűnösök.

Attila felállt.

– Mennem kell. Remélem, még találkozunk – nyújtott kezét a fiú, és sietve leszaladt a lépcsőn.

Becsuktuk mögötte az ajtót, s visszaültünk beszélgetni.

– Mit szólna hozzá? Fantasztikus, nem?

Bólintottam.

– S te mit szólsz?

– Egyszer csak azon kezdtem gondolkodni, miben különbözik az életünk Attila fogházbeli életétől. Dolgozunk, olvasunk, ha nem is a Bibliát, nézzük a televíziót, ha ő nem is nézi, beszélgetünk, kicsit szabadban mozgunk, de minket is katonák őriznek, mint az elítéltet. És mi sem tekintjük magunkat politikai elítéltnak. Eszünk, iszunk, valószínűleg jobbakat, mint ő, valamivel többet keresünk, ő meg többet keres, mint sorkatonaként keresne, mi inkább cinikusak vagyunk, ő meg komolyan hisz, prédikál . . .

– Úgy érzed, van valami fontos különbség is köztünk és Attila között?

– Igen, de mi az? – tündökölt Laci. – Olyasmire gondolok, hogy ő szabad, független ember, mi viszont . . . – Laci szavaiból eddig soha nem tapasztalt szomorúság csendült ki.

– Én egy versre gondolok – mondtam. – Tamási versére, amely fényt gyújt ebben a sötétségben, mint egy villanyszerelő. Így szól: *Szabadok voltunk valaha nagyon régen / de hogy mikor / arra már nem emlékszünk. / Fogságba estünk és olyan tökélyre / jutottunk ebben már, hogy a fogoly / áll őrt / saját börtöne kapujában.*

Hosszan, sóvárogva hallgatunk.

– Mire gondolsz?

– Arra, hogy én is voltam katona.

– Szerencsésen megúsztad.

– Megjátszottam a bolondot.

– Te bolond . . . Csak nem bántad meg? Inkább bevetésre mentél volna, mint Jossarian kapitány?

– Te nekem *Svejket* adtad a kezembe, mikor bevonultam. De *A 22-es csapdájával* többre mentem. Jossarian kapitány sem akart bevetésre menni, mégis teljesítette a felettesei parancsát. *Le akart szerelni, de a doki azt mondta neki, nem szerelheti le, pedig leszerelhetné, ha valóban örült volna, ezt írja elő a szabályzat, de Jossarian nem örült, amit az bizonyít, hogy kéri a leszerelését, csakhogy egy örült nem tudja kérni a leszerelését, tehát nem örült, amiből viszont az következik, hogy bevetésre kell mennie, azaz örült, mert bevetésre megy.*

– Téged nem vetettek be.

– Én a kiképzést is megúsztam. Csak heverésztem a gyengélkedőn, olvastam és gondolkodtam, a gyógyszereket pedig marokszám engedtem le a vécén. Pontosan úgy viselkedtem, ahogy a könyvekből tanultam, s minden éjjel bevizeltem, pontos előírás szerint. Csak úgy bűzlött a szoba. Vizsgálatok előtt egy-két napig még a gyógyszereket is beszedtem, s azoktól valóban bolond lettem, mivel egészséges voltam. Nem vagyok olyan örvült, hogy háborúsdit játszassanak velem.

– Egy szélhámos vallomásai!

– Csak nehogy megírd!

– Bizakodjunk. Talán van humoruk a tábornokoknak.

Hamis játék

KIRÁLY: Aki nincs ellenünk, az velünk van.

UDVARI BOLOND: Én ellene vagyok! Felköttetsz, Uram?

KIRÁLY: Dehogy köttetlek! Hiszen te bolond vagy.

UDVARI BOLOND (a közönség felé int): De nézz a népre! Ez mind velem kiáltja: ellene vagyok! Lövetsz a népre, Uram?

KIRÁLY (kedélyesen): Rossz a füled, bolond. A nép nem bolond. Nem azt kiáltja, vesszen a király. A nép azt kiáltja: éljen a király!

UDVARI BOLOND: S ha mégis azt kiáltaná? Előfordult már, Uram! Lövetnél akkor?

KIRÁLY: Nem, nem kiáltja. Semmi oka rá. Én jó király vagyok.

UDVARI BOLOND: Mondom, hogy valóban bolond. Így is bolond, úgy is bolond. Mindenképp királyt emel feje fölé, tehát nemcsak bolond, hanem szolga is, bár nem olyan jó bolond, mint én, ki felséges és hatalmas füleidbe suddogom, hogy a nép némasága félelemre vall. Kapott már fejére egy-két ütleget, s véres éjszakánkra virradt bár királyi hajnalunk, felséges kezünkről a vért az sem törölhette le.

KIRÁLY: Bolond, vigyázz, hogy mit beszélsz!

UDVARI BOLOND: A nép most másképp próbálkozik. Sunyít, mert fél, hogy lövetnél, ha nyíltan kiáltaná: Én ellene vagyok! Titkolja szándékát tapasztalatból, de azért hatalmadra tör, s belőle majd részét követeli. Ezért jutalmazza tapssal komédiánk.

KIRÁLY: Hamis talpnyalók csupán?

UDVARI BOLOND: Nem, vagyis igen, azok. De inkább csak talpnyalók. Rosszak az emlékei.

KIRÁLY: Mi rosszat tettem ellenünk? Virágzik szép hazánk, különösképpen művészete. A népnek nemcsak kenyeret, észt is adtam, hogy ha országunk bajba jut, úgy forgassa okos jelszavunk, mint éles kardot. S hű jobbagyaimnak adtam telket is.

UDVARI BOLOND: Hálásak is a cirkuszért! Különösképpen jobbagyaid. Cserébe ők tanácsokat adnak uralkodónknak, talán e jelszó is tőlük származik, azért hivatkozik egységre mind, királyt s népet együtt emleget. Kivált hatalmasabbja, a túlbuzgó akarnokok, kik habozás nélkül végrehajtják szándékaid. Sanyargatják a népet . . .

KIRÁLY: Azt én nem akarom!

UDVARI BOLOND: Sanyargatják a népet, s a kulisszák mögött élesre fenik törüket. Trónodért! És mégis kivívják maguknak a hű alattvalónak kijáró elismerést. S a nép is tanul, valóban eszesedik: szeret. Ezért kiáltja, maradjunk ennyiben, éljen a jó király!

KIRÁLY: Bolondom – mit tegyünk?

UDVARI BOLOND: Jóságos királyom, olyan egyszerű ez. Vessél neki néhány bukfencet. Csak bátran, na, bukfenc, jó király!

Országos Széchényi Könyvtár

Felnőttek játéka

Utána, jó urak! S csak bízzatok ránk, hogy eldöntsük magunk, amit ezen a színpadon látunk, hallunk és játszunk: komédia vagy tragédia? És jussunk el az eszme gyakorlati kérdéséhez, a demokrácia eszméjéhez, amiből következnie kellene gyakorlatának is. Amennyiben ebbe Önök is volnának szívesek beleegyezni. Ha nem, akkor majd meglátjuk. Én bízom benne, hogy következni fog a demokrácia. Hitvita és dupla gond ide vagy oda, éppenséggel a szocializmus érdekében bízom benne; „mai rendszerünknek” ugyanis nincs más alternatívája. Csak a demokrácia eszméje és gyakorlata. Ennek értelmében mindenki tudomásul veszi, még Önök is, hogy a társadalom ranglétráján nincsenek nyugdíjas posztok, nincsenek Istentől és királytól örökölt kiváltságok,

hanem csak választók és választhatók vannak, s hogy a megválasztottak, ha nem képviselik a választók érdekeit, leválthatók, s ha másképp nem megy, elzavarhatók.

Íme az eszme, amit ajánlani tudok; régi, jól kipróbált, s gyakorlatilag már több helyen, például Angliában, jól bevált. Komoly felnőttek játéka a társadalomban. A társadalmi bajok megoldására ha nem is szentírás, annál valamivel jobb. Az állam társadalmasításának útja-módja, a feszültségek levezetésére ugyan korlátozott szabadság, de szabadság, a társadalmi önkorrekción kitűnő eszköze. Játék tehát. S a felnőttek is szeretnek játszani, mi sem tudunk meglenni játék nélkül. Nem szeretjük, ha kiírtják a játszóteret. Nem szeretjük, ha nem adják ki írásunkat. Nem szeretjük, ha megnyírbálják jogainkat. Nem sorolom, hogy mi mindent nem szeretünk. Nem szeretjük, ha szaporítják a feszültségeket.

Hiszek a szabad emberekben. Nem az eljövendőben, hanem a maiakban. Ők az eljövendő civil társadalom előhírnökei. A példaadók. Minden korban voltak ilyenek. Poraikban is élőbbek az arctalan szörnyetegeknél.

Utópiának nevezik a szabadságot, Uraim?

Őnök valóban elvesztették eszük kerekét, még a marxizmust is; ahhoz sem érnek fel. Mert mire hivatkoznak? A történelmi materializmusra, magyarán: a sztalinizmusra. A dialektika eszükbe se jut. Vagy eszükbe jutott?

Nem kétséges, miért söpörnek elménkre a vulgármaterializmus porát. Még mindig úgy gondolják, hogy a szabadság fölismert szükség-szerűség? Ha fölismerem, hogy mit nem szabad, már szabad vagyok? Úgy gondolják, hogy aminek jelenleg úgy kell lennie, ahogyan van, az holnap is úgy lesz?

Nem úgy lesz, Uraim. Önökkel együtt vagy Önök ellenére, de nem úgy lesz.

Vegyék már észre, hogy az ötvenes éveknek befellegzett. A sztálini osztályharccal nem jutnak messzire.

Maradt-e még valami az Önök igazán mélyenszántó gondolataiból? Úgy látom, maradt. Látom, az etika síkján próbálnak megütközni velem.

„Vajon politikus-e, morális-e (továbbmenve: izlése-e) egy magát közösséginek valló írótól (jelen esetben nem alanyi költőtől), hogy ennyire előtérbe helyezi nemcsak személyes sérelmeit, de személyes sikereit is? Ellenzékiségének igazi alapja valójában nem kollektív elégedetlenség, hanem személyes sértődöttség. Ezt igazolják a vitaközlések, nyílt levelek stb. De tán még bántóbb az az egocentrizmus, amelyet a Dokumentum c. rész képvisel.”

A drága Arany János jut eszembe. Kérem, Uraim, bár izléstelen vagyok, hallgassák meg néhány sorát.

Ha egy úri lócsiszárral
Találkoztam s bevert sárral
Nem pöröltem, –
Félreálltam, letöröltem.

Bocsásson meg nekem Arany János, hogy hozzá hasonlítom magamat, de hát nekem nincs módom félreállni. Nem hagyhatom, hogy az úri huncutság kedvére nyargalásson édes hazám igazán erkölcsös lovain. Ezeket a lovakat időnként lelövik, ugye? Ha meg a baj másképp fordul, akkor kiabálnak, hogy „országomat egy lóért”! Ugye?

Na ne. Hátrább azokkal a tisztességben megőszült erkölcsökkel.

Ha én is elfogadom, hogy a politika úri huncutság, márpedig Önök igen huncut emberek, ha tehát valamennyien Önökre hagyjuk az ország népének boldogítását, akkor biztosak lehetünk felőle, hogy jaj nekünk.

Ellenzéki vagyok?

Önök mondták: „Aki nincs velünk, az ellenünk van.” Persze a jóisten se bírja magukat követni. De nem kell félni. Tőlem nem kell. Önök csak egymásra ügyeljenek. Legalább annyira ügyeljenek, nehogy magukkal rántsanak bennünket is, ha riadt álmukban hirtelen öreikért muszáj kiáltaniuk.

Igazuk van. Ellene vagyok minden úri huncutságnak. Legyen az politikai huncutság, vagy a hóhér erkölcsé.

Előtérbe tolom személyes sikereimet és személyes kudarcaimat is?

Ilyen vagyok. Kudarcaimat sikereim segítenek túlélni. Bár ha sikereim felől kellene szemlélni magamat, belehalhatnék a röhögésbe.

S ne adja az Isten, hogy kollektív legyen az én elégedetlenségem! Mit gondolnak, mi maradna akkor az Önök huncutságából? Na meg sajnós a lovakból.

Bizonyos, hogy akkor mindenki számára kiviláglana: ki és mihez képest ellenzéki. Ismét meg kellene tapasztalni akkor, hogy Önök az igazi ellenzék, a törpe kisebbség.

Ismétlem: ne adj' Isten, hogy kollektív legyen az én elégedetlenségem. Pedig az Önök szavaiból mintha ez az óhaj csendülne ki.

Uraim, tudják mit beszélnek?

Vagy inkább forgassam csak úgy a szót, ahogy Önök? Fogadjuk el, hogy igazuk van. Belőlem a személyes sértődöttség beszél. Elégedetlenségem alapja nem a kollektív elégedetlenség. A közösségnek mindent szabad, az íróknak mindent szabad, nálunk sajtószabadság van, bárki mondhat, amit akar. Csak én nem.

Tisztességben megöszült Uram! És Ángyom!

Nézzük, innen hova jutunk?

Az államosított ember kérdése ez. Azé a sértett emberé, akiből ugyebár csak egy van e szép hazában, aki az államosított társadalom minden zegét-zugát bejárta, valamennyi fórumán kipróbálta a demokráciát, legjobb hite és képessége szerint adta önmagát. Nem kellett. Nem kellett a könyve sem. Pedig mit akart a szerencsétlen? Állami kiadóval akarta kiadatni a könyvét. S visszajutott önmagához. Önmaga egocentrizmusához. Ahogy Önök mondják. Kinek a jóvoltából? Ki adta vissza a könyvem? Talán a független Szépirodalmi Könyvkiadó? De miért is jutott vissza hozzám a könyvem? Mert Önök nyilván maga a nagybetűs Állam, a magyar nép Állama. A láthatatlan, a megfoghatatlan, az arctalan. Csupán két aláírás. Hercig, mondhatom. Birodalmi. Szörnyű, de az. Illés Endre és Kónya Judit fejébe bevette magát a Szörny, és ott úgy ítélte meg, hogy én rendszerellenes vagyok, ami ugyebár azt jelenti, hogy a rendszer is a Szörny tulajdona. Örület, nem? De azért van benne rendszer. Minden az övé. Én is, a nép is; övé minden gondolatom, minden szerzői nyilatkozatom, övé az ál-

mom is. De ő mégiscsak azt teszi magáévá, ami nem fekszi meg a gyomrárt.

Pedig neki aztán van gyomra. Kincstári!

– Mit beszélsz itt, hé!

– Ki az? – ugrok fel az írógéptől. Körbejárom a szobát, de senki, csak az eső seper végig az éjszakai ablakon. Valami gyanú fészkelei belém magát. Kinézek a kémlelőnyíláson. Hallgatózom. Schol semmi nesz, csak a fejemben gomolyog valami folyton, mint felhő a nap előtt. Még koponyámon belül az a néhány köbcentiméter sem az enyém?

– Miért csodálkozik Ön, tisztességben megőszült Szörnyem... – ezt véletlenül fennhangon mondtam, magam elé. Vesztemre.

– Nem tű-röm! Nem tű-röm!

– Mit nem tűrsz te, mi? – fordítom félre a fejem, és hallgatózom. Rendben van. Úgy látszik, már igen közel járhatok ökegyelméhez. Csak óvatosan, vigyázva.

– Tudod, kedvesem, én azt reméltem, hogy te az enyém, én a tied, ásó-kapa, nagy harang. Hogy senki ne mondhasa rám: egocentrikus vagyok. De én megígérem, hogy túlépek ezen a szörnyű egocentrizmuson. Magamig és tovább.

– Höhö-höhö.

– Minden szörnyizmus nélkül. Ne félj te attól, hogy én én akarok lenni. Én vagyok. Olvasd, kedvesem, néha a Bibliát is. Nem rossz könyv. Csak nem ettől az „én”-től tetszel félni? Ettől félsz, életem? Ne félj már, és az Isten megáld. Még neked is lehet arcod, gyönyöröm!

– Fogd be a szád! – rezgették az ablakok.

Jó, befogom, akkor csak így, magamban motyogom a magamét.

Attól fél, Uram, hogy Önnek is lesz jelleme a jellemtelenséggel szemben, személyisége az arctalansággal szemben, hogy egocentrizmusa lesz, és közössége, valami másféle egocentrizmusa és nem olyan szörnyű közössége?

Igaz, most hatalma van.

Az se akármilyen.

Arra mindenképpen elég, tisztelt Szörny úr, hogy kisebb ellenségeit igen finoman eltapossa. De arra már Önnek sincs hatalma, kedves

niniveim, hogy elhallgattasson. Amíg élni enged, addig erre nincs hatalma. S én túl fogom élni Önt.

És azt tudja-e, tisztességben megöszült Uram, hogy kitől tanultam ezt az én igen nagy egocentrizmusomat, s hogy ne is mondjam: exhibicionizmusomat? Először: az élettől. Másodszor: a fényhozó nagy tragédiájából. Madáchtól. Lucifer sokallta az Úr hatalmát, és szembe szállt vele. Belebukott a párviadalba? Azt gondolja, hogy minden tanulság nélküli ez a bukás? S az Úr mit ígért Ádámnak? Egyre csak azt hajtogatja: Mondottam, ember, küzdj és bízva bízzál!

Küzdök, Uram!

Csak ez kicsit sovány vigasz.

S ha jól hallom, angyali énekkarod bizony elég éretlen hangon zengi dicshimnuszodat. A tragédia eleitől fogva.

Mégis örülhetsz, Uram. Mert Magyarország népe a te fennkölt kijelentésedet már kívülről fújja. Micsoda kórus, Uram! Tizenötmillió magyar! S kívülről! Én mégis azt mondom: elkelve ennek az istenadta népnek egy kicsit mélyebb és tőled is független egocentrizmus.

Javulj meg.

És máskor ne irkálj össze Szörny-fejedből minden hülyeségeket, például esztétikai ellenvetés címén.

„Esztétikai ellenvetéseink közül mindössze annyit, hogy a kötet szerkezete laza. (Laza? Ha laza, hát laza!) Nem kapcsolódnak egymáshoz szervesen az önéletrajzi regényrészletek és az önéletrajzi dokumentumok, jegyzőkönyvek, levelek sem, még kevésbé illeszkednek az anyagba mások portréi (az öngyilkos költőnő, a pszichológusnő stb.), a József Attila-elemzés, az Erdei-eset stb. . .”

Egy-kettőt kifelejtett, Uram!

– Mit?

– Ezt, nil

Mégis úgy ellenvetett nekem, hogy nem maradt könyvemből kiadásra egy sor sem. De azért hallja-e odafönt azzal a nemtudományhány féjével! Azt nem mondaná meg, hogy milyen legyen a stílusom? Vagy ezt az Ángyomtól tudakoljam meg? Hallják-e! Én meg azt mondom, hogy mi tartozik az életemhez, és mi nem, ugyancsak bízzák rám. Csak nem írják elő barátaimat és ellenségeimet is? Szörny-ideológiájuk tü-

zében edzett bugylijukkal inkább szalámit szeleteljenek, ne engem. Amit közvetlenül nem tudtam elmondani magamról, engedelmmükkel, azt mások bőrébe bújva mondtam el.

Szörnyem, maga örült Messiás! Hány személy lakik Önben, hány személy? Vagy minek nevezzem?

Vette észre tisztelt Úr, hogy nem tudom Önt igazán megszólítani sem? Bizonyára megőrültem – gondolhatja Ön. Megeshet, mivel mindenkit lenyelt. Lenyelte Ángyomat, lenyelte pártomat és kormányomat, lenyelte a könyvkiadót igazgatóstul és irodalmi vezetőstül, nagy káosz van az Ön gyomrában, Szörnyem! Lenyelte a lektorokat, lenyelte a költőket és írókat, a szakszervezet meg se kottyant Önnek. Lenyelte a rendszert szocializmusostul, múltastul-jövőstül, lenyelte országomat népestül, lenyelte Ön-eszét és Ön-fejét, lenyelte Ön-arcát, mint egy bokor salátát. Csak a könyvem nem tudta lenyelni. Ma az enyém nem, tegnap másét nem. Jól van ez így, Szörnyem? Jól van? Micsoda Szörny-hajnal virrad ránk a te talpad alatt, kedvesem! Hát nem, kisibolyám, birodalmi aranyadaram, nem! Kipiszkálom én ebből a te szörnyű bendődből mindezeket, az egész országot, mindjárt meglátod, még a sajtószabadságot is kipiszkálom a tollammal! És akkor te még hálás is leszel ezért a piszkálásért. Megrázkódsz hirtelen, édes kis birodalmi varangyom, s visszaváltozol emberré.

– Ne, ne!

Hörögj csak, én is hörögtem. Nincs kegyelem. Csak kicsit tarts ki! Hol a szíved, édesem, na, mindjárt magadhoz térsz. Így, ni!

Na most szépen nekem adod – na nem, nem a fele királyságodat, hanem az egészet, jó? Ne félj, kis ökröcském, neked is jut belőle majdnem annyi, mint nekem.

Utóirat

Tisztességben megőszült Uram!

Az Önök váratlan és hirtelen történt távozása alaposan megrendítette bennem a lelket. De azért mégis azt mondom: jól van így, Uram, más-

képp nem tehetett. Azon a távoli földön az Ön igen fájó sebei bizonyára igen gyorsan behegednek, s meggyógyul az én Uram. A hosszú-hosszú arctalanságnak vége.

Kívánom az Istentől a legjobbakat, s hogy kellő időben juttassa el Uram tisztességben megőszült fejéhez, illetve kezéhez az én szívből jövő üzenetem.

Boldog leszek, ha újra látom a képernyőn.

Fogadja, Uram, jókívánságaimat, testvéri ölelésemet. S ha majd válaszol nekem erre a hosszúúra nyúlt levelemre, kérem, Uram, lehetőleg magyarul írjon.

Hallottam, hogy szegény Ángyomat baleset érte. Mennyire sajnálom! Távol áll szíveimtől, hogy Önt okoljam a balesetért, pusztán a szeretet mondatja velem: máskor sokkal jobban vigyázzon az én szeretett Ángyomra. Kérem, adja át neki messze földről küldött kézcsókomat. S mondja meg neki, ő is minél előbb gyógyuljon meg, hogy áldásos tevékenységét az emberiség üdviért erőben és egészségben folytathassa. És azt is mondja meg neki az én Uram, hogy ha majd az Ön oldalán megáll az én Ángyikám azon a gyönyörű rodostói parton, gondoljon rám. Az ő múlhatatlan képét az én bújdosó szívem itthon is megőrzi.

Útkeresés

Kétkedő reménység

A zürzavar és homály világában szereti ámítani önmagát az ember. Szeret úgy tenni, mintha tudná, amit nem tud. Nem tudni szégyenletes dolog, védtelen állapot. Sötétben botorkálunk. Rettegve, behúzott nyakkal próbáljuk menteni életünket, ezt a furcsa fényt, amely testünk áramköreire akasztott lámpásunkból átvilágít bőrünkön, hogy láthatóvá tegyen bennünket az éjszakában. Dugdossuk szívünket a bajban, s mindig a halál elől, és mindig csak neki. Agyunk apparátusában jobban bízunk, az ő malmaiban sivatagot is hajlandók vagyunk termelni, mert azt reméljük, úgy még élhetünk, s a porból újra föltámadhatunk. Hamis gondolatokkal próbáljuk eltakarni igaz gondolatainkat, mert azt hisszük, még úgy is ér valamit az életünk.

Csapdában élünk.

Tudva vagy tudatlanul.

Bajkozóhoz fordul a bajban levő, egerke cicázik vérszomjas macska előtt, kötéllel a nyakán tehetetlen cinikus dicséri a hóhért.

Szeretem úgy gondolni, hogy a legutóbbi események csapdájába tudatosan sétáltam be. De nem egészen pontos, hogy beszéltem ebbe a csapdába, hiszen azelőtt is benne voltam, de talán mégsem ennyire: mindennapi eszemmel akkor még nem értem föl ezt a csapdát. Egész lényemmel remegtem a világosságért, s amikor előbukkantam, szemem világa elhomályosult, és azt motyogtam, a fény is öl. Talán mégis jobb volna meghalni, túl kemény üzletfél a halál, vele nem lehet alkudozni. Látásom fokozatosan tisztult, s ez azért van igen bölcsen elrendezve így, hogy ezt a hatalmas csapdát, amelybe születésem

pillanatában léptem, igen, először és utoljára akkor, kibírhatatlan meg-
rázkódtatások nélkül el tudjam viselni.

Azt mondják, a sorsát senki sem kerülheti el.

Fölmentem a pártközpontba.

Miért mentem oda?

Közvetlen célokat tekintve azért, hogy támogatót találjak könyvem
kiadásához. A végeredmény felől szemlélve saját cselekedetemet vi-
szont azért mentem oda, hogy világosabban lássam sorsomat.

Máshova már nem mehettem.

Ennek a lépésnek is van néhány fontos előzménye. Először ezeket
kell most végiggondolnom, mégpedig sorrendben, valahogy úgy, ahogy
egyik lépés szüli a másikat, ahogy a gondolat megtermi a cselekedetet,
a cselekedet nyomában pedig új gondolat szökken szárba. Míg nem a
sors beteljesedik, és átlátszóvá válik életünk. Ez az érzés és állapot
akkor következik be, ha a reménység vezet utunkon. Nem a felhőtlen,
hanem a kételkedő reménység. Így akkor sem csalódunk, ha nem érünk
célt, akkor sem veszítjük el hitünket, ha tetteink nem hoznak kézzel-
fogható eredményt. Bízunk az emberben, mert az ember rászolgál a
bizalomra. Bízunk, amíg lehetett. Csalódtunk? Vizsgáljuk meg akkor
először önmagunkat. Helyzetünk megértése nemcsak önmagunk meg-
értésének követelményét tartalmazza, hanem mindazoknak a megér-
tését, akik vállalják sorsukat és benne önmagukat.

Mindenütt lehetnek igaz emberek. S mindenütt el lehet rohadni.
Gyárban, hivatalban, szántóföldön is.

De túl a praktikumon, mi vezetett a pártközpontba? Milyen eszme
és milyen erkölcs?

A machiavellizmus gyűlölete. Mindkét válfaját gyűlölöm. Azt is,
amelyik ilyen eszközzel kívánja megszerezni a hatalmat, és azt is, ame-
lyik ilyen eszközzel kívánja megtartani. Egyiknek se drága semmi se.
Főként akkor nem drága, ha mások lelki-szellemi szuverenitásáról, vagy
akár az életéről van szó.

De ez még csak tagadás. Miben hiszek én?

Az eszme nem tiltakozik, nem vérzik. Akkor sem tiltakozott, ami-
kor vérrel, azután pedig sárral mocskolták be a szörnyetegek.

Csak az ember tiltakozik. Az ember vérzik és gyászol.

Nekem az a kívánságom, hogy a machiavellizmussal szemben minden igaz ember fogjon össze, származásra való tekintet nélkül, legyen az munkás vagy értelmiségi, hatalmon kívül álló vagy hatalomban levő. Közös reménységünk csak önmagukhoz méltó, szuverén emberek együttes erejével és hitével váltható valóra. S tekintettel arra, hogy a szörny mindannyiunkba belemart, be kell oltani magunkat veszettség ellen, a demokráciába vetett reménység szérumával, mert céljuk érdekében az eszközökben sohasem válogató machiavellista szörnyetegeket csak együtt szigetelhetjük el.

Ha sorsomat akartam látni, megláthattam. Kaptam hozzá segítséget, nem keveset.

Már igen régóta segítségre szoruló ember vagyok, s ez nem kevés szorongással tölt el. Nem mérícskélem, hogy kihez képest mennyit kaptam. Annyi jót mindig kaptam, hogy ez zavart okozzon bennem a kapcsolatok és előnyök megítélését illetően, s hogy a helyzetem szüntelen lelkiismeret-vizsgálatra fogjon. De a konkrét, kézzelfogható segítségnél a lelki-szellemi segítséget mindig többre becsültem.

Nemcsak jó barátaim segítettek rajtam. Ellenfeleimnek is sokat köszönhetek.

Azzal tiszteltek meg, hogy ellenfelüknek tekintenek. S ezt írásba is adták. Ebből is hasznom származott. Meggondolkoztattak. Fölfedték előttem magukat, arctalanságukat, szörnyű lényegüket a kiadó leveleiben.

Én sem titkolózhatok.

Ki kell most bogoznom a szálakat, amelyek a pártközpontba elvezettek.

Jó volna tudni, ki írta a levelet?

Igen, bár nem ez a lényeg.

Az csak egy eszközember, mondaná Veres Péter.

Ma visszautasít, a rendszer nevében szellemet öl, holnap pedig gyilkol, ha úgy szól a parancs. Miért retteg annyira? Az életéért? Ez a sorsa? Vagy ez a szerepe? Ő is csapdában van? Híven teljesíti kötelességét.

A kibalt játszótérre február 15-én, önéletrajzi regényemre pedig február 25-én írta levelét.

Tamási Lajos március 1-jén bement a Szépirodalmihoz, s készülő könyvéről beszélt Illés Endrével, kitől mellékesen azt is megkérdezte, mi van a védenceivel. Ezek egyike én vagyok. Illés azt felelte, minden rendben van. A kiadó igazgatója, Lajos szerint, emlékezett rám, *Változás* című könyvemre, s azt ígérte neki, utána fog nézni kézirataimnak.

Minden valószínűség szerint utánanézett. Vagy elébe?

Március 12-én vettem át a postástól mindkét kéziratomat, a kiadó két levelével együtt.

Még aznap telefonáltam Tamásinak, másnap pedig elmentem hozzá a lakására.

– Nem értem, mi történhetett – mondta. – Illés igen készséges volt, velem nagyon rendes volt. Rád is emlékezett. Az én verseimet az utolsó betűig jóváhagyták. Csak a kötet címét kellett megváltoztatnom. Eredeti címe jobb lett volna, Virágot a puskacsőbe, ő azonban azt ajánlotta, egyik versem alapján, hogy Zugligeti ősz legyen a címe. Bele kellett egyeznem.

Tamási többször elismételte, hogy vele milyen készséges volt Illés.

– Veled természetesen az volt – mondtam, és azt gondoltam, tekintélyekre épül a világ. Ez a rend, hiába is tiltakoznék. Ráadásul én is azt építem, a tekintélyrendszert, amikor úgy érzek irántad, néztem Lajosra, ahogy érzek. Fölnézek rád. És úgy írok rólad, hogy alig titkolom irántad érzett tiszteletemet és szeretetemet. Nem tudom és nem is akarom meghazudtolni magamat. Csakhogy ez az érzés mihelyt belekerül a társadalom, az irodalmi élet vérkeringésébe, a tekintélyvelvet erősíti. Azt, ami ellen elveim szerint tiltakoznom kellene. S tiltakozom is, ha olyanokról van szó, akiket nem szeretek. Őket mások szeretik, mások juttatták be a szellemi életbe. Elveik szerint vagy elvtelenül, a kontra-szelekció alapján és a klikkszellem jegyében, érdemük szerint vagy érdemtelenül. Én azt akarom, hogy te is elfoglald méltó helyed az irodalomban, mert követendő vagy, noha követhetetlen. Érték. De tudom, ha mégoly tiszta szándékkal állok melléd, mások azt is magasztalásnak tekintik, s ez riasztólag hat. A féltékenység az irodalomban rendkívül pusztító. Nem hallgathatom el, hogy ez a szeretet, ré-

szemről bár csaknem tiszta, nem mentes önérdékemtől. Úgy gondolom, általad én is könnyebben megtalálom a helyem.

E helyett a skrupulózus, egészségtelen szellemi élet helyett van jobb? Rosszabb bizonyára van. Jobb is van. A pluralizmus. Ennél sokkal rosszabb, ha a politika és az irodalom pápai nevezik ki a költőket és az írókat.

És mégis fölmentem a pártközpontba.

Lajos tehát szégyenkezve és szinte bosszantóan hajtogatta előttem, hogy öhozzá milyen rendes volt Illés.

– Majd egyszer megkérdezem tőle, mi történt. De lásd be, most nem tehetem.

– Eszedbe se jusson! – tiltakoztam, és elfogott a büntudat. Miért gondolja, hogy ezért jöttem hozzá? Miért, miért... Mert azelőtt kértem rá, kértem, hogy segítsen. De most nem kérem, szó sem lehet róla. Én se alázkodom meg, én se megyek be a kiadóba, nemhogy ezt tőle kívánnám!

S hirtelen megfordult a fejemben, hogy talán nem is szólt Illésnek. Csak mondja. Hiteget. Nem mert szólni neki, hiszen róla is írtam önéletrajzi regényemben. Rosszul venné ki magát a dolog; Illés még azt gondolhatná, Tamási ily módon szinte önmagát ajánlja.

De nem, Lajos nem hazudik. Miért hazudna? Valaki mégis hazudott. Talán Illés?

Hamis az egész világ.

Tény, hogy Illés már akkor aláírta a levelet, amikor Tamási benn volt nála a kiadóban. Miért nem mondta meg neki az igazat?

Később mintha erre is fény derült volna.

– Hallottam, mi történt veled... – állított meg az utcán jól informált ismerősöm. – Nincs mit tenni. Közvetlen forrásból tudom, és bizalmasan megsúgom neked, hogy könyved kiadását a rendőrség vétőzta meg.

Én meg csak néztem könnyed hangú informátoromra, és úgy éreztem, részvéttel teli hangjában valami káröröm lapul.

– Nem hiszem el – mondtam.

– Pedig elhíheted. Közvetlen forrásból tudom. Nincs mit tenni.

– Nincs?

– Miért? Talán van?

– Dolgozom – próbáltam elütni a kellemetlen hírt.

– Csak dolgozz! Azt szabad! Na, sok sikert! – mondta, és ellibeggett.

Ilyen fontos vagyok én a rendőrségnek? Hülyeség. Nem igaz. Ez nem lehet igaz. Mégis belém fészkelte magát a gyanú. Nem lehetetlen, gondoltam, s napokig töprengtem. Meglehet. Így érthető volna Illés viselkedése. Nem jószántából írta alá a levelet. Finomabban is elutasíthattak volna. Illés nem mondhatta meg Tamásinak, hogy a levelet már aláírta. Vagy akkor még nem írta alá? Visszadátumozták? Mindenütt vannak eszközeimberek, besúgók, informátorok. A lektorok között is.

Nincs mit tenni.

De talán csak képzeliődöm.

S ha nem...?

Föl kell mennem a pártközpontba. De kihez?

Agárdi Péterrel az elmúlt húsz esztendő alatt kétszer találkoztam. Rajta kívül nem ismerek ott senkit. Valamikor a Magyar Ifjúság szerkesztőségében találkoztam vele, valamilyen kerekasztal-beszélgetés alkalmával. Azután évek múlva Lakitelken is találkoztunk. Kicsit elcsodálkoztam magamban, hogy emlékszik rám. Nincs róla belső képem, de rendes embernek gondolom. Igen. Ő segíthetne.

S levelet írtam Agárdinak.

Ezután telefonáltam Tamásinak, és elmondtam neki, hogy mi a szándékom.

– Helyes. Írj neki.

– Már meg is írtam. Felolvashatom?

– Olvasd.

Kedves Agárdi Elvtárs!

Segítségért fordulok hozzád.

Meddig kell még tűrni a méltánytalanságokat?

Hosszú elsorolni, mi minden történt velem az utóbbi években a Szépirodalmi Könyvkiadónál. Ami azonban legutóbb történt, az minden mértéket felülmúl.

Tavaly augusztusban adtam le a kiadónak *A kibalt játszótér* és *Elöttem kiterítve* című verseim, illetve önéletrajzi regényem

kéziratát. Most, 1985. március 12-én, mindkettőt visszaküldték, elzárva előlem a tárgyalás lehetőségét is, mégpedig olyan tartalmú és hangú levél kíséretében, amely derékba törheti nehezen kezdett pályám.

Az Illés Endre és Kónya Judit aláírásával jegyzett levél a rendszer ellenségének nevez.

A minősítést kénytelen voltam visszautasítani a Szépirodalmi Könyvkiadónak küldött levelemben. A levél másolatát mellékelem.

Kijelentem, nem vagyok a szocializmus ellensége. Sőt éppen-séggel a híve vagyok, amikor magam és mások gyarlóságait, a visszaéléseket, az önkényeskedéseket, a hibákat, a minden rendű és rangú rosszat bírálom, ahogy azt önéletrajzi regényemben is teszem. Nem gondolom, hogy szocialistaságomról lépten-nyomon hűségesküt kellene tennem, ahogy azt se gondolom, hogy a lecke felmondása szocialistává, vagy ami számomra ugyanazt jelenti, demokratává tenne bárkit.

Visszakaptam tehát két kötetnyi kéziratomat – és most nem tudom, mitévő legyek. A Szépirodalmihoz, ahol második kötetem megjelent, nem fordulhatok. Úgy gondolom, hogy amíg ez a „bélyeg” rajtam van, addig másik kiadóhoz sem fordulhatok.

Örülnék, ha valamilyen módon jelét adnád segítőkészségednek. Szeretném, ha alkalomadtán, amikor időd engedi, fogadnál. Szívesen megmutatnám a kiadó levelét, vagy akár a kézirataimat is, ha nem terhellek velük.

Üdvözlettel: Benke László

Agárdi hamarosan válaszolt. Megörültem barátságos hangú levelének.

Kedves Laci!

Napok óta kereslek a megadott telefonon, de a szám nem felel. Kérlek, hogy hívjál fel a (...) telefonon. Leveledre a kongresszus előkészítése és 1 hetes időtartama miatt reagálok csak most.

1985. április 2.

Üdvözlettel: Agárdi Péter

Április 18-án délután három órára mentem a pártközpontba. A kiadó levelét, Agárdi telefonon közölt kívánsága szerint, magammal vittem. Szerencsémre a kéziratomat nem kérte, mégis izgalomba hozott a látogatás. Korán, kettőkor már a Margit hídnál voltam, s gondoltam, a hátralevő egy órát a terep szemügyre vételével ütöm el. Kimentem a Duna-partra, hogy kiszellőztessem magam, és újra végiggondoljam mondandómat. Ilyen közlelről még sosem láttam ezt a híres épületet. A parton, közvetlenül a pártközpont előtt, öreg horgász üldögélt. Ez már a hamut is mamunak mondja, gondoltam, s hogy én is így üldögélhetnék ítéletnapig, horgászbotjaim társaságában, de hát nekem küzdenem kell. Csak magadért küzdesz, súgta fülembe a dunai szél. Nincs kedvem ide bemenni, de ha most megfutamodom, kutya se nyüssít utánam.

Horgász a pártközpontban

Tisztos távolból lestem a horgászt. Nem akartam megzavarni elmélyült nyugalomban. Csak akkor fordultam hozzá, amikor rám emelte kudarctól fénylő tekintetét.

– Harapnak?

– Eszi őket a rossebl – dörmögte az öreg. – Nem harapnak ezek még itt se! – bökött hátra a pártközpontra.

Sajnáltam az öreget, s mihelyt időm elközelgett, útra indultam.

Körbejártam az épületet, kerestem a bejáratot, a portát. Porta, porta, raportra porta, hol a porta, motyorásztam, s közben a szultán palotájára gondoltam, a nagyvezér székhelyére, s hogy ezek itt egy egeret is kiböknék. Megmondtam a portásnak, kihez megyek, az meg belepislógott valami nagykönyvbe. Elkérte személyi igazolványomat, majd egy kis papírral együtt visszaadta. Mehettem. Előbb lefelé két-három lépcsőfokot, azután balra. A folyosón egy katona megmonda, merre menjek tovább. Rápillantott a papíromra, és nem törődött velem. Beléptem egy magas és csaknem hatalmas terembe. Márvány, gondoltam, vörös márvány. Hamis márvány, pontosítottam. Zöld növényekkel, mesterséges fényben. Csupa szilárdság és magabiztosság, én meg csak szerencsétlenkedem itt. Sehogy se jöttem a lift nyitjára. Ekkor egy ör

készségesen odaszólt, hogy csak közelítsem kezemet a fotocellához. Köszönöm, még várok, van időm. S nézegetődtem. Föl és le, erre meg arra. Nézegettem a hatalmas freskót, mintha igen-igen érdekelne. Ez a katona is láthatott már ehhez hasonlót, kinn a mezőn vagy benn a gyárban. Csak ez több festéket visel, mint az eredeti. Ez itt a dolgozó nép; répát szed, vagy talán arat, vasat önt. A szocrealista festő realista népel Jól van, akkor mehetünk fölfelé. Kezemet a lift fotocellájához közelítettem, ahogy a pártőr mondta. Hangtalanul nyílt az ajtó; beléptem, és irány az ötödik. Alig nézhettem a tükörbe, megérkeztem. Kicsit ellődörögtem a folyosón, volt még néhány percem háromig. Elszívtam egy Symphoniát, s közben csaknem csalódottan állapítottam meg, hogy ez az egész egyáltalán nem hasonlít a mozihoz. Mégis van benne valami varázslat. Ebben a pillanatban egy képernyőről ismert alak – Knopp András – jelent meg a folyosón. Megjelent egy másik alak is, az meg azt kérdezte a képernyőről ismert alaktól: Hová megy az úr? – Temetésre megyek, uram – hangzott röviden.

1985. április 18-a, délután 3 óra volt.

Agárdi úgy fogadott, mint régi ismerőst. Természetesen és barátságosan. Amennyire emlékszem, régen is kockás inget hordott, talán csak a szemüveglencséje lett időközben vastagabb.

Ez a hivatali szoba sokkal kisebb, mint gondoltam. Messze elmarad némely gyárigazgatók pöffeszkedő irodájától. Persze, itt végképp nem a külsőség lényeges.

Asztalhoz telepedtünk, s nyomban előadtam jövedelem okát, kicsit dadogva, akadozva, ahogy tőlem telik. Igyekeztem elébe vágni a dolgoknak, s ezért nyomban kijelentettem: hajlandó vagyok önéletrajzi regényem közölhetetlen részeit kihagyni, megigazítani. Ezeket korábban is kihagytam volna, mondtam Agárdinak, csakhogy a kiadó szoba se állt velem.

- Illés nem válaszolt a leveledre?
- Nem, nem válaszolt. Miért? Kellott volna?
- Hogyan is fogalmaztál a leveledben?
- Úgy, hogy nem vagyok a szocializmus ellensége.

Agárdi szája szögletében kis mosoly bujkált.

– És ezzel végképp megszakadt kapcsolatom a kiadóval – tettem hozzá. – Tessék, itt van a levél, olvasd.

Miközben Agárdi a kiadó levelét olvasta, nézegelődtem, gondolkodtam. Néha lopva rápillantottam Péter arcára, de nem sikerült róla leolvasni se jó, se rosszat.

– Zappe név szerint vitatkozott veled a Népszabadságban? – pillantott rám a levélből.

– Nem, nem név szerint. Úgy vitatkozott velem, ahogy írják. Korrekten – nyomtam meg gúnnyal a szót. Péter tovább olvasott, én meg Debrecenre gondoltam, ahol azt állítottam, hogy Magyarországon igen hatékonyan folyik a tehetséggyilkolás. Ebben a kiadó levele ismét megerősített, noha tagadja véleményemet. Kijelentésemet nemcsak helytelennek minősíti politikailag, hanem igazságtalannak is. Sőt! Megfenyeget. Hogy vitapartnerem néven nevezésével én követek el erőszakot. Sajátságos logika. Én sértem meg vitapartnerem személyiségét, s az be is perelhetne ezért! Én varrok az állam nyakába erőszakot! „Jaj annak, aki nem ért velem egyet!” Az állam csak simogat, nem erőszakoskodik, az állam jó bácsi, az Írószövetség is az, a könyvkiadó engedékeny, minden értéket előzékenyen felkarol. Övék az erkölcs, a hatalom és a dicsőség, csak én vagyok erőszakos; a rendőrség szeret, állandóan utánam kószál, mint aki nincs kielégítve!

Elmondjam Agárdinak, hogy mit hallottam? Hogy állítólag a rendőrség vétőzta meg könyvem kiadását? Úgyis tagadná.

Péter jelentősegteljes mozdulattal emelte meg és tette le a levelet.

– Hát... – nézett rám szemüvege alól – ...ha ez igaz?

– Ez? – nyújtottam el a szót. – Föltételezed, hogy ez igaz? Tudod, mi ez? Törvénytelenység! Koholmány! Az önkényes értelmezés magasiskolája. Árad belőle az ötvenes évek szektás, machiavellista...

– Mi az ötvenes évektől elhatároljuk magunkat. Nem vállaljuk a folytonosságot. Ahhoz a törvénysértő politikához az MSZMP-nek semmi köze.

– Érdekes... A levél sem vállalja a folytonosságot. Csak – nyomtam meg a szót – gyakorolja!

– Ne keverd össze a párt politikáját ennek a levélnek a szellemével!

– Ez talán valami magánakció? Hivatalnoki túlkapás?

– A kiadó hibát követett el, amikor a levelet elküldte neked. S te hibát követtél el, amikor úgy adtad le kéziratodat, ahogy leadtad.

– Számítottam egy jóindulatú lektor segítségére. Nem tekintettem minden mondatomat végérvényesnek. S a kiadó megtisztelt, alaposan megtisztelt! Tudom, finomabban is elutasíthatott volna. De nem, ez még be is sároz, kiforgatja szavaimat. Mégis, mit szölsz hozzá?

– Kicsit durva . . . Túlkapás.

– Nem inkább egy szervezett maffia tevékenységének bizonyítéka? Ki tartja kezében a könyvkiadást? Valamilyen szekta, maffia . . . a párt?

– A párt eszmei irányítást végez.

Persze, mint az Isten! S az ő földi helytartói gyakorolják a hatalmat a könyvkiadásban is. Azt tesznek, amit akarnak. A NAGY SZELLEM nevében. Felekezetre való tekintet nélkül. A hitetlenek pedig átkozódnak, a reménykedők reménykednek, a maffia pedig működik, és zsebre vágja a pénzt.

Nehezemre esett, mégis kimondtam:

– Nem tudsz segíteni?

– Nézd, mi nem szólhatunk bele ilyen ügyekbe. S ha beleszólnánk, csak ártanánk neked.

Mire is számítottam! Én naiv lélek! Persze, én valóban nem akarom, hogy beleszóljanak, hiszen a központi irányítás a jelenleginél is jobban elszűrkitené az irodalmat. – Valóban nem akarod? . . . – súgta egy hang kajánkodva. – Akkor minek jöttél ide? Azért jöttél ide, egykomám, mert most magadról van szó! Ennyit érnek a te nagy elveid! – De hát én csak azt akarom, hogy minden tehetség szabadon érvényesülhessen, mindenki kapjon lehetőséget tehetsége és ereje kipróbálására. Ne csak azokra ragyogjon napvilág, akik senkit nem bántanak, megkerülik a kényes kérdéseket, mondják a homályos semmit, egyre többen, nem ártanak senkinek, de az legalább pénzt hoz, elismerést és önbizalmat, villát és külföldi utakat, nagyobb tudást és jólinformáltságot. Mindig tudják ezek, honnan fúj az ügyeletes szél! De a párt nem szól bele, ó, a párt csak eszmeileg irányít!

– Te is ellenségnek tartasz? – szögeztem a kérdést Péternek.

– Nem. Te nem vagy a szocializmus ellensége. Ellenzéki sem vagy.

Ez igazán megnyugtató! Ezért igazán hálás vagyok! Nem vagyok ellenség – kijelenti. Köszönöm szépen. Persze, én is kijelentettem a levelemben. Szó, szó. Ez is, az is. Miért? Mit képzeltem? Kérjek róla írást? Vagy jelentsem ki ezek után azt is, hogy nem vagyok antiszemita sem? Nem vagyok az, kijelentem. S kijelentem, hogy emiatt sincs bűntudatom. Belém ilyesmit ne manipuláljanak, se innen, se onnan, ne terjessze senki, se szóban, se írásban, hogy maholnap bevezetik a zsidótörvényt. Tudom, zsidóznak úton-útfélen, művelt írók és elvhű párttagok is. Nézd csak, mi van a tévénél! De azért a zsidótörvény bevezetésétől mégsem kell tartani. Szilárd a vezetés, szilárd az eszmei irányítás, amíg ez a kormány van hatalmon; addig ettől nem kell tartani. Félsz, hogy nem adják ki itthon a könyvedet? Sebaj, majd kiadják külföldön! Ellenségem ellensége a legjobb barátom.

– A kiadó rendszerellenesnek nevez. Itt van a levélben, feketén-fehéren.

– Ez félreértés. Rosszul érted a levelet. Ez csak elvi megfogalmazás. Nem azt írják, hogy rendszerellenes vagy, hanem azt, hogy miben áll alapvetően a rendszerellenesség.

Meghökkenve néztem Agárdira.

– Péter, Péter, azért mondd ezt, mert itt vagy, ahol vagy.

– Ha azt írnák, hogy rendszerellenes vagy – folytatta –, beperelhetnék őket.

– Beperelni! . . . – legyintettem. – Forduljak az államügyészhez, ki ne tépje a tollamat? . . . Más per ez, Péter!

– Kéziratodat én nem olvastam, és, ne vedd rossz néven, nem is akarom elolvasni. De ha ez a levél igaz? . . .

– Ez? Ez egy vénember elképesztő szenilitása.

– Az idézetek magukért beszélnek. Nem?

– Kiforgatnak . . .

– Ha csak nyolcvan-kilencven százaléka igaz . . .

Csapidába estem, kutyaszorítóba kerültem. Kellett nekem idejönnöm! De hova mehettem volna? S mennyit kell kihúzni? Húzzam ki ráadásul én a saját szavaimat? Itt-ott bizonyára elszaladt velem a ló, de mégis, a levél akkor is aljasság.

– S ha kihúzom, amit nagyon muszáj? . . .

– Akkor nézzük, miben segíthetnék.

Zavartan, és mégis várakozó bizalommal néztem Péterre. Igyekeztem meggyőzni magam, hogy ez rendes ember. Vele lehet vitatkozni, igen, ez rendes ember, hajtogattam, és egy amerikai közmondás járt a fejemben. A szenátorok rendes emberek, de a szenátus egy rohadt banda.

– Azt tanácsolom – mondta –, várj egy hónapot. Ha Illés nem válaszol a leveledre, írd neki te.

– Írtam neki. Visszautasítottam minősítésüket.

– Akkor írd neki, ha nem válaszol. Azt tanácsolom – hajolt közelebb, s minden szót külön-külön hangsúlyozott –, leveled bevezetője legyen határozott. Fejezd ki sajnálkozásodat, hogy nem válaszolt, pedig te elvártad a választ. Ezután kicsit engedékenyebb hangon folytasd. Írd meg neki, hogy ennek ellenére elgondolkodtál levelükön, s hajlandó vagy kihagyni azokat a részeket, amelyeket a kiadó közölhetetlennek ítél. Ezután kérdezd meg Illés Endrét, hogy ilyen értelemben lát-e esélyt könyved kiadására, és hajlandó-e melléd egy szerkesztőt adni, akivel alapos műhelymunkát végezhetnél. Várd meg Illés választát. Ha azt írja, így lát esélyt könyved kiadására, akkor majd műhelymunka közben válik el, kaphatsz-e szerződést.

– Értem – mondtam boldogan vigyorogva Agárdi arcába. Belül azonban úgy éreztem, valaki a szívemen tapos. Nesze semmi, fogd meg jól. De azért Agárdi rendes ember, állapítottam meg magamban újra meg újra.

– A verseidet pedig add le egy másik kiadónak, mondjuk a Mórának, de jól nézd meg, mit adsz ki a kezedből.

– Köszönöm a jó tanácsot. De ezek nem gyerekversek.

– Én köszönöm a bizalmat.

– Valamit még szeretnék mondani – fordultam Agárdihoz újra. – Most látom csak, mennyi minden hiányzik önéletrajzi regényemből. S az utóbbi időben történtek, hogy úgy mondjam, megkoronázzák soromat. A kiadó levelét fel fogom használni. Hozzá tartozik életrajzomhoz. Megírom egy levél regényét. Félig-meddig már kész vagyok vele. Alcíme: Találkozás egy szörnyeteggel – néztem Péterre, és mosolyogni próbáltam. – Porrá zúzom a machiavellizmust.

- Az igazság csorbul, ha felhasználod a levelet.
- Ha nem használom fel, nem az igazság csorbul?
- A levéllel együtt még kevésbé adják ki a könyvedet. A kiadó hozzájárulása nélkül nem közölheted. Ez magánlevél.
- Magánlevél? Nem is tudtam. Csak nem te írtad?
- Ha közölni akarod, meg kell kérdezned Illést.
- Ő nyilván nem fog hozzájárulni a közléséhez.
- Ha a kiadó hozzájárulása nélkül mégis felhasználod a levelet, beperelhetnek.
- A kiadó sértegethet? Én nem perelhetek?
- Te is beperelhetnéd, ha valóban azt írta volna, hogy rendszerellenes vagy. De nem azt írta. Nem követett el törvényteleniséget.
- Vannak egyáltalán törvények? S kinek a törvénye?
- Ha kihúzod belőle, amit rendszerellenesnek tartanak, akkor . . .
- Nem a rendszerből kellene kihúzni a véleménysszabadság üldözését? Összedülne a rendszer, ha kiadnák a könyvem?
- Teljes sajtószabadság esetén elszabadulna a pokol. Ismered az írókat, szörnyetegek tudnak lenni. Egymás torkának esnének.
- Ebben a pocsolyában nem is ártana időnként egy kis botrány. De nem, inkább megvédtek bennünket magunktól is! Így aztán mindenki önmaga képessége alatt teljesít. Úgy van jól, ahogy van? Én viszont azt mondom, a cenzúra gyávaságra nevel, megszégyenít, meggyalázza a fennen hirdetett alkotói szabadságot. Sajtószabadság nélkül nincs demokrácia, nélküle lehetetlen megismerni a valóságot. Mondd meg, kié a hatalom? Tudom, a dolgozó népé! Éljen szeretett . . .!

Kivonulás

Agárditól barátságosan váltam el, mégsem mondhatom, hogy rózsás kedvvel, nagy reményekkel szálltam alá a lifttel. Ahogy áthaladtam azon a hatalmas hamismárvány termen, megmozdult a freskó, s jobboldali halántékom tájékán a levegő előbb sárgába, majd rózsaszínbe és kékbe ment át. A fények, dörmögtem, ahogy áttörik az üveget. Az újabb hullámban megelevenedett a gabonátábla, lecsüngő bajszú pa-

rasztok indultak sárgálló fényben, kalapjuk karimája alól előreszegezték szemüket, s megindultak a munkások is, kopogó vasbotjukon vakokként araszoltak a martinások, döngették a márványt kemény léptükkel a kovácsok, kezükben földből kirángatott répával vonultak a répaszedők, felhuhogtak a gyárkémények, és óvatosan csoszogva beálltak a láncalpasok mögé. A szerszámkészítők gondolkodó homloka kicsit elsötétedett, de azért jöttek mind, *akikben még bízni lehet, s ahogy fölnéztek az egyre üresedő homályba, bólintottak, és indultak utánam* ők is, valamennyien. A portán felmutattuk belépőnket, köszönjük, ebből elég volt, morogtuk egyszerre. Festessék át a falat, amilyenre akarják; urak, jó éjszakát, le a királysággal.

Kimentünk a Duna-partra, s felnéztünk a vérvörösen lenyugvó napra.

– Így jó lesz – morogta a sereg, s hosszú rajokban fellibegtünk a fénycsóvába. Gomolyogjon utánunk köd, derengjen homály, pingáljon az ürre a szocrealista festő, amit tud, teljesítse megrendelője kívánságait, mi elmegyünk, nekünk elégünk van.

– Van már valami?

– Semmi – mondta szomorúan a horgász, s legyintett. Mintha csak arra várt volna, hogy valaki kizökkentse látszólagos nyugalmaiból, föltekerte botját, és megostorozta a vizet.

– Alvilági táj – mondtam félig magamnak, félig az öregnek, s elnéztem az éles körvonalakkal kirajzolódó budai hegyek fölött vonuló sereg után.

– Az – dörmögte a horgász, és indult ő is.

– Mégsem lehet neki hátat fordítani – feleltem rá, valahol már a Körúton dőcögő villamoson.

Ígéretek földjén

Laci fiammal utazom Pécsre az apámhoz. Védtelenül és kiszolgáltatottan vergődik kórházi ágyán, teljesen elfogy a halállal való birkózásban. Nem akarom látni, mégis látnom kell. Szégyenkezem, és tehetetlen vagyok. Állunk a fehér kórteremben, hárman, Laci az ágy végén, Jóska meg én kétfelől. Alig maradt belőle valami a vékony takaró alatt. Mint

a szeder, olyan fekete az ajka. Micsoda fájdalmatokat kell átélnie a szív-betegnek! Nem hittem, hogy ez a baloldali szorítás, mire annyit panaszkodott, ekkora gyötrelmeket okozhat. Ráadásul ez az ismeretlen eredetű fertőzés is; tehetetlenül állnak vele szemben az orvosok, mégis úgy tesznek, mintha tudnák, mi megy végbe a szervezetben, mi játszódik le az agyban.

Rá kellene kiáltani, ne reszkessen annyira, hagyja abba, ezt nem lehet kibírni. Megérintem a homlokát. Hideg. Megérintem a kezét. Hideg. Félek. S csak nézzük a szörnyű haláltusát. Már tíz perce, már negyedórája nézzük tehetetlenül, egy örökkévalóság óta. Reszket az egész kórterem, remeg a kórház.

Apám hamarosan kitör a körökből?

Csak mi nem tudunk kitörni. Nekünk még élnünk kell, de nem tudunk. Nem tudunk gondolkodni sem, nemhogy az életünket végig gondolhatnánk. Hányszor kell meghalni, mire végleg itthagyhathjuk ezt a gyönyörűséges világot. Mit hagyunk gyerekeinkre, ha még a gondolatainkat sem tisztázhattuk? Hol reszkető apánkra nézünk, hol egymásra. S nem tudom, miféle lény vagyok én, mi az ember, hogy még itt és ekkor is vers akar feljönni belőlem.

Apám véreset bukkott,
megremegtek a fehér ágyak,
anyám a rózsáit simogatta
s fenn a csillagok is
véreset hánytak.

Ne tovább! Elhessegetem a verset.

Apám hiába hívja az Istent. Helyette az orvos jön. Megtapintja a pulzusát, és rendelkezik: adjanak neki injekciót.

Anyám a távolban mintha mindezt sejtene. Megáll a kertben, bal kezét szívére szorítja, jobbával rózsáit simogatja.

– Milyen gyönyörűek vagytok, milyen szépek! Nem tudom, lát-e még benneteket az én uram. Gyere haza, édes uram, gyere haza! Légy itt velem, éljünk és haljunk együtt. Te csak sétálsz a kertben, majd én dolgozom. Bírok mindennel. Elvégzek én mindent, csak ne hagyj ma-

gamra. Mondd meg neki, fiam, felszedtük a krumplit, szép lett, csak nehogy megmondd neki, hogy apró. Elég lesz a disznóknak. Disznókat nem tartunk, kiirtjuk az epret is, ha sírva, akkor is kiirtjuk ezeket a deréktörő csillagokat. Csak hozzátok haza az én uramat.

Anyám meggörbült. Olyan a gerince, mint a piskóta. Megrogyott, kisebb lett. Nagyobb szüksége volna kórházi ápolásra, mint apámnak, de ő nem mehet, tartja magát, törődni kell az állatokkal. Azt mondja, a szív előbbre való, mint a gerinc.

Szűnik apám reszketése az injekció hatására. S hirtelen felszökik a láza. Néhányszor meg-megremeg a legyöngült szervezet, fél könyékre emelkedik, fájdalom rántja görcsbe a testet. Öklendezik, hány. Lehányta testvéremet, lehányta a fehér ágyat. Véres hányadékot törölget a történész, törölgetem én is, Laci meg zavartan topog. Együtt veszszük le a fölhevült testről a nedves, tapadós, vérfoltos pizsamát. Együtt öltöztetjük tisztába apánkat. Ő nem tudja, hogy az a fekete ruha van mindkettőnkön, amire anyánk adott pénzt erővel, hogy szépen álljunk majd a sírjuknál.

– Sietnünk kell – mondja Jóska. – Megy a vonat.

Bólintok, hogy sietnünk kell.

Szerettem volna apánkat megnyugtatni: ne féljen, meg fog gyógyulni, vigyáznak rá az orvosok. Milyen szerencse, hogy itt van Jóska, itt dolgozik az egyetemen, tisztelik a doktorok, talán félnek is tőle, de nem mondtam semmit. Menekültünk, sietnünk kellett a vonathoz.

Döcög velünk a szerelvény, szinte nem is veszünk tudomást egymásról, meg arról, hogy merrefelé is megyünk. Mintha idegenben kóborolna velünk a rozzant kupé. Alig érzékelem, hogy itt van velem szemközt a fiam, mellettem pedig a testvérem. Nem érzékelem a tájat sem, magamba zár a félelem és a fájdalom. Hadd hulljanak a megöszült levelek, hadd görnyedjen gyönyörében vagy fájdalmában a dunántúli táj. Apámék nagyon szép házat építettek. Megmutatták, mire képes két kis öreg. Éppen tíz éve költöztek vissza a szülőföldre, nem bírták ki Pestet. „Csak még egyszer vakarhatnám meg a Fecske farát!” – sóhajtott vasárnaponként az erkélyen, s elnézett az édes szülőföld felé. Mennyi zsák krumplit felhordott a vásárcsarnok pincéjéből, nyugdíjasként, hogy az én „megmentésemért” eladott újvárfalvai ház értéke,

az a százezer forint valamicskét szaporodjon! Hajnali négykor ment a villamoshoz, több mint egy órát zötykölődött a csarnokig naponta, este nyolckor-kilenckor pedig haza. Közben megállás nélkül cipelte a zsákokat, húzta a magasra pakolt hatalmas kézikocsit. S felépült a ház. Újra felépült. Először háború után, azután békében. De nekik nem volt békéjük soha. Ragyog az okkersárgára bepucolt háorszobás, nagy konyhás, fürdőszobás, beépített verandás ház, csillog rajta a fehér szegély, könnyedén leng az ajtóra akasztott függöny. – Tietek lesz, fiam, nektek építettük. – Pompáznak a rózsák a kertben, szívmagasságig nyújtogatják fejüket, némelyik nagyobb az embernél. Rózsaerdőt varázsolt anyám a tarackos, foghíjas telekre. Harsog a finom gyp, kék szőlőfürtök duzzadnak a lugasokon. Itt minden apánk és anyánk keze munkáját dicséri. Kinek a lábához borul majd a tágas előszoba zölden hallgatag páfránylevele? Olyan tisztaság van itt, mintha a levegőt is kifényesítették volna. Amilyen csak az ő szívükben lehet. Az enyhén lejtős udvar hátsó, elkerített részén kacsák dödörésznek fehérén, tyúkok tollászkodnak a testükhöz méretezett gödrökben, fölöttük két piros kakas büszkén hordozza taróját. S milyen szelídek ezek a tyúkok. Ha elmegy mellettük az ember, félénk örömmel egyik-másik leguggol, simogatásra vár, tollászkodik. A téglából épített ólban három süldő hízik; laposan pislognak rám, rőfögve emelik fejüket, amint beszólok hozzájuk a deszkakerítés felett, apám hangját utánozva: – Jól vagytok, conikáim?

Segíteni kellene rajtuk. Azt a rengeteg munkát, betegén, apám meg anyám nem bírja már. Ki kellene venni kezükből a nehezét, mielőtt összeroskadnak. De segíteni csak úgy lehet, ha itt vagyunk. Valahogyan vissza kellene fogni őket, nem lehet, hogy anyám is apám sorsára jusson.

Micsoda véget ér az ember, aki egész életében megállás nélkül dolgozik? És micsoda harcot kell vívni a halál ellen is! Amikor bajba kerültem, ők nem töprengtek, hanem cselekedtek. Felköltöztek hozzám Pestre. Most rajtam a sor. Meg kell könnyíteni utolsó napjaikat. De lehet-e távozni szépen ebből az életből? Apánk a legkisebb fájdalomtól is pánikba esik; elromlottak az idegei. Sír, fogja a kezem, könyörög a szeme. Hogyha hazaköltöznénk, nem kellene krajcároskodni, akadna

munka Kaposváron, valamelyik újságnál, Marika pedig otthon maradhatna velük, vigyázhatna rájuk. Kell nekem az irodalommal birkózni? Hiszen a kutyának sem kell, amit csinálok. Hagyjam itt Lajost is? De hiszen Magda azt mondja: nem érdekli . . . Lajost nem érdekli, mi történik velem? „Nem tudom, használok-e neked, vagy ártok, ha szólok a könyvedért.” Majd meglátogatom, kocsit is vehetünk akkor. Kétszáz kilométer nem olyan egetverő távolság. Itthagynom a klubot is. Szentpéteri akart vidékre költözni, gondozni az örökségét, s én megyek el. Az újságírás végképp nem érdek. Elhagyom a köszörűst is, csak majd néha, legalább gondolatban járom végig azokat az utakat, a palánk mentén, ahol megtorpannak a fények is. Elfutottam onnan is. Majd ögyelegve vissza-visszajövök, csemetek a bélyegzőórával. Senki sem hallja meg, nincs nekik senkijük, se pártjuk, sem szakszervezetük. Ha lenne lélek valakiben, segíteni rajtuk, pártolná őket. Csak ők valakik, a dolgozók, kikből az élet fakad. Nem tudják ezt a megalázottak, s én is csak most gondolom, a halál sötét fényénél veszem észre az életben hiányzó emberi emancipációt. Hozzájuk képest minden és mindenki eltörpül.

Pesti lakásunkat fenntartanánk, kiadnánk, az is hozna pénzt. Legyen visszautunk, ha majd visszajönnénk. Nem minden reménytelen, s írni mindenütt lehet. Az agy már majdnem megsérült, sietni kell a vizsgálatokkal, gyöngé a vérellátás, veszélybe kerülhet apánk elmeállapota. Összeszűkültek a koszorúerek, a legyöngült szív nem bírja pumpálni a vért. Sétálgathat-e még a kertben, anyám rózsáival beszélgethet-e?

Anyánkat is szeretjük volna megnyugtatni, s azt hazudtuk neki, apánk jobban van, csak lefogyott kicsit. Már két hete nem evett, a fertőzés miatt háttérbe kellett szorítani a szívvizsgálatokat. De lesz-e idő a beavatkozásra? S ha végképp megsérül az agy?

– Ne menj el utána, apu hamarosan hazajön. De nagyon kell ám vigyázni rá! – mondtam, a legrosszabbra gondolva. – Majd beszélgetünk, csak előbb kihordjuk és elterítjük a trágyát. – Gyere te is – intettem Lacinak.

Jóska is jött. Három vasvellt fogtunk; én apám gumicsizmájába léptem, úgy álltam bele a cuppogó, ragacsos ganyéba. Megpakoltam a talicskát, Laci kitolta az eperföldre, Jóska pedig elteregette.

– Megy itt minden, amikor marxista irányítja a ganyészórást! – ugrottam bátyámat. Megállás nélkül sürgölődtünk, hogy az a sok piros csillag jövőre is ragyogjon, adják csak a filléreket és a forintokat: egyet, kettőt, hármat, tizenötezret. Sokat kell értük hajladozni. De jövőre ki fogja leszedni a csillagokat? Ezek a beteg öregemberek?

– Az ember meghalhat, fiam, de a földnek teremni kell. Elpusztulnánk, ha élve kellene néznünk a föld pusztulását.

Anyám a disznókat etette. Napjában háromszor vitte a súlyos, moslékkal teli vödröket, de már csak egy pohárral bír el, magasról öntögeti vályúba a moslékot. És sír. Nem hajlik a dereka. Siratja magát, sír apám után, sír a fájdalomtól. Apám meg a kórházban sír anyám után.

– Elnéztem szegény anyákat, azt a kis vézna testet, mikor a ganyét egyedül húzkodta ki a disznók alól. Nem tudtam segíteni neki – mondta, és meg-megremegett válla a zokogástól. – Micsoda szégyen . . .
– rejtette zsebkendőjébe arcát.

A kórház folyosóján jövő-menő egészségesek és betegek megtorpannak. Sír egy férfi, gondolták, és mentek tovább.

– Ezután nem szabad disznókat tartani – mondtam. – Ti már nem bírtok velük. Ez a három is sok.

– Nem tartunk. Egyet se tartunk, meglátod.

Kicsit megnyugodott. Megigazítottam a válláról lecsúszott fürdőköpenyt, s azt gondoltam, mennyire nem idevaló a parasztember ezzel a fürdőköpennyel.

– Csak akkor honnan lesz ganyé az eper alá? – mondta. – Anyátok úgy szereti az epret, gyönyörködik bennük, becézgeti, csillagomnak mondja. Mászik értük a földön, számolgatja: elmentek a városba, s hogy egy fillér, kettő, három, tizenötezer . . .

– Azért se görnyedezhettek. Ki kell irtani a csillagokat.

Trágyahordás közben meg-megállunk, beszélgetünk kicsit.

– A Magvetőtől is visszakaptam a verseimet – mondom testvéremnek. – Hétfőn megyek értük a kiadóba. A te könyveddel mi van? – fordítok a szón. Már két éve leadta ő is a Magvetőnek az *Ígéretek földjét*, de pénzt nem látott még a szerződés után sem. Azt mondták neki: várni kell, nincs pénz.

– Voltam benn – villan nagy testvérem szemüvege az őszi napfényben. – Azt mondta annak a dán tökfejnek a titkárnője: mit képzelsz maga, csak úgy be lehet menni a Kardos elvtárshoz? Na, a kurva anyátokat, mondtam, majd bemegyek én az elnökhöz, és megkérdem tőle: Losonczi elvtárs, igaz, hogy maga itt senki? Mert még az öccse is ezt mondja magáról!

– Ezt mondtad a titkárnőnek?

– Levelet írtam Losonczinak.

– Mit írtál neki? – S magamban azt gondoltam: megteheted. Az Elnöki Tanács elnöke írta Barcsról szóló könyved bevezetőjét – de én kinek írjak?

– Azt írtam, amit az ördög mondott.

– Ki az ördög? . . .

– Amit a szerkesztő mondott. Hogy ezek a patkányok elszívják a mi fajtánk vérének.

– És ezt el is küldted neki?

– Miért ne! Nem azért írtam? Nincs igazam?

– Durva. Útszéli.

– De hát ezeknek van pénz! Maga a szerkesztő mondta, hogy mindenféle fiktív könyvekre szerződést kötnek velük, ezek meg felmarkolják a pénzt.

– De lepatkányozni őket? Nincs igazad.

– Te se értesz engem, öcsikém – mondta megvetően Jóska, és dühödten szórta a feketére érett trágyát. Hirtelen valami érthetetlen düh fogott el. Forrt bennem a méreg, hogy persze, ez is csak a saját bajával törődik, egyetlen szóval se kérdezett: aztán mondd csak, mi van a verseiddel? Folyton a sajátját hajtogatja – a nagy történész! Elmegy az arabokhoz, ahelyett hogy a magyarok történetével foglalkozna! Igen, ez kicsit kényelmetlenebb, veszélyesebb. S nagyzol, hogy üldözik, hogy azt mondta neki valaki: vagy a Vörös-tenger partján, vagy itt a Dob utcában, de meglátja, még elüti egy teherautó! Szidja a zsidókat úton-útfélen, neki mindenki dán, tökfejű próféta, Messiásra váró, nagy szakállú hatökör.

– Antiszemitizmussal itt semmire se mész! – vágtam vissza. – Hülye vagy.

– Mit mondtál? – állt meg Jóska kezében a vasvella, rajta jókora trágyacsomóval.

– Még te beszélsz? Már rég meg akartam mondani neked, hogy igen durva vagy anyánkhoz is. Nem ezt érdemli tőled.

– Ne kertelj itt nekem, tökfej! Mit mondtál?

– Azt mondtam: az antiszemitizmus a hülyék szocializmusa.

– Hagyjátok már abba – szólt közbe Laci. – Mit kell ilyesmin veszekedni?

– Kit hülyézel te, költő?

– Téged. – S fordultam, hogy megyek vissza a dolgomra, de hirtelen elsötétült előttem a világ. Jóska vellájáról nagy csattanással vágódott arcomba a trágya. Minden porcikám reszketett. Vibrált körülöttünk a levegő. Felkaptam a földről egy csomó szart, és megindultam bátyám felé.

– Állj meg, mert keresztüldöflek! – sziszegte.

– Döfj, ha mersz! – ordítottam, és arcába vágtam a ganyét. Laci mindezt tehetetlenül nézte. Jóska földre vágta a vellát, és nekem rontott. Földre zuhantunk. Ütöttük egymást, közben szitkozódunk. Minden sértettségünket, tehetetlenségünket és megcsúfoltatásunkat beleadtuk az ütésekbe. Üvöltött és ütött Jóska, üvöltöttem és ütöttem én. Hol ő, hol én kerültem felül, nyomkodtuk egymás fejét a szaros földre, Laci meg csak tehetetlenül orditozott, nem tudott lecibálni bennünket egymásról.

– Mama! Mama! – kiabált segítségért Laci. Ez is a mamának kiabál, nem tud segíteni az önmagán sem. Úgy éreztem, megőrülök a szégyentől és a dühtől, szemem és a szám megtelt mocskokkal. Amint anyánk jajveszékelő hangját meghallottam felettünk, megpróbáltam kivergődni testvérem szorításából, de nem engedett.

– Megölik egymást! Segítség, emberek! Lacikám, csinálj már valamit! Megölik egymást! Megváltó Isten, én ezt nem bírom ki!

Hirtelen enyhült a szorítás. Kicsúsztam testvérem alól. Feltápáskodtam. Jóska is talpra állt. Egymástól elfordulva, megszégyenülten veregettük a ránk tapadt mocskot. Nem mertük felemelni a fejünket.

Anyánk a diófának borulva zokogott. Fogta a derekát, Jóska pedig vaksin kotorászott a földön.

- Nem láttad a szemüvegemet?
- Ott van – mutatott rá megvetően Laci. A szemüveg ripityára törött a megtaposott földön.

Odamentem anyámhoz, szerettem volna átölelni, de csak kérleltem, hogy ne sírjon. Jött a bátyám is. Síró, zokogó anyánkat betámogattuk a házba. Úgy éreztem, le kellene roskadni, átölelni egymást, összeborulni és sírni. De már ezt sem lehet, csak szégyenkezni.

Telefon és telepátia

A huszadik század egyik decemberének második csütörtökén megbeszélt helyre és időre siettem Jósikához, nagy testvéremhez, a politikai főiskolára. Joszif a hallban üldögélt, újságot olvasott, várt. Azóta, hogy alaposan összevertük egymást a trágyás hazai földön, még jobban szertünk volna egymással beszélgetni, de csak telefonon tartottuk a kapcsolatot. Micsoda telefonok voltak azok! Nem szóltunk a verekedésről, a büntudat mégis ott szendergett idegrendszerünkben, befészkelte magát agytekervényeinkbe, rejtegetni való szégyen leplébe burkoltuk a történeteket. Lelki szemeink előtt nem tudtuk eltüntetni a trágyás, feltúrt, ótvaros földet, verekedésünk nyomait. Nem tudtuk visszafogni hangunk reszketését, a zuhogó ütlegek múlhatatlan visszhangot vertek a mélyben, a felszínen pedig egy ripityára törött szemüveg apró csepei csillogtak az őszi verőfényben. Tolakodó harmadiknak közénk állt, összekapcsolt és elválasztott bennünket a telefon, újra meg újra riadalmat hagyott maga után a kimondott, gyarló emberi szó, áthidalhatatlannak bizonyult a távolság. Idegenek maradtunk. S mint a végtelen világmindenség magányos embere, újra meg újra reménykedve reménytelenül kerestük a kapcsolatot.

Budapest hívta Pécsset, igen, Pécsset, nem Bécset, vagy Pécs hívta Budapestet, testvéreként szorongtunk a kagyló mélységes zúgásában. Valahányszor föltárcsáztam Jósikát, éreztem, hogy a mérhetetlen távolban, valahol egy titkos föld alatti laboratóriumban lassú méltósággal és titokzatosan forog a nagy fehér-fekete kerék, s tekeri föl a hangunkat. Minden érzékszervemmel éreztem, nemcsak hallottam, hogy

finoman surrog és olykor-olykor kattan is egyet, szabályosan, ritmikusán, alig hallhatóan, mégis tisztán kivehetően, olyan ritmusban, amelyet csak ember tud létrehozni. Nem, ez nem képzelődés. Hallom, ahogy a szalag finoman föltekeredik, elszívna hangunkat, kiűritené kapcsolatunkat, s részvétellel tölt el minket: nem hallgatunk el, dacolunk a félelemmel, nem maradhat úr kettőnk között, nem törhet szét, nem zuhanhat semmibe a testvéri kapcsolat, csak azért, mert egy steril laboratórium agyán forog egy nagy fehér-fekete kerék, sajnálatra méltó magányban, akkora magányban, amekkora csak egy szürke kis bogárrá tompult lehallgatónak kijár.

– Isten helyébe a rendőrség lépett – dörmögöm. Hogy jók legyünk, ne tegyünk semmi rosszat, engedjük át a cselekvést másoknak, a zsarnokoknak, a belénk ültetett cenzornak, a láthatónak és láthatatlannak.

Elképzelem Jóskát pécsi lakásában. Egyedül van. Elhagyta a második felesége is. Ír. Jönnek belőle a könyvek: Az arabok története, A nemzetközi terrorizmus, A barcsi Vörös Csillag 40 éve, A babócsai Határőr tsz története stb. Én is írok és hallucinálok. Megijesztettek?

Új szörnyek népesítik be a civilizáció minden zegét és zugát, s hányan kiírhatnák panelmagányuk szemöldökfájára az ósdi mondatot: Imádkozzál és dolgozzál!

– Küzdök, Uram! – szakad föl belőlem a sóhaj akaratlan, s nyomában szomorúság hömpölyög át rajtam, de nyomban megremegek, hogy milyen nevetséges ez is, milyen szálnalmasak a gondolataim és érzéseim, tudatlanságom jelei.

Hallom, komoly tudósok kutatják a parapszichológiát, kísérleteznek titkos, föld alatti laboratóriumokban, ki akarják találni az ellenségnek még a gondolatát is, mert ellenségnek lenni kell, anélkül nem létezhet egyetlen zsarnok sem. Addig nem nyughatnak, amíg el nem pusztítják, igába nem hajtják a másikat, ehhez azonban először ki kell fürkészní a gondolatait, de hát az még semmi, csak akkor valami, ha leírják, papírra vetik azokat. És ezeket a papírra vetett titkos jeleket, amiket valahol páncélszekrény mélyén őriznek, sok ezer kilométer távolból médium segítségével próbálják elolvasatni. Íme, a humanizált inkvizíció.

Nekem nincs páncélszekrényem, nem is akarom elzárni önleplezés-
sem dokumentumait; ki akarom adni a kezemből. Egyelőre mégis ör-

zöm szaporodó és esendő szavaimat. Mihelyt elgondolom és leírom őket, azt képzelem, máris tudják valahol, talán ott, ahol nem kellene tudniuk, talán ott, ahol bárcsak tudnák. Pintyeg a telefon, úgy érzem, nemcsak belátnak ide, ahol élek, gondolkodom és leírom, ami eszembe jut; belém is hallanak. Kihallgatnak. Nem kell lemennem az utcára ahhoz, hogy nyugodtan elolvassák mondataimat, nem kell magukra hagyni szavaimat, nem kell belopakodniuk ahhoz, hogy mindent tudjanak rólam. Pórusaim tele vannak poloskákkal, a zsarnokok pedig jókat röhögnek rajtam, kis hülyének neveznek, én pedig bizonyos lehetek benne, hogy amit leírok, a rendőrök olvassák először. Dolgozom és imádkozom. Isten helyébe a rendőrség lépett. Könnyebb percekben szépen beszélek a feleségemmel és a gyerekeimmel, el-elmegyek horgászni, s ha nem akad hal a horgomra, hazafelé elmondom magamban Kassák egy szép verssorát: Boldog vagyok, hogy ma sem fogtam semmit.

Jóska kezét jó testvérhez illőn szorítottam meg, közben sokadszor villant át agyamon, hogy ez az én nagy testvérem éppen olyan, mint én, most mégis úgy néz ki ebben az elegáns, bélelt balonjában, mint egy titkos ügynök. Mint egy értelmes titkos ügynök, tettem hozzá József jóvágású szemüvegére pillantva.

Újat csináltatott, állapítottam meg.

József szállásán

Váltottunk néhány keresetlen szót, azután kimentünk a ligetbe, hogy megkeressük József ideiglenes tartózkodási helyét. A Városliget kopasz fái alatt elgondoltam, rossz helyen járunk; hiszen csak nem itt akar aludni a decemberi avaron az én marxista történészem? De nem szóltam, hiszen egy történész bizonyára mindig és mindent jobban tud, mint a magamfajta. Sétáltunk, mint akik pontosan tudják céljukat, nekem mégis azt súgták az okkult tudományok, nem jó felé megyünk, pedig Józsefnek tudnia kellene, hol keresse éjjeli menedékhelyét.

KONZUMEX – betűztük a magyaros gigantomania homlokzatára ragasztott műanyagot.

– Ez nem az – szögeztük le.
– Így jár az, aki ideiglenesen tartózkodik távol a szülőföldjétől!
Azt sem tudja, hol hajtsa nyugovóra a fejét.

– Talán elköltöztek – mondta bosszúsan. – A professzor azt mondta, itt van szemben a politikai főiskolával.

– Itt van a liget! Lehet itt aludni! Tudod, hogy valaha hányan aludtak itt? Sokan föl se ébredtek.

De ezzel ne viccelődjünk, gondoltam, s mentem tovább egyre bosszúsabb testvérem oldalán, hogy megtaláljuk, amit keresünk.

– Nézzük meg itt – mutatott Jóska egy nagyobb épületre az Ajtósi Dürer sor és a Népstadion út sarkán, mert hátha mégis itt és nem a Városligetben kell szállást keresni.

– De hiszen ez a Kossuth Kiadónak a ... – böngésztem a táblát. Becsörtettünk az ajtón, Jóska pedig odalépett a portáshoz, s mint aki idegen saját hazájában, furcsán szólt a portáshoz:

– Tudom, hogy ez a Kossuth Kiadó részlege, de nem itt van a politikai főiskola szállása?

– Ez – felelte a portás – a politikai főiskola szállása, melyben a Kossuthot is megtűrik.

Ilyenek ezek a magyarok. Kossuthot is megtűrik. Ez igazán rendes dolog, legalább nem a Városligetben kell nyugovóra hajtania fejcskéjét az én nagy testvéremnek. Ezután könnyedén megtaláltuk tesókám szobáját a hatodikon; kényelmes fekvőhely várta a jövevényt. Lepakoltuk holminkat, bátyókám pedig elővarázsolt a táskájából egy üveg csodálatos szökét, melynek zamata pillanatok alatt kéjes bizsergést ébresztett idegrendszerünkben. Az első pohár bort ünnepélyesen, állva hajtottuk fel, közben Jóska kitekintett az ablakon.

– Az ott a Vajdahunyad vára.

– Az meg a Széchenyi fürdő.

– Csak azért, hogy tudjuk, hol vagyunk.

– Ebben az országban bizony sokan nem tudják, hol is vannak. Nemcsak az arab történelemben nehéz eligazodni, nemde?

– Bizony, a történelemben már sokan eltévedtek!

– De akadnak olyanok is, akik hazatalálnak. Engem most éppen

egy amerikai milliomos szabadított fel – mondtam jelentősegteljesen, és előhúztam zsebemből a levelet. – Hallgasd csak!

Tisztelt Benke László!

Tájékoztatom Önt, hogy az MTA-Soros Alapítvány Bizottság Irodalmi Kuratóriuma megvizsgálta és elbírálta pályázatát, és az alábbi ösztöndíjban részesíti:

5000 Ft/hónap

12 hónap időtartamra.

Szabályaink szerint kedvezményezetteinkkel szerződést kötünk, amelynek aláírására és az egyéb teendők megbeszélése céljából szíveskedjen telefonon felhívni Titkárságunkat.

Budapest, 1985. december 9.

Szívélyes üdvözlettel

Quittner János

az MTA-Soros Alapítvány
Irodalmi Kuratóriumának
titkára

– Gratulálok – mondta. – Ez igen! Örölsz?
– Nagyon.
– Marika mit szólt hozzá?
– Éppen vitte le a szemetet, és szokása szerint megnézte a postaládát. Azt mondja, olyan szívdobogást kapott, hogy rögtön nem is merte felnyitni a levelet. Azt gondolta, előbb kiönti a szemetet, s ha addig kibírja, akkor megkaptam az ösztöndíjat, ha nem bírja ki, akkor nem kaptam meg. A kuka mellett akkorát visított örömeiben, hogy visszahangzott a lépcsőház. Azután rögtön felhívott telefonon a Danuviában, remegő hangon olvasta be a levelet.

– És a gyerekek?

– Odáig voltak! Miki rögtön számolni kezdett. Azt kérdezte: az apu most már mindennap kap ötezer forintot? Siettem haza, a srácok és Marika nevetve jöttek eléem az ajtóba. Miki adta át a levelet, s a beállt csendben sóhajtván mondta: Apu, tudod, amikor még szegények voltunk!...

– Csilla és Zsuzsa jól van? – kérdeztem Jóskát, és valami belső szomorúság uralkodott el rajtam. Eszembe jutott Laci is. Nagyjából egykorúak, és ők is apa nélkül nőttek fel. Csilla pszichológus lett, kitűnően államvizsgázott, azért is megmutatta, hogy apja segítsége nélkül is képes véghezvinni akaratát. Sokszor kikapott gyerekkorában, ahogy Zsuzsa is. Csilla egyszer azt mondta nekem, ki akarja kutatni az erőszak családi gyökereit. – Igen magányos az apád – mondtam neki, és elhallgattunk. Józsika jutott eszembe. Ő is egyedül maradt, pedig még csak ötéves. Baby is elhagyta Jóskát, nem tudta elviselni, hogy az ura folyton más nők után lohol.

– Nem találkoztam velük. Csak akkor jönnek, ha pénz kell nekik. Ha semmi bajuk, még csak nem is telefonálnak.

– Egészségedre! – emeltem meg a poharat. Koccintottunk és ittunk.
– Sokat kell színészkedni a pénzért – mondtam, s megmutattam Jóskának a két ajánlólevelet, melyek hozzásegítettek az ösztöndíjhoz.

Magyarázatként hozzáfűztem, hogy miután visszakaptam kéziratomat a Szépirodalmitól, nyomban megpályáztam a Soros-ösztöndíjat.

– Kitüntetésnek veszem, hogy Tamási és Vészi is mellém állt.

– Vészi zsidó? – nézett rám laposakat pislogva Jóska, én meg boszszúsan förmedtem rá, hogy neki ennyi a költő vagy az ember: zsidó vagy nem zsidó. És furdalt a lelkiismeret, hogy Vészit is régen láto-gattam meg, pedig úgy hallom, beteg. Azt mondta Lajosnak telefonba, nem is hiszik az egészségesek, hogy a szív mennyire tud fájni; olyan, mint a porcelán.

– Írtam a Berecznek – mondom Jóskának, és átnyújtom neki a le-vélmásolatot. – Tanultam tőled – nevetek a szemébe, arra gondolva, ha nagy testvérem megengedhette magának, hogy a Losonczyhoz forduljon, nem lehetek szégyenlős én sem. – Érdekelne, hogy mit szólna hozzá.

– Olvasd fel.

– *Kedves Berecz Elvtárs!*

– Tanulékony vagy, öcsém! Kedvesnek titulálad?

– Szörnyetegnek szólítsam?

– Olvasd!

– Figyelj hát!

– Egyfelől a kiúttalanság, másfelől az öröm íratja velem az alábbi sorokat, abban a reményben, hogy Ön segít rajtam.

A Szépirodalmi Könyvkiadó visszaküldte önéletrajzi regényem és verseim kéziratát, mégpedig olyan minősíthetetlen hangú levél kíséretében, amelyben *rendszerellenesnek* bélyegezték. Az alaptalan minősítést nyomban visszautasítottam a kiadó igazgatójának és főszerkesztőjének küldött levelemben, amire ők válasza sem méltattak. Azóta is minden létező fórumon kerestem igazamat, a XIII. kongresszus időszakában még a pártközpontban is, mert a *sértést* nem tudtam lenyelni, előbbre azonban nem jutottam.

Az igazságkeresést főleg papíron folytatom. Dolgozom. S megpályáztam a Soros-alapítvány ösztöndíját, Tamási Lajos és Vészi Endre ajánlásával. Igen nagy öröömre szolgál, nemcsak nekem, hanem családomnak is, hogy néhány nappal ezelőtt az ösztöndíjat megkaptam.

Miután a Szépirodalmi elutasított, a Magvetőnek adtam kéziratomat. Az is elutasított. A Szépirodalmi politikai okokra, a Magvető esztétikai okokra hivatkozva adta vissza kéziratomat.

Úgy tűnhet, a Soros-ösztöndíj birtokában nyugodtan dolgozhatom tovább. Íróasztalom fiókjának? Mert a rendszerellenesség bélyege még mindig rajtam van. Hiába vagyok tagja két megjelent könyvem alapján az Írószövetségnek.

Megfordult a fejemben, hogy elhagyom az országot. De a következő pillanatban azt mondtam: *nem engedhetem margóra szorítani magamat*. Ugyan nem szeretem a kutyabőr-lobogatókat, a munkáspedigré-lobogatókat sem, most mégis meg kell mondanom: tizenhárom évig gyári munkásként dolgoztam, nehezen lettem íróvá. Előbb ösztönösen, később tudatosan, mindenkor a szocializmust, a szocialista embert kerestem magamban és világomban, s ez számomra annyit jelent, hogy demokrata vagyok. Azért rühellek erre hivatkozni, mert azt tapasztalom, szavaiban itt mindenki szocialista, mindenki demokrata, legyen az püspök, pápa, dogmatikus betűragó, arisztokratasarj vagy népfrontos hazaffy. Itthon vagyok. Itthon vallom és vál-

lalom magamat. Ha tévedek, meg lehet győzni tévedésemről, nem ragaszkodom minden leírt vagy kimondott szavamhoz, lehet velem vitatkozni. Csakhogy a kiadó erre sem méltatott. *Anélkül küldte vissza kéziratomat, hogy meghallgatott volna!*

Arra kérem Berecz elvtársat, nyújtson lehetőséget rá, hogy előszóban, személyesen mondhassam el Önnek kilátástalan helyzetem részletesebb körülményeit, s hogy a kiadó hosszabb levélét is megmutathassam. S kérem, segítsen.

Üdvözlettel:

Benke László

Budapest, 1985. december 14.

Kerek az ég

- Mi a véleményed?
- Jó. Nem néztem ki belőled ennyit. S mit válaszolt Berecz?
- Még nem válaszolt.
- Hazamentek karácsonyra?
- Kicsivel azután. Disznóölésre. Tudod, minek mondják anyuék a disznót?

- Heródesnek – felel Jóska, és emeli poharát. – Egészségedre.

Koccintunk és iszunk. Érzem, elérkezett az ideje, hogy Jóska vegye át a szót, s nekem ismét meg kell hallgatnom örökzöld történeteit a nőkről, a nők felett aratott újabb győzelmeiről. A fényképek, jó előre kikészítve, ott hevernek az asztalon.

- Isteni ez a szöke! – mondom előzékenyen az arab templomokról készült képek között őrzött fényképre. – Ezt is beteszed a könyvedbe?

- Ezt máshova teszem.
- És ezt a feketét? – mutatok egy másik képre.
- Bemutassam neked?
- Az első adandó alkalommal!
- És ahhoz mit szólnál, ha nem te, nem is Laci vagy bármelyik másik unoka, hanem én költöznék haza anyuékhoz?
- Te? – ámulok az ötleten.

– Én. Írni mindenütt lehet.
– De hát . . .! – Ezt én írtam egy levélben anyáméknak, amikor elfogott a bűntudat, hogy nem tudok segíteni nekik! Lám, a szülőszerető értelmiség hanyatt-homlok siet öreg, beteg szülei megsegítésére!

– Nem tartod jónak?

– De.

– Téged kifizetnélek az örökségből, a ház pedig az enyém lesz.

Bizonytalankodva bölintok, és arra gondolok, igen szép házat építettek apámék.

– S te mihez kezdenél anyuékkal?

Hála az orvosoknak, apám meggyógyult. A mellkasába épített péskemékerrel évekig élélhet; anyám gerinckötőt kapott. Nem tud lehajolni. Ha járóképtelenné válnak, mit kezd velük Jóska?

– Ami azt illeti – folytatom, mert nem kaptam választ kérdéseimre –, elkelve a faluban egy arabszakértő . . . Elváltatok? – fordítok a szón.

– El. Baby már be is költözött az új lakásba. Elintézttem neki a tanácsnál.

– Telt rá a kapcsolataidból . . . Szóval, ha nem segítünk rajtuk, idegenekre hagyják a házat.

– Már azt is mondták, elmennek az öregek otthonába.

– Előbb vagy utóbb rászorulnak valakire. És akkor oda a szép ház. Magukra maradnak? Úgy hálnak meg, egyedül? Idegenekre szorulnak? Mint az ország? Mindig tartozni kell valakihez.

– Nincs más megoldás?

– Kinéztem Pécs mellett egy házat.

– Hol?

– Pécs mellett. Egy háromszintes házat. De mit kezdjek benne egyedül?

– Arra gondolsz, hogy összeköltözhetnénk?

– Arra.

Három nemzedék együtt! Nem is rossz. Ez anyagilag is kivihetőnek látszik. Ha mindhárman eladnánk, amink van, jól élhetnénk együtt.

– Jó ház?

– Jó. Minden szinten van három szoba, a hozzá tartozó helyiségekkel. Függetlenek lehetnénk.

– Nincs is jobb a függetlenségnél. S melyik szinten lakna az értelmiség?

– Legfelül a költők. A történészek beérnék a középső szinttel. A dolgozók, amíg bírják a munkát, legalul, a földszinten. Addig is elgondozhatnák a szép nagy kertet. Segíthetnénk nekik. Írni pedig mindenütt lehet, nem?

Tűnődve kortyolgatom a bort. Ez igazán nem rossz. Jól megférhetnénk együtt, ez a megoldás jónak látszik. Mégis van egy bökkenő.

– Anyuék nem hagynák ott a szülőföldjüket. – És arra gondolok, hogy egyszer már elköltöztek, hozzám; de már késő, hogy a megsokkottból még egyszer kimozduljanak. Szétszóródtunk. Tízmillió itt, ötmillió kívül az országon. Anyámék Somogyban, Jóska Baranyában, mi meg Pesten. Hogyan találhatnánk egymásra, hogyan segíthetnénk egymáson? Lám, ez a Soros segít rajtam, segít Magyarországon, nagy testvérem jó szándékához nem fér kétség, mégis külön pályákon fut az élet. Ahelyett, hogy közelednénk, távolodunk egymástól.

– Egészségedre! – billenti poharát Jóska.

– Egészségedre! De azt ismered-e, hogy: *Szóla Magyar: bejl ki tudja Merre van a hazánk útja? Kerek az ég mindenfelé* – Anyám, anyám, meghalsz belél!

Testvérem bólint és iszik, én meg eltűnődöm, hogy ha legalább időnként összejöhetnénk abban a háromszintes házban ...!

– Szép az a ház?

– Szép. Völgyben van. Körös-körül hegyek vannak.

– Nem vizes?

– Lábakon áll. Kicsit meg van emelve, de hát ha jön az özönvíz, legalább együtt pusztulunk, nem?

– Vagy külön-külön mentjük az életünket. – És azt forgatom a fejemben, hogy mennyien elhagyták az országot a meggazdagodás reményében, vagy azért, mert elűzte őket a hódító, a fegyver, az elnyomás. Menekülünk a szélrózsa minden irányába, mert itt élni nehéz, írni pedig mindenütt lehet. Kitántorogtak, nem akarták kilukasztani a bőrüket. Jozsif is milyen nehezen találta meg szállását a Városligetben! Felbolydult a világ, úzott szarvasokként menekülnek az emberek, mennek egyre beljebb a sűrűbe, megyünk, s végül apánkat tűzzük agancsunkra. Sosem lesz vége?

Úgy elmerültem gondolataimban, észre se vettem, hogy Jóska már más témánál tart.

– Álltunk a Vásárcsarnok előtt, s egyszer csak egy tizennégy-tizenöt év körüli gyerek toppant elénk. Ránk szögezte a puskáját.

– Az is a szarvast üzte – motyogtam.

– Föl a kezekkel! – kiáltott a gyerek, nevetségesen vékony hangon.

– Öcsém, ne marháskodj, mondtam neki.

– Nekem mondod?

– Mert úgy váglak nyakon, hogy taknyodon csúszol a Kálvin térig!

– Mire ő...?

– Föl a kezekkel! S hogy bizonyítsa, eszébe sincs tréfálkozni, a csarnok nyitott ajtajába eresztett egy sorozatot.

– Arról a csarnokról van szó, ahol apu húzta azt a zsákokkal feltornyozott kétkerekű kordét?

Jóska bólint és folytatja:

– Tarkóra a kezeket, és hátra arc! Indulj! – vezényelt a gyerek, mi pedig engedelmesen elindultunk. A kölyök egyáltalán nem tréfált. Mentünk egyenesen a tankok felé, a Kálvin tér irányába, és arra gondoltam, csak ezt ússzuk meg. Mert ha ezek odapörkölnek a gyerekre, minket is szitává lőnek.

– Pucoltál, egyetemista – mondom elharapva a szót. Elszégyellem magam. Ő pucolt? Meg azok, akik a nyitott határon át menekültek az országból? Rákosi, Gerő, Piros, Hegedüs meg a többiek – azok pucoltak. Keletre, ahonnan jöttek. Mindenki az életét mentette.

– Kiértünk a városból, s azután teherautón és gyalog vettük az irányt hazafelé. Fonyódon köztörvényes bűnözők állták el utunkat. Leszedték rólam a kabátot, azután mehettem, egyenesen Vrácsiknak.

– Azt az új télikabátot?

– Nem. Az a kollégiumban maradt.

– Emlékszem, éppen kinn voltunk a mezőn, szedtük a kukoricát, te meg futva jöttél hozzánk, keresztül a kukoricáson. Nagyon örültünk neked.

– De anyu második szava az volt, hol van a kabátom. Azt siratta.

– Ne légy igazságtalan.

– Azután ráparancsolt apura, hogy menjen el érte Pestre. Hiába beszéltem. Fogalma se volt róla, mi történik ott.

– Később, nem is egyszer, úgy mesélték el a történetet, mint akik együtt járták meg a hadak útját. Apu kapualjból kapualjba szökellve ment föl a Móricz Zsigmond körterről a Ménesi útra, s mintha magam is láttam volna azt a kilőtt tankot azon a meredek lépcsősoron.

– Nem úgy lőtték ki. Bombát dobtak rá egy ablakból. Apu pedig majdnem meghalt egy kabátért.

– Szegények voltunk. Te arról nem sokat tudsz. Csak arra volt gondod, hogy tanulj. De mit akartál mondani azzal a gyerekekkel?

– Azt akarom, hogy tisztán láss.

– Én is azt akarom, hogy tisztán láss. Ezek a te történeteid önmagukban nem sokat mondanak. Történeteket bárki mesélhet. Persze hogy voltak gátlástalan, elvetemült bandák is; ezek minden forradalom velejárói, de nem ez volt a jellemző – te ne tudnád, történész!

Előadás

Kicsit fölemeltem a hangomat, és ebben a pillanatban eszméltem rá, hol is vagyunk. Ez a politikai főiskola hálóterme, állapítottam meg. Megtörténhet, hogy vannak itt lehallgatókészülékek is.

– Mit gondolsz, mások is hallják, amit mondok?

– Mikor az előadó beszél, a hálókban is hallani.

Csak hadd hallják, villant át rajtam, s elképzeltem, hogy a központi előadóteremben, valamilyen központban, fejek hajolnak össze: kopasz fejek és összeráncolt homlokok . . .

– Az imént azt akartam mondani, nemcsak az új nemzedék nem ismeri apái és bátyái történelmét, apáink és bátyáink sem ismerik saját történelmüket, akik pedig részesei voltak az eseményeknek, történetesen a barikád egyik vagy másik oldalán. Nem lehettek ott mindenütt. És ne felejtse el, hogy Rákosi és Gerő vak és bűnös politikája a zsarnokság eszközévé züllesztette a szocializmus eszméjét; még maga Kádár is ezt mondta azokban a napokban. Ő maga is a dicsőséges forradalomról beszélt, igaz, hogy azután elmondta és azóta is mondja az

ellenkezőjét. Ne felejtse el, hogy Rákosi és Gerő mögött szuronyok álltak, azokra támaszkodtak, az oroszok pedig saját érdekükben taktikáztak, azután pedig nem érdekelte őket, hogy mennyibe kerül a győzelmük. Amikor számukra is túl piszkos lett Rákosi mundérja, Gerőt választották; Nagy Imre későn kapott hatalmat, pedig ötvenháromban, a szocializmus megújódását meghirdető kormányprogram idején még jókor lett volna eltörölni a rendőrállamot és valóban demokratikus útra térni. A demokratizálódást a sztalinisták megsokallták, a kulisszák mögött addig folyt a hatalmi harc, míg a nép viszont ezt sokallta meg, és felrobbant az ország. A robbanás végeredményben kapóra jött az oroszoknak, s a sztalinisták segítségével erőszakkal erősíthették meg pozícióikat.

– Ezt komolyan mondd? – szólt közbe Jóska.
– Komolyan. Pedig én csak Újvárfalván vonultam fel.
– Én meg itt. A tömegben majdnem elértem egészen a Parlamentig. A diákok felkapaszkodtak a tankokra, barátkoztunk az oroszokkal, így vonultunk az utcán végig. Egyszer csak eldördültek valahonnan a fegyverek, s néhány diák lehanyatlott az orosz tankokról.

– Az ÁVO lőtt.
– Mikor eldördültek a fegyverek, a harckocsi farolt egyet, ráírányította ágyúját arra a pontra, ahonnan a lövést kapta. Ahogy elfordult, akaratlanul összetaposott a körülötte tolongókból jó néhányat.

– Számomra ebből több kérdés adódik. Mit keresett itt az orosz tank?

– A polgárháborút akarta megakadályozni.
– Tévedés. Ha nem lett volna itt, nem mertek volna provokációt elkövetni az ávósok, nem maradtak volna hullák a Parlament előtt, és nem taposta volna el a tüntetőket. Aki ott és akkor mindezt átlátta, vagy csak ösztönösen átérezte, fegyverrel vagy fegyvertelenül követelte az ÁVO megszüntetését és az oroszok távozását. A népharag elszabadult, mert mindenki elkésett. Nagy Imre is késlekedett, Kádár is. Az írók hiába követelték, hogy a párt álljon a tömegmozgalom élére, akadályozza meg a robbanást, később pedig a vérontást. Így történhetett, hogy a magyar sorskérdéseket az oroszok dönthették el. Azokban a zivataros napokban a magyar nép igaz lelkiismerete az írók voltak, ők

azt akarták, hogy a bűnösök felett ne az utcán ítélkezzen a nép, hanem a törvény a tárgyalóteremben. És ne felejtsd el azt se, hogy Nagy Imre azt mondta: a Vörös Hadsereg nem lövünk. A Vörös Hadsereg azonban nem habozott, pedig még Hruscsov is habozott, az utolsó pillanatig nem akart beavatkozni; s lőttek a magyar népre, munkásokra és diákokra. A legnagyobb bűnösöket pedig kellő időben Moszkvába menekítették. Rákosi már korábban megszökött, Gerő, Hegedüs, Bata és Piros ugyancsak menthette az iroháját. Hegedüs, saját bevallása szerint, sohasem érezte magát olyan szabadnak, mint akkor, moszkvai dácásjában, amikor – teszem hozzá – itt magyarokat gyilkoltak. A forradalom alatt és a forradalom után. Hegedüs amíg hatalomban volt, ellenforradalomnak tekintette a magyar forradalmat, de még a hatvanas években is igyekezett kisebbiteni, nemzeti felkelésnek nevezte; ezt tőle magától tudhatjuk, *Élet egy eszme árnyékában* című könyvéből. Kádár apológétája azt mondja, hiba volt kilépni a Varsói Szerződésből, nem helyeselte a többpártrendszer bevezetését sem, de mindezt utólag mondja, akkor ugyanis hallgatott. Hallgatott Rákosi alatt is, mert félt, de azért közben Gerő oldalán miniszterelnök lett.

– A Varsói Szerződésből kilépni és a többpártrendszert bevezetni valóban alapvető politikai hiba volt – mondja Jozsif. – A szovjetek nem nézhették tétlenül, hogy Magyarországot kiszakítsák a testéből.

– Utólag könnyű hibáztatni Nagy Imrét. De gondold csak bele magadat abba a helyzetbe. A tömeg követeli az oroszok távozását, a többpártrendszer visszaállítását, az ÁVO megszüntetését. Mit tehetett volna Nagy Imre, akivel akkor Kádár is mindenben egyetértett. S azt mondd, kiszakítani a szovjetek testéből Magyarországot? Az amerikaiak azt sem tudták, mi történik itt. Moszkvában még Gerő is elismerte, hogy a nyugatiakat is váratlanul érte a forradalom kitörése, eszük ágában sem volt beavatkozni.

– A Szabad Európa folyton ugatott, uszította a népet. Még hogy nem avatkoztak bel A kibicnek semmi se drága.

– De nem Amerika támadta meg Magyarországot. A törvényes magyar kormány semlegességet hirdetett, maga Kádár is azt mondta, függetlenség és demokrácia nélkül nem létezik szocializmus. Azt azonban elismerem, hogy a többpártrendszer bevezetése az erők szétforgácsolá-

sát jelentette. Sok apró párt alakult, még Petőfi Párt is. Nézd csak meg a korabeli újságokat, dokumentumokat, köztük a Népszabadság első számát, melyből az is világosan kitűnik, hogy a forradalom győzött, a törvényes magyar kormány a rend, a forradalmi rend helyreállítására törekedett. Megalakult a forradalmi karhatalom, Király Béla vezetésével, amely az 1848-as nemzetőrség utódjának tekintette magát, s az volt a célja, hogy a nemzetőrség alakulatai és tagjai minden erővel különítsék el magukat a szórványosan fellépő rendzavaróktól. Maléter Pál is kiáltványban fordult a magyar dolgozókhöz, hogy vegyék fel a munkát, ne sztrájkoljanak, mert ez a sztrájk már nem az ellenfelet gyengíti, hanem a győztes forradalmat. November másodikán és harmadikán több budapesti és vidéki üzemben, így például éppen Baranyában, megindult az élet. És ezt az ismét meginduló életet kezdték szétlőni az orosz tankok november 4-én hajnalban. A forradalmi rend kibontakozására nem hagytak időt az oroszok, hatalmas erővel fojtották vérbe a magyar nép nemzeti demokratikus forradalmát, amely azért volt nemzeti forradalom, mert az egész nemzet szállt szembe a törpe kisebbség uralmával, kikiáltotta a független és semleges Magyarországot, a monolitikus párturalmat megtörte, megosztotta a hatalmat. Az ugyan igaz, hogy a sok kis párt szétforgácsolta az erőket, de a forradalmi rend helyreállítása után ez is kiforrt volna magát, s létrejöhetett volna négy-öt párt, köztük egy erős szociáldemokrata és egy kommunista párt, s ez valódi biztosítéka lehetett volna a demokráciának.

– Arra nem gondolsz – állított meg a beszédben nagy testvérem –, hogy mi lett volna itt akkor, ha a szovjetek nem avatkoznak be? A libanoni vérengzés gyerekjáték ahhoz képest, ami itt Közép-Európában bekövetkezett volna. Jobban tisztelhetnéd a tényeket! Nemcsak a Szovjetunió avatkozott be és döntötte el, ahogy te mondd, a nemzeti sorskérdéseket, hanem Románia, Csehszlovákia, sőt Jugoszlávia és Kína is.

– Még a velünk szomszédos Kína is!

– Valamennyien ellenforradalomnak tekintették a magyar tragédiát – folytatja Jóska. – S mit gondolsz, miért?

– Lehet, hogy a kormányok ellenforradalomnak tekintették a ma-

gyar forradalmat, de a népek nem. Azokat soha és senki sem kérdezi meg létfontosságú ügyekben.

– Szónokolsz, öcsém! Hallgass inkább ide, mondok egy Petőfi-verset: *Meddig alszol még, hazám? Szántanak szomszédid, S a magokéhoz oda Szántják földed szélit.*

Jóska jelentőségteljes szünetet tartott.

– Mit akarsz ezzel mondani?

– Tudod, miért mondtak igent a bevonulásra nemcsak a románok, hanem a jugoszlávok is? Azért, mert féltek, hogy a magyarok győzelme esetén visszaköveteljük a magyar területeket. S a határrevízió a libanoni vérengzésnél is nagyobb vérengzésbe torkolt volna.

– Ez föl se merült.

– De fölmerülhetett volna!

– Az meglehet, hogy a szovjet szuronyokkal támogatott kormányoknak volt okuk félelemre, de a népeknek nem volt, a határrevízió kérdése föl se merült. A magyar ügy éppenséggel példa lehetett volna az ő számukra is az igazi függetlenség és demokrácia kivívására. A szovjet mintájú szocializmus elvetése nem először merült fel, és nemcsak Magyarországon, gondolj csak a lengyelekre. S ha ebben a térségben végre demokrácia lehetne, az a nemzetiiségi kérdést is megoldaná, csak-hogy a népeknek a kormányok és pártok nemigen engedik még csak igazán megkóstolni sem a demokráciát, és ennek oka alapvetően nem is a kormányok elvetemültségében áll, hanem abban, hogy a struktúra nem teszi lehetővé a demokrácia igazi gyakorlatát. Te ne tudnád ezt! És igen csodálkozom a logikádon. Te írod az arabok történetéről, hogy az anyaországok történetírása tudatosan igyekszik kisebbiteni a megszállt arab országok gyarmatosítók elleni küzdelmét. De miután a nemzeti felszabadulás történelmi és politikai jogosultságát kétségbe mégsem vonhatták, ezért annak bizonyítására törekedtek, hogy egyedül a gyarmatosító hatalom hivatott a terület, az ország gazdasági-társadalmi, végső soron tehát nemzeti fejlődését előmozdítani. Értelmezem ezt a mi kelet-európai viszonyainkra? Inkább csak annyit mondok, hogy a létező szocializmus 1956-ban jutott el először a demokrácia igazi kérdésfölvetéséig, a demokratikus szocializmus gyakorlati megvalósításának szándékához, amit azonban erővel vérbe fojtottak azok, akik ma-

gukat ugyancsak szocialistáknak nevezik, pedig valójában a szabadságra törekvő népek leigázói. Amíg a demokrácia és a nemzeti szuverenitás eszméje nem juthat el gyakorlati megvalósításáig, addig a véres események megismétlődhetnek. A magyar forradalom szabad, független, demokratikus és semleges Magyarországot akart, a nemzeti szuverenitás és egyenjogúság szellemében, Nagy Imre vezetésével, akit a magyar szabadság hóhérai hitszegő és aljas módon meggyilkoltak. S ezt a tiszta embert, Magyarország törvényes miniszterelnökét, egészen máig még csak tisztességesen el sem temethettük. Miért? Mert még holtában is félnek tőle a hóhérok.

Jóska belekortyolt a borba, kicsit eltűnődött, és azt mondta, hogy amikor először volt Párizsban, s végighajtott autójával a Champs-Élysées-n, egyszer csak azt vette észre, mindenki szembe jön vele.

– Köszönöm, hogy féltesz.

– Ha majd rájössz, hogy a forgalommal szemben nem lehet haladni, annak ütközés a vége, kénytelen leszel irányt változtatni. Iszunk erre?

– Én pedig azt mondom, a döntő fordulatot a politikának kell végrehajtania. A politika számára ez nem erkölcsi kérdés, hiszen az a dolga, hogy ha belátja, másképp nem lehet közlekedni, akkor változtasson. Ami pedig az ivást illeti: Hegedűstől olvastam, hogy a moszkvai dácájában cselédet tartó Gerőnek 1957-ben és még 1958-ban is az volt a baja, bármerre megy, a revizionizmusba ütközik. Úgy tudom, ő is szerette a bort, s az utca emberének elégedetlenségét fogalmazgatta a szovjet kormányprogram ellen, melyben már akkoriban is föl-fölütötte fejét az antialkoholista kampány. Na, bátyuska, erre már ihatunk?

– Egészségedre – mondta Jozsif, s lehajtottuk a maradékot, melyet csaknem igazságosan osztottunk el. Szedelőzködtem, s az ajtóban állva megjegyeztem, hogy ennek a nem akármilyen évfordulónak a hajnalán, történetesen februárban, egész nap a tévé előtt ültem, és reménykedtem. Néztam és hallgattam Gorbacsovot, mert azt mondtam magamban, ez is hozzátartozik életrajzomhoz. – A sorsom, sorsunk függ tőle! Keménykötésű politikus. Alaposan kicserélte a csapatát, és rögtön ott a kongresszuson meg is edzette. Nemcsak barátokat, sok-sok ellenséget is szerzett magának.

– Sztálin óta nem volt ilyen politikus – mondta Jóska.

Az olvasókörok felkelése

Kriptafényben

Esténként, lefekvéshez készülődve, nem győzöm szidni a feleségemet, hogy rosszul rendeztük be a lakást.

– Ennek is én vagyok az oka?

– Hát ki? Ki más? Talán én?

– Nem, te aztán nem! Te vagy maga a tökély!

– Inkább igyekezz! Gyere már be! Hamarosan jön a történelem előben, élén a te szép Berecz haveroddal és tagtársaiddal!

Hiába magyarázom Marinak, hiba volt a televízióval szemben helyezni el a fekvőhelyünket, úgy fekszünk ebben a kriptafényben, mint két kiterített halott. Kiterítjük egymást, aztán csak meredünk a képernyőre, mintha arra vezetne kiút a sötétből, mintha oda volna felírva: **FELTÁMADUNK!**

Mari rendszerint nem válaszol a háborgásaimra. Legyint, vagy csak annyit jegyez meg: – Kilógnak belőled a szálak!

Nem lehet pontosan tudni, mit ért ezen; talán rojtos pizsamámra gondol, netán rám, magamra? – Nem ügyelt a szabóml – vágok vissza csak úgy a hónom alól kacintva finom, de egy kicsit vastagra sikerült combjára, s tolom a kerek asztalt, húzom-vonom a heverőt. Folyton rendezkedünk, reformálgatjuk a szobát az esti mozihoz, reggel pedig rakhatok vissza mindent a helyére. Semmi sem tökéletes. Hát van értelme ennek az örök pakolászásnak? Megpróbáltuk sokféleképpen elhelyezni a bútorokat, de az is mekkora marhaság volt, amikor minden úgy van, ahogy volt. Nem is lehetne jobban.

Napközben még csak istenes. Megbújok a szekrény mögött, ahonnan

igazán nem rossz kilátás nyílik magamra. Azt látok, amit akarok. Rávetitem a szekrény hátára a képeket, bújok a tévé elől, s nézegetlődöm. Pipálnak az akvárium halacskáái. Na, mondom, kipróbálom, meddig bírják levegő nélkül, s csak az utolsó pillanatban kapcsolom be a levegőztetőt. Mihelyt magukhoz térnek, körülsókolgatják választottjukat, nézegetik magukat a tükörben, és ropják szerelmi táncukat. De mit tegyen télvíz idején a horgász? Jaj, de utálok a telet! Karácsonyra ugyan mepróbáltam zsákmányul ejteni egy-két farkaspo-fájút, ám alkonyatra olyan hirtelen megváltozott az idő, olyan fehérén gomolygott végig a vizen a köd, mint a fehérterror. Mint egy tankcsorda. A telehold meg csak vigyorgott alantasan, mint aki azt mondja: na, te szerencsétlen horgász, most elbánok veled! Piszok hideg volt. Hiába csavartam pokrócba a testemet, mégis fáztam, mint a radai rosseb. Most meg szipákolhatok, majd leszakadt a vesém, az is lehet, hogy lázas vagyok. Hiába bújok az asszonyhoz, nem akar fölmelegíteni, nem akar kipusztulni belőlem a hideglelés. Csoda, hogy kiteszi magát az ember a képernyőnek? Csoda, hogy rábízsa magát az irányítókra? Ezek meg azt tesznek, amit csak akarnak. Lengedeznek, hogy az embernek kedve támad velük lengedezni; kísértenek, járják a világot.

De az is lehet, hogy nem a Duna partján fáztam meg, hanem a hóban, bambulok a képernyőre, s máshol jár az eszem. Hónom alá vettem újra *A kibalt játszóteret*, s vittem a Magvetőbe. Dörmögve tapostam a havat, de azért csak mondogattam; valahol már fényesíti arcát a Nap, bár a fél világot hó takarja. Fuldokolnak a házak, a játszótérek, pusztulnak a kinn hagyott hinták; megül, pöffeszkedik bennük a hó, nem engedi játszani a gyerekeket, hiába az ölükbe pottyant kis szabadság, a kényszerű tanítási szünet. Ők is csak belülről nézhetik a nagy hideget. Megyek, végeredményben ugyanannak viszem a verseim, aki már kétszer-háromszor falakat állított elém. Mégis, talán most – hiszen változik a helyzet, mások ülnek a trónon, a pápai székbén. Nem kívánom a halálát senkinek, mindenki éljen, még én is. Illés meghalt, Kardos meghalt; egyiknek se mentem ki a temetésére. Hiba volt. Jobb lett volna megtisztelni őket a jelenlétemmel, habár nem létezőnek tekintettek. Mégis jobb lett volna elmormolni a sírjuknál, hogy isten veletek, ti már nem álltok az utamba. Majd állnak oda mások, az utó-

daik. „Sosem szerettelek benneteket, de azért nem akarom, hogy büntetlenül elbagyjatok” – mormolom Kassák szavait. Kár, hogy egyikük sem érthette meg könyvem megjelenését. Bárcsak létezne túlvilág, hogy lásák: újra nekivágtam az útnak. Hiábavaló? Nem az, még a halál műhelye is működik, az se hiábavalóan. Különös, de úgy érzem, biztatnak odaátrol. Éppen azok, akik gátoltak. Hálás vagyok ellenségeimnek, nem tudom követni ravasz barátaim. „Köszönet az edző kalapácsütésekért.” De hol vagyok én Kassákhöz! Hol van bennem az az egészséges erő! Csak a sorsunkban közös valami, csak a származásom emlékeztet rá.

Szemes Zsuzsának jobb lesz, előtte kinyílnak az ajtók. Őt a Kardos helyére lépett Jovánovics eddig is támogatta. Oláh Jánost Illés támogatta eddig, most pedig Jancsi arról panaszkodik, évek óta nem adják ki a könyveit. Mennyi véletlen szerencse kell a megjelenéshez is, ahhoz, hogy kiből mi lesz, mi lehet, hogy kit engednek a kályha közélébe. Alföldyben bízom, örülök, hogy a Magvető főszerkesztője lett, de azért tudom, nem én vagyok az, akiért kardot fog rántani. És ott van Z. Szalai meg Kónya Judit. Éljenek sokáig. Ki tudná megmondani, ki mikor és miért kerül fel az irodalmi polcra.

Úgy nézek ki ebben a sűrű hóesésben, mint egy fehérterrorista. Csak megyek előre, viszem *A kibalt játszóteret*, másik kezemben pedig Fekete Sándor kilépési nyilatkozatát. Itt van az *ÉS*-ben. Ezek akarják felmorzsolni az Írószövetséget? Elvált a májától a tüdő, ugyanakkor az ő kezükben minden irodalmi hatalom. Szerkesztőség, újság, könyvkiadás... Be kellene mennem a szövetségbe, meg kellene kérdezni Cseres Tibort – milyen érdekes gyerekarca van az öregnek! – vagy Fekete Gyulát, hogy miben segíthetek. De ki vagyok én? Egy kiskatona a hóban. Egy „horthysta tiszt lett az Írószövetség elnöke, egy főhadnagy”! Ez alapvető tévedés. Cseres Tibor tavaly ősszel elmondta a klubban, hogy ő nem főhadnagy, hanem őrnagy. Oláh Istvántól kapta a tiszteletbeli rangot. Az exfőtítkár pedig lefokozná? Lehetséges, hogy egy ilyen kiskatona, amilyen én vagyok, semmit se számít. Elég sokan elpusztultak a Donnál, meg az is lehet, hogy az őrnagy visszakérdezne. Még azt mondaná, köszönöm, katona, majd szólunk, ha nagyobb baj lesz. Egyelőre pihenj, szerelvényt igazíts. S ha visszakérdez? Hogy mi-

ben segíthetne az Írószövetség nekem? Dehogy kérdez! Nem segítenek. Nem úgy, ahogy például Vas István segít a védeenceinek. Mégis bízom az Írószövetségben, ebben az újban jobban, mint a régiiben. Az sem tudott segíteni, hiába fordultam hozzájuk érdekeim védelméért. Megtörténhet, hogy a párttag írók, szerkesztők és kiadóigazgatók kilépnek mind, s maguk mellé állítják azokat, akiket eddig nem vettek fel a szövetségbe, s azokat közlik, akiket akarnak. A tömeg arra hajlik, amerre az erő húzza. Én mégis benn maradok a szövetségben. Fekete Sándor nem a saját kútfejéből merítette kilépési szándékát, hogy azután szép lassan, lépésről lépésre szétmorzsolja a szövetséget. Az írók meg akarnak jelenni, egyik hősként, másik milliomosként. „*Ezt a kutyát etetni kell*” – ötlík eszembe Tamási verssora, és ne is mondjam, melyik hírhedt nyilatkozóra üt ez a sor. Csoórinak, Csurkának, Konrádnak sosem volt igazi gondja a megjelenés, ők könnyen hősködnék, kedves-jánosoznak, paraszt-Révaiznak; Oláh Jancsinak meg szót se adtak. Én is szerettem volna felszólalni, de Hernádi lebeszélte róla, pedig az Írószövetség közgyűlésén ott ült velem szemben Berecz; a tévében is megnéztem magamnak, mint legfőbb szemetelőt. Nem írt egy sort sem, nem válaszolt, pedig a titkárnőjével írástól volt valami. Ők nem válaszolnak; senkinek sem válaszolnak? Csak jönnek, mennek a lézengő ritterek, biberachok, ahogy Sánta Ferenc mondta, de a nemzet és az irodalom marad. Marad? Valóban marad? Igaza van Oláhnak és Mezeynek: se az irodalom, se a nemzet nem marad; csak az marad, ami marad. A jó politikus is megmarad, ha jó. Széchenyi megmaradt, az örültekházában, rendőri felügyelet alatt, amíg kibírta. Nagy Imrét pedig, mert lemondott a hatalomról, kiírtották. És az sem egészen igaz, hogy Berecz ilyen meg olyan kemény volt. Ha az elődeivel hasonlítjuk össze, a korábbi Révaikkal, szarkeverőkkel, akkor nem volt olyan kemény. Azt mondta, ő markot szed, ahogy az apjától tanulta. Vajon ki az apja? Színjátékot játszott Magyarország hamis színpadán, mert élni kell, hatalom kell, riszálni kell. Mindenki hamis volt. Én is az voltam a hallgatás szerepében, most meg mint egy szent szkarabeusz, görgetem a szemetet, nehogy összerondítsák magukat a hősök, nehogy egymásnak essenek a sivatagban vagy a hóban. Meg akarom jelentetni

A kibalt játszóteret? Miért nem természetes az, aminek annak kellene lennie?

Így mentem a teljes bizonytalanságban, morgolódva és süppedezve a hóban, szemben a teljes erővel támadó fehérséggel, mégis reménykedve kicsit, hogy Alföldy majd átverekszi magát Jovánovicson. Jenő ismerte a kálváriámat, velem rendes volt, időnként le-leadott egy-egy verset az ÉS-ben, de attól mindig óvakodott, hogy véleményt mondjon a törtétekről.

– Változtattál rajta? – vette át kézírataimat a főszerkesztői székben.

– Néhányat elvettem belőle, néhányat tettem hozzá. Mi lesz a sorsa?

– Kiadjuk két lektornak.

– Szeretném, ha elolvasnád.

– Ki kell adnunk két lektornak – mondta nyomatékkal a főszerkesztő, mint aki nem is hallja, hogy mire kérem.

– S ha mindkettő igent mond rá?

– Akkor rendben.

– S ha mindkettő nemet mond?

– Akkor vége.

– S ha egyik igent, a másik nemet mond?

– Ez a kérdés – szögezte le Jenő elharapva a szót, majd sietve hozzátette, hogy a lektorok véleményét nem hagyhatja figyelmen kívül. – Mert – folytatta –, ahogy én a te verseidet ismerem! . . .

– Túlzol, Jenő. Kérlek, csak azt hagyjátok ki, amit nagyon muszáj.

Ebben maradtunk. Úgy lifteztem le a Magvetőből és úgy léptem ki a térre, hogy ismét van remény. Van mire várni. Alföldy azt ígérte, négy hónap múlva válaszolnak. De nem Alföldy válaszolt – ő hamarosan eltűnt a kiadóból, visszament az ÉS-hez –, Jovánovics aláírásával jött meg a szerződés. Fölvettem rá az előleget is, húszezer forintot, a honorárium 50 százalékát.

Úgy eltűnt a pénz, mint a hóban a Vörösmarty tér galambjai. Még Deák Ferenc is vacogva húzta össze magát a hó alatt, ahogy Kádár a Népszabadságban. Hogy megöregedett! Vajon az ő háza előtt ki lapátolta el a havat? Igaz, vannak itt katonák bőven – segítenek neki is! Ahogy annyi szegény, idős embert kiszabadítottak a hó csapdájából, ki-

segítik őt is. Hiszen hogyan is ment volna el az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottsághoz? Vagy ne szeressem a televíziót? Ezt az új típusú TV-híradót? Bizonyára azért változott meg, mert az Írószövetségben alaposan beolvastam neki. Beolvastam, beolvastam . . . Pusztá szeretettől tettem. Ő meg szót fogadott. Ezt a szép hangű, tiszta beszédű másik Jóska, a Bozait, kulturáltságáért, komoly stílusáért szeretem. Kicsit ugyan sok itt a Jóska, de azért Péter is akad; nem olyan könnyű ám eligazodni köztük. Milyen kecsesen tartja kezét a papír fölött! Ujjai mint egy szomorúfűz lecsüngő ágai! Szavai úgy hullanak, ahogy hó hull csúnya földre. Milyen gyönyörű jelek, istenem, milyen gyönyörűek! Az embernek szavalni támad kedve: *Lesz még egyszer ünnep a világon, Majd ha elfárad a vész harangja, S a viszály elvérzik a csatákon* . . . te vén cigány. Beteljesülnek az ígéretek. Nagy testvérem éppen most jelezte telefonon, hogy hamarosan megjelenik az *Ígéretek földje*. No persze, kinek az ördög segít, kinek az angyal. A főtitkár meg arról beszél az új típusú TV-híradóban, amit Jóska vezet – még hozzá milyen mesterien, milyen kiváló bemondó ez a Jóska! –, szóval ő arról beszél a mérnököknek, hogy „bénító erővel zúdul ránk a hó”. Ez igazán remek. Csak tudjam követni azt, akire egy ország figyel. Meglehet, azért maradtak homályban előttem a bölcs szavak, mert a vágó megcenzúrázta őket, amelyek pedig ragyogóak, mint a hó, melynek eltakarítására az egész ország összefogott, beleértve az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságot. S ezt a hatalmas takarítást maga a televízió irányítja. Úgy száll a föld felett, mint mennyből az angyal: modernül, megújultan, helikopteren. Nem lakkoz, nem szépít. A kékpek nem hazudnak. Azt is megmutatja, hogy e szűzi fehérségen mennyi a szemét, mennyi a kuka, Fekete Gyula szavaival: mennyi kultúrkuka! S hogy döntik nyakunkba a szemetet! De majd eljön a Fenntartó, eljön Isten királysága, minden el fog dőlni, hamarosan kiderül, ki lesz az új király, csak kicsit érintse meg ezt a betemetett földet a sugár! Olyan rend lesz itt, olyan megújulás, hogy a Fenntartó is ámul. Milyen megható az is, ahogy a katonák közös erővel sietnek a bajba jutottak megsegítésére, Juszt László vezetésével. Éppen most ássák ki a hó alól azokat a megkékült-zöldült hullákat. Ez valóban sokkoló. Nem is értem, miért mutogatják a gyerekeknek. Olyanok ezek a meg-

fagyottak, amilyeneket apáink láthattak a Donnál, a háborúban. Amikor még voltak háborúk. Mert béke lesz, bár még hó lepi a kertet.

Igen, béke lesz, ezt mondta a költő, s én hiszek neki. Isten napfényes kertjében látom, fehéren ül a piros-kék padon, felhúzott térdvel. Megigézte a virágzó cseresznyefa, és ő a fát. Férfi a nőt, nő a férfit. Szeretkeznek, mindketten ugyanazon, új költeményen törik a fejüket. Most nem szabadna megzavarni őket, még nem léphetek be a kertbe. De hát észrevett, és intett, hogy csak menjek. Béke lesz, ölelte át a vállam, s rámutatott a cseresznyefára. Végigvezetett a kerten, s egyenként megmutogatott minden fát, minden bokrot. Valamennyit a hegyről hozta, ő ültette.

– Nézd ezt az ágat – mondta gyönyörködve, s kicsit a tenyerére vette. Közel hajoltam hozzá, s kiválasztottnak éreztem magamat. A titok fölé hajolhattam. – Béke lesz – mondta halkan az öreg. – Ezt csak neked mondom, és a barátomnak mondtam. Nem tudnak megölni bennünket. Magukat is elpusztítanák. Az uralkodó osztályok pedig elmennek a kurva anyjukba, összes erőszakszervezetükkel, minden apparátusukkal.

Lomtalanítás

LOMTALANÍTÁS

1986.

OKTÓBER 23.

CSÜTÖRTÖK

Rossz bútort, háztartási gépet, edényt, könyveket, használt ruhameüt stb., tehát minden olyan darabos hulladékot, amely a háztartásokban rendszeresen képződik, elszállít a Fővárosi Közterület-fenntartó Vállalat.

Kérjük, hogy csakis a jelzett időpontban készítsék ki a lomoikat a járdára, illetve az úttest szélére, azok elszállítására a következő napokban kerül sor. SEGÍTSEGÉT KÖSZÖNJÜK

LAKÓBIZOTTSÁG

Nafene! – állított meg vaskapunk előtt a hirdetés. Milyen szép kaligrafikus betűk. Kézzel írták vagy fénymásolták? Csak nem a Fenn-tartó? Hogy elszállítja a könyveket is? Zuzdába küldi vagy felgyűjtja? Igaz, van lomtalanítani való szemét itt bőségesen, rossz bútor, korhadt berendezés, háztartási gép, még háztartási tank is akad. De mi az, hogy csakis a jelzett időpontban? Micsoda Fenn-tartó, mit parancsolgat ez itt? Méghozzá nemzeti ünnepen. Meg is köszöni a segítséget? Nem rossz. Lakóbizottság? Csupa nagybetűvel? Csak nem a . . . Nem, mincs itt kérem semmiféle BIZOTTSÁG. Se központi, se lakó. Az ócska-s elszállította. Vagy mégis van, csak én nem tudok róla? Elszállítja az egész kuplerájt? Épp ideje. Csak le ne essen a hó, be ne temessen bennünket, mert úgy nézünk ki akkor, mint a fehérterroristák. A jó fene tudja, hogyan kerül ide a vasajtóra ez a plakát. Milyen udvariasan kéri a segítséget! Rendben van, Úristen, ha egyszer rendnek kell lenni, rajtam ne múljon.

Újra átfutottam a felhívást.

Vigyem le az egész berendezést? Csak nem fog a sok ócskaságból barikádot emelni a Fenn-tartó?

Így tündöttem a hirdetmény előtt, azután felbaktattam a negyedekre, és elújságotam feleségemnek, mit láttam a vasajton.

– Én is láttam – mondta egykedvűen, s kezembe nyomta a Népszabadságot. – Olvasd – bökött az apróbetűs Közleményekre. – Valóban – állapítottam meg tárgyilagosan: a Közterület-fenntartó kerületenként közli telefonszámait, melyeken kihívható a szemét elszállításához.

– Országos nagytakarítás lesz! – figyelmeztettem Marit.

– Legalább kivisszük a közösből azt a sok limlomot.

– Ne beszélj hülyeséget! – fortyantam. – Csak nem akarod levinni a gyerekeket is?

– Te beszélsz hülyeséget. Mi az, hogy a gyerekeket is?

– Nem látod, mi van itt a *Népszabadságban* – lobogtattam az újságot. – Nem veszed észre, hogy ez szintiszta bolsevik provokáció? Mit gondolsz, miért éppen huszonharmadikán lomtalanítanak? Gondolkozz már, hallod! Tudom, bogaram, neked ez nem ünnep, te párttag vagy! Belemész te minden hülyeségbe! – dohogtam.

– Te magyarázol bele mindig mindenbe mindenféle hülyeséget! Min-

den évben lomtalanítanak. Mi bajod ezzel? – förmedt rám, és legyintve kiviharzott a konyhába, én meg morgolódva nézegettem a hirdetményt, hogy ezt nem engedem, mit képzelsz ez a disznó Fenntartó!

És másnap reggel, amikor a gyerekeket kísértem iskolába, mire a harmadik emeletre értem, megérlelődött bennem az elhatározás: letépem a plakátot, és a kukába vágom. A következő percben megrökönyödve láttam: valaki megelőzött. De ez még mind semmi: a régi, provokatív plakát helyén új plakát virított rám az üvegről. A fiúkat sietve elküldtem az iskolába, én meg lopva körülkémleltem, nehogy megleljen valaki, és izgatottan olvastam a felhívást.

LAKÓTÁRSAK!

A cseles és gyalázatos szemetes miért éppen a forradalom harmincadik évfordulóján lomtalanítana? Lehordatná velünk életünk maradékát, maradék életünket? Barikádot emelne rossz bútorokból? Tanknak nézi a háztartási gépeket? Kilomtalanítaná, elégetné a könyveket? Mitől fél? Miért nézi közterületnek a házunk? Miért néz bennünket hülyének a Fenntartó?

LAKÓTÁRSAK! Mi ezen a napon nem hordunk le semmit. Csöndesen ünnepelünk. Kivesszük a szabadságunk. Beszélgetünk, emlékezünk és olvasunk. Ízlelünk tiltott gyümölcsöket. A lomtalanítást majd elvégezzük, a rossz berendezést kidobáljuk, de a forradalom évfordulóján nem megyünk utcára. Ünnepen ünnepelünk, nem takarítunk.

LAKÓTÁRSAK! Kik harminc éve lövettek, ma szembeköpnék bennünket. Végigsöpört rajtunk a terror, nyilvánosan szembeköpi az egész országot. Azt üzenjük a karosszékekben terpeszkedő, tisztességben megőszült gyilkosoknak, henteseknek, röhögcsélő hóhéroknak: ne féljenek, ne reszkessenek. És ránk ne számítsanak. Nem vesszük le az utcára a televíziót sem, mi nem vagyunk bosszúállók. Nem állunk ki az útestre, se a járdára. Nem akarjuk, hogy eltapossanak bennünket. Nekünk van félténivalónk: féltjük az országot. De azért köszönjük a hóhéroknak, hogy megnyilatkoztak. Tudjuk, lövetnének újra. De hiába provokálnak, itt nem lesz robbanás.

A cseles és gyalázatos szemetes csakis ezen a napon néz bennünket hülyének és szemétnek? Holnap pedig összeszedetne, el sem temetne? Közös gödörbe hányna, mint a terror a hullákat?

LAKÓTÁRSAK! Élni kell, nem meghalni. Mi vagyunk az ország és az élet fenntartói. Testvérek! Én letéptem a gyalázatot, felét a kukába, másik felét az utcára vágtam! Hadd sodorja az októberi szél. Szedje össze a Fenntartó. Így lomtalanítok én. Letéptem a gyalázatot, s a helyére tettem ezt a felhívást. Így választottam az életet.

EGY LAKÓ

Hú, az anyját! – szaladt ki a számon. Ennek van esze, okosabb, mint én! De szakasztott így gondolkozom én is! Még szerencse, hogy azt a másikat lemásoltam.

Lopva ismét körülnéztem, nem jár-e a környéken valaki, s azután lemásoltam az új felhívást, hogy eltegyem a többi közé, mint fontos kordokumentumot.

S aztán amint eljött az este, és a fiúk megjöttek az iskolából, Miki szokása szerint fanyar képpel közölte: van egy rossz híre. Az ő nyelven ez annyit jelent: ötöst kapott. Sietve tette hozzá, van egy jó híre is: ha nem akarok lemaradni, siessek a közösbe, ahol javában folyik a lomtalanítás.

Tehát mégis? Rendben van, ha a lakók így gondolják, senki nem gördíthet akadályt az útjukba; ha így döntött a nép, akaratát az úr-isten sem húzhatja keresztül.

Szaladtam a földszintre, s látom ám, senki se irányítja a lomtalanítók buzgó tevékenységét; viszik az összegyűlt, leégett ócska bútorokat, a háztartási gépeket, az edényeket és a könyveket. Szaladok egy darabbal én is, kapom az egérrágta heverőt, azután az ócska trónt, mely valamikor az enyém lehetett. Ki vele az utcára, legyen azé, aki megüli, legyen a népé, hiszen ez is őt illeti. A lomtalanítás láza emberről emberre ragadt, úgy röpködtünk a közösből kiszűrődő fénycsóvában, mint csapongó denevérek. Nem ütköztünk össze, nem is néztünk egymásra, nem tudtuk, hogy ki kicsoda, csak azt tudtuk, hogy valamenynyien egyet akarunk. Megszabadulni a régi rendetlenségtől. Az utca

megszokott rendje alaposan felborult, egyre magasabbra nőtt a bariád. Sürgölődésünk megigézte a szomszédokat, a takarítási láz házról házra terjedt, ők is hozzáláttak közösük kipakolásához. Egykettőre forrt az egész környék.

– Szemétre a zsarnokkal! – rikkant valaki a sötétben.

– Óvakodj március idusától! – hangzik rá a felelet.

– *Fújj, szél, dagadj bullám és ússz hajó: Feljött az ár s kockán van mindenünk* – szavalom Cassius szerepében, futva egy öl Népszabadsággal és Ludas Matyival a hónom alatt, s aztán fordulok, sietek viszsza a közösbe, viszem szemétre a szemetet; a kicsóvázó sugárban Kass Pali és Majerkó sűrög el mellettem valami lommal, amott Pál Imre szárnyal, pincéri előzékenységgel biztatgat bennünket: „hozom a bort, legények, csak rajta, ügyesen”; kapom a kiégett televíziót; ez se bírta elviselni a sok hazugságot: adás közben szétrobbant a képernyő. Viszem Piros László hentest és a többi söpredéket; csütörtököt mondtak a zsarnokok, hiába vágta nyíltan az ország szemébe gáztetteiket a mosakodó Pilátusok, nem mutattak szemernyi bűntudatot, fölemelt fejjel vállalták gáztetteiket a mákvirágok. Mentenék a legfőbb bűnösöket, arra bázíroznak a szolgák, hogy a jónép megbocsát nekik, ők meg továbbra is zavartalanul üzhetik álszent, hatalmi játékaikat; provokálnak, megzavarnák a jóhiszeműeket, utcára csábítanák a népet, s lövetnének megint. De abból nem esznek a szemét hamiskártyások!

Zúgó fejjel hajítom az ócska, kimustrált limlom tetejére a Color Start, ugyanabban a pillanatban előnt a szégyen, gyalázom, hülyézem magamat: hogyan lehettem olyan naiv marha, hogy Bereczhez forduljak segítségért könyvem ügyében!

Hogyan tehetném jóvá a hibámat?

Hirtelen ugrással a lépcsőházba vetem magam, kettesével veszem a fokokat fölfelé, szaladok az emeletre, be a lakásomba, előkapom fiókomból Berecz fehér könyvét, futok vele vissza, messziről hajítom a barikádra. Repül, egymás után mind a négy kötet, én meg Petőfi szerepébe vágom magam a barikád tövében, s szavalok:

Az alkalom maga magát
Kínálja,
Ütött a nagy bosszúállás
Órája!

Nem tudom, hány óra lehetett, de már jól benne jártunk az estében, amikor az egyre tornyosuló és szélesedő barikád közelében megjelentek az idegenek. Eddig csak kerülgették a hegyet, csak leskelődtek, hogy mi is történik itt, azután meg úgy csaptak le az ócska bútorokra, a háztartási gépekre, a régi berendezésre, mint keselyűk a dögre. Amit hosszú évek munkájával gyűjtögettünk, pillanatok alatt szétdúlták, nyúzták és húzták, szaladtak velük, hogy saját telkükön, saját portájukon vegyék hasznát. Hiába próbáltuk elhessegetni a sakálokat, a hiénákat, a dögkeselyűket, tudtuk, az éj leple alatt visszatérnek, s reggelre nem sok dolga lesz itt a Fenntartónak.

Mikor az utolsó szemetet, roncs tankot és azt a sarokban meghúzódozó ólomkatonát is kisöpörtük, áldomást ittunk a győzelemre, és úgy döntöttünk, hogy a felső szomszéd példájára minden lakónak saját tulajdona lesz az őt megillető rész. Ebben maradtunk, majd békésen aludni tértünk.

Másnap hajnalban siralmas látvány tárult a szemünk elé. A ház körül az egész játszóteret elöntötte a szemét. A sakálok, a dögkeselyűk és a hiénák alapos munkát végeztek. A Fenntartónak valóban nem akadt semmi dolga, ha csak az nem, hogy begyűjtse a szétszórt újságok megtépett tetemeit. Népszabadság – pillantottam a szomorúfűz alatt földbe taposott újságra, s megállapítottam, hogy ez soha nem fog bekerülni az archívumba. A szemerkélő-szállingózó hó már-már cafatokra mosta; ott láttam néhány foszlányát a lecsüngő fa meztelen ágai alatt egy hónap múlva is. Beleragadt a fagyos földbe, azután belepte a hó, miként az egész játszóteret. Előbb jég, azután hó dermedt a fűzfa ágaira; házunk előtt embermagasságúra nőtt a hófúvás. Iván szomszéd rendszerint akkor jött, amikor nem kellett volna, vagyis amikor éppen be akartam lépni a házunkba, így hát kölcsönösen udvariaskodtunk, tessékelgettük egymást, mígnem egyszerre rugaszkodtunk neki az ugrásnak. Én erre, ő arra tűnt el a hófúvásban.

– Az első kiugrási kísérlet nem sikerült! – prüszköltem, Iván szomszéd meg így felelt:

– Oda se neki! Márciusban újra kezdjük.

A GONDOLAT labirintusában

Egy forró júniusi reggel arra ébredek, hogy verset mondogatok. *Ne alázzon meg majd sötét angyalod.*

– De ne ám, a kurva . . .!

Gyötör a szomjúság, kimegyek a konyhába, felhajtok egy pohár vizet. A GONDOLAT Könykiadóba készülök.

De a homokóra csak pereg-pereg. Most meg ez. Lakodalmast hallok. Valahonnan bennem maradt ez a régi dallam. Nem tudom kiverni a fejemből. Még most is látom: egyik kezében homokóra, másikban kasza. A sötét angyal. Együtt az egész zenekar. Cifrázzák a rézkürtösök; most fehérben, most aranyban, most feketében búcsúzik a menyasszony –?

Szédelgek. Visszaülök a heverőre. A roletta résein betűz szobámba a korán kelő nap. Vörös fénycsíkok a bútorokon, sugarak szeletelnek. Most megjelenik előttem Ica, vagyis Ilona. Itt laktunk hét évig együtt, a feleségem volt. S nem tudok szabadulni attól az éjszakai telefonhívástól. Ki lehetett az? Marika azt mondja, két óra volt. Negyed három? Megcsörrent, én meg kipattantam az ágyból.

– Zolival akarok beszélni – mondta a hang.

– Milyen Zolival? – dörmögtem mérgesen.

– Molnárral.

Erre aztán bekattant az öreg.

– Az isten . . .! Nincs itt.

– Hol van?

Azt akartam mondani, hogy itt bent, a noteszomban.

– Nem tudom.

Lecsaptam a kagylót. Pedig megmondhattam volna, hogy hol van. A számát. Itt volt. Hol van? Feljött hozzám, felszaladt. „*Hiszek Krisztusban, Krisztust várok. Beteg vagyok, beteg.*” Ki hívhatta Zoltánt?

Talán Irma? – Irmuska, kedves . . . De hiszen ő halott! És mégis *van valamiként: Minden Gondolatnak alján*. Ez nem az. Nem ismertem. Azt mondják, Zoltán felesége gyönyörű és okos asszony volt. Nem nyugszik azóta Zoltán, nem ír, csak szervez, járja az országot, szervezi az olvasóköroket, a Móricz-kört, a könyvtárügyet. Hirdeti a balmazújvárosi példát Kisújszállástól Kaposvárig, Gárdonytól Debrecenig, Szegedig és tovább. Meg kell szakadni, Zoltán! Építi a légvárakat. Hozám is eljött ide a város peremére abból a messzeségből, segíti talpra állni az elesetteket, szervezzük a Perem Klubot, itt volt Gáborral Zoltán. Milyen ember ez? Milyen szellem? Nem sovány, mint Lajos, inkább pocakos. Milyen a külseje? Ősz, mint egy molnár. *Borzolt, fehérlsten-szakállal, Tépetten, fázva fűjt, szaladt Az én Uram, a rég feledett*. Ki tréfált meg éjjel kettőkor telefonon? Egy nő. Női hang kereste Zoltánt. Éjjel kettőkor rajtam keresi Zoltánt? *Olyan ő, mint az asszonyok: Imádtatja nagyszerű lényét, De elszalad, nehogy megértsék. Velem van s rossz az éjszakám*. Kapcsolhattam volna. Talán Mártuska kereste Zoltánt? Mi is a másik neve? Ugrin Márta. Férjezett. Vagy talán valami vidéki nő? Ki tudná megmondani, hol jár, hol nem jár Zoltán. Fáradt voltam és álmos nagyon, egy perc múlva aludtam újra, és újra csörrent.

– Zoltánnal szeretnék . . .

– Az isten tegye akárhová Zoltánt!

Megszakítottam. Lecsaptam. Nem hagy nyugodni még ilyenkor sem?

– Ki volt az már megint? – mérgelődött feleségem a sötétben.

– Nem tudom, ki az isten – dörmögtem, és visszamásztam az ágyba másodszor is. Most meg itt ülök a kelő napsugárban, nem térek magamhoz. Molnár. Ez a Molnár. Van belőle minden faluban, ez mégis páratlan Zoltán. Közel jár az istenhez, közel már a hetvenhez. S minden reggel megy a nagy légvárépítő, aztán amit felépít, estére leomlik. És én mi vagyok? Egy egérkelyuklakó, egy Móriczka, egy Perem Klubtag, egy szocdem! Ezt meg a párjának, annak a másik szentnek, Istvánnak köszönhetem. Nem Zoltánnak? Hol ebbe, hol abba a csöbe húzkodnak barátaim. Nem, ő szalad, fut, kalapol a Sion-hegy alatt. Megkalapálják, itt a peremen majdnem megalapálták, de azért hirdeti a

a kultúra ígéit, prédikál, veti a magot, mustáros hot dogot eszik az utcán. Szegény Zoltán.

– Hová-hová?

– A meszes gödörbe!

Nem ír, csak megy és megy, hol itt tűnik fel, hol abban a tekervényben omlik le a nagy légvárépítő. Együtt járunk. Mert Zoltán szép, okos, fiatal, belőlem meg kettő is sok. Igaz-e bátyó? Nem tudom követni az öreget, sem a közügyeit. Saját ügyemben futkosok, viszem kiadóból kiadóba a könyvemet; újabban a GONDOLATBA vagyok bejáratos, meg abba a fényes kertbe, hol olyan vagyok a vén kappanok közt, mint egy naposcsibe.

Meg kell szakadni, Zoltán!

– Lajos az agyközpont – mondta Zoltán egy sugaras reggelen.

– Én meg benne églakó vagyok! – válaszoltam neki angyalian, s talán így folytattam: – Ő a Napkirály. Ezért járok az udvarába Zsiga bátyám Móriczkaival. Ma is ülésezünk? – kérdeztem Zoltánt.

– Megyünk. Ülésezünk hát. Tudhatod. A gondolkodás forradalma a legcsodálatosabb forradalom. Ez a napirend. Ma ezt viszem az öregek tanácsa elé.

– Ez szép és igaz gondolat, Zoltán! Találkozunk.

Mire Lajos király udvarába értem, az öregek tanácsa már javában szagolgatta a hársfa illatát. Ott volt már Cseres Tibor, Gergely Mihály, Szeberényi Lehel, természetesen a Molnár, és Tamási – nem az Áron, Varga Domokos pedig Finnországba ment. Vártuk Oláhékat is, de nem ám a románokat! Egyik folyton cselgáncsozik, a másik szakszervezetezik, de ez nem ám az a Mezey, hanem a Kati, aki azt írta, hogy: *Szép lány, Ibronka, mit láttál a kócslyukon? Diót tört a vőlegény, fejeket.*

A rogyant és megkopott piros-kék padokon az öregek lehetőleg árnyékban próbálták megállítani a napot, mint Józsva, cirógatták bőrüket égi fényekkel, már mindegyik szépen aranyodott, mint a fű; fölötté gyönyörűen szétszárnyazott a permet, mely valahogy úgy tört fel

a vízcsapon és porlasztón át, ahogy a hévizek, vagyis a magmahő. Egy-egy kisebb szélroham olykor homlokukra kent egy kis hűs permetlevet – dehogyan mirhát vagy valamilyen szent olajat –, ám az is meglehet, hogy izzadtak az urak, oly mélyen törték őszbe csavarodott, természetes fejüket. Azon gondolkodtak, hogy akkor mostan mit is lehessen tenni, amikor itt van ez a csodálatos forradalom, amit Zoltán hozott magával saját malmából. Én meg, amint közénk állhattam, engedel-mükkel, így sóhajtottam: „*Szép magyar leventék, aranyos vitézek! Jaj be keservesen, jaj be búsan nézlek. Merre, meddig mentek? Harcba? Háborúba?*”

– Térjünk a tárgyra – mondta Molnár, Magda pedig, a Napkirálynő, kávé és pogácsát adott, mert szeretem, s azt is tudja, hogy a napba lehet nézni, de rá nem, mert a király semmi ilyesmit nem enged. A kő-asztalon igen műves agyagedényben ragyogott a meggy, volt még a fán is egy-kettő, Zoltán pedig folyton evett és fenyegetőzött, hogy tárgyra, tárgyra, mert megy, nem vesztegeti erejét szérűn és malomban, várja a légvár, most meg megint pisilni kell, így aztán egy szem sem maradt, mire visszajött, csak a mag, vagyis néhány öreg csont, bár így is olyan tiszteletre méltó az én szememben valamennyi, hogy a jelenlétükben nem merek még ásítani sem, inkább elmélyülten próbálom követni fennkölt dumájukat; magunk közt szólván tőlük tanultam mindent, bár azt is el kell ismernem, hogy igen keveset – tudok. Többször megfigyeltem a vén kísértetek, vagyis a tetszhalott (Fekete Gyula találó szava) Móricz-kör-tagok beszélgetéseit, ám olyan furcsán – úgy gondolom, számomra ésszel fel se érhető okosan – jön belőlük a szó, hogy hibátlanul sohasem tudtam lejegyezni gondolataikat, pedig már néhány éve a titkáruk vagyok e fájóknak, s ez számomra állati nagy megtiszteltetés.

– Hogy az isten . . . – mordult Molnár, csak úgy tódult. – Nincs a fejetekben korpa? Térjünk a napirendre már!

Nos, igen, a napirend; talán kettő- vagy hároméves? De az is lehet, hogy ezer, vagy annál is több: éppen egyidős velünk, sőt velük is, vagyis az emberekkel, akiket öreg csontnak szólítani mégiscsak illetlenség; folyton a kultúráról beszélgetünk, erről az úgynevezett csendes, vagyis legeslegcsodálatosabb forradalomról. A minap Szent Mihály –

nem az a bizonyos ló, hanem a Gergely –, alighogy megjött, nyomban kipakolt. Csak úgy dőltek táskájából a lapok. – Lementem értük a pin-cébe – mondta, s egyenként felmutatta valamennyit: ez a Liget, a Dél-sziget, a Józan Élet (ebben Gergely egy jó kis rockot rop), az Alkoho-listák Lapja, ez a Kelet Népe, ez a Nyugat, a Magyar Napló, az ÉS, a Fél-sziget, az Új Kilátó, a Kikiáltó, ez a Kortárs ócskaság, ez a megszűnt Látóhatár. – Miért vagytok félszegek? Hatvanban van vagy hatvan.

– Hetven – mondta Zoltán, s ha jól hallottam gondolatát, korukra gondolt, nem a Korunkra, a Századvégre vagy a 2000-re, nem a végre vagy ökörsütésre; karóba húzásra.

– Móricz Zsigmond öröksége a mienk – mondta Szeberényi, és azt javasolta, vállaljuk végre névadónk lapját, a Kelet Népét, én meg azt gondoltam, a Magyarok nem sikerült, Céh jött ki belőle, lehetnénk Nyugat Népe, merthogy Cseres beleköpött a levesünkbe, másnak mosta az aranyakat, abból lett a Magyar Napló, állítólag írók lapja, csak azt tudnám, hová is írhatnánk egy glosszát, miért nem ütünk bankot vagy fogunk egy bankárt, miért nem foglaljuk el saját profilunkkal a végeket vagy Kolozsvárit, hiszen már a Hold is töltött, évente kétszer-háromszor is, mérlegelhettük Mérayt is, mondhatta volna: megőriztem, itt van, fiúk, hazahoztam, itt az Irodalmi Újság; dehogy mondja, ehelyett az aluljáróban árultatja a párizsit, Párizsban nyomja a szépipart, haza csak temetni jött, jól beszélt, de nyomhatjuk már, szólt a Molnár, ezt az ÉS-t is elbaltáztuk, beszélünk csak, hol a kertben, hol klubban, most meg épp a föld alatt. Mikor milyen lapjárás van, kinek milyen, nemde, Sándor! – kell-e ötven kiló csontváz? *Ki az az egy, ki ne játszs-zson, Engem dobott ki a sors, Mindig engem.* Higgyen nekik Ady vagy az öreg isten! Hát így beszélnek s még ígyebben; te leszel a szerkesztő úr! Ne félj tőle, ne gondolkozz, mi majd irányítunk szépen, nehogy seggre ülj a jégen.

Valami csúnyát mondtam erre.

– Ki osztott neked lapot? – förmedt rám a Napkirály, én meg felhúztam az orrom, s azt mondtam: rendben, én hallgathatok! ...

Abban valamennyien egyetértettünk – még én is –, hogy bizony a szellem erősítése végett kellene egy határozott arcélú lap, mely a többi karakter közül kiütözik a magáéval. Ezután újabb egy-két év telt el.

Majd a szokásos csütörtökön, vagyis babonák napján, amikor a legnehezebb – Juhász szerint – (csak azt tudnám, miért harmadik a negyedik nap), a fejedelem kertjében ismét összegyűltünk. Na akkor aztán Molnár olyan haragra gerjedt, hogy Cseresre ráborította Gergelyt, Gergelyre meg Cserest, vagyis kettejük pesszimizmusát úgy összeborogatta, hogy attól mindkettő akkora optimizmust kapott, melynek nyomán elindultak előbb a Nemzetibe, szerezni jóféle göncöket, azután meg a Nemzetibe, bankot rabolni. Szeberényi nem akart tévézni, inkább a fülemüle dalát gyakorolta a fán, azazhogy a jelszó megadására készen állt. Kelet Népe, Kelet Népe – ezt cifrázta, még hozzá olyan utópisztikusán, ahogy egyetlen fülemüle sem képes erre, minthogy újabban minden fülemüle – Lehel a Napkirály kertjében mélyebben is kifejtette ezt a teóriát – tévéslágereken edzi nyelve dallamát. Elég az hozzá, hogy a két jól öltözött kasszafúró nem talált a páncélszekrényben egy megveszekedett grandot sem: kifosztották a kéregetők; találtak viszont sok-sok kérvényt és levelet; egyet elemeltek közülük, mégpedig azt, amelyik igen-igen a szívükhöz nőtt: saját levelüket, vagyis Molnárét, amit az öreg felolvasott a kertben, én meg szépen legépeltem, aztán postára adtam, többek között elküldtem a szerzőnek magának, vagyis Zoltánnak, Cseres Tibornak, Gergely Mihálynak, Kuczkának, Göncz Árpádnak, Varga Domokosnak, Szeberényi Lehelnek, Oláh Jánosnak, Mezey Katalinnak, Tamási Lajosnak, Bárány Tamásnak és Benke Lászlónak. Ennek az utóbbi pasasnak ugyancsak én adtam fel, miután a munkahelyén, vagyis a *Szövetkezeti Hírmagazinnál*, Köveskúti Lajos titkárnőjével, Zsuzsikával tizenöt példányban lefénymásoltatta. Lajos, vagyis az OKISZ elnöke éppen aznap adta át őt szövetkezet elnökének az idei alkotói díjakat. Lássuk tehát alkotónk, Molnár Zoltán levelét.

Feljegyzés előkészítő beszélgetéseinkről

Megegyeztünk tehát abban, hogy az irodalmi élet viszonyainak alakulása immár halaszthatatlanná teszi, hogy feltámasszuk a Móricz-kört. De ez nem valósítható meg kiadó és lap nélkül.

Milyen lapra van szükségünk?

Választott móríci hagyományainkhoz talán az illene legjobban, ha a Kelet Népe című újságot teremtenénk újjá – (ezen gondolkozzunk!) –, ezt a nehéz időkben leghatásosabb és legtisztességesebb vállalkozást.

A hajdani „Ne politizálj, építkezz!” jelszó e megváltozott viszonyok között megint különös időszerűséget sugall. A napi politika pártviszályai feletti konstruktív-építő, korántsem csak az irodalom belső konfliktusaira figyelő, hanem az élet egészét átfogó, a társadalom és gazdaság problémáira is érzékeny szellemi műhely megteremtése volna a hozzánk méltó feladat.

A legjobb tradíciók folytatása, az időszerű történelmi realizmus egyesítése az új világegység egyetemes szemléletével. Magyar identitás és világpolgári felelősségvállalás.

Írói gárdánk nemcsak az irodalom legidőszerűbb mondanivalóival látná el a lapot (Cserestől, Göncz Árpádtól Karinthyig és Tardos Tiborig), hanem különösen az újabb nemzedékek – Oláh János, Benke László, Mezey Katalin általi – mozgósításával eleven, időszerű publicisztika meghonosítását is lehetővé tenné. Kapcsolataink a tudományok művelőit is a legidőszerűbb feladatok megmutatására sarkallhatnák (Kosáry, Benda, Vekkerdi stb.).

A szerkesztőbizottság rangos neveit (Cseres, Varga stb.) nagyon igényes, dinamikus, fiatal szerkesztőkkel egészíthetnénk ki (Zimonyi stb.), akiket engesztelhetetlenül a mai irodalom és általános sajtó szintje feletti követelményekre készítenénk.

A lap terjesztésében természetes önkéntes munkatársaink lehetnek az értelmiség szervezetein kívül a könyvtárak, olvasóköri, olvasótáborok, népfőiskolák.

Ezeket a tágakon kereshetnénk a lapalapításhoz anyagilag elengedhetetlen alapítvány létrehozásához is a szövetségeseiket.

Molnár Zoltán

Oké – teszem hozzá halkán, csakhogy én már nem hiszek az Istennek sem.

Este, mikor olvasunk vagy tévézünk, és a fejünk fölött szétpattan a lámpa, nem tölt-e el bennünket legalább pillanatnyi rémület, hogy kép nélkül, sötétben maradunk.

Megszerelem a villanyt. Ha nem tudom, villanyszerelőt hívok. Ha van villanyszerelő. Nem élhetek nélküle. Kéznel van az új égő, a foglalatban kicserélem a biztosítékot. Öröm járja át idegeinket, amint a szobában szétömlik az energia világossága.

Fény nélkül és *egymás nélkül sötétben vagyunk*. Ahogy József Attila Thomas Mann nélkül. Író író nélkül, olvasó író nélkül. Embertelen világban is kell hogy legyen az embernek barátja.

Ha szeretjük egymást, sötétben is világítunk. Ha nem, elborulhat az elme világosban is.

Elfáradtam. Megittam egy pohár bort, jólesett. Kellemes zsibbadás az idegeimben. Felfrissülök. Megittam kettőt? Vagy hatot? *Gondold meg és igyál* – Vörösmartyval. Elnyomhatom-e fájdalmamat anélkül, hogy az okát megszüntetném? Nem arra valók-e az automaták, hogy kivegyék kezemből a munka nehezét? Elnyomhatom-e a másikat? Ha igen, az a legkevesebb, hogy gazember vagyok.

Ilyen egyszerű ez. Szomjazom. Iszom egy pohár vizet. Ilyen egyszerű ez?

Nincs-e folytonos veszélyben az életünk? Ragaszkodunk az életünkhöz. Mindenáron? Félelmünkben gyilkoljuk egymást? *Leütjük a gyámtlan gyöngét pénzért, húsert, hatalomért* – gondolom Tamásival.

Ha a tudomány és a művészet is a homályt szaporítja, gyorsabban haladunk a pusztulás felé. Nem művészet és nem tudomány az, ami a homályt szaporítja, ami nem a világosság felé törekszik.

Rettegsz, hogy hol maradt el ilyen sokáig a gyereked? Nem tudsz elaludni? Félted, hogy baja esett. Elütötte egy autó, elütötte a vonat? Vízbe fulladhatott. Megölték. Elrabolták. S ha belép a lakásba, az öröm fénye megnyugtat, és elalszol végre.

Az Isten, az istenek, a mitológiai szörnyek és a modern világ szörnyű csapdáiból, a szorongás dzsungeléből szeretnél kijutni a világosságra. Az értelem fénye vezet?

Világosságot! – kiáltod Petőfivel.

Sötét a banya, De égnek benne mécsek. Sötét az éj, De égnek benne csillagok. Sötét az ember kebele, S nincs benne mécs, nincs benne csillag, Csak egy kis hamvadó sugár sincs. Nyomorú ész, Ki fénynek hirdeted magad, Vezess, ha fény vagy, Vezess csak egy lépésnyire! (...) aki áldoztatnak Od'adja életét, Ezt nem díjért teszi, De hogy használjon társainak. (...) Eljő-e a kor, melyet gátolnak a rosszak, S amelyre a jók törekednek, Az általános boldogság kora? (...) Bár volna célja a világnak, Bár emelkednék a világ Folyvást, folyvást a cél felé, Amíg előbb-utóbb elérné! De bátha úgy vagyunk, Mint a fa, mely virágzik És elvirít, Mint a hullám, amely dagad Aztán elsimul, Mint a kő, melyet földhajítanak, Aztán leball, Mint a vándor, ki hegyre mászik, S ha a tetőt elérte, Ismét leballag, S ez így tart mindörökké: Föl és alá, föl és alá... Írtóztató, irtóztató! Kit még meg nem szállott e gondolat, Nem fázott az soha, Nem tudja még: mi a hideg?

Nem hagy nyugodni bennünket Petőfi Sándor. Keressük a csontjait, keressük a világosságot. Meddig kereshetjük? Míg el nem temet bennünket az örök sötétség. Míg el nem költözünk.

Hogyan és hol is törhetnénk fel a létezés hétepcsétes titkait? Természetesen a könyvtárban, egy könnyed mozdulattal, amint leemeljük a polcra a könyvet, vagy megkérünk egy angyalt, ahogy János jelenéseiben olvashatjuk, adja ide a Bibliát. *Elvevém ezért a könyvecskét az angyal kezéből, és megevém azt is. Az számban olyan édes vala, mint a méz; és mikor megettem azt, megkeseredik az én gyomrom.*

Élők és holtak találkozásának színtere, az élet és a halál mezsgyéje a könyvtár. Itt halk hangon suttogunk, megadván egymásnak a kölcsönös tiszteletet. Németh László Szörnyetegének Sárkány professzora így szól hozzám: *Ti azt mondjátok, ti vagytok az igazi emberek. Én pedig azt mondom, én vagyok az ember, akit ti az éhen maradt szívével a mitológiai múlt szörnyetegévé kárboztattatok.*

Anatole France *Fehér kövön* álmodik át évezredek. Az erkölcsök s az eszmék sobasem alakulnak át egy csapásra. A társadalom életének legnagyobb változásai is észrevétlenül mennek végbe, s csak bizonyos messzeségből láthatók. Akik átélik, még csak nem is sejtik. A kereszténység sem terjedt el előbb, csak amikor már bozzásimult a kor erköl-

cseihez, s az erkölcsök is hozzásimultak a kereszténységhez. Nem ke-
rekedhetett előbb a pogányság fölé, csak amikor a pogányság már ha-
sonlóvá lett hozzá, s maga is már hasonlítani kezdett a pogánysághoz.

– Mondjuk ki tehát – szólt Josephin Leclerc –, hogy sem Szent Pál,
sem Gallio nem látta a jövőt. Senki se látja. Azt hiszem, éppen az ön
barátai közül mondotta valaki: „A jövőendő el van rejtve azok elől is,
akik csinálják”.

– Hogy mit tudunk arról, ami lesz – folytatta Langelier –, az abhoz
igazodik, mit tudunk arról, ami van és ami volt. Minden tudomány
profétáló. Mennél biztosabb a tudomány, annál alkalmasabb biztos jós-
lásokra. (. . .) És azt is megjósolhatja, hogy lesz idő, amikor a nap első-
tétül, s befagyott óceánjaink fölé csak valami összezugszorodott gömb
emelkedik. Hacsak, hogy innen valahonnan nem kap új táplálékot: ami
könnyen megeshetik, mert csapatostul tud elcsípni kis bolygókat, mint
pók a legyeket. De azért mégis megjósolhatja, hogy valaha kialszik, s a
széjjelzilált csillagalakzatok pontonként fognak eltűnni a végtelen fe-
kete téren. De ugyan mi egy csillag halála? Kibunyt egy szikra. Hogy
az égboltozat valamennyi csillaga kialszik, mint ahogy fölperzselődik
a prérík füve, mit bánja azt az egyetemes élet, hisz azok a végtelenül
parányi alkotóelemek még őrzik azt az erőt, mely teremti s rontja a vi-
lágokat! Ön megjósolhatja a mindenségnek ennél tökéletesebb végét
is, az atom halálát, az anyag legvégső elemeinek fölbomlását, azt a
kort, melyben a protylus, a formátlan kód mindenek romjain visszahó-
ditotta végtelen birodalmát. És ekkor majd csak Isten lelke lebeg a vi-
lágban. Azután minden előről kezdődik.

„A világok újra megszületnek. Megszületnek, hogy meghaljanak.
Élet és halál váltja föl egymást örökkön-örökké. A tér és idő végtelen-
ségében valóra válik minden lehetőség, s mi még egyszer itt ülünk majd
együtt a romokban heverő Fórum szélén. De mert nem fogjuk tudni,
hogy mi vagyunk ott, nem mi leszünk ott.”

Önkezünkkel is véget verhetünk a könyvek életének. Felgújthatjuk,
ahogy az alexandriai könyvtárat felgújtották. Voltak és lesznek is
olyan könyvek, amelyek megjelentek és nem jelentek meg mégsem:
ilyen a Móricz-kör könyve, az oly sok vizsály után. Elsüllyedt, vagy
elsüllyesztették kicsit. Amatőr munka volt Dékány Károly kiadása?

Igen, elég ronda könyv lett belőle. De a szelleme ép, igaz szellem. A forradalom 33. évfordulójára jelent (volna) meg, a vér és gyász színében. Örömmel hordtam össze anyagát. Molnár Zoltán írta a bevezetőjét; eléggé zokon is vette, hogy többen átírták, belejavítottak, hozzátettek, elvettek belőle – például Varga Domokos, Gergely, Mihály, Tamási Lajos, Cseres Tibor. Göncz Árpád középiskolás dolgozatnak nevezte; mégis az a jó, az első megfogalmazás, amit Zoltán írt Levél az Olvasónak címmel. Ez a Móricz Zsigmond Baráti Kör költői hitvallása. S ez az enyém is.

(Folytatás: Levél az Olvasónak!)

Micsoda pillanat ez!

A nyomorúság mélységéből felszikkázik a reménység.

Hiszen népünk életének ez még mindig megalázóan tragikus időszaka. Még érvényes a „Ne szülj rabot te szűz!” Arany János-i szörnyű parancsa, s nemzedékek vonulnak csüggedten és betegen a halálba, azzal a kínzó tudattal, hogy még mindig nem állnak a helyükre elegendő számban fiatalok.

Gátlástan élvezethajszolás, önbecsülés- és önbizalomhiány; a diszkó és kabarékultúra langyos mocskában kábulunk; hűtlenségben a kultúrához.

S mégis különös pillanat ez.

Hiszen ezekben az évtizedekben gyűjtöttünk csak azért is erőt a megmaradáshoz, a fordulathoz. A bitók, börtönök, büntetőtáborok s az állam fondorlatos szellemi ketrecci által sanyargatott magyar nép ellen tudott állni a legtökéletesebbre formált elnyomatásnak, és megteremtette, kibontakoztatta a gondolkozás forradalmát. Az emberi, értelmes gondolat behatolt nemcsak az eltiportak és megnyomorítottak tömegeibe, hanem megtámadta a szolgák és haszonélvezők lelkiismeretét is.

Akiknek sorsa a legnehezebb volt, a gyárak és a földek népe, akiket idegen, ostoba formákba erőszakoltak – azok tették a legtöbbet.

Örök dicsőség a verejték és útkeresés hőseinek!

De fel kell jegyezni, s fel is fogjuk jegyezni mindazoknak a nevét, akik ébren tartották a magyar kultúrát, azonosságtudatot, lelkiismeretet. Népdalénekesekre, tánc házi zenélőkre, versmondókra is gondolunk. Meg a gyűjtőkre, a nagy mesterek utódaira, szervezőkre és karvezetőkre, a lélek élesztőire. Akiknek köszönhető, hogy az ifjúság legjava a kozmopolita ízlésterorral szemben is megkereste a jövőbe menekülés útjait, a tiszta források irányába.

Ma, amikor látjuk, hogy a demokrácia és függetlenség irányában megindult fejlődés kezd visszafordíthatatlanná válni, fontos megértenünk, hogy a fordulat alapja a nép állhatatossága volt, és a további fejlődés lehetősége is csak ezen az állhatatosságon múlik. Milliók hite, megszenvedett bölcsessége az a szikla, melyen megtört és megtörik a tengernyi hazugság, rágalom, csel-szövé.

A legnagyobb veszedelem, ami még leselkedik ránk, az, hogy már győzelemnek véljük kezdeti sikereinket, hogy az út elején megpihenhetünk képzelt diadalaink dicsőségében.

Még csak elindultunk. Még nem alakítottuk át intézményeinket a nép akaratát hatékonyan kifejező szervezetekké; még nem alakítottuk át gazdaságunkat termékeny és sikeres műhelyekké, még nem szerveztük meg kultúránk felvirágoztatásának és utódainkra örökítésének lelkiismeretes és okos közösségeit.

És magában az irodalomban még nem védelmeztük meg a társadalmi haladás érdekeit képviselő, a történelmi folytonosság felelősségét viselő hagyományos nemzeti örökséget. Pedig sehol a világon nem forrott össze jobban a nemzeti lét az irodalommal, mint éppen nálunk. Magyar nemzet úgyszólván nem is létezhetne Petőfi és Arany, Ady és Móricz vagy József Attila életműve nélkül.

Most megint olyan történelmi időköt élünk, amikor az írók nem térhetnek ki a világ, a nemzeti lét korszerű újrafogalmazása, a történelmi, társadalmi, erkölcsi tisztánlátás elkerülhetetlen feladatai elől.

A körök, társaságok éppen ma, a kultúra újjászervezésének

idején nem vonhatják ki magukat olyan nézetek alapján, hogy ez „nem a mi dolgunk”, hogy „az irodalom ne politizáljon”, hogy az alkotás „csak önmagáért való”.

Végre megint – vagy talán először? – olyan helyzetbe kerülünk, hogy nagymértékben rajtunk múlik, miképpen alakul nemzetünk jövője. Mindenkinék, minden társadalmi osztálynak, rétegnek és csoportnak, bármilyen foglalkozást űzőnek, meg kell találnia sajátos helyét, cselekvő részvételének módját a kultúra újratermelésében, a nemzet sorsának formálásában.

Természetesen az íróknak is. Összeségükben vagy irányzatokba gyülekező csapatainkban mindenkinék kötelessége, hogy végiggondolja, hogyan és mit vállal egyéni alkotómunkájában, és milyen részt vállal külön mint állampolgár a közös feladatokból.

Akár cselekszünk, akár csak gyötrődünk, mindenképpen a nemzet jó vagy rossz sorsának alakítói vagyunk.

Népünk most bizonyára talpra fog állni. De legbiztosabban úgy, ha minden fia talpra áll.

S az írók helytállása nélkül csonka lenne jelenünk és holnapunk: ez nem csupán esztétikai feladat, hanem naponta való kézfogás az olvasóval: a néppel. Mert az irodalom a nemzet emlékezte és várakozása.

A Móricz Zsigmond Baráti Kör

Nem magántulajdon ez a hitvallás, hanem közvagyon. Mindazoké, akik elfogadják a szellemét. Ezért is próbálom terjeszteni.

S ezért csevegek. Ahogy József Attila nyári délutánjában *Cseveg az olló. Néne nyesi a pázsitot . . . Az idő semmit játszik . . . Én sem tudom már régen, alszom? vagy dolgozom?*

Reggeledik és olvasok. Gyönyörűen ragyog ablakomon a Napkirály; Tamási Lajos versével köszöntöm. *Jó reggelt, Legfőbb orvos úr, te minden világosság teremtő lángja, fénylő csodálatos napunk (. . .) Madaraink siralmas némaságát egyetlen sugaraddal feltöröd s száll az*

édes aranyos zengés. Ülvén fűszálakra, a bogár is benned mosdik, párányi zokogását veled szárítja s örvend.

Meddig köszönhetjük a Legfőbb Orvos urat? Ötmilliárd évig? Van még idő. Addig kényelmesen felkészülhetünk a Naprendszer elhagyására.

Addig dolgozhatunk. De hogyan? Mint Sinka István? *Beléptem a kastély alá s egy nyugtatványt irtam alá. Kaptam summa negyven pengőt: nyögtem érte fél esztendőt. Akkor este bort töltöttem, Katimnak zsebkendőt vettem, tizenötöt télre hagytam, tízért jobb csizmát varrat-tam. Hatot adtam Tóth Bálintnak; négyért régen sirtak ketten is: mint a volt bíró s Gyánból Kiss, a birkanyíró. Maradt kerek bárom pengő, meg egy újabb félesztendő. Rám is szólott kinn az ispán: – na, te hogyishínak István! . . .*

És te miért szomorkodsz, barátom, Ángyán István? Átmentem hozzá beszélgetni, felolvasni neki valami vidámat. Hogy ne lengjen a lelke olyan alacsonyan ezen a füstös és fojtogató európai peremen, ahol őshüllők és új kígyók marakodnak. – Suhanj inkább, angyalom! – Ő meg rajzolt nekem közben egy keljfeljancsi-szörnyeteget.

S te, hogyishínak Molnár Zoltán? Merre pásztorol most M. Pásztor a Trabantjával, merre mentek légvárat építeni, mint az orkán? Hallgasuk csak, mit is beszél ez a Molnár! Öt, hat vagy tíz embernek? Ahelyett, hogy írna? Ír is. S egy fényes kertben barátainak felolvassa, ahogy Kisújszálláson, Balmazújvároson, Gárdonyban vagy Tokajban. Légvárat épít? Demokráciát, civil társadalmat!

A XVIII. század vége óta önszerveződő olvasóköri, művelődési egyesületek vállaltak mind nagyobb részt a kultúra nemzedékről nemzedékre örökítése, az állampolgári és nemzettudat ápolása feladataiból. A második világháború után főképpen ezeknek az immár két évszázados múltú önszerveződő művelődési közösségeknek az elpusztításával semmisítették meg a nemzeti tudat, öntudat, viselkedéskultúra, szokások és erkölcs öröklődésének kereteit és formáit, s velük együtt a szellemi és erkölcsi fejlődés lehetőségeit.

Most szinte újra kell alapoznunk a nemzet művelődését.

Erre az újraalapozásra, a kultúra folyamatosságának a helyreállítására és állhatatos felvirágoztatására hívjuk szövetségünkbe s szólítjuk együttműködésre, egymás megsegítésére, tapasztalataink közös felhasználására az olvasóköroket, művelődési egyesületeket.

Meg vagyunk győződve arról, hogy jelen helyzetünkből az ország csak akkor állhat igazán tapra, ha minden falu, város, minden település – külön-külön is a saját szellemi és fizikai erőforrásai felkutatásával, azokra támaszkodva saját talpára igyekszik állni.

Tudjuk, hogy a demokrácia csak a pártok szabad vetélkedésében bontakozhat ki és fejlődhet. De a települések közössége csak a magán- és pártérdekeken felülemelkedő összefogásában találhatja meg együttes boldogulásának útját-módját. Fel kell élesztetni és felhasználni minden egészséges közösségi formát és tapasztalatot: a legeltetési társulatot, hegyközséget, zártkertet, tűzoltó- és sportegyesületet, kertbarátokat, honismereti köröket, kórusokat stb. Kössenek szövetséget régiók szerint és országon, cselekedjenek, hozzák létre a társadalmi egyesületek szövetségét.

Az olvasás, tanulás, művelődés számunkra nem öncél. A múlt századi olvasókörok is arra törekedtek, hogy lakóhelyük közösségének életét jobbra fordítsák.

Ez az ezredforduló Európa újjászületésének kezdete. Ezt bizonyítják az utolsó évtizedek s főképpen a legutolsó évek történelmi-politikai fejleményei. Újjászületésünk előkészítésében, megindításában döntő része van a magyar kezdeményezésnek. A társadalmi-gazdasági-politikai fejlődésben a legfőbb szerep a kultúráé. Soha nem volt fontosabb, hogy a legjobb iskolákkal, egész életen át tartó, folyamatos tanúlással, továbbképzéssel, olvasókörokkal, népfőiskolákkal gyarapítsuk szellemi erőinket.

Am mindennek az alapja a könyvtár.

A könyvtár sorsa nálunk még ezekben az időkben is csak vergődés a költségvetés ketrecében. Holott ma is az egyetlen működőképes intézményrendszerünk a maga sokszínűségével,

szakmai rétegzettségével, kapcsolatrendszerével, rugalmas, alkalmazkodó kínálatával. Sokmilliós tagsága kultúránk legfontosabb alapja. Korszerűsítsük hát! Emeljük feladataihoz méltó magaslatra. Épületekben, felszerelésben, ellátmányban szabadítsuk meg nélkülözéseitől.

Teremtsük meg e célra a Kölcsey Ferenc-alapítványt. Legyen ez a vállalkozás az ezredforduló, a nemzeti tapraállás, az újjá születő Európa . . .

Dupla tükör

Elhelyezkedem Marika mögött a heverőn, s rábambulok a képernyőre. Szellemképes. Micsoda szörnyű figurák! Legalább két fejük van. Hol derékban csúsznak félre, hol a fejük ortopéd.

– Ezek a fél nyolcasok?

– Dehogy! Azok már rég elmentek.

A sötétben bujkáló számítógép most rajzolgatja Magyarország térképét a képernyőre. Milyen szerencsétlen, torz kis ország ez a Magyarország! Alaposan körülrágták a patkányok, ezek a sugaras, szörnyeteg nagyhatalmak.

– Jó idő lesz?

– Fogalmam sincs.

Ezt is csak az égi hatalmak tudják. Éppen megfelelő adagokban mérlik a pluszokat, mind éjszakára, mind nappalra. Magukhoz igazítják a hőmérsékletet, aztán jöhet az éjszakai krimi. Majd alhatunk, ha tudunk.

– Vettél be gyógyszert?

– Nem. Megnézed?

– Miért nem? – tapintja meg Mari a homlokomat. – Van egy kis lázad.

Tüzel a homlokom, de elegendem van a gyógyszerből. Nézzük a krimit, rábizzuk magunkat az irányított irányítókra, pattanásig feszítjük idegeinket. Nem is értem, amit látok, és nem is igen látom, amit nézek. Lebegnek a sugarban, én meg sóhajtozom. Várom, hogy vége legyen. Sohasem jut idő egymásra.

– Aludjunk – dűnnyögi Mari jó sokára. – Lekapcsolod?
– Ne, még ne! – mondom ijedten. – Kicsit beszélgessünk.
– Mit akarsz ilyenkor?
– Beszélgetni. Tényleg csak beszélgetni – lesek rá a párnáról. Nem vagyok álmos, nem tudok elaludni, tele vagyok feszültséggel. Igyekszem ébren tartani a feleségemet. – Tudod, ez arról szólt, hogy az író azonos-e regénye főszereplőjével.

Mari megadóan felém fordul, igyekszik értelmesen hallgatni. Csodálattal ittas szemekkel bámulja holdfénnel felkent homlokomat. Ettől végképp szárnyra kelek, s csak úgy ontom magamból a mélyebbnél mélyebb gondolatokat.

– De ugye az óriási volt, mikor a tükrök szétroppantak! Abban a pillanatban találkozott az élet a halállal. Ahogy átsuhogtak egymáson, olyan volt ez a találkozás, mint amikor két ember, egy látó meg egy vak, elmegy egymás mellett. Vagy inkább megállnak egymással szemben, nem tudnak áthatolni a tükrön, csak nézik önmagukat, mintha egymást nézték, mert hiszen az, amibe néznek, dupla tükör. Képtelenek megölelni egymást. A tükörkép megfoghatatlan. S marad az űr. Ekkor robban szét a tükör. Az életből nemlét lesz, azután pedig a halál angyala nézi az életet, mintha az író nézné a művét, életrajzi regényének főszereplőjét. Nézi kétségbeesetten, hogy milyen tökéletlent alkotott, s nem tudja eldönteni, melyik tökéletlenebb. Ő maga? Vagy a főszereplő?

Úgy érzi, silány fércművet alkotott, és ebbe bele kell pusztulni. Hőse szimpla papírfigura, ő maga pedig tehetségtelen, ezért aztán tűzpróbának veti alá magát, mert ami nem jó, az elromlik, ahogy Murphy első törvénye mondja. Ami jó, az meg szellemmé válik a tűzben.

Ezen kicsit elgondolkodom. Mocorgó feleségemnek azt már nem is merem mondani, mert úgy érzem, túl szépre, szégyellni valóra sikerült a gondolat, hogy Isten is szégyentől fekete arccal rejtőzködik teremtménye elől; őt is bántja, hogy silány fércművet alkotott, a boldogtalan ezért keresi istenét, kárhozottan bolyong a világban, megpróbál szeretni, s végül egy gödörben végzi.

– Alszol?

– Nem. Kiverődtem.

– Hol is tartottam?
– A találkozásnál.
– A halál angyala, vagyis amikor a tükrök . . .
– Azt mondtad, Lajos beszélt az igazgatóval? Mit mondott neki?
– Találkoztak. Személyesen ment el hozzá. Átadott neki egy tiszteletpéldányt a könyvéből. Azt mondta, az igazgató vagy talán a főszerkesztő hozta szóba ügyünket.

– Ügyeteket?
– Sanyiét meg az enyémet. Az igazgató főleg Sanyiról beszélt. A nyugalom magaslatáról érdeklődött irántunk.

– Gondolom. Ő nyugodt lehet.
– Elmehetne már nyugdíjba! De nem, igazgat. Ahelyett, hogy írna. Igaz, ír is. Most olvastam egy szerelmes novelláját a *Nők Magazinjában*. Még bírja az aggastyán.

Ablakunkon bedugta fényes és gúnyos pofáját az égi képernyő titokzatos vándora, a Hold. Mennyezetén szétkenődő fényében megpróbálom magam elé képzelni az igazgatót, amint a nyugalom magaslatáról európeerként tekint szét magyar birodalmán: kiválasztottakon és szerteszét heverő, vert alattvalóin. Tömören és fehéren ül, ír, rendelkezik, aláír. Bal füle felől szőke, jobb füle felől fekete megbízott érkezik a hírekkel, ő pedig rezzenéstelenül, érzelmeken felülemelkedve hajtja végre a parancsokat. Tiszteletpéldányok hevernek a lába alatt. A szentélybe most lép be a költő, alázat nélküli tisztelettel járul az igazgató színe elé, előrenyújtott tenyerén megsárgult levelek, maga a könyv. Nehéz kihallgatni beszélgetésüket a kulcslyukon, csak hangfoszlányok jutnak el a fülemhez.

– Tudnod kell – mondja a költőnek –, én mindig örömmel veszem, ha figyelmembe ajánlod a fiatalokat.

– Már nem olyan fiatalok. Egyikük nagyapajelölt.
– Majdnem mindnyájan meg vagyunk jelölve. A kornak nincs jelentősége. A jó műalkotás időtlen.

– A jó műalkotás idős . . . – dűnnyögöm.
– Kitűnő a novellád a *Nők Magazinjában*. Gyönyörű, igazán szép. Ebben a korban ilyen szikrázóan szerelmes írást! – hajol meg a költő az igazgató előtt.

– A jó műalkotás időtlen – mosolyog a szobor. – De mondd csak, mi van a védenccéddel?

A költő finoman csodálkozik, hogy maga az igazgató tereli pórul járt védenccéire a szót. Úgyesen válogatja szavait, kicsit dörmög, keresi a szavakat. Első védencére gondol.

– János sínen van.

– Sínen – biccent a szobor.

– A lány is sínen van. A többi is sínen lesz.

– A lánynak hamarosan kiadjuk újabb kisregényét. Hatszáz oldal. . .

A szobor hallgat. A költő töri meg a csendet.

– Tárgyalni kellett volna velük. Felnőttek, lehet tárgyalni velük, nem kellene margóra szorítani a fiatalokat.

– Majd visszatérnek – dörmög a megőszült szobor. – Meg kell tanulniuk, mit szabad és mit nem. Meg kell őriznünk a félszabadságot.

– Alszol?

– Aludtam volna? – rándulok össze Mari váratlan kérdésétől, s úgy kalapál a szívem, mintha ki akarna ugrani a helyéről. Hallgatom a dobogást, látom az egymástól élesen elkülönülő fényeket és árnyékokat a szobában, s látom a titokzatos szobor bal és jobb füle mögött feltűnő szőke és fekete ügyintézőt; mindegyik homlokán szalag csillog. A szalagon jól olvashatóan fénylenek a betűk: MEGBÍZOTT. Összevonják szemöldöküket, én meg azt sűgom a kulcslyukba: a félrabságot . . . Meg kell őriznünk a félrabságot.

– Nem akartuk megcsonkítani a könyvüket – lebeg a szobor hangja.

– Nagyobb erők kezében vagyunk – int hátra, a zárt ajtó mögé. – Nem tehetünk semmit.

A megbízottak megint összevonják szemöldöküket. A homályból a költő távoli hangját hallani: – Tudnod kell, valamikor egy lakatost ültettek az igazgató feje fölé.

– Most pedig a megbízottak teljesítik kötelességüket. Nyugdíjba mehetne már a vén rabtartó, szabadságra fordíthatná a szükségszerűséget. De ez a tisztességben megőszült szobor múltban és jelenben ugyanazon a helyen trónol.

– Sanyival mi történt?

Nehéz, hüppögő sóhaj szakad fel a mellkasomból. Lehetséges, hogy

elaludtam? De hát nem képtelenség, hogy az egyik politikai, a másik esztétikai okra hivatkozva utasít el? Én meg keresem az igazságot, főleg papíron, járom a hivatalokat, azokhoz fordulok, akik elutasítanak – fordulhatnék máshoz? Megfordult a fejemben, hogy elhagyom az országot. Ahol a láng kilép, a láng kilép . . .

– Mi történt Sanyival?
– Ellenforradalmár . . . Azt írták neki, ellenforradalmár.
– Hogyan? Forradalmár?
– Az. Ugyanaz a kéz írt neki is.
– Ugyanaz a kéz?
– Ő nem megy veled az ügyintézőhöz?
– Nem. Azt mondta: ki az az ügyintéző? Meg azt mondta, menjenek el ők, én itthon vagyok! Kértem tőle egy mondatot.

– A kéztől?
– Lezsáktól.
– Közölni akard? Meggondoltad, mibe rángatod bele?
– Nem kell őt félteni! És ne féltse engem se. Az *Egy mondat* . . . megjelent, amivel azt akarják mondani, nálunk már nincs zsarnokság. A levél szövege . . . akard hallani?

– Tudod kívülről?
– Na hallod! Író vagyok – nem gondolod?
– Na hiszen . . . te, író!
– *A levél szövege, egy mondat a zsarnokságról; mindössze ennyi: Benyújtott verseit a szokásosnál többen olvassák, ezért a döntésig még türelmét kérjük.* Aláírás: Igazgató. Aláírás: Megbízott.

– A kéz . . .
– Ugyanaz. Nekem azt írta, különösen veszélyesnek tartjuk azt a vissza-visszatérő sugallatát, amely lépten-nyomon kontinuitást vél az ötvenes évek politikai irányvonala és a mai politikai gyakorlat közt.

– S te még azt képzeled – fordít háttal mérgesen Mari –, hogy az ügyintéző éppen veled foglalkozik? Levelezel, futkosol fűhöz-fához, mégsem mész semmire. Ebből se lesz egy rohadt vasunk se!

– Téged csak a pénz érdekeli! Cipő kell, ruha kell, igaz?
– Nem, teneked nem kell! Tartsalak el benneteket egy fizetésből, de legyen ám meg minden a gyerekeknek! Hagyj békén, aludni sze-

retnék végre! Nem vagyok kíváncsi a süket dumára. Menj a barátodhoz, panaszkodj neki, aztán csak tedd, amit mond. Menj a falnak, rohanj a pártközpontba, hadd röhögjenek rajtad! Néha komolyan azt hiszem, hogy valami bajod van.

A házaló

Mari házsártoskodását elengedtem a fülem mellett, s gondoltam, megnézem az éjszakai előadást, de valahogy nem volt hozzá erőm, hogy felkeljek és kicsit felhangosítsam a készüléket. Éppen véget ért a Híradó második vagy harmadik kiadása, lengedeztek még a félnyolcasok, ugyanakkor az is ott lebegett előttem, hogy holnap folytatni kell a házalást a címlistával; lassan gyűlnek az aláírások az alapítvány támogatására. Az ember kiteszi lelkét a barátaiért, aztán barát vagy ellenség – tökéletesen egyre megy; ha bajban vagy, nem segít egyik sem. Az ügyintéző is . . . micsoda ember az ilyen? Ki tiltotta meg neki, hogy válaszoljon? Nem igaz, hogy legalább a titkárnőjével nem íratott volna pár sort. Én meg megyek, osztogatom a szórólapokat, agitálok, járom a gimnáziumot, a népfrontot, a tanácsot. Mennyire csodálkozott a tanácselnök is! Azt mondja: micsoda pálfordulás! Meghökkenítő? Azért járok a címlistával, mert Sanyi megkért rá. Barátok vagyunk. Ő is megkapta a Soros-ösztöndíjat, nekem se lehet okom panaszra. Volt már ilyen, olyan meg amolyan ösztöndíjam, most meg Soros a soros. Rá kellene írni a listára Nagy László szavait, hogy: *Nekem a kérés nagy szégyen, adjon úgy is ha nem kérem.* Vagy inkább azt kellene ráírni, hogy *a királynőt megölni nem kell félnetek jó lesz ha mind beleegyeztek én nem ellenzem.* S mindenki oda tegye a vesszőt, ahova akarja; mindenki azt ír alá, amit akar, én is azt írok, amit akarok. Megállok négyemeletes házunk előtt a címlistával, felnézek a sarkokra. *Kerek az ég mindenfelé, anyám, anyám meghalsz belé . . .* Milyen élesek a sarkok! Pedig ez nem felhőkarcoló. Mégis milyen messzire ellátni innen. Egyik sarokról ellátni legalább Kárpátaljáig, egészen az obi-ugorok földjéig, a másik sarok meghosszabbított vonala Burgenlandon át Amerikára mutat. Most átmegyek a tér másik oldalára. Erről a sarokról

Erdélyen, Törökországon keresztül toronyiránt egészen Ausztráliáig látni. A negyedik sarok Bácskán és a Földközi-tengeren át Dél-Amerikáig röpteti a képzeletet. Behálóztuk az egész világot, s az egész világ behálózott minket. Egyfelől a pénz, másfelől az ideológia szorongat, te édes . . . Végképp eljátszotta függetlenségünket a világtörténelem, végképp eljátszották a hatalmak? Valamit mégis tenni kell. De hogyan lehetne összeházasítani a tüzet és a vizet? Hogyan lehetne összeházasítani az amerikai praktikizmust a szocializmussal? Lehetetlen? A világ egy és oszthatatlan? A nagyhatalmak mégis megosztják, hogy uralkodhassanak. Osztozkodnak és öldökölnek, öldökölnek és osztozkodnak. Őlik az embert forradalmakban, őlik háborúkban, darabokra szaggatják a fenevadak, égetik gázkamrákban, kábítják, sugarazzák közelről és távolról, bódítják képekkel, őlik a tudatát, őlik a földjéért, őlik a pénzéért, őlik, mert másképp áll az orra, mert mást akar, más-ként gondolkodik – ölöm magam, gyilkolom én is. Mennyire félnek az emberek saját aláírásuktól! Nem attól félnek? Az államtól, az erőszak-tól, a megtorlástól félnek; azért maradnak a fenekükön. Félnek, hogy kiadják magukat, s tudják, hogy a bosszú hidegen édes, bármikor begyűjthetők, ugrásra készen lapulnak a sztalinisták. S ezek az én jóhiszemű és igen tájékozatlan lakótársaim mennyire szeretnék eltitkolni félelmüket! A bizalom hiánya nyomban szembeszökő a beszélgetésben. Bizalmi válságot élünk, több mint harminc éve. Nemcsak a parasztok, a munkások és az értelmiségiek, a vezetők, a párttagok is bejelentik bizalmatlanságukat. A lakók mielőtt aláírnák a címlistát és elfogadnák a csekket, hol nyíltan, hol önmaguk előtt is bújkálva ostobábbnál ostobább cseleket eszelnek ki, csak nehogy elárulják saját véleményüket. Szavaikkal bebarangolnak erdőt és mezőt, hegyet és völgyet, eljutnak a vérengző dinasztiaig, s az erdélyi magyarok számára nem látnak kiutat. Máskor meg épp ellenkezőleg, ahogy a gázszerező, aki hátrározottan kijelenti: Ebben a megosztott világban Németország végérvényes megosztottsága ugyanolyan elképzelhetetlen, mint ahogy Erdély és Magyarország végérvényes megosztottsága. Az emberi jogról, a demokráciáról nem sokat tudnak, de honnan is tudnának, amikor nincs róla tapasztalatuk. S miközben szopogatjuk a whiskyt, a feleség pedig nyalogatja a tojáslikőrt, kiderül, hogy „apámnak erdeje volt Er-

délyben, kötelességemnek tartom az erdélyiek támogatását". Ötven forinttal. Egy emelettel feljebb: „A románoknak nem adok.” A lépcsőházban: „árt az erdélyi magyaroknak, aki segíteni akar rajtuk” – mondja a kormányzati álláspontot az igen tájékozottnak mutakozó népművelő, én meg eldúdolom neki Villon híres verssorát: *És elhiszem, hogy segít, aki árt . . .*

– Nem képezed, hogy kiadom a nevem! Óhó, barátocskám, azt már nem. És azt megmondanád, mit tesz az értelmiség a népért? Az erdélyi alkotó értelmiség támogatására fordítanak az alapítvány kamatait? S a néppel mi lesz? Azon ki segít? Fizessenek a gazdagok! Legyen csak övék a dicsőség. Akinek pénze van, hatalma van. De hát minálunk a pénz és a dicsőség is a hatalomé, az OTP-é! Hiába magánalapítvány közérdekű célra, az igazi haszon az OTP-é meg a bankoké! Én az OTP-nek nem adok. Nekem mondhatod, hogy az OTP az országé, mert amikor személyi kölcsönt kértem, beintettek. Most én is beintek. Azt mondod, felül kellene emelkedni az ellentéteken? Minek nézel te engem? Angyálnak? Ez a rendszer sikerrel nullázta a szocializmust, nekünk végképp lőttek. Mert mi van? Leiszom magam, eleve félek, hogy ma is be kell mennem abba a mocsok gyárba, még vasárnap éjjel is. Ebben a szar iparban csak másfél millió ember dolgozik, a többi lébecol; ó, persze, tervgazdálkodás van! Improvizálunk, pofikám, aztán ami lesz, lesz. Én meg pofázhatok, rimáncodok annak a szerencsétlen szövőnőnek, hogy így, drága husikám, úgy, szivikém, verjünk rá, gyönyörűségem, a tervet teljesíteni kell! Erre aztán mutatja a kezét, hogy vérzik, be kellene kötözni. Aj, violám, mondom, és elkapom a kezét, falom, csókolom, nyalom róla a vért, hogy így meg úgy, édes kis bukszám, nem vér ez, hanem bikavér. Pizkosul utálok magamat, pizkosul, barátocskám. Leiszom magam a sárga földig, csak gondolkozni ne kelljen. Akkora utálat van bennem már magam iránt is, hogy bele kell örülni. Mindig ezeket a szegény barmokat nyúzzuk, kápók vagyunk, szívecském, kápók, nekem elhiheted, s te is az vagy, amikor idejössz tarhálni. A kiscsaj is tarhálni ment, elment az anyjához, úgy kibaszott velem, hogy belezöldülök. Nem akartam elvállalni a házi feladatot, hogy én legyek a bürokrácia szemete, de a kiscsajt megfűtötték a hátam mögött. Ő meg így, apucikám, úgy,

apucikám, vállalnod kell, valamit tenni kell az emberiségért – hát ténácstag lettem. De csak duma itt minden, érted, duma. Az embert elkapja a gépszij, hogy na, majd én megmutatom, aztán apánk faszát sem mutatunk meg. Mert a kurva anyjukat ezeknek, prédára megy itt minden, a mandró összeroppanhat, aztán jöhet a szemetes. Na, proszit, főtítkárkám!

Pici vagyok, mint egy porszem, a művezető pedig, ez a sörhasú, pajeszos Pista tombol tovább, mint egy Zeusz.

– Sajnos, barátocskám, a kiscsaj nem ért el semmit az intézetben. Alig néhány orvos iratkozott fel a címlistára. Nem mondom, van köztük rendes mandró is, az én asszonykám meg olyan volt velük, mint a vaj, még engem is összekent. Sírdoált itt a nyakamon, hogy te most mit fogsz szólni, pedig mindent elkövetett, de hát mit szólnál, nem igaz? Haverok vagyunk, és azok is maradunk, akkor is, ha ez az egész sztalinista kóter összedől. A kiscsaj végigjárta az orvosokat, de hiába könyörgött, hiába mondta, segíteni kell, mert ha végképp befosik az értelmiség, beszarik az egész ország; az a rohadt főnöke leállította, megtiltotta neki, hogy a címlistával szaladgáljon. Az a köpedelem odarendeli a betegeket a lakására, s közli velük, hogy hatszázkilencven a tarifa. Anyám nem volt rest, kiguberálta neki a hatszázkilencvenet, egy fillérrel se többet, de volt olyan is, nem is egy, aki hétszázat, nyolcszázat adott a mocsoknak. Barmok a népek, egykomám, de már ezeknél csak az a nagyobb szemétláda, aki megengedi a rablóknak, hogy kifosszanak minket. Anyám volt a hatodik, utána még kilenc beteg várakozott a sorára. Számold kil! Az tizenöt, és az intézetben mennyit keres? Otthon ezt havonta csak négyszer csinálja meg – mennyi pénz az? Főorvos a felesége is, az se tér haza üres kézzel, a kiscsajt meg elzavarta, azt mondta: az én intézetemben senki nem fejthet ki felforgató propagandát! Nekünk meg elszívják a vérünket is, keccsölünk, ha beledöglünk is – na, mit akarsz azzal a papirossal? Add már ide, hogy írom alá, kétszer is!

Hányan is írták alá az alapítványt? Majd holnap megnézem, későre jár. Tételezzük fel, számolgom a sötétben, hogy az alapítók tőkéhez egymillió magyar fejenként száz-száz forinttal járul hozzá. Az százmillió forint. Ekkora tőkét már nem kis haszonnal forgathat a bank

vagy az OTP, ezen már lehet tenni valamit az alkotó értelmiségért. Csak az értelmiség nehogy elfelejtse, kinek adósa. És a magyar állam se felejtse el!

Lehúnyt szemhéjam alatt most megjelenik a gazdag amerikai milliomos, amint a tévében nyilatkozik. Négyszázmillió dollárja van! Ebből egymilliót ad évente a magyar államnak? Azzal a kikötéssel, hogy a pénz a tudományok és a művészetek támogatására fordítandó. Ha a szegényektől elvárjuk száz forintjaikat, akkor még a hazai gazdagoktól is várhatunk valamit. Talán az államtól is. Azt, hogy vonuljon ki az irodalomból, de csak ide a pénzzel, amit elvitt tőlünk adóba. Várhatunk valamit az eladósodott magyar államtól? Örül, hogy dollárhoz jutott, s kicsit könnyebben visszaadhatja a kölcsönt Amerikának.

Segítenünk kell egymáson – simogatom meg a feleségem hátát; milyen rendes, szófogadó asszony ez, milyen áldozatkészen címezgeti azt a sok borítékot. Segíteni kell. Magyaroknak a magyaron, legyen az zsidó vagy nem zsidó; gazdagnak a szegényen, legyen az tőkés vagy szocialista vállalat, amerikai vagy vegyes, kétkezi dolgozó vagy szellemi munkás. Harcolni kell. Egyedül nem megyünk semmire. Ottó Quangel művezető, Hans Fallada hőse egyedül ugyancsak nem ment semmire. De a feleségével legyőzte a félelmet.

Mit is mondott neki Escherich felügyelő, a kihallgatója?

– Maga, egy egyszerű munkás akart barcolni a Führer ellen? Nevetséges! Olyan ez, mint amikor a bolha akar barcolni az elefánt ellen. Nem értem, hisz maga értelmes ember!

– Nem, ezt nem is fogja megérteni. Mindegy, hogy egy ember barcol vagy tízezer; ha valaki megbizonyosodik, hogy barcolni kell, akkor barcol, akár vannak társai, akár nincsenek. Nekem barcolnom kellett, s ha újrakezdehetném, ismét barcolnék. Csak nem így, nem így.

Két példányban létezik a világ, ez a hatalmas fércmű. Silány ragasztó tartja össze széthullni kész lapjait. Mi is két példányban léte-zünk, Sanyikám. Minket ugyan megölhetnek, de mi akkor is megöleljük egymást. Majd megállunk ott túl a rácson, s ha bárki élő azt hinné,

hogy csak szemlélődünk, csak nézzük ezt a csodálatos életet, nagyon téved.

Milyen igaza volt ennek a pajeszos Pistának! A „szocializmusnak” tényleg löttek.

Tökéletlen kapcsolat

Önéletrajzom is két részből áll. Úgy kettőből, hogy mégis csak egyből. Belőlem. Ha majd kiteríti maga elé az olvasó, úgy fogja érezni magát, ahogy én éreztem, amikor önmagam kiterítésével foglalatossá kódtam. Mindenkinek meg kell írnia saját önéletrajzát. A múltját senki sem kerülheti el. A bűnös nem menekülhet a bűnüldöző elől, hiszen bizonyos lehet benne, hogy megkondul fölötte a lélekharang. Küzdeni kell. Ez a legtöbb, amit megtehetünk. De választhatunk is. Végezhetünk magunkkal. Míg élünk, nem menekülhetünk a reménység csapdájából.

– Alszol?

– Alszom – horkan riadtan Mari.

Elpusztíthatja magát az emberiség, nem rendít meg ilyen értelmű önpusztítása. Nincs benne semmi emberi. Nem érdekel a szegyenkező Isten megrendülése, az ő tökéletes magánya nem indít szánalomra. Az életet választom. Ezt a tökéletlen kapcsolatot.

Azt írja levelében a kiadó, hogy a kötet szerkezete laza? . . . Ha laza, hát laza. Még hogy laza! Fércmű! Ilyennek varrt a jóisten apám meg anyám szerelmes varrógépén!

– Alszol?

Nem válaszol. Hallgatózom. Egyenletesen, nyugodtan szuszog.

Pedig épp most akartam mondani a lényegét. Most akartam megölelni, finoman lehúzni a bugyiját, hogy végre találkozassunk. De hát mit érdekli őt a . . . Aludj csak, menekülj! Az ébrenlétet változtasd álommá, a valóságot képzeletté. Bámul ez a vak képernyő, néz bennünket most is, s én is csak nézem bolyongó arcodat.

Föl kellene kelni, elszívni egy cigarettát. Vissza kellene nézni magamra is, amint fekszem elnyúlva, kiterítve Mari oldalán. Két pél-

dányban létezünk. Eggyé kellene válnunk. Eggyé és oszthatatlanná. Vagy kettővé? Alszanak a fiúk is.

Hallgatom a madarak csiripelését. Milyen gyönyörűek! Kivárom a napkeltét, a szemközti házban megülő napot, fürdőköpenyembe burkolózva kiülök az erkélyre, s elnézegetem a harmatban fürdő teret, az elmúlás éber melankóliáját. Tévedés azt hinni, hogy ami nem történt meg, arról nem mondhatunk semmit. A zöld gyeper a tér nagyobb foltjaiban már sárgába fordult, gömbölyű csöndben álldogálnak a fák, készen a végső vetkőzésre. Csak megbámulom a fényes napkeltét, hónom alá kapom önéletrajzi regényemet, s megyek a kiadóba.

– Már vártuk az író urat – pillant rám a körmei lakkoztatásába feledkezett titkárnő, s rámutat a barna szárnyú ajtóra. Kicsit megbor-zongok és belépek.

Megállok a tágas terem bordó szőnyegének szélén, s némi szorongással nézek körül. A falakat mennyezetig érő könyvespolcok borítják, de a polcokon nincs egyetlenegy kötet sem. Az üveg mögött szürkészöld dossziék sorakoznak egymás hegyén-hátán, valamennyi fekete szalaggal átkötve. Odalépek a magas, barna, imázsamolyra emlékeztető alkotmányhoz, s benézek a kézi munkával díszesen faragott rácsok mögé.

Ez ő, gondolom.

Országos Széchényi Könyvtár

A borongó homályban magába mélyedt alak üldögel. Az ősz fej halványan világít.

Letérdelek a zsámolyra.

– Már vártuk az író urat – suttozja a homályba burkolózott alak. Alig észrevehetően biccent. – Tudtuk, hogy visszatér.

– Vissza, uram.

– Elkészült?

– El.

– Kezddheti. Hallgatom. Ne hagyjon ki semmit. Nem szeretjük a megcsonkított műveket. Minden jelentéktelen és jelentős bűne meghallgattatik. Csak nyugodtan, fiam.

Köszönömöt rebegetem, és kiterítettem a könyvem. De még az első mondatot sem fejeztem be, az igazgató megállított. Kicsit felém fordította ősz homlokát, és megrovó hangon mondta:

- Címe nincs?
- De, de van - hebegtem. - Elöttem kiterítve.
- Furcsa - dünnyögte a rácsok mögött. - Kicsit furcsa - ismételte.
- Naturalisztikus. Nem jó. Mutassa csak! - nyúlt ki könnyedén a rácsok között a címlapért. - Nem, ez nem jó. Furcsa. - Elővette fekete töltőtollát, gondosan áthúzta a címet, és határozott mozdulattal, röviden írt. Felém fordította a lapot. Kékeszölden fluoreszkáltak a betűk:

A fércmű

- Ez kitűnő lesz - mondta. - Jobb, mint az eredeti. Na, mit szól?
 - És visszaadta a lapot.
 - Kicsit meghökkentő - makogtam.
 - Kitűnő. Épp ezért kitűnő. Biztos kasszasiker. Meglátod, fiam.
- Gyomortájékon egyre erősödött bennem a szorongás. Lehajtottam fejemet, és ismét olvasni kezdtem.

- Azok a foltok. Első rész. Felszólalás. Ezerkilencszáznolcvankettő márciusában, életemben először...

- Hagyd. Fölösleges - mondta. - Elég a cím. Esztétikai kifogásaink közül mindössze annyit, mindössze annyit, hogy a kötet szerkezete laza...

- Laza?
- Laza.
- Kézirat - próbáltam érvelni.
- Hamarosan bekötjük. Kiadjuk. Kitűnő a cím! Emiatt ne legyen gondod.
- Ne legyen gondom - ismételtem automatikusan.
- Küldje be a megbízottat. Nyomban viheti a nyomdába. Menj, fiam. Távozhatsz.

Óvatosan hátráltam ki a teremből, közben egyetlen pillanatra se vettem le tekintetemet a fülkéről. Lenyomtam a kilincset, s valaki megragadta a kezemet.

- Jaj, Istenem! - szaladt ki a számon.

– Üdvözetem! – mondta a hang. – Már vártuk az író urat. Megismer?

– Bocsásson meg, bocsásson meg – dadogtam. – Most ismerem meg.
– És rámeredtem a homlokára.

A megbízott mosolyogva simította el homlokába lógó fekete haját, hogy tisztán láthassam a fénylő szalagot.

– Gondolhattam volna – mondtam.

– Nem tudta?

– Sejtettem. Örülök, hogy megismertem.

– Én is örülök, hogy kitűnő címet talált a regényének. Kasszasiker, kész kasszasiker! – ujjongott. – Micsoda cím! A fércmű! Nagyszerű! Uram, maga meg van jelölve, megfogta az isten lábát! Nyolcvanezer elég lesz?

– Nyolcvanezer?

– Nyolcvanezer példány. Kevés?

– Nem. Dehogy.

– Akkor megegyeztünk. Nézzen be a jövő héten. Premiért rendezünk a nagyszínházban. Magának ott kell lennie.

Bólintottam és kimentem.

A titkárnő székében az ügyintéző lehelgette pirosra festett körmeit.

– Hogy tetszik? – emelte arcom elé a kezét.

– Gyönyörű vagy! – mondtam. – Gyönyörű az a szép piros szád! És ez a szalag a homlokodon!

Az ügyintéző felállt, és rajongva nézett a szemembe.

– Gratulálok. Kész kasszasiker – súgta. – Engedd meg, hogy segítek. – Fölsegítette ócska kabátomat, én meg kicsit szégyenkezve dugtam az ujjába kezemet. – Nincs rajta gomb – mondtam.

– Annyi baj legyen – felelte, s egészen közel hajolt a fülemhez. Éreztem rúzsos szájának édes leheletét, s mint aki menne is, maradna is, megmámorosodva lépegettem lefelé a piros márványlépcsőn.

– Nyolcvanezer példány! Ennyit azért nem reméltem. Premier a nagyszínházban, kész kasszasiker! – Kiléptem a forgóajtón, a fényesen csillogó utcára. Könnyedén, elegáns léptekkel szálltam el a tócsák fölött, s lopva egy-egy pillantást vetettem tükörképemre.

– Jó estét, író úr! – köszöntek rám innen is, onnan is.

– J'estét – mondtam boldogan. Megálltam egy-egy kirakat előtt. Keresgéltem a tükörben, óvatosan tapogattam ki arcom vonásait.

– Hogyha lesz híd, hogyha lesz híd . . . – motyogtam vissza, s tűnődve indultam a Duna felé. – Átúszni nem lehet, de ha lesz híd, hogyha lesz híd . . .

Kényelmesen, ruganyosan átsétáltam a Szabadság hídon, s közben jobbra és balra tekingettem a fényeket dajkáló vízre. A Szabadság-szobor határozott mozdulattal szögezte előre a kezében lobogó fáklyát, s büszkén hordozta körül tövissel koronázott szép homlokát.

– Tehát oda kell feljutnom – mondtam magamnak, a szilárd meredélyre emelve tekintetemet. Fülembe csengő csendült.

Elhelyezkedtem a légkondicionált fuvallatban.

– Mielőtt elhagyjuk ezt a gyönyörű várost, vessenek néhány pillantást erre a felejthetetlen látványra. Járlanak, uraim és hölgyeim, a világon bárhol – zenélte egy kellemesen nőies hang –, ehhez foghatót sehol, megértették, sehol nem látnak. Jól nézzék meg ezeket a könnyű szökellésű hidakat, a Tabán zöldbe borult, kényes hajlatait, nehogy elfelejtsek! – csilingelte a hang, csengetett, és elolvadt a messzeségben.

Fénynél sebesebben röptünk, mint az álom, s egy rövid suhanás után megérkeztünk. Könnyedén, kipihenten léptem ki az Orionból, s kicsit elnézegettem a ragyogó, rövidre nyírt pázsitot, a pagony boldogan guggoló téli fenyőit. Megálltam a gyönyörű, vadszőlővel sűrűn beborított kastély bejáratánál. Kicsit megemeltem a karomat, s kinyílt előttem a kávébarna szárnyas üvegajtó.

– Lépjen bel! – jött elém ragyogó arccal Mr. Soros. Bevezetett pazarul berendezett irodájába, melyben nem az örökzöld növények tűntek szemembe először, hanem a magas és üres polcok.

– Látja, kérem – mutatott a polcokra Mr. Soros. – Van itt hely bőven a jövődönék. – S egy ragyogóan fehér papírlapot tett elém. – Itt írja alá – bökött a papírra. – Csak előbb válaszoljon egy kérdésemre. Nem érzi alantas munkának az újságírást? Jól érzi magát az üzemben?

– Jól vagyok – mondtam. – És olykor-olykor alantas vagyok.

– Csak azért kérdezem, mert valamikor én is ott dolgoztam. Esztergályos voltam.

– Örülök, nagyon örülök! – mondtam szinte ujjongva. – Én köszőrűs voltam, de még belőlem is lehet esztorgályos, uram. Újságíróként is lehet tisztességesnek lenni, nem könnyű, habár ez az én világom. Valamikor, boldogabb ifjúkoromban kicsit vérengzőbb voltam, de ma már . . . Ért engem, uram? – s finoman megpöndörítettem fűrtjeimet, mire Mr. Soros ugyanezt tette az ő saját latinos fűrtjeivel. – Néhányszor nekimentem ugyan a falnak, s hol a fejem, hol a fal . . . De azért többnyire a fal . . . Ma már vigyázok a fejemre, uram, az újságírás nem az én harci területem, csak befejezzem nagyobb lélegzetű műve-met, melyben mindent el akarok mondani, nem tudok ellenállni saját mohóságomnak, mivelhogy ez az első komolyabb munkám, uram. Ez az én világom, igen, ahol Kis János bácsi igazáért harcolhatok, húsz fillérért, s nekem harcolnom kell az órabéremelésért, ez a sorsom, ez a sorsunk, uram. Szabad vagyok, nem éli föl minden időmet a harc, élhetek a hivatásomnak, és igen rendes ávós a főnököm, csak kicsit megcsömörlött. De nem lehet csodálni ezt sem, uram, mert ami rossz, az elromlik, ahogy Murphy első törvénye mondja.

– Mindennel egyetért? Elolvasta? – bökött a szerződésre Mr. Soros.

– Írtam önnek, uram! – mondtam szorongva. – Nem válaszolt. De azért nem is olyan szörnyű, mint amilyennek elképzeltem.

Mr. Soros legyintett.

– Nincs jelentősége. Útközben elakadt. Titkárnőm, az a kis szörnyeteg, beletörölte lakkos körmeit.

– Bátorkodom megjegyezni, megírtam önnek, hiába jártam a kiadók-nál, a pártközpontban, a . . .

Mr. Soros ismét legyintett.

– Nem látott a képernyőn? Ott is elmondtam: míg szerkesztő voltam, parancsolhattam. Most azonban, amikor minden, de minden hozzám tartozik, legfeljebb azt mondhatom, ejnye-bejnye. Ez a demokrácia.

– Úgy gondolja? – bátorodtam fel.

– Beszéljünk inkább a szerződésről. Mindennel egyetért?

– Hatvanezer . . . Egy évre. Igen. Mindennel. Dollárban? – néztem Mr. Sorosra kicsit félénken.

– A dollár az Államoké – jelentette ki Mr. Soros.

– Értem. Értem – ismételtem, és betűztem tovább a szerződést. –

A tervezett mű, Elöttem kiterítve című munkásregény . . . – Igen. Elég munka . . . Megírom. Befejezem, és 1987 nyarán beküldöm. Örülök, hogy a főállásomat megtarthatom. Az ösztöndíj tartama alatt más pénzkereső foglalkozást nem űzök. A megjelent mű egy példányát megküldöm a Titkárságnak. És megemlékezem az alapítvány erkölcsi és anyagi támogatásáról, Mr. Soros nevét glóriával övezem. Idehozzuk Amerikát, benépesítjük a játszóteret. Köszönöm, Uram, hogy támogat minket. Megígérhetem, hogy az ön dollárjait hozzácsapjuk a mi kis összekuporgatott dollárjainkhoz, és visszaadjuk az Államoknak. Jól tette, hogy hallgatott a tanácsadóira. Ön is jól jár. Nem kell annyi adót fizetnie. Kérem, adja át üdvözetemet Vásárhelyi úrnak.

Búcsút intettem.

– Örülök, hogy eljött – nyújtotta kezét Mr. Soros.

Ó, ez az arc – sóhajtottam. – Már láttam valahol. Ez a fegyelmezett, kicsit oldalra fésült haj, arc, hang. Ez a nyugodt hanghordozás. Kinek pénze van, hatalma van. Ez a kiegyensúlyozott modor, kissé zömök alak. Hol láthattam? Ó ez a Soros nem vonalas. Igen, a képernyőn láttam.

– Örülök, hogy eljött – ismételte Mr. Soros. – Bízsa csak rám – mondta. De hogy mit bízzak rá, azt nem értettem pontosan.

Mr. Soros a széfjéhez lépett, s kivett belőle egy frissen vasalt, kék-piros sávós pizsamát.

– Ráadásképpen fogadja el tőlem ezt a szerény ajándékot. Viselje büszkén.

– Erőt, egészséget – mondtam. – Ígérem, hogy megszépülnek benne az álmaim.

– Menjen, na, menjen csak. János, kísérje ki az író!

Az ajtóban Mr. Soros főtitkára, János hajolt hozzám.

– Én is gyárban szolgáltam, kérem, adja át üdvözetemet a gyáriaknak. Rögtön láttam az önéletrajzából, hogy mit kell tennünk. Meglátja, csoda történik.

De azt, hogy milyen csodára gondol, a főtitkár nem volt hajlandó elárulni.

Úgy éreztem, minden porcikám lángra lobban az izgalomtól. Siettem haza, hogy Marinak és a gyerekeknek minél előbb elmondhassam az örömhírt. – Kardos Lajos azt üzente, elfogyott a regimentje – dúdoltam az ismert dallamot, s toronyiránt vettem utamat.

A Mátyás-templom előtt hatalmas tömeg hullámozott. A várfalakon fűrtökben csüngtek az emberek, ragyogó arcok hajoltak ki a nyitott ablakokon, ünneplőbe öltözött családok pompáztak az erkélyeken. Fel-tűnt, hogy mindenki könyvet szorongat a hóna alatt.

– Mi történik itt, Péter? – fordultam egy ismerős arcú, tarka inges férfihoz.

– Nem tudja? – hajtotta kicsit félre frissen borotvált arcát a tarka inges, s némi rosszallást éreztem a hangjában. – Honnan jött, uram?

– Amerikából – suttogtam.

– Az más. Az egészen más – emelte meg hangját a tarka inges. – Hát, kérem, akkor elárulom. Látja, ott van a Lant utca. Minden ott kezdődött.

– Ezt hogy érti?

– Maga hisz a csodában?

– Persze.

– Na kérem, ez itt a csoda, maga a csoda, érti? A szellem felkelése. Tudja, mi az?

– Hát... – mondtam, s kicsit előbbre furakodtam. Zavarba hozott a tarka inges. Tőlem egy jó köhajításnyira lobogó hajú, vékony testalkatú fiatalember magasodott a tömeg fölé, s igen bizalomgerjesztő hangon beszélt az egybegyűltekhöz. Ismerős hangot hozott felém egy könnyű fuvallat.

Ez a Sanyi – állapítottam meg örömmel. A sokaságtól nem mehettem hozzá közelebb, s ezért úgy igyekeztem odafigyelni a szavaira, hogy ne vétsek el közülük egyet sem.

– Függetlenségünknek ezen a nagy évfordulóján, ugyanakkor az emberi méltóság fölkelésének szent napján, senki ne gondolja, hogy ami nem történt meg, arról nem mondhatunk semmit.

Milyen ismerős mondatok! Mintha már olvastam volna valahol.

– Testvéri szeretettel köszöntünk benneteket, barátaim. Köszöntjük ősi városunkban a Soros Pártot, ugyanilyen szeretettel köszöntjük a Bethlen Pártot is, miként az élet minden csodálatra méltó színeit. Köszöntjük a csoportokat és a csoportocskákat, azonképpen köszöntjük az egyedülálló embert. Méltóság, testvéreim. Ez a gyönyörű szó a mi nyelvünkön, mely egyetlen nép nyelvénél sem alávalóbb, annyit jelent: tegyetek magatokat nyilvánossá, miként azt Sárkányölő Szent Konrád meghagyta nekünk. Dupla öröm ez a mai nap. Az emberi méltóságnak ebben a hatalmas fölkelésében, miként egy regényben egy másik regény, benne van az is, amiért összegyűltünk. Induljunk, testvéreim. Menjünk a könyvpremierrel!

A tömeg engedelmesen követte Sanyi akaratát. Megmozdultak a pártok, a csoportok és a csoportocskák, miként az egyedülálló ember is, hogy a várból a városba vonuljanak. Sanyi hangja túlszárnyalta az örömujjongást.

– Ne feledjétek, testvéreim! Azt szoktam mondani, Isten lángoszlopoknak rendelé a költőket, most mégis azt mondom: nem szükséges, testvéreim! Nem szükséges, hogy a költők menjenek elől Kánaán felé. Az lesz a legjobb, ha elvegyültök. Igazán csak úgy válhattok ki, ha elvegyültök! S tegyetek csak fel magatoknak a kérdést: eljuthatunk-e gyalog Jeruzsálembe, miként a költő, ki azt mondta népének...

Sanyi szavaira a tömeg ismét felujjongott, felröppentek a lobogók és a transzparenszek. – Tud-ni aka-runk! Tud-ni aka-runk! Éljen a könyv! – kiabálta ritmikusan a tömeg, és ugyanezek a jelszavak röpködtek a lobogókon is. Sok-sok piros-fehér-zöld transzparensre pedig ez volt írva: **ÉLJEN A TUDOMÁNY ÉS A MŰVÉSZET!**

Valami édes gyönyörűség szorongatta a torkomat, s én is megindultam a rendben felfejlődő oszlopok után. Újabb és újabb feliratok ragyogtak fel a tömegek fölött. **ÉLJEN AZ ÉLET ÉS A SZERETET! LE A RENDŐRÁLLAMMAL! ÉLJEN A CSÓK! ÉLJEN AZ EMBERI MÉLTÓSÁG!** Az áradat lassú méltósággal ereszkedett alá, a város felé haladva egyre növekedett, újabb és újabb csoportok csatlakoztak a tüntetőkhez, újabb és újabb transzparenszekkel. Egy vidám, piros ruhába öltözött lánysereg lobogóján aransárga betűkkel ragyogott a jelmondat: **LEGSZEBB VESSZŐ A HÍMVESZ-**

SZÓ! Utánuk kék-fehér egyenruhás fiúk lépegettek, zászlaikat feszesen lobogtatta a Duna-parti szél, rajta a felirattal: A CÉL A NŐ! Alighogy átvonultak a Szabadság hídon, a pesti oldalon LE AZ EGYENRUHÁVAL! – hirdette tarka ruhás legények és lányok csoportjának táblája. A parton végestelen-végig újabb és újabb csoportok álltak készenlétben arra, hogy zászlaikkal és jelmondataikkal csatlakozzanak a menethez. Észak felől halkan suhogó, jó illatú fenyőerdő közeledett, fáradt költők üldögéltek a köveken, s amint meghallották az örökzöldben rejtőzködő lány énekét, mosolyogva töprengtek, hogy vízbe dobják-e a ceruzájukat. Ó *hajnó, ó hajnó, szép pirosz hajnakó, szép pirosz hajnakó, világosz virradtkó!* – bújkált a dallam, s egy-egy szívdobbanásnyi időre mindenki megállt, s azon tűnődött, hol is felejtette a titkot, hol is találhatná meg azt az énekesmadarat. Ekkor az öreg házak tövéből apák, anyák és gyerekek keltek föl a betonról és emelték magasra tábláikat: LE A FEGYVEREKKEL! ÉLJEN A JÁTEK! ÉLJENEK A JÁTSZÓTEREK ÉS A GYEREKEK! Egy kapualjból középkorú pár lépett elő és állt be a sorba: ÉLJEN A FELESÉGEM, ÉLJEN A FÉRJEM! feliratú táblájával.

– Hová megyünk? – fordultam a kecskeszakállas, frissen borotvált arcú férfihoz; egyik markával folyton a szakállát simogatta, és a környezetvédők fehér ingét viselte. Az volt a benyomásom, neki is valami mélyen őrzött titka van, s hogy ez a titok egy boldog mosolyban bármelyik pillanatban képes felragyogni.

– A Peremre – mondta.

– Hová?

– Lőrincre – ismételte pedáns egyszerűséggel.

– Lőrincre? – néztem rá csodálkozva. – Minek?

– Nem tudja? – csóválta meg a fejét. – Könyvpremierre.

– Könyvpremierre?

– Uram, maga idegen?

– Bocsánat, elfelejtettem – hebegtem zavartan.

– Na hiszen! – húzta el a száját a fehér inges, rajta az olvasóköri kék-fehér jelvényével. – Látja, kérem, ezért van szükség erre a fölkelésre – magyarázta, és magasra emelte transzparensét: NEMCSAK KENYÉRREL ÉL AZ EMBER, HANEM VÍZZEL IS! – Úgy lá-

tom, ön egy kicsit többet eszik, mint amennyit olvas – mondta megrovó hangon. – Talán azt se tudja, hogy én hová tartozom?

– Szabadna tudnom? A Duna-körhöz?

– Tudni? Hogy szabadna-e? Muszáj!

– Gratulálok – mondtam szégyenkezve, s el akartam tűnni a szeme elől, a környezetvédő azonban megmarkolta karomat.

– Nézze, milyen gyönyörűek!

Piros-feketébe öltözött fiatalok ünnepélyes csoportja haladt el előttünk méltóságteljes mozdulatokkal. Valami ismerős dalt dúdoltak, ritmusra emelték kezüket és lábukat, s a dallam végén csengve-bongva ütötték össze cintányérjukat:

Meghalt a cselszövő,
nem dül a rút vizsály . . .

Ismét megpróbáltam faképnél hagyni oktatómat, ő azonban szorosan nyomomba szegődött, és nem is titkolt rosszallással mondta:

– Nagyon csúnya dolog, hogy zászló nélkül vonul fel. Legalább a jelvényt látnám a gomblyukában!

– Jelvényt? Miféle jelvényt?

– A Peremét! Vagy legalább a könyvet látnám a hóna alatt!

– Hol lesz a könyvpremier? – kérdeztem szorongva.

– Mondtam már, uram! Lőrincen. A Nemzeti Peremszínházban.

– Nemzetiben?

– Maga talán nem olvasta *A fércművet*? – mért végig megvetően a fehér inges.

LE AZ ÖREGEKKEL! ÉLJEN A PORCELÁNSZÍVŰ ÍRÓ! – ujjongtak fel széles karimájú kalapjuk alatt a Vérmezőről érkezett, galambszürkébe öltözött lányok.

– Nem értem az egészet – motyogtam magam elé, s megjelent előttem régi ismerősöm, kivel gyermekkoromban annyiszor szemezttem. Megállt az ajtórésben, s hosszan, mereven nézett. Le nem vette volna rólam a szemét. Csak nézett a piroseMBER, de nem jött se be, se ki.

– Rosszul van? – fordult hozzám a környezetvédő.

– Semmi baj – háritottam el a részvétet. Futásnak eredtem. Meg-

előztem néhány csoportot a Felszabadulás téren, átvágtam a kereszt-utcákon, át a Kecskeméti utcán, s az Üllői úton siettem tovább lihegve.

Hát mégis igaz? Ez lehetséges? És Mari meg a gyerekek még csak nem is sejtik? Sietnem kell, hogy időben értesítsem őket.

Felpréselődtem egy szerelvényre, a tömeg pedig, igen, ezt is pontosan érzékelttem, a fejem fölött hullámozott a Nemzeti felé, Lőrincre. A fejek fölött piros-kék sávós zászlókat lengetett a szél.

– Soros uram nem vonalas, Soros uram nem vonalas – ujjongott a tömeg, s az ujjongásra ujjongással felelt egy másik csoport: – Édes hazánk nem engedjük, Bethlen Gábor fejedelmünk!

Ismét felizzott minden porcikám. Csak sietni, sietni, motyogtam, nehogy elfogjon a láz. Valamit tenni kell.

– Baj van? – emelte rám elrévedő tekintetét egy fekete kalapos utas. Igazán csak most vettem észre, hogy a metró utasai, állva vagy ülve, kinek ahol hely jutott, valamennyien könyvbe temetkezve olvasnak.

– Szabad tudnom, mit olvas az úr? – kérdeztem a fekete kalapost.

A férfi ismét rám tekintett. Szeméből megvetés villant felém.

– Ne zavarjon... Nagyon megkérem, ne zavarjon! – Majd hirtelen elkerekedett a szeme, és zavartan pislogott rám.

– Bocsásson meg, uram, bocsásson meg. Maga az? Nem hiszek a szememnek! Ön az, író úr?

Ez kinek beszél? – néztem körül, a fekete kalapos pedig szélesen mosolygott.

– Hogy én-e? – mértem végig magamat.

– Gratulálok! Szívből gratulálok! Rögtön megismertem önt.

Forróság hullámozott végig a hátamon. Az utasok rám emelték elrévedt szemüket a könyvből.

– Mondja meg már, mit olvas! – kiáltottam türelmetlenül.

– Istenem, milyen szerény – nyújtogatta nyakát az utasok felé úti társam. – Hát mit olvashatnék? *A fércmű!* – lebbentette felém a könyv címlapját. – Uram! Ön kitűnő író, de kicsit szerény – gügyögte. – Bámulatos a regényel!

– Bámulatos. Igen, bámulatos! – zúgták az utasok.

Úgy éreztem, nyomban megnyílik alattam a föld. El kell süllyedni a

szégyentől. Igen, ez nem tévedés. Ott áll az aranybarna címlapon a nevem. De hát ez mégsem lehet, ez nem igaz, valaki játszik velem, én nem ezt a címet adtam neki. Ez lehetetlen, világra szóló csúfság!

– Nem! – üvöltöttem. – Nem! Azonnal adják ide! Dobják ki az ablakon! Vessék a Dunába, tűzre vele! Ez nem az én regényem, ez nem, nem és nem!

– Író úr! Fáradt? Mi történt magával? Milyen tüzes a homloka!

– Hagyjanak! Álljon meg! – hadonásztam. – Leszálok! Nem megyek tovább. Eresszenek!

– Nagy kópé az úr, mondhatom! – nevetett a többiekre imádóm. – Jól adja. Úgy tesz, mintha nem tudná, amit tudni kell.

Leugrottam a villamosról, és futásnak eredtem. Mögöttem hagytam az úton ritmikusan üvöltöző tömeget, s futottam, hogy még időben odaérjek a nagyszínházba. Átvergődtem a bejárat előtt összeverődött tömegen, s berontottam az igazgató szobájába, ahol a színigazgató társaságában az igazgató virított fehér fejével, fekete ruhájában. Szerény, ám elégedett mosollyal nyújtott kezét.

– Megmondtam! Bombasiker.

– Szégyen! – kiáltottam. – Szégyen! – S felrohantam a színpadra. Megálltam a függöny előtt, megköszörültem a torkomat, és felcsattant a taps. Kicsit oldalra pillantottam, s láttam, hogy az igazgató meg a rendező barátságosan integet, mintha buzdítani akarnának, hogy csak bátran.

– Emberek! – kiáltottam. – Figyelmet kérek!

– Halljuk! Halljuk az író! – csattant egy-egy csendre intő taps a nézőtérről.

– Önöket becsapták – mondtam csendesen.

A nézőtér halkan felmorajlott.

– Ki ez? Mit akar ez itt?

– Csend. Ez az író – hallatszott innen is, onnan is.

– Az vagyok – mondtam. – En vagyok *A fércmű* írója – nyomtam meg a hangsúlyt, mire ismét felcsattant a taps. Két kézzel integettem, hogy hagyják abba. – Jól értsenek meg. Amit a kezükben tartanak, fércmű. Ertik?

– Persze hogy értjük. Hogyne értenénk! – ragyogott a tömeg.

– Emberek! – fogtam könyörgőre hangomat. – Megismétlem. Önöket becsapták. Ez rossz, ez fércmű. Dobják el. Töröljék ki vele a feneküket.

– Nahát! Mit merészel? – pattant föl egy estélyi ruhás hölgy.

– Ilona – motyogtam. – Ilány, Ila . . .

– Ne higgyenek neki! – ugrott fel az első sorokból egy hórihorgas alak. – Ez nem az író!

Csalódás moraja hullámozott végig a nézőtéren.

– Hazudik! – üvöltött valaki a hátsó sorokból.

– De, az vagyok. Értsük meg egymást, emberek. Én vagyok az író. De amit a kezükben tartanak, fércmű. Magukat becsapták. Én egy senkiházi, tehetségtelen író vagyok. Értik?

– Fantasztikus! – kacagott fel a második vagy harmadik sorban egy öblös hangú néző. – Jól adja, nem mondom! Micsoda fogás!

– Nem értik? Menjenek haza! – böktem egy lila váll-lapos katonára. – Maga is! – mutattam a tányérsapkásra. – Menjenek haza!

– Nem érteni . . . Tovariss, mit mond?

A katonák értetlenkedve vonogatták a vállukat.

– És maga! Igen, ön! Menjen. Amit a kezében tart, fércmű.

– Az. *A fércmű!* – emelte magasra a könyvet az olvasó. – Jól adja a kis huncut! – bökte oldalba a szomszédját.

– Menjenek, nem értik? Magukat becsapták.

– Menjen maga, míg szépen vagyunk! Pfúj, micsoda szemtelen alak! Uraim, ez sértés! – hadonászott egy kövér úr. – Ez nem az író!

A nézőtér hirtelen elcsendesedett, majd ismét felbolydult.

– Hívják a rendőrséget! – kiáltotta a kövér. – Most hol vannak? Ilyenkor bezzeg nincsenek sehol! Rendezőség! Vezessék ki ezt az örültet!

Legyintettem. Több hang nem jött ki a számon, a tömeg pedig egyre hangosabban követelte a rendőrséget. Hátról hirtelen megragadták a karomat, s berántottak a függöny mögé.

– Még meglincselik, maga szerencsétlen! – mondta az a keménykötésű alak, aki balról szorongatta a karomat. Betuszkoltak az irodába, ahol az igazgató és a színház igazgatója bizonygatta egy magas, fehér hajú, feltűnően sovány, roskadozó vállú férfinak, aki szemmel láthatóan igen nagy tiszteletben állt a jelenlevők körében, bár nekem hátat

fordított, mégis nagyon ismerősnek tűnt, hogy nyugodtan elengedhetnek, én vagyok az író.

– Higgye el, felügyelő úr, nem árt ez a légynek se.

– Lehetetlen – mondta a kapitány. – Ez egy örült. Nem azonos az íróval. Vagy igen? – fordult felém.

– Szevasz, Lajos! – kiáltottam kitörő örömmel, s kitártam karomat, hogy megöleljem a barátomat, de a két fogdmeg nem engedett mozdulni sem.

– Nem megmondtam? – vont a vállát a felügyelő.

– Összetéveszt valakivel – mondta az igazgató. – Ami igaz, az igaz, nagyon hasonlítasz rá.

– Kire?

– Egy költőre. – S az igazgató közelebb lépett a felügyelőhöz, és bizalmasan a fülébe súgott valamit.

– Felügyelő! – szóltam a zsarukhoz elkedvetlenedve.

– Mit akar? – mordult vissza.

– Nem én vagyok az író.

– Tudjuk.

– Én a főszereplő vagyok.

– Mit beszél?

– Azt mondtam, hogy a regény főszereplője vagyok.

– Ez tényleg örült – legyintett a felügyelő. – Elvezetni! – intett a zsaruknak.

– Egy pillanat! – mondtam. – Megmagyarázom. Olvasta a könyvet? – néztem a felügyelő szemébe, és az asztalra mutattam, melyen feltornyozva állt *A fércmű*.

– Maga balek – mondta megvetően a zsaru. – Ehhez magának semmi köze.

– Igazgató úr! – fordultam a tekintélyes öreghez. – Ez az a regény, melyre hosszú levéllel válaszolt?

– Majdnem – mondta az igazgató.

– Maga, maga... Szegény, sajnálatra méltó alak! – lépett a könyvekhez a felügyelő, és rajongó tekintettel simogatta a csillogó címlapot.

– Maga ilyet nem tud. Hogy olvastam-e? – emelt föl egy kötetet. – A legelső voltam. Nálunk rend van. És az is marad, érti a tisztelt

őrült úr? Bizony hogy ez az, amire írtunk . . . Mert uram, vegye tudomásul, hogy a rendőrség gondolkodik, a rendőrség cselekszik. Ó, maga szerencsétlen alak! Bizony hogy olvastam! – simogatta újra meg újra a címlapot. – Többen olvastuk. És elhatároztuk, hogy ennek az írónak bogarat teszünk a fülébe. Ért engem, maga, maga . . . – és a felügyelő meghatottan legyintett. – Társszerzők lettünk – mondta egészen elérikényülve. – Igen, társszerzők. De mit ért ehhez, maga balek.

Az igazgató tisztelettel nézte a felügyelőt, a háttérben meghúzódó színházigazgató pedig mindebből alig értett valamit. A felügyelő folytatta:

– Többen olvastuk, és többen eltöprengtünk fölötte. És nekem patant ki a fejemből – ne tekintsen szerénytelennek – a kitűnő ötlet. Hogy bogarat teszünk ennek a kitűnő tehetségnek a fülébe. Hogy ösztönözzük. Hogy gycrünk, tovább, tovább! Kíváncsi rá, hogyan? – állt meg előttem a felügyelő.

– Izgatottan várom, hogy fölfedje előttem a titkot.

– Jól mondja. Bizony hogy titkot . . . A titkok titkát! – emelte meg mutatoujját a zsaru. – Elárulhatom magának, hogy megbízottunk jelentése alapján bekérettem a kéziratot. Azután megtárgyaltam az ügyet a központtal – húzta ki magát a felügyelő –, és úgy döntöttünk, levelet íratunk az írónak a mi titkos és csodálatos angyalunkkal, s hogy az igazgatóval is aláíratjuk.

– Szörnyeteg. Itt valóban rend van – dörmögtem.

– Saját praxisomból láttam, hogy itt egy félénk íróval akadt dolgunk, s ezért úgy gondoltam, egy kis bátorságot csöpögtetünk igen tehetséges, csak kicsit hasadásos lelkébe. Miért tettük ezt? Megmondom ezt is – szónokolt a felügyelő. – Azért, mert mi a tehetség pártján állunk. Mi megvédjük a szellemet. Érti, maga balek! Amit szabad Jupiternek, nem szabad az . . . Ez a feladatunk, sőt ez a kötelességünk. A szellemvédő hatóság nem tétlenkedik. Úgy gondoltuk, felszabadítjuk az író, szabad teret engedünk fantáziájának, hadd írja ki magát. Írásra ösztönözzük, mivel a regénye abban az állapotában inkább csak ígéret volt. És akkor azzal a levéllel bogarat tettünk a fülébe. Reméltük, ráharap a csalira. És valóban: újabb dokumentumként fölhasználta levelünket ez a kiváló tehetség. Bízunk benne, hogy ha kiírja

magát, felszabadul, és visszatér a társadalom egészséges tagjai közé.

– Így volt, igazgató elvtárs?

– Tőlem kérdezi? – nézett a rendőrrre az igazgató.

– Ó, bocsánat! Persze, ön erről nem tudhat. De ezennel feloldozom. Elárulhatja a titkot, felhatalmazom rá.

– Valahogy így – bólintott az igazgató.

– Betegnek tekint, maga szörnyeteg?

– Magát? – nézett rám hosszan, sajnálkozva a felügyelő. – Annak bizony! Csakhogy nem úgy, mint ennek a remekműnek az íróját.

– Fércműnek az íróját – igazítottam ki a felügyelőt. – De annak igazán örülök, hogy maga egészséges, mint a makk – léptem el a felügyelő elől, s letelepedtem a kanapéra. – Nyilván ennek a kitűnő egészségnek köszönhető, hogy kitört az írói szabadság.

A rendőrfőnök legyintett.

– Maga semmit sem ért! Írói szabadság? Nevezze, ahogy akarja. Érdekel is minket, hogy maguk mit irkálnak össze! Azt ír, amit akar. Igen téved, ha azt hiszi, hogy megzavarhatja a rendet a maguk irka-firkája. Csak ne feledje! – emelte föl mutatóujját a felügyelő. – Amit szabad Jupiternek, nem szabad az . . . Érti, kedves barátocskám?

Elhúztam a számat, és fölényesen mértem végig a rendőrfelügyelőt, ő pedig rendületlenül folytatta mélyenszántó elmélkedését:

– Megmonddjam, miért nem zavar bennünket a maguk irka-firkája?

– Kíváncsian hallgatom – feleltem.

A nézőtér felől egyre erősödött az olvasók zúgása. Időnként éles füttyszó hasított a levegőbe. – TUD-NI AKA-RUNK! TUD-NI AKA-RUNK! – zúgta a tömeg, és türelmetlenül követelte az igazi író. A felügyelő a színházigazgatóhoz fordult:

– Jön már az igazi író?

– Már elindult, kérem tisztelettel. Hamarosan itt lesz. Bizonyára nehezen tud átvergődni a tömegen.

– Akkor jó – mondta felügyelő, s felém fordult. Vállamra tette a kezét. – Nos, barátocskám, azért nem érdekel bennünket a maguk irka-firkája, mert amíg a nép olvas, addig nincs baj. Megértett?

– Csakhogy, felügyelő úr, a nép fércműveket olvas, ha olvas egyál-

talán. Ilyen fércműveket! – mutattam az asztalra. – S ezekért szétveri a berendezést. Hallgassa csak!

A lárma már olyan elviselhetetlenné vált, hogy alig értettük egymás szavait.

– Bevallom, erre még mi sem számítottunk. De a népet nem lehet leváltani. S ezért valaki bűnhődni fog! – emelte rám szúrós szemét a felügyelő.

– Osztom a véleményét. Ezt – mutattam hátra hüvelykujjammal – a rendőrség és a pártközpont idézte elő. Tehát nem engem, hanem a pártközpontot és rendőrséget kell leváltani.

– Van abban logika, amit mond, de még sincs benne logika. Maga bősztette föl a népet, amikor kiment a színpadra, pedig magának mindehhez semmi köze. Tehát kit kell megbüntetni? Az író nem, mert az vagy otthon ül a babérjain, vagy, és ezt nagyon reméljük, éppen úton van ide.

– Téved. Az író én vagyok!

– Ezt már mondta. Nem tudna jobbat kitalálni? Mért nem mondja, hogy ön a regény főszereplője? Persze már ezt is mondta.

– És ez is igaz.

A rendőrfőnök izgatottan járkált föl és alá.

– Magyarazza meg ezt a tömegnek! – állt elé, s úgy nézett rám, mint aki föl akar nyársalni a szemével. – Nyugodtan! Álljon ki a színpadra, és mondja meg nekik, hogy itt áll önök előtt a regény főszereplője. Na, menjen, bátran!

– Felügyelő úr – szólt közbe igen udvariasan az igazgató. – Ez az úr – bökött felém – valóban az író. Nekem elhiheti. Mi már kötötünk vele szerződést.

– És nem bánta meg, igazgató elvtárs?

– Míg él az ember, semmi sem bizonyos.

– Meglehet, ez könnyen meglehet – mondta eltűnődve a felügyelő, amikor kivágódott a bejárati ajtó, és egy zsaru rontott az irodába. Izgatottan mondta:

– Rendőrfőnök úr! A teret előzőnlötte a nép. Követelik az igazi író. Rendőrfőnök úr! – ismételte reszketve a zsaru – a nép már nagyon türelmetlen.

– Nyugtassa meg őket. Találjon ki valamit. Olvasson föl nekik egy fejezetet a hangoson. – A rendőrfőnök megvető arccal fordult felém.
– Látja, mennyi bajt hozott ránk? Dehogy látja! Nem lát maga semmit. De mi türelmesek vagyunk, a népakarat ellen nem tehetünk semmit. Szétverik a színházat, az egész berendezést. Talán azt kívánja, hogy lövessenek?

– Meggondolatlanság volna – mondta az igazgató.

– Úgyis kevés az olvasó – jegyeztem meg halkán. – Adnék egy tanácsot, felügyelő úr. Ha megengedi...

– Fogja rövidre.

– Ugye, abban egyetértünk, hogy kevés az olvasó?

– Mondja!

– Azért írtam a levelet, hogy kicsit több legyen.

– Mit beszél itt összevissza?

– Jól ért. A kiadó levelére gondolok.

– Azt akarja mondani, hogy...

– Pontosan.

– Örült.

– Bárhogy van is, a levelet én írtam. Az olvasók érdekében. A könyvet le se adtam a kiadónak, az egészet csak kitaláltam. Amiből ugye az következik, hogy nem is kaptam vissza. Csak úgy tettem, mintha visszakaptam volna, mégpedig annak a levélnek a kíséretében, amit én írtam, részben azért, hogy a regény magában hordozza saját kritikáját, főképpen pedig azért, mert kevés az olvasó. Érti már?

– Hülye. Ez hülye, hülye, ez hülye! – fogta a fejét a felügyelő. – Ki kell vizsgáltatni – mondta maga elé mormolva.

– Bolondnak tart, felügyelő?

A felügyelő odalépett az igazgató elé, s mint aki tudomást se vesz jelenlétemről, azt mondta neki:

– Van egy-két keménykötésű lélekbúvárunk. Gondjaikra bizzuk ezt a szegényt.

– Fontolja meg – mondta az igazgató. – Gondolkodjon. Nem inkább a szellem hatalmáról van szó?

– Szellem hatalma! – legyintett a zsaru. – Ez egy szegény, tudat-hasadásos bolond.

- Nem zárhatja örültekházába.
- Miben sántikál, felügyelő? Téved, ha azt hiszi, hogy bolond vagyok. Erőm és egészségem teljes birtokában . . .
- Akkor viszont bíróság elé állítjuk. Mert tételezzük csak föl, hogy maga írta a levelet. Ami alapvető képtelenség, mert én írtam, pontosabban én íratam a pártközpont megbízottjával, a mi csodálatos angyalunkkal és a főszerkesztővel, aki viszont aláíratta az igazgató elvtárrsal. De ha mégis a maga állítása igaz, akkor is be kell vitetnem az elmeosztályra, s ezt köszönje meg szépen. Mert ha nem vitetném oda, bíróság elé állítanák, mivel megsértette nemcsak a hatalmat, megsértette az írókat is, nem is egyet. Lejáratta őket, bemocskolta a becsületüket, ahogy a kiadó becsületét meg az olvasókét is. Továbbá többszörösen megsértette a szerzői jogot, idegen tollakkal ékeskedik, a szerzők beleegyezése nélkül közli írásait, ahogy a kiadó levelét is, engedély nélkül írta le nem is egy köztisztelőben álló nagy író nevét. Nem folytatom. Mindebből világosan láthatja, nem ússza meg szárazon. Választania kell. Vagy az elmeosztály, vagy a börtön. Sajnálom – fordult az igazgatóhoz a felügyelő –, hogy nem tölthetem önökkel ezt a főlemelő estét. Elszólít a kötelesség. Be kell kísérem ezt az örült urat, hogy kitűnő pszichiáterünkkel megvizsgáltassam. Ám lehetséges, hogy itt egy különös szélhámossággal állunk szemben, de Judit, a mi kitűnő pszichiáterünk majd eldönti, hanyadán állunk. Tudja, igazgató úr – mondta dörmögve, tűnődő hangon a főzsaru –, ez az úr igen megtévesztően hasonlít az igazi íróra, s mindezt azért csinálta, mert féltékeny *A fércmű* kitűnő alkotójára. Így akar bosszút állni a siker telenségéért. Nézzen csak rá! El tudja képzelni, hogy ez a topis alak írta ezt a remekművet?
- Ezt a fércművet – helyesbítettem a felügyelőt a háta mögött.
- Na, elég a vitából! Indulás! – Intett két fogdmegjének, hogy fogjanak közre. – Majd megmondjuk, hol a helye!
- A két zsaru karon fogott, és az előresiető rendőrfőnök után tessékeltek. A színház előtt tengerikigyóként karikázott a tömeg, ritmikusan, himbálózva-üvöltve hátrált és nyitott előttünk utat.
- Tud-ni aka-runk! Tud-ni aka-runk! – harsogták a jelmondatot.
- Le a rendőrállammal! Ide az igazi író! Szabadságot! Demokráciát!

Demokráciát! – Karok emelkedtek a magasba, eltorzult arcok pfujoltak, üvöltöztek: – Pfuj, csaló! Börtönbe vele!

– Volga – állapítottam meg magamban önkéntelenül, mikor a kocsinhoz értünk. Benyomtak a hátsó ülésre, a két zsaru jobbról és balról összehúzódtak. A rendőrfőnök a vezető mellé ült, de a visszapillantó tükréből egész úton végig rajtam tartotta a szemét.

Előbb szűk utcákon kanyargott velünk a Volga. Az ülés mélyére húzódva töprengtem sorsomon. Nem tudtam, mitévő legyek. Inkább csak sejtettem, hogy már a Népköztársaság útján suhanunk. Csak nem a Parlamentbe visznek? Na hiszen! Hülye egy gondolat. Még én leszek a király! Bolondokházába csuknak, az pedig nem a halálnál, a királyságnál is rosszabb.

Egy éles kanyar után odaszóltam a főzsarunak.

– Felügyelő! Álljon meg.

– Mit akar? – mordult rám a kopó.

– Itt a rakparton megállhatna.

– Nyögje már ki, hogy mit akar!

– Vizelni.

– Kibírja.

– Nem bírom. Siessen.

– Még messze vagyunk.

– Kérem, álljon meg – fogtam könyörgőre. – Nem teszek semmit . . .

Nem bírom tartani.

– Na jó. Álljunk meg – mondta a felügyelő. – Ott jó lesz – mutatott előre. – Maguk pedig álljanak oda melléje – utasította fogdmegjeit. Ő is kiszállt, és megállt mögöttem a parton.

– Oda – nyomta hátamba az ujját. – Mehet a vízbe.

Kiálltam a partra. Sietve gomboltam ki a nadrágomat, s kicsit félrehajoltam. Izmaimat megfeszítettem, és ugrottam.

A tüzesember

Sárga fény vágódott a szemembe, és hatalmas robbanás rázta meg dobhártyámat. Hosszú csörömpöléssel hullt ripityára az üveg.

Ez a vég, villant át rajtam. Kitört a háború!

Nem tudtam, mi történik. Zúgott a fejem, forgott velem a szoba, rettenetesen fájt az oldalam. Elnyúlva hevertem a parkettán, köröskörül lángolva, pattogva égtek a bútorok, a könyvek, sercegett a tapéta, lepkeként hullt le a törött ablakról a függöny.

Feketén, üresen meredt rám a televízió, vagyis amit azelőtt annak neveztünk. Űr tátongott a képernyő helyén, cafatokban lógtak belőle a szálak.

– Gyerekek! Marika! – kiáltottam, Talpra ugrottam, és rohantam a sírva reszkető gyerekekért. Kihallatszott a fürdőszobából, hogy Marika most zárja el a zuhanyt. Miket ölbe kaptam, Attilára rákiáltottam: – Menekülj! Gyere! – S szaladtam a kicsivel a lépcsőházba. Letettem a hideg kőre. A villanyórához ugrottam, és egyetlen mozdulattal kikapcsoltam az áramot.

– Anyu, anyukám! – sírták a gyerekek, én meg rohantam vissza a konyhába, hogy előkapjam a slagot, amivel nyaranta az erkélyt szoktuk lemosni.

– Mi van? Mi van? Mi történt? – kiabált Mari még mindig a fürdőszobában.

– Vedd be a slagot, és csatlakoztasd a vízcsapához. Szorítsd rá – nyújtottam be a slag végét Marinak. – Engedd rá a vizet. Erősen!

– Tűz van?

– Rajta van? Engedd rá a vizet! Szorítsd rá!

Álltam a szoba közepén, s csak néztem a viharos gyorsasággal terjedő tüzet, a parázsló bútorokat, a lángoló könyveket. Csak ne terjedjen át a másik falra!

– Jön már? – üvöltöttem. A gyerekek a lépcsőházban sírtak.

Erős sugárban lövellt ki a slagon a víz. Ráirányítottam a nagy szekrényre, nehogy áttérjedjen a tűz az íróasztalomra is, nehogy lángot fogjon a rajta kiterített kézirat. Erős karmozdulatokkal fröcsköltem végig a falat, a bútorokat, a könyveket. Legjobban a tévé környezete lángolt. Fuldokoltam a füstben és gőzben, fekete foltokban rajzolódtak ki az elszenesedett bútorok. Sietve oltottam a tüzet, nehogy lángra kapjanak bennük a ruhák is. Néhány perc alatt sikerült eloltani a tüzet.

Tocsogtam a vízben; égett, bűdös szag terjengett a szobában. Az ablakon kiáramló füst és gőz nyomán szörnyű látvány bontakozott ki.

– Na, ennek a berendezésnek vége.

A bútorok többségén leégett, felpöndörödött a dekorítlemez, az oldallapok félig-meddig elszenesedtek, cafatokban lógott a szétázott tapéta, kiégett a tévé fölött és alatt levő könyvsor.

Megálltam kezemben a slaggal, mint egy nevetséges harcos a csatatéren, és iszonyatos düh fogott el. Ledobtam a slagot, kimentem a konyhába, elővettem a húsklopfolót, és kimért csapásokkal szétvertem a Color Star maradékát.

– Mi történt? – dugta be orrát a szobába Iván.

– Felrobbantunk. Nem láttad a gyerekeket?

– Nálunk vannak.

– Elvittétek?

– El. Mit segítek?

– Semmit. Menj haza! – üvöltöttem rá. – Amikor nem kell, mindig akkor jössz. Takarodj! A többi kedves szomszéd is lapul, mint szar a fűben.

Mari lépett be a kiégett szobába, és sírva, jajveszékelve roskadt le a félig elégett paplanra. Nem törődtem vele.

– Végünk van. Mi lesz velünk, mi lesz velünk? – hajtogatta.

– Mi lesz, mi lesz... Majd az amerikaiak segítenek!

– Tökfej. Te marha, te! Még ilyenkor sem hagyod abba?

– Miért? Kire számítottál? Talán a kedves szomszédainkra? Kiszórjuk ezt az egész szart, és veszünk helyette újat. Telik az amerikai kölcsönből! Azért van a biztosítás is!

Iván eloldalgott.

– Ezek a tisztelt barátaid, akik folyton használják a telefonunkat, most hol vannak? Hova pucoltak? – támadtam Marira, az meg csak sírt, jajveszékelt, hogy odavan mindenünk.

Íróasztalomhoz léptem, leroskadtam a székre. Hideget éreztem a combomon. Nedves volt a pizsamám.

Ott hevert előttem az asztalomon önéletrajzi regényem két példányban, márgóig megperzselődve.

– Eléghettünk volna – mormoltam.

Nikotintól bűzlött a szám. Cigaretta után kotorásztam, s hosszan meredtem a címre.

ELŐTTEM KITERÍTVE

– Nem jelent meg – motyogtam.

Felkattintottam az öngyújtómat, és lassan, félve közelítettem a lángot. Táncoltak előttem a betűk. S mint gyerekkoromban, valahányszor magas lázban égtem, nyílt az ajtó. De csak résnyire. Éppen akkora rés támadt, amekkorán akadálytalanul átférhetett a tüzesember. De nem jött: se be, se ki. Megállt a résben, talpig parázsban, s csak nézett. Nem vette le rólam a szemét. Állt és nézett. Hiába akartam elfordítani róla a tekintetemet, hiába sügtam, hogy azokban a mennyezeti, repedt gerendákban szárnyra kelnek a görcsök, felizzik a betonban a vasszerkezet, kifényesedik a levegő, és ezüstfehéren tódul ki a résen. A tüzesember kicsit megemelkedett, de nem mozdult, csak intett három ujjával, könnyedén, egészen súlytalanul.

– Cseréljünk – mozogta a szája.

– Cseréljünk – mozogta a szám.

Csak két-három lépés az asztal. Csak két-három lépés. Gyere, akarom mondani. Vigyázz a szőnyegre. Versből van.

Égett, fekete nyomok maradtak utána.

Megálltam az ajtórésben. Ő meg, ahogy leült az asztalhoz, forgóiból izzó szikrák röppentek szét a szobában. Kézíratomra meredt és motyogott. Rám emelte tekintetét. Megpróbáltam szemébe nézni, de csak azt a két piros parazsat érzékeltem, s közéjükben egy-egy pici, fekete pontot. Féltem, hogy összeomlik és hamuvá ég. Alig észrevehetően ismét bólintott, s ráomlott kézíratomra.

Pirosan csaptak föl a lángok.

1987 június

A fedélterv Vaisz György munkája

E KÖNYV MEGJELENÉSÉT
A MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM
ANYAGILAG TÁMOGATTA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A kiadásért felel a Gondolat Könyvkiadó igazgatója

Szedte, nyomta és kötötte: Széchenyi Nyomda, Győr 91. K-1901
Felelős nyomdavezető: Nagy Iván igazgató

Felelős szerkesztő: Egyed Ilona

Műszaki vezető: Tóbi Attila

Műszaki szerkesztő: Vaisz György

Megjelent 15,5 (A/5) ív terjedelemben
az MSZ 5601-59 és 5602-55 szabvány szerint

